

Prokuratūras institucionālās struktūras ģenēze un transformācijas

1. daļa

Latvijas Republikas prokuratūras institucionālās struktūras ģenēze un transformācijas līdz 1940. gada 17. jūnijam. I daļa. Veltījums Latvijas Republikas prokuratūras atjaunošanas trīsdesmit piecu gadu jubilejai, kā arī trīsdesmit gadu atcerei, kopš noteikts aktuālais prokuratūras institucionālais un saturiskais pamats.

**Prokuratūras institucionālās
struktūras
ģenēze un transformācijas.
I daļa**

Jarinovska, Kristīne [Dr. iur.]. *Latvijas Republikas prokuratūras institucionālās struktūras ģenēze un transformācijas līdz 1940. gada 17. jūnijam. I daļa*. 2. izdevums. Rīga: Latvijas Republikas prokuratūra, 2025, 252 lpp.

Jarinovska, Kristīne [Dr. iur.]. *The Genesis and Transformations of the Institutional Structure of the Prosecutor's Office of the Republic of Latvia until June 17, 1940. Part I*. 2nd edition. Riga: Prosecutor's Office of the Republic of Latvia, 2025, 252 p.

Zinātniskais pētījums tapis ģenerālprokurora uzdevumā atbilstoši 2025. gada 13. februāra līgumam Nr. L-320-1-2025-00001.

Zinātniskais recenzents

Dr. hist., Dr. hist. h. c. (LZA) Kārlis Kangeris

Zinātniskais redaktors

Dr. habil. med. Māris Balčiņš

Zinātniskais konsultants

M. sc. pol. Didzis Šēnbergs

Literārais redaktors un korektors

Elita Jurkjāne

Vāku un maketa dizains, foto, datorsalikums:

Latvijas Republikas prokuratūra

Elektronisko izdevumu sagatavoja: Latvijas Republikas prokuratūra

ISBN 978-9934-9159-3-2

Saturs

PRIEKŠVārds	8
IEVADS	10
1. LATVIJAS TAUTAS PADOMES UN TĀS PILNVAROJUMĀ (1918–1920)	
DOTAIS PROKURATŪRAS SATVARS	14
1.1. VISPĀRĒJAIS NORMATĪVAIS PAMATS	15
1.1.1. 1918. gada 6. decembra Pagaidu nolikums par Latvijas tiesām un tiesāšanas kārtību	15
1.1.2. Likums par 1918. gada 6. decembra Latvijas tiesu un tiesāšanās kārtības likuma pārgrozījumiem un papildinājumiem	24
1.2. KARA STĀVOKĻA NORMATĪVAIS PAMATS.....	29
1.2.1. Noteikumi par kara stāvokli.....	29
1.2.2. Pagaidu nolikums par Latvijas kara tiesām.....	30
1.3. LIKUMS PAR AGRĀKO KRIEVIJAS LIKUMU SPĒKĀ ATSTĀŠANU LATVIJĀ UN TĀ IZPILDES INSTITUCIONĀLĀ SISTĒMA.....	39
2. PROKURATŪRAS VIETA VALSTS UN TIESU VARĀ.	
VĒSTURISKĀSIZPRATNES VEIDOŠANĀS	47
2.1. ALEKSANDRA I NORMATĪVAIS TVĒRUMS	47
2.2. ALEKSANDRA II NORMATĪVAIS TVĒRUMS	63
2.2.1. 1864. gada 20. novembra Augstākā apstiprinājuma tiesu iekārtas nolikums	63
2.2.2. 1864. gada 20. novembra Augstākā nodibinājuma Civilās tiesvedības nolikums.....	93
2.2.3. 1864. gada 20. novembra Augstākā nodibinājuma Kriminālās tiesvedības nolikums	100
2.3. ALEKSANDRA II TIESU REFORMU IEVIEŠANA UN UZTVERES VEIDOŠANĀS ASPEKTI	130
3. SATVERSMES SAPULCES UN TĀS PILNVAROJUMĀ (1920–1922)	
DOTAIS PROKURATŪRAS SATVARS	148
3.1. LATVIJAS REPUBLIKAS SATVERSMĒ.....	148
3.1.1. Latvijas Republikas Satversmes 84. panta pamatā esošie apsvērumi.....	148
3.1.2. Prokuroru iecelšanas kārtība Satversmes 84.panta kontekstā.....	153
3.1.3. Prokuratūras un parlamenta sadarbības pamats	163
3.1.4. Tieslietu ministra kā ģenerālprokurora apkārtraksti.....	170

Saturs

4. LATVIJAS REPUBLIKAS SAEIMA UN TĀS PILNVAROJUMĀ (1922–1934)	
DOTAIS PROKURATŪRAS SATVARS.....	179
4.1. NORMATĪVAIS TVĒRUMS.....	179
4.1.1. <i>Tiesu iekārtas likumi</i>	179
4.1.2. <i>Sodu likums</i>	180
4.1.3. <i>Civilprocesa un Kriminālprocesa likumi</i>	189
4.2. PROKURATŪRAS TĒLS	194
4.3. TIESLIETU MINISTRS – EX OFFICIO ĢENERĀLPROKURORS.....	200
4.3.1. <i>Amatu saplūšanas vienā personā praktiskās izpausmes...</i>	200
4.3.2. <i>Amatu saplūšanas vienā personā juridiskā puse</i>	207
5. 1934. GADA 15. MAIJA APVĒRSUMA MINISTRU KABINETS	209
5.1. TIESLIETU MINISTRA HERMAŅA APSĪŠA LAIKA PROKURATŪRA..	209
5.1.1. <i>Latvijas Republikas tieslietu ministri salīdzinājumā</i>	209
5.1.2. <i>Hermanis Apsītis caur Latvijas Universitātes studenta</i> <i>lietas prizmu</i>	211
5.2. NORMATĪVAIS TVĒRUMS	217
5.3. PROKURATŪRAS NEATKARĪBAS JAUTĀJUMS	221
5.4. PROKURATŪRAS TĒLS	224
NOSLĒGUMĀ.....	229
VĒRĒS IZMANTOTO AVOTU SARAKSTS.....	230
1. LATVIJAS REPUBLIKAS TIESĪBU AKTI (HRONOĻOĢISKĀ SECĪBĀ)	230
1918	230
1919	230
1920	230
1921	231
1922	231
1923	231
1924	231
1926	231
1930	232
1933	232
1935	232
1938	232
1939	232
1940	233

2. KRIEVIJAS IMPĒRIJAS TIESĪBU AKTI (HRONOĻĢISKĀ SECĪBĀ)	233
3. STENOGRAMMU KRĀJUMI	238
4. MONOGRĀFIJAS UN CITA VEIDA ZINĀTNISKAS VAI POPULĀRZINĀTNISKAS PUBLIKĀCIJA	239
5. PUBLIKĀCIJAS PERIODISKAJOS IZDEVUMOS, TAI SKAITĀ OFICIĀLĀS, CITI IZDEVUMI	242
6. ARHĪVA DOKUMENTI.....	247
7. LITERĀRI DARBI	248
ANOTĀCIJA	249
ANNOTATION.....	249
ANNOTATION.....	250
ANNOTAZIONE	250

Priekšvārds

Institucionālās atmiņas veidošanās pamatā ir persona, kas savas zināšanas un pieredzi nodod citai personai gan tieši, gan arī pastarpināti. Pateicoties tam, valsts varas īstenošanā nodrošinām pēctecību, tiesību normu vienveidīgu piemērošanu un pārliecību, ka valsts garantē tiesību aizsardzību, bet pārveidi un pilnveidi nosaka pārdomāti, racionāli un zinātniskajā izpētē balstīti lēmumi.

Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanās brīdī diemžēl zināšanas un pieredzi par prokuratūras vietu un saturu atbilstoši Latvijas Republikas Satversmei un sākotnējām parlamentārajām iecerēm bija iespējams iegūt netieši. Tiesu vara un personas, kas to reprezentēja, bija zuduši, bet atmiņa par viņiem bija saglabājusies tikai laikabiedru liecībās un tajā dokumentārajā mantojumā, kas bija glabāts prom no plašākas sabiedrības acīm. Tieši tāpat kā Latvijas Republikas dibināšanas brīdī arī atjaunošanā lēmumu pieņemšanai bija jābūt ātrai, noteiktai un izšķirīgai, bieži analītiskai domai trūka laika un resursu. Tomēr tikai absolūtisms ļauj ignorēt tradīciju un dzīvot pārliecībā, ka var rīkoties un eksperimentēt, it kā nekas nesaistītu un nekas neievadītu. Tiesīzbzinātnieces Kristīnes Jarinovskas pētījums ir tā nepieciešamā, trūkstošā saite ar prokuratūras pagātņi, kas ļauj netieši sarunāties ar šo pagātņi un šādi apzināties piederību prokuratūrai, kas aktīvi piedalījusies Latvijas Republikas tiesiskās sistēmas veidošanā, un tāpēc pelnījusi, lai to pazīst un prot novērtēt.

Zināšanas par prokuratūru gan saistībā ar tās sākotni, kam ir veltīts konkrētais pētījums, gan arī saistībā ar tās atjaunošanu ir svarīgas ne tikai prokuratūrai, valsts varas īstenotājiem plašākā nozīmē, bet arī sabiedrībai kopumā. Kā atklāj pētījums, priekšstatī par prokuratūru, pateicoties tam, ka tie veidojušies vēl 18. gadsimtā, ir arhetipizējušies. Savukārt par to, vai šie arhetipi joprojām saskan ar īstenību, lasiet grāmatā!

Cerams, ka šī monogrāfija par pagātņi būs kaut neliels ieguldījums sabiedrības izpratnē par prokuratūru, tās izcelsmi tieši Latvijā un tās attīstības modeļu veidošanas nosacījumiem nākotnē.

Dr. iur. Juris Stukāns ģenerālprokurors
Rīgā 2025. gada 27. jūnijā

Ievads

Šis Latvijas Republikas prokuratūras institucionālās struktūras ģenēze un transformācijas līdz 1940. gada

17. jūnijam zinātniskais pētījums ir tapis kā veltījums Latvijas Republikas prokuratūras atjaunošanas trīsdesmit piecu gadu jubilejai, kā arī trīsdesmit gadu atcerei, kopš noteikts aktuālais prokuratūras institucionālais un saturiskais pamats. Institūcijas vēstures apcere jubilejās un svarīgos brīžos pieder pie Latvijas valstiskuma tradīcijas. Savukārt pētījumi par konkrētu laika nogriezni kļuvuši ne tikai par institucionālās atmiņas nodošanas līdzekli, bet arī par svarīgu tālākās pilnveides atskaites punktu.

2002. gada 31. maijā ģenerālprokurors Jānis Maizītis (1961–2021) ar savu priekšvārdu ievadīja *Dr. iur. Ārijas Meikališas veltījumu prokuratūrai mācību grāmatas Prokuratūra Latvijā* veidā. Pagājuši vairāk nekā divdesmit trīs gadi, kuru laikā sākotnēji domātais mācību līdzeklis kalpojis arī par Latvijas Republikas prokuratūras vēstures izziņas pamatu. Tāpēc, sniedzot papildinājumu, konkrētais darbs koncentrējas uz laika posma izpēti no brīža, kad Latvijas Tautas padome pieņēmusi 1918. gada 6. decembra Pagaidu nolikumu par Latvijas tiesām un tiesāšanas kārtību, un līdz brīdim, kad Padomju Sociālistisko Republiku Savienība okupējusi Latvijas Republiku.

Aplūkojot šķietami nelielu prokuratūras vēstures posmu, atklāts gan prokuratūru un ar tās institucionālo un saturisko papildījumu saistītais normatīvais satvars, gan šī satvara laikabiedru izpratne caur parlamentāru diskusiju un presē pieejamo publisko polemiku atspoguļojumu. Tieši pateicoties diskusijām, atklājas pārmaiņu rosinātāji, apstākļi un motīvi, kas ir noteikuši diskusiju iznākumu un attiecīgi normatīvā un institucionālā satvara novērtējumu un virzību pretim izmaiņām vai arī tieši pretēji – atstāšanu nemainītā stāvoklī.

Lūkojoties Latvijas Republikas rītausmā, rodas iespaids, ka valsts ir tapusi un tās tiesiskā sistēma ir veidota ar skatu uz nākotni. Tomēr tieši prokuratūra ir liecinieks tam, ka pārmaiņām

PROKURATŪRAS INSTITUCIONĀLĀS STRUKTŪRAS ĢENĒZE UN TRANSFORMĀCIJAS. I DAĻA

tiesiskajā sistēmā ir nepieciešams laiks, bet laiks ir arī tas, kas veido pieradumu un ērtuma sajūtas diktētu pārliecību par sākotnēji pagaidām nolemtā derīgumu arī nākotnei. Gan 1918. gada 6. decembra Pagaidu nolikums par Latvijas tiesām un tiesāšanas kārtību, gan 1919. gada 5. decembra Likums par agrāko Krievijas likumu spēkā atstāšanu Latvijā, gan arī to izpildes institucionālā sistēma bija pieņemta ar apziņu, ka tie ir pagaidu risinājumi kara draudu un ievainojama valstiskuma apstākļos. Tomēr arī PSRS īstenotās okupācijas priekšvakarā Latvijas tiesiskā sistēma arvien bija atkarīga no Krievijai domātiem un Latvijas vajadzībām pielāgotiem risinājumiem.

Lai tiešā un nepastarpinātā veidā dotu iespēju iepazīties ar pārņemtā no Krievijas tiesiskā regulējuma saturu un jēgu, ir sniegts visai detalizēts prokuratūru un ar to saistīto jautājumu normu izklāsts. Tāpat, lai ilustrētu arī parlamentu un valdības izpratni, veidojot prokuratūras institucionālo un saturisko būtību, iekļauti svarīgi viedokļu un polemiku atspoguļojoši citāti.

Ievērojot to, ka Latvijas Republikas prokuratūru reprezentē ģenerālprokurors, bet tā amats līdz PSRS okupācijas īstenošanai bija tieslietu ministra *ex officio* daļa tiesu iekārtas jautājumos, tad, lai to akcentētu, pievērsta arī uzmanība tieslietu ministru personībām tiklīdz, cik tas raksturo to ietekmi uz prokuratūru kopumā. Trīsdesmit gadu laikā, kopš atjaunota Latvijas Republika un likti pamati šā brīža prokuratūras lomas izpratnei, noritējušas un joprojām norit diskusijas, kuru saturs un pat izklāsts atgādina simts gadus senas diskusijas. Ātrais, konspektīvais un lakoniskais pētījums ir ierosme meklēt atbildes uz jautājumiem ar vēstures liecību palīdzību, jo tā ir neatņemama institucionālās atmiņas daļa, bet bez tās nav iedomājams racionāls, secīgs un, protams, tiesisks risinājums.

Pētījuma izklāsts uztveramības veicināšanai ir dalīts lielos periodos, kas atspoguļo parlamentārās izmaiņas. Pētījuma saistīšana ar parlamentārismu ļauj vienkāršāk uztvert prokuratūras institucionālās un saturiskās atšķirības konkrētajos laika posmos. Turklāt, pateicoties šādam dalījumam, aizrautība,

ar kādu tvertas juridiskās domas un tiesiskie risinājumi, kas izskanējuši 1934. gada 15. maija apvērsuma priekšvakarā vai tā rezultātā, vismaz netieši tiek pakļauta kritikai, dodot vielu pārdomām. Šī četru mēnešu laikā tapušā pētnieciskā ekskursa mērķis nav vispusīgi atspoguļot noteikto laika periodu, bet dot rāmi, pamatu un iedvesmu tālākiem, fundamentāliem un metodoloģiski dziļākiem akadēmiskiem pētījumiem.

Autore par atbalstu un vērtīgiem padomiem šī īsā laika periodā tapušā darba gaitā vēlās pateikties ģenerālprokuroram *Dr. iur.* Jurim Stukānam, Latvijas Republikas prokuratūras administratīvajai direktorei Ilzei Grīnhofai, juristam un 14. Saeimas deputātam Andrejam Ceļapīteram, zinātniskajam redaktoram *Dr. habil. med.* Mārim Baltiņam, konsultantam Didzim Šēnbergam, zinātniskajam recenzentam vēstures jautājumos *Dr. hist., Dr. h. c. (LZA)* Kārlim Kangerim. Tāpat autore pateicas par iedvesmu un ceļamaizi zinātniskajā izaugsmē un administratīvās pieredzes gūšanā *Dr. iur. h. c. (LZA)* Egilam Levitam un pāragri Aizsaulē aizsauktajam vēsturniekam un diplomātam, Publiskās atmiņas centra dibinātājam *M. hist.* Bonifācijam Daukštam un par personisku palīdzību centra izpilddirektorei Elīzai Nikolai Sveržickai, uzsverot, ka par visām kļūdām, pārraportiem vai neprecizitātēm ir atbildīga tikai un vienīgi pati autore.

Dr. iur. Kristīne Jarinovska zvērināta advokāte

1. Latvijas Tautas padomes un tās pilnvarojumā (1918–1920) dotais prokuratūras satvars

Latvijas Republika 1918. gada 18. novembrī proklamēta, saglabājot to tiesību korpusu, kas ir bijis aktuāls republikas dibināšanas brīdī, līdz ar to arī prokuratūras vieta un loma tiesību sistēmā saglabāta un pārveidota evolucionējošā veidā, caurskatot ārējos normatīvos aktus un šo normatīvo aktu piemērošanai izveidotos tiesību institūtus. Prokuratūras iekļaušanos republikāniskā valsts pārvaldes formā nodrošināja trīs likumdošanas orgāni – Latvijas Tautas padome, Satversmes sapulce un Latvijas Republikas Saeima.

Satversmes sapulces apkopotie dokumenti par Latvijas Tautas padomes plenārsēdēm ļauj izsekot likumdevēja apsvērumiem, veidojot tiesību sistēmu un tās darbībai nepieciešamos institūtus, tai skaitā prokuratūru.

Pirmais ārējais normatīvais akts, kas noteica prokuratūras kā tiesību institūta vietu un lomu topošajā Latvijas Republikas tiesību sistēmā, bija 1918. gada 6. decembra Pagaidu nolikums par Latvijas tiesām un tiesāšanas kārtību. Tas noteica evolucionējošo pieeju Latvijas Republikas tiesu sistēmas veidošanai, tiesiskās noteiktības labad daļēji saglabājot pastāvošo kārtību un piešķirot tai jaunus vaibstus, lai tie atbilstu republikāniskai valsts iekārtai un nacionālas valsts idejai. Lai izprastu turpmākos Latvijas Republikas noteiktos tiesu sistēmas un, konkrēti, prokuratūras, pārveides procesus un šo procesu vadmotīvus, svarīgs ir gan normatīvais regulējums, gan arī apsvērumi, kas izteikti tā pieņemšanai. Sekojot oficiālās publikācijas izšķirošai lomai ārējo normatīvo aktu spēkā esības noteikšanā, Tautas padomes normatīvā jaunrade analizēta Satversmes sapulces apzinātā un publicētā apjomā. Ievērojot to, ka Tautas padomes dokumenti publicēti vecajā ortogrāfijā un gotu burtiem, satura uztveramības labad citātos izmantota

aktuālā ortogrāfija. Reizē, lai saglabātu kopējo iespaidu par tā laika valodu un valodas normām, sintakse un vecās vārdu darināšanas formas nav mainītas.

1.1. Vispārējais normatīvais pamats

1.1.1 1918. gada 6. decembra Pagaidu nolikums par Latvijas tiesām un tiesāšanas kārtību

Latvijas Tautas padomes pirmās sesijas trešajā sēdē 1918. gada 4. decembrī Jānis Zālītis (1874–1919) ziņoja:

“Tiesu jautājumā valdība ir izstrādājusi likumprojektu. Mums šodien atliek tikai izvēlēties attiecīgu komisiju, kas likumprojektu apskatītu galīgajā veidā un tad rītdienas sēdē to celtu Tautas Padomes priekšā apstiprināšanai.”

Par šādu priekšlikumu iebildumu nebija. Konkrētajam projektam izveidotās komisijas sastāvs ievērojams gan tādēļ, ka no trīspadsmit locekļiem desmit bija juristi, gan arī tādēļ, ka astoņi no šiem juristiem izmantoja Latvijas Republikas rītausmā dotās iespējas apvienot parlamentāro darbu ar tiesneša vai prokurora amatu, jo šāda amatu apvienošana nebija uzskatīta par juridisku šķērslī. Turklāt daļai karjera tiesu sistēmā sākās uzreiz pēc likumprojekta pieņemšanas. Līdz ar to likumprojekta saturs un diskusijas tiešā veidā atspoguļoja tiesu sistēmas organizācijas realitātes. Lai uzskatāmi ilustrētu iepriekš minēto, seko komisijas sastāvs ar norādi par pārstāvību, kā tā atspoguļota konkrētās sēdes protokolā, un pārstāvībai izvirzītās personas amatam un nodarbi, kas raksturo kompetenci un ieinteresētību likumprojektā:

Sociāldemokrātus pārstāvēja vairāki: Vilis Holcmanis (1889–1941) – zvērināts advokāts; Aleksandrs Neubergs (arī Neibergs) (1882–1926) – zvērināts advokāts, kopš 1918. gada decembra Rīgas apgabaltiesas loceklis, bet kopš 1919. gada decembra priekšsēdētāja biedrs; Kārlis Kurševics (1874–1938) –

1. Latvijas Tautas padomes un tās pilnvarojumā (1918–1920) dotais prokuratūras satvars

zvērināts advokāts. Radikāldemokrātu pārstāvis bija Juris Zankevics (1884–1954) – pēc jurisprudences studiju beigām Maskavas universitātē 1912. gadā pildīja zvērināta advokāta palīga amatu, vēlāk Baltijas latviešu bēgļu apgādāšanas komitejas valdes loceklis un priekšsēdētājs, bet no 1919. līdz 1920. gadam Valsts kara zaudējumu komitejas priekšsēdētājs. Demokrātu pārstāvībai izvēlēts Erasts Bitte (arī Bite) (1880–1942) – pēc jurisprudences studiju beigām Tērbatas universitātē 1913. gadā pildīja zvērināta advokāta palīga amatu, kopš 1919. gada Rīgas apgabaltiesas loceklis. Nacionāldemokrātus pārstāvēja Atis Ķeniņš (1874–1961) – pedagogs, literāts, publicists un redaktors, ierēdnis, kopš 1919. gada arī juriskonsults, bet kopš 1921. gada zvērināta advokāta palīgs un kopš 1929. gada zvērināts advokāts. Zemnieku savienību pārstāvēja vairāki: Eriks Feldmans (arī Ēriks Feldmanis, kopš 1940. gada Grodsala) (1884–1945) – kopš studiju beigšanas Tērbatas universitātē un līdz 1912. gadam Jelgavas apgabaltiesas tiesu amatu kandidāts, tad zvērināta advokāta palīgs, Pirmā pasaules kara laikā Krievijas armijas virsnieks, 1918. gadā zvērināts advokāts, tad līdz 1921. gadam Jelgavas apgabaltiesas prokurors, bet no 1923. gada Jelgavas apgabaltiesā – tiesnesis, priekšsēdētāja biedrs un priekšsēdētājs; Alberts Kviesis (1881–1944) – zvērināts advokāts, kopš 1918. gada decembra Rīgas apgabaltiesas loceklis, bet kopš 1919. gada jūlija Tiesu palātas loceklis, jau 1920. gada maijā – priekšsēdētājs; Ernests Bauers (1882–1926) – pedagogs, publicists, ierēdnis. Latgaliešus pārstāvēja Antons Laizans (arī Laizāns) (1884–1954) – publicists, literāts, vēlākais mirtiesnesis un privātdavokāts, bet republikāņus – Oskars Valdmanis (1888–1942) – zvērināts advokāts, Rīgas apgabaltiesas prokurors, no prokurora pienākumiem atteicies, bet, tā kā bija Tautas padomes iecelts, par to paziņoja Tautas padomes sestās sesijas desmitajā sēdē 1919. gada 8. decembrī,¹ vēlāk publicists. Neatkarīgo pārstāvībai izvēlēts Jānis Eikerts

PROKURATŪRAS INSTITUCIONĀLĀS STRUKTŪRAS ĢENĒZE UN TRANSFORMĀCIJAS. I DAĻA

(1883–1965) – komersants, bankas darbinieks, vēlāk Rīgas biržas komitejas priekšstāvis Finanšu ministrijā un Rīgas biržas bankas direktors, bet vācu pārstāvību īstenoja Alfons Kreicbergs (1863–1935) – Rīgas tekstila fabrikas pārvaldnieks.² Kopumā atbilstoši Saeimas stenogrāfiskā biroja 1925. gadā apkopotajām ziņām Latvijas Tautas padomes locekļu starpā prokurora amatu ieņēma trīs personas – Eriks Feldmans, Kārlis Kvelbergs (1876–1945) un Oskars Valdmanis –, no kuriem tikai viens nebija iekļauts komisijas sastāvā.

Astoņpadsmit dienas pēc valsts proklamēšanas Latvijas Tautas padomes 1. sesijas 5. sēdē 1918. gada 6. decembrī izskatīts un pieņemts Tieslietu ministrijas izstrādāts un iepriekš, tajā pašā dienā, ar visu likumprojektam izveidotās komisijas locekļu piekrišanu Tautas padomes sēdei virzīts pagaidu tiesu organizēšanas likumprojekts, kas diskusijās saukts par nolikumu un kas vēlāk saukts par Pagaidu nolikumu par Latvijas tiesām un tiesāšanas kārtību³, kurā iekļautās tiesību normas noskaidrojamas no referenta priekšā lasītā un balsošanai nodotā ar vai bez priekšlikumiem sākotnējās redakcijas pārgrozīšanai. Komisijas vārdā sēdē referēja Oskars Valdmanis.⁴ Lai gan

¹ *Latvijas Tautas Padome*, II. puse. Rīga: Satversmes Sapulces izdevums, 1920, 610. lpp.

² Par komisijas locekļiem apkopotas ziņas 1925. gada Saeimas stenogrāfiskā biroja sagatavotajā rādītājā – *Latvijas Tautas Padomes stenogramu satura rādītājs*, 59 sēdes, no 1918. gada 18. novembra līdz 1920. gada 18. martam, sastādījis H. Kārklīšs, Saeimas stenogrāfiskā biroja vadītājs. Rīga: Latvijas Republikas Saeimas izdevums, 1925.

³ Piemēram, *Latvijas Tautas Padomes stenogramu satura rādītājs*, op. cit., 98. lpp.

⁴ *Latvijas Tautas Padome*, I. puse. Rīga: Satversmes Sapulces izdevums, 1920, 59. lpp.

1. Latvijas Tautas padomes un tās pilnvarojumā (1918–1920) dotais prokuratūras satvars

turpmāk likums normatīvo aktu krājumos,⁵ šī likuma grozījumu sakarā un tiesu prakses apkopojumos ir tieši dēvēts “1918. gada 6. decembra Pagaidu nolikums par Latvijas tiesām un tiesāšanas kārtību”, tomēr 1918. gada 6. decembrī noritēja otrais likumprojekta lasījums. Ziņu par trešo likumprojekta lasījumu nav, kas liecina, ka pieņemums par viscaur triju lasījumu nosacījuma ievērošanu nav pamatots. 1919. gada 8. novembra Tautas padomes piektās sesijas vienpadsmitās sēdes atklāšanā Tautas padomes prezidents Jānis Čakste (1859–1927) norāda citu pagaidu nolikuma datumu: “[...] pieņemts 1918. gada 15. decembra pagaidu nolikums par Latvijas tiesām un tiesāšanas kārtību,”⁶ saistībā ar nepieciešamību veikt grozījumus, tomēr minētais drīzāk saistāms ar likuma publicēšanas laiku *Pagaidu Valdības Vēstnesī* un iespējamo alošanos attiecībā uz tā stāšanās spēkā nosacījumiem.⁷ Līdzīga kļūda pieļauta, piemēram, Latvijas Republikas divdesmit gadu jubilejas svinībām veltītajā rakstā, norādot 1918. gada 14. decembri kā pagaidu nolikuma pieņemšanas datumu.⁸

Atbilstoši referenta Oskara Valdmaņa paustajam likumprojekts bija saņēmis visu komisijas locekļu piekrišanu, tomēr Vilis Holcmanis pret šādu referenta slēdzienu iebilda, norādot, ka likumprojekts ir kompromiss un vēl komisijā paustie būtiskie iebildumi ir spēkā gan attiecībā uz nepilnīgu Krievijas likumu – materiālo un procesuālo – atjaunošanu, gan attiecībā

⁵ “Pagaidu nolikums par Latvijas tiesām un tiesāšanas kārtību”, *Pagaidu Valdības Vēstnesis*, Nr. 1, 1918. gada 14. (1.) decembris, 2. lpp.;

“10. Pagaidu nolikums par Latvijas tiesām un tiesāšanas kārtību (Pieņemts Latvijas Tautas Padomē 6. decembrī 1918. g.)”, *Latvijas Pagaidu Valdības Likumu un Rīkojumu Krājums*, Nr. 1, 1919, 15. jūlijs, 12.–13. lpp.

⁶ *Latvijas Tautas Padome*, II. puse, *op. cit.*, 437. lpp.

⁷ “Pagaidu nolikums par Latvijas tiesām un tiesāšanas kārtību”, *op. cit.*, 2. lpp.

⁸ “Valsts 20 gadu pastāvēšanas svinīgs akts Tiesu pilī un tiesās”, *Tieslietu Ministrijas Vēstnesis*, Nr. 1, 1939, 234. lpp.

PROKURATŪRAS INSTITUCIONĀLĀS STRUKTŪRAS ĢENĒZE UN TRANSFORMĀCIJAS. I DAĻA

uz tiesnešu korpusa veidošanu kompromisa rezultātā ar Tautas padomes apstiprinājumu, nevis ar tieņešu vēlēšanām. Valdmaņa paskaidrojums, ka likumprojekts patiešām ir kompromiss un kā tāds ir saņēmis visu piekrišanu virzīšanai, nevis vienbalsīgu atbalstu,⁹ kalpo kā liecība tam, ka pagaidu risinājumi apzināti veidoti kā pāreja no viena valstiskā veidojuma noteiktā tiesiskās sistēmas rāmja uz citu. Turklāt pārejā uzsvērtā arī nepieciešamība ar tiesiskiem līdzekļiem atbrīvoties no cariskās pagātnes un vācu okupācijas sekām.

Likumprojekta 1. panta 1. punkts paredzēja, ka Latvijas tiesas un ar tām saistītās iestādes darbojas uz vietējiem un Krievijas likumiem, kādi bijuši spēkā līdz 1917. gada 24. oktobrim. Krimināllietās noteica pieturēties pie Krievijas 1903. gada Sodu likumu krājuma. Savukārt Latgalē, ievērojot tās atšķirīgo tiesisko sistēmu, atjaunoja Krievijas Pagaidu valdības ieviestās tiesas un tās darbības laikā spēkā esošos likumus. 2. punkts regulēja tiesu darbību attiecībā uz vācu okupācijas laikā uzsāktajām lietām, nosakot, ka iztiesāšana notiek pēc Krievijas tiesāšanas noteikumiem, bet, ja prāvnieki to atbalsta, piemērojami arī Vācijas tiesāšanas kārtības noteikumi. Saskaņā ar 3. punktu atcelti krievu un vācu valdību rīkojumi, ciktāl tie ir pretrunā ar šo likumi. 4. punkts atjaunoja civillietu izskatīšanu, kur iztiesāšana sāka krievu tiesās, bet kara dēļ pārtraukta, bet 5. punkts – atjaunoja un noteica gada laikā izlietojamas apelācijas un kasācijas tiesības vācu okupācijas laikā izspriesto lietu sakarā.¹⁰

Likumprojekta 2. pants noteica Tieslietu ministrijas pilnvaras tiesu sistēmas veidošanā. Paredzēts, ka Tieslietu ministrija pārņem visas tiesu iestādes un turpmāk organizē to izveidi pēc vajadzības, štatu sarakstus sagatavojot Pagaidu

⁹ *Latvijas Tautas Padome*, I puse, *op. cit.*, 59. lpp.

¹⁰ *Latvijas Tautas Padome*, I puse, *op. cit.*, 60. lpp.

1. Latvijas Tautas padomes un tās pilnvarojumā (1918–1920) dotais prokuratūras satvars

valdības apstiprināšanai.¹¹ Tiesnešu korpusa veidošanas nosacījumi ir skatāmi kopsakarā ar prokuratūras lomu tiesiskuma nodrošināšanā.

Likumprojekta 3. panta 1. punkts atjaunoja pagasta tiesu darbību, par darbības normatīvo pamatu nosakot 1899. gada 9. jūlija pagastu tiesu likumu, ciktāl tas nav pretrunā šim likumam. Izņēmums – Latgale, kur turpināma miertiesu darbība. 2. punkts noteica pagasta tiesas kompetenci, attiecinot to uz pagastā dzīvojošām personām un, ievērojot 4. pantu, aprobežojot to ar miertiesai pakļautajām lietām, un izveidi. Pagasta tiesas veidoja pagasta sapulcē pagasta pašvaldības iestāžu ievēlēšanai līdzīgā kārtībā ievēlētas personas, kas ir sasniegušas 25 gadu vecumu.

Likumprojekta 4. pants noteica, ka miertiesa darbojas gan kā apelācijas instance, gan arī kā pirmā instance tām lietām, kas attiecīgi pārsniedz pagasta tiesas kompetences robežas. Miertiesas sastāvā līdzās miertiesnesim noteikti piesēdētāji, kurus miertiesnesis pieaicina “pēc kārtas pa 2 sava rajona pagasta tiesu priekšsēdētājus”¹².

Arī apgabaltiesai atbilstoši likumprojekta 5. pantam uzticētas gan apelācijas kārtībā, gan arī pirmajā instancē skatāmās lietas. Turklāt krimināllietu, kas “pēc likuma padotas zvērināto tiesai”¹³, skatīšanai noteikti zvērinātie, ko izraugās no attiecīgās pašvaldības iestāžu locekļu vidus un kas sasnieguši 25 gadu vecumu.¹⁴

Likumprojekta 6. pants noteica Tiesu palātas saglabāšanu tai iepriekš noteiktās kompetences robežās. Savukārt likumprojekta 7. pants paredzēja kasācijas instances lietu piekritību Latvijas Senātam Rīgā, kas sastāv no trijām

¹¹ *Latvijas Tautas Padome*, I puse, *op. cit.*, 60. lpp.

¹² *Latvijas Tautas Padome*, I puse, *op. cit.*, 60. lpp.

¹³ *Latvijas Tautas Padome*, I puse, *op. cit.*, 61. lpp.

¹⁴ *Latvijas Tautas Padome*, I puse, *op. cit.*, 61. lpp.

PROKURATŪRAS INSTITUCIONĀLĀS STRUKTŪRAS ĢENĒZE UN TRANSFORMĀCIJAS. I DAĻA

nodaļām – civilās, kriminālās un administratīvās – ar kopīgā sēdē ievēlētiem priekšsēdētājiem.¹⁵

Likumprojekta 8. pants noteica prokuratūras uzbūvi un tās saistību ar tiesu iekārtu, paredzot, ka pie Senāta pastāv virsprokurors ar biedriem, pie palātas un apgabaltiesas – prokurori ar biedriem. Turpat noteikts, ka pie apgabaltiesām ir arī izmeklēšanas tiesneši. Likumprojekta 9. pants noteica, ka Senāta locekļus, tiesnešus, prokuratūru un izmeklēšanas tiesnešus ieceļ Pagaidu valdība pēc Tieslietu ministrijas priekšlikuma, bet apstiprināšanu veic Tautas padome. Vilis Holcmanis iebilda, ka mirtiesnešu iecelšana paredzēta līdzīgā kārtībā kā “augstiem ierēdņiem”, uzsverot nepieciešamību to uzticēt pašvaldības iestādēm. Oskars Valdmanis iebilda, norādot, ka priekšlikums šobrīd nav īstenojams un ka komisija piedāvā pagaidu risinājumu. Iebildumus saņēma arī Holcmaņa priekšlikums līdzās pagaidu kārtībai noteikt arī vēlamu.¹⁶ Pateicoties Holcmaņa priekšlikumam, atklājam, ka prokurori uztverti kā “augstie ierēdņi”, kuru kompetence un nepieciešamība saistīta ar lietām, kas vismaz piekritīgas apgabaltiesai.

Likumprojekta 10. pants par tiesu un tiesu iestāžu “darīšanas valodu” izsauca vētrainas diskusijas. Spriežot pēc Valdmaņa ievadrūnas, arī komisijā netrūka atšķirīgu viedokļu:

“Valodas jautājums bija grūts jautājums, tomēr komisija izšķīrās par valsts valodu – latviešu, pielaižot krievu un vācu pēc iespējas.”¹⁷

Diskusijas Tautas padomes sēdes laikā noritēja trijās valodās – latviešu, krievu un vācu –, katram loceklim izvēloties sev ērtāko valodu, par ko attiecīgi veikta atzīme protokolā, tomēr kopumā

¹⁵ Latvijas Tautas Padome, I puse, *op. cit.*, 61. lpp.

¹⁶ Latvijas Tautas Padome, I puse, *op. cit.*, 61. lpp.

¹⁷ Latvijas Tautas Padome, I puse, *op. cit.*, 59. lpp.

1. Latvijas Tautas padomes un tās pilnvarojumā (1918–1920) dotais prokuratūras satvars

sēde protokolēta latviešu valodā. Sākumā sniegtā panta redakcija:

*“Darīšanu valoda tiesās un tiesu iestādēs ir valsts valoda. Tiesās pēc apstākļiem un vajadzības ir jāpielaiž arī krievu un vācu valodas lietošana,”*¹⁸

spriežot pēc turpmākās diskusijas, acīmredzot ietvēra vēl vienu, pēdējo teikumu – “ja tas tiesai un prāvniekiem neceļ grūtības”¹⁹. Šmuls (arī Šmuels, arī Zamuels) Henkins (1887–?)²⁰ rosināja, ka ir jāparedz arī ebreju valoda (šeit jidišs – K. J.).²¹ Vilhelms Šreiners (1864–1936), pārstāvēd vācu frakciju, pauda viedokli:

“Vācu frakcija noteikti stāv par vācu, krievu un latviešu valodu vienlīdzīgām tiesībām, lai arī visām minoritātēm būtu iespējams lietas tiesā aizstāvēt mātes valodā. Šis jautājums nav nacionāls vai politisks jautājums, bet vienkāršs taisnības

¹⁸ Latvijas Tautas Padome, I puse, *op. cit.*, 61. lpp.

¹⁹ Latvijas Tautas Padome, I puse, *op. cit.*, 62. lpp.

²⁰ Atbilstoši Latvijas Tautas padomes 1918. gada 6. decembra stenogrammai runātājs ir Šmuls Henkins, tomēr atbilstoši 1925. gada Saeimas stenogrāfiskā biroja sagatavotajam rādītājam runātājs bijis Zamuels Henkins, vienīgais Židu strādnieku partijas pārstāvis. Rādītājā arī teikts, ka dzimis 1887. gada 31. jūnijā, ar augstāko izglītību, zvērināts advokāts. Atbilstoši norādēm ievēlēts Latvijas Tautas padomes pašvaldības komisijā un ir runājis tikai Pagaidu nolikuma par Latvijas tiesām un tiesāšanās kārtību (*Latvijas Tautas Padomes stenogramu satura rādītājs, op. cit.*, 5., 11., 36. lpp.) sakarā. Atbilstoši 1918. gada 2. decembra sēdes protokolam, atspoguļojot pašvaldības jautājumu un konkrēti pašvaldības komisijas ievēlēšanu, frakciju izvirzīto kandidātu starpā minēts “no ebrejiem Zamuels Henkins” (*Latvijas Tautas Padome, I puse, op. cit.*, 27. lpp.). 1918. gada 17. decembra Līdumā Nr. 242 pārpublicētajā *Pagaidu Valdības Vēstneša* Latvijas Tautas padomes locekļu un viņa substitūtu sarakstā minēts Šmuels Henkins kā vienīgais loceklis no Savienotās ebreju sociālistu strādnieku partijas (“Latvijas Tautas Padomes locekļi un viņu substitūti”, *Līdums*, Nr. 242, 1918, 17. decembris, 4. lpp.).

²¹ Latvijas Tautas Padome, I puse, *op. cit.*, 61. lpp.

PROKURATŪRAS INSTITUCIONĀLĀS STRUKTŪRAS ĢENĒZE UN TRANSFORMĀCIJAS. I DAĻA

jautājums. Tagad ir pārejas laiks un nevar jau pasīt, lai katrs prastu latviešu valodu.”²²

Minēto apsvērumu dēļ viņš aicināja svītrot vārdus “ja tas tiesai un prāvnikiem neceļ grūtības”²³. Holcmanis savukārt aizrādīja, ka vārdu salikums “ir jāpielaiž” faktiski paredz, ka tiesnešiem ir jāzina trīs valodas, bet “būs pa lielākai daļai tādi, kas prot ne vairāk, kā 2 valodas”. Valdmanis, atbildot uz Henkina aizrādījumu, norādīja, ka Latgalē, uz ko attiecas priekšlikums, saglabājas līdz 1917. gada 24. oktobrim esošā kārtība, bet attiecībā uz iebildumiem par tiesnešu valodas zināšanām teica, ka, izlemjot jautājumu par tiesnešu iecelšanu, jāņem vērā, kādas valodas attiecīgā vietā ir jāprot. Turklāt minoritāšu interesēs būtu jā saglabā komisijas priekšlikums negrozīts. Ādolfs Klīve (1888–1974) norādīja, ka būtu jāgādā, lai visi spēj saprasties ar tienešiem, bet nevar “balstīt to, ka likumam tas arī jāgarantē – to var justicministrija izdarīt priekšraksta ceļā”. Priekšsēdētājs Mārgers Skujenieks (1886–1941) aicināja svītrot pēdējo teikumu ar norādi, ka “dzīves apstākļi prasīs visu vietējo valodu prāšanu”, lai nav tā, ka, piemēram, “tiesnesis, igauņu valodu neprazdams, atrod to sev par apgrūtināšanu un igauņa sūdzību atraida uz likuma pamata. Tas taču nav pielaižams.” Tieslietu ministrs Pēteris Juraševskis (1872–1945) paskaidroja, “ka ministrijas principiālā vēlēšanās bija visu tuvāki paskaidrot instrukcijās”. Atis Ķeniņš savukārt piedāvāja atstāt komisijas priekšlikumu, bet papildināt: “Lielos minoritatu centros šās grūtības jānovērš.”²⁴ Diskusijai noslēdzoties, pārsvaru guva vācu frakcijas ierosinājums svītrot atrunu.²⁵ Balsojot par visu likumprojektu kopumā, protokolā bija fiksēts Oskara Valdmaņa balsojums

²² *Latvijas Tautas Padome*, I puse, *op. cit.*, 62. lpp.

²³ *Latvijas Tautas Padome*, I puse, *op. cit.*, 62. lpp.

²⁴ *Latvijas Tautas Padome*, I puse, *op. cit.*, 62. lpp.

²⁵ *Latvijas Tautas Padome*, I puse, *op. cit.*, 63. lpp.

1. Latvijas Tautas padomes un tās pilnvarojumā (1918–1920) dotais prokuratūras satvars

“pret”, kā argumentu minot pārgrozījumus, kas veikti sākotnējam priekšlikumam par valsts valodu.²⁶

Likumprojekta 11. pants paredzēja atcelt zīmognodevu jeb “štempelnodokli” tiesās, tiesu un kanceleju “pošlinas”, tā vietā nosakot, ka pirmajā, otrajā instancē, kā arī Senātā maksājams nodoklis: lietās līdz 300 rubļiem – 2 procenti, pārējās 3 procenti, bet Senātā ne vairāk kā 300 rubļi. Līdz galīgam spriedumam nodoklis nav iemaksājams par darba spējas zaudēšanu vai pazemināšanu. Priekšlikums pieņemts bez iebildumiem.²⁷

Likumprojekta 12. pants paredzēja Tieslietu ministrijai tiesības ar Senāta piekrišanu šī nolikuma sīkākai paskaidrošanai izstrādāt instrukciju. Arī minētais priekšlikums pieņemts bez iebildumiem.²⁸

Visbeidzot, likumprojekta 13. pants noteica, ka likumprojekts stājas spēkā no tā pieņemšanas.²⁹ Ievērojot to, ka, balsojot par likumprojektu kopumā, iebildumus izteica tikai likumprojekta referents,³⁰ tad likumprojekts bija pieņemts un attiecīgi stājās spēkā 1918. gada 6. decembrī.

1.1.2. Likums par 1918. gada 6. decembra Latvijas tiesu un tiesāšanās kārtības likuma pārgrozījumiem un papildinājumiem

Par tieslietu resora veidošanu atbilstoši Latvijas Tautas padomes nolemtajam un grūtībām var spriest pēc laikrakstos publicētajiem pārskatiem par valdības iestāžu darbību. Tā, piemēram, 1919. gada 2. augusta *Valdības Vēstnesī* Nr. 2 publicēts, ka jūlijā “Tieslietu Ministrijas iekšējā iekārta nav vēl

²⁶ Latvijas Tautas Padome, I puse, *op. cit.*, 63. lpp.

²⁷ Latvijas Tautas Padome, I puse, *op. cit.*, 63. lpp.

²⁸ Latvijas Tautas Padome, I puse, *op. cit.*, 63. lpp.

²⁹ Latvijas Tautas Padome, I puse, *op. cit.*, 63. lpp.

³⁰ Latvijas Tautas Padome, I puse, *op. cit.*, 63. lpp.

PROKURATŪRAS INSTITUCIONĀLĀS STRUKTŪRAS ĢENĒZE UN TRANSFORMĀCIJAS. I DAĻA

galīgi noorganizēta, bet tieslietu resora darbs tiek jau veikts”.³¹ Darbību uzsākuši Senāts, Tiesu palāta ar prokuratūru Rīgā, Rīgas, Jelgavas un Liepājas apgabaltiesas kopā ar attiecīgām prokuratūrām. Iecelti miertiesneši: Rīgā – 10, Ogrē, Siguldā, Cēsīs, Valkā un Smiltēnē pa vienam, Valmierā – 2, Kurzemē – katrā apriņķī pa vienam, bet “Jēkabmiesta un Ilūkstes apriņķos”, lai arī lemts par tiesu iestāžu izveidi, tomēr tās vēl nav ierīkotas.³² 1919. gada 11. septembrī *Valdības Vēstnesī* publicē Tautas padomes 1919. gada 5. septembra sēdē apstiprinātas tiesu amatos esošas personas, tai skaitā atbilstoši g. punktam apstiprināti:

“Prokuratūrā: Tiesu Palātas prokurors: Kārlis Kvelbergs; Rīgas Apgabaltiesas prokurors: Oskars Valdmanis; Rīgas Apgabaltiesas prokurora biedrs: Alfrēds Ābeltiņš [1890–1968]³³; Jelgavas Apgabaltiesas prokurors: Eriks Feldmans; Liepājas Apgabaltiesas prokurora biedri: Kārlis Reinhards [1890–1965]³⁴, Valters Melvils [1879–1934]³⁵.”³⁶

Minētais saraksts skatīts 1919. gada 19. augustā Ministru kabinetā.³⁷

Tāpat laikrakstos pieejamās ziņas atklāj arī pretēju procesu, kur Pagaidu valdības darbība apstēdiz normatīvā satvara radīšanu. Piemēram, 1919. gada 29. novembrī *Jaunais Vārds* ziņoja, ka Latvijas Pagaidu valdība veic noteikumu izstrādi

³¹ “Par Valdības iestāžu darbību pagājušā jūlija mēnesī”, *Valdības Vēstnesis*, Nr. 2, 1919, 2. augusts, 3. lpp.

³² “Par Valdības iestāžu darbību pagājušā jūlija mēnesī”, *op. cit.*, 3. lpp.

³³ *Austrālijas Latvietis*, Nr. 938, 1968, 5. jūlijs, 10. lpp.

³⁴ Pētersons, Pauls. “Prokurors Kārlis Reinhards *in memoriam*”, *Latviešu Juristu Raksti*, Nr. 10./11., 1970, 80.–81.lpp.

³⁵ “Pārmaiņas tiesu resora sastāvā”, *Tieslietu Ministrijas Vēstnesis*, Nr. 11/12, 1934, 338. lpp.

³⁶ “Latvijas tiesneši”, *Valdības Vēstnesis*, Nr. 34, 1919, 11. septembris, 2. lpp.

³⁷ “Ministru Kabineta sēdē 19. augustā”, *Valdības Vēstnesis*, Nr. 17, 1919, 20. augusts, 4. lpp.

1. Latvijas Tautas padomes un tās pilnvarojumā (1918–1920) dotais prokuratūras satvars

par varas pārņemšanu un jau pirmdien, proti, 1. decembrī tos varētu publicēt. Turpat ziņots, ka Tieslietu ministrija gan strādā pie tiesu pārņemšanas, gan jau ir izvēlējusies kandidātus apgabaltiesas priekšsēdētāja un prokuratūras amatiem, piebilstot, ka “acumirkļi atturamies to vārdus publicēt līdz lieta būs galīgi nokārtota”.³⁸ Tomēr pilnīga varas pārņemšana un tieslietu resora veidošana pēc Tautas padomes lemtā aizņēma ilgāku laiku.

Nepieciešamība grozīt 1918. gada 6. decembra Pagaidu nolikumu par Latvijas tiesām un tiesāšanas kārtību aktualizēta 1919. gada 8. novembrī Tautas padomes piektās sesijas vienpadsmitajā sēdē, Tautas padomes prezidentam Jānim Čakstes piesakot grozījumu nepieciešamību un paziņojot par grozījumu nodošanu juridiskajai komisijai.³⁹ Grozījumi (sēdes laikā saukti – noteikumi par 1918. gada 6. decembra Latvijas tiesu un tiesāšanās kārtības likuma pārgrozījumiem un papildinājumiem,⁴⁰ normatīvo aktu krājumā publicēti ar nosaukumu Likums par 1918. gada 6. decembra Latvijas tiesu un tiesāšanas kārtības likuma pārgrozījumiem un papildinājumiem⁴¹) skatīšanai nonāca 1920. gada 19. janvārī Latvijas Tautas padomes septītās sesijas pirmajā sēdē. Kā likumprojekta referents uzstājās Eduards Strautnieks (1886–1946). Pateicoties referenta skaidrojumiem par likumprojekta nepieciešamību, noskaidrojams, ka Tautas padome ar 1918. gada 6. decembra Pagaidu nolikumu, atceļot noteikumus

³⁸ “Pēdējās ziņas”, *Jaunais Vārds*, Nr. 5, 1918, 29. novembris, 3. lpp.

³⁹ *Latvijas Tautas Padome*, II. puse, *op. cit.*, 437. lpp.

⁴⁰ “Latvijas Tautas Padome. Sēde 26. janvārī”, *Valdības Vēstnesis*, Nr. 21, 1920, 27. janvāris, 1. lpp.

⁴¹ “164. Likums par 1918. gada 6. decembra Latvijas tiesu un tiesāšanas kārtības likuma pārgrozījumiem un papildinājumiem”, *Likumu un valdības rīkojumu krājums*, Nr. 1, 1920, 4. marts, 5. lpp.

par “štempelnodokļiem tiesās un kancelejas pošlinas”⁴², nebija rēķinājusies ar to, cik reāli izmaksā tiesu sistēma, un aizmirsa noteikt nodokli par lietām, kas skatāmas “apsardzības kārtībā”.⁴³ Ievērojot minēto, piedāvāts atcelt ar Pagaidu nolikuma 11. pantu noteikto nodokli, tā apjomu un piekritību valstij un atgriezties pie “Krievijas civil- un kriminālprocesu likumu nosacījumiem par tiesu izdevumiem”⁴⁴, precizējot apjomu un maksāšanas nosacījumus, tai skaitā likuma 8. pantā nosakot: “Šinī likumā minētie nodokļi nāk valstij par labu. Nodokļi pagasta tiesā par pirmo instanci paliek pagasta pašvaldībai.”⁴⁵ Atšķirībā no aktuālās leģistikas prakses likumprojekts veidots kā atsevišķs likums, kura sasaiste ar Pagaidu nolikumu ir tikai nosaukumā un 1. pantā tiktāl, cik tas nosaka Pagaida nolikuma 11. panta spēka zaudēšanu.

Kā pirmajam debatēs Čakste dod vārdu Vilim Holcmanim, kura uzstāšanās gluži kā Strautmaņa ir svarīga ne tikai attiecībā uz konkrētā likumprojekta satura noskaidrošanu, bet arī tādēļ, ka, pateicoties viņa komentāram, noskaidrojama Tautas padomes kā likumdevēja prakse: “Šeit ir pirmais gadījums, kur Tautas Padomei tiek likts priekšā atcelt likumu, kāds ir no Tautas Padomes pieņemts.”⁴⁶ Sociāldemokrātu frakcijas vārdā Holcmanis iebilst pret piedāvātajiem grozījumiem saistībā ar Juridiskās komisijas ierosinājumu atteikties no sekošanas Rietumeiropas praksei tiesu nodokļu jautājumos un atgriezties pie vecajām Krievijas normām. Viņš teic: “[...] projekts nekā jauna mums nedod un tikai atgriežas atpakaļ pie krievu

⁴² *Latvijas Tautas Padome*, II. puse, *op. cit.*, 679. lpp.

⁴³ *Latvijas Tautas Padome*, II. puse, *op. cit.*, 679. lpp.

⁴⁴ “164. Likums par 1918. gada 6. decembra Latvijas tiesu un tiesāšanas kārtības likuma pārgrozījumiem un papildinājumiem”, *op. cit.*, 5. lpp.

⁴⁵ “164. Likums par 1918. gada 6. decembra Latvijas tiesu un tiesāšanas kārtības likuma pārgrozījumiem un papildinājumiem”, *op. cit.*, 5. lpp.

⁴⁶ *Latvijas Tautas Padome*, II. puse, *op. cit.*, 680. lpp.

1. Latvijas Tautas padomes un tās pilnvarojumā (1918–1920) dotais prokuratūras satvars

likumiem”⁴⁷. Par ekonomisko lietas pusi viņš aizrādīja, ka šādi deficīts varbūt drusku samazināsies, bet tikai ar Latvijas ekonomikas atjaunošanos deficīts būs pilnībā novērsts. Tikmēr izdevumi sedzami no citiem valsts ienākumu avotiem. Par tiesisko lietas pusi Holcmanis norādīja, ka Krievijas normas par “štepelnodokli” ir netaisnīgas, un to atjaunošana nesasniedz mērķi, kādēļ piedāvāta atgriešanās pie vecās kārtības; “štempelnodoklis un tiesu kanceleju nodokļi ir ļoti niecīgi, bet sadalās nesamērīgi starp maksātājiem”,⁴⁸ proti, neatkarīgi no prasības summas “štempelnodoklis” visos gadījumos ir vienāds. Tāpat netaisni, ka projekts neievieš nodokli apsardzības lietās, bet paredz maksāt tikai “štempelnodokli”. Vilis Holcmanis aizrādīja, ka 1918. gada 6. decembra likums ir nepilnīgs, kas nozīmē, ka to ir jāpilnveido, veidojot to pēc Rietumeiropas parauga, tiesu nodokļus nosakot nevis vienādi proporcionāli, bet progresīvi – “jo lielāka prasība, jo lielāks paliek tas procents, kurš ņemams tiesas nodokļa veidā no prāvniekiem”. Rezumējot, Holcmanis izsaka vēlējumu: “Projekts jāatraida. Jaunais projekts uzbūvējams nevis uz krievu likuma pamatiem, bet jāsaskaņo ar Vakareiropas praksi un teoriju.”⁴⁹

Strautnieka iebildumi par Holcmaņa teikto atkal ir svarīgi ne tik daudz tiesu sistēmas finansēšanas sakarā kā atšķirīgu ideoloģiju un priekšstatu par tiesu sistēmu sadursmi:

“[...] krievu civilprocess ir un paliek viens no labākiem civilprocesiem visā civilizētā pasaulē. Bet ja mēs gribētu griezties pie Vakareiropas civilprocesa noteikumiem tad tas nav vienas dienas un viena gada darbs. Es domāju, mēs nesāksim ķerties pie darba, ko mēs zinām, ka nevarēsim veikt. Krievu civilprocess ir tiešām humāns un tas ir vienīgais ceļš, ko mēs varam iet.”

⁴⁷ Latvijas Tautas Padome, II. puse, *op. cit.*, 680. lpp.

⁴⁸ Latvijas Tautas Padome, II. puse, *op. cit.*, 680. lpp.

⁴⁹ Latvijas Tautas Padome, II. puse, *op. cit.*, 680. lpp.

Pāreja uz pantu lasīšanu notika tikai ar 11 balsīm “pret”.⁵⁰ Kopumā izskatīšanai bija nodoti astoņi panti, par kuriem nebija saņemti iebildumi. Tādējādi likumprojekts bija pieņemts otrajā lasījumā. Protokoli neatspoguļo konkrēto pantu saturu, un par likumprojektu kopumā var spriest tikai pēc Strautnieka un Holcmaņa argumentiem, tomēr, ievērojot to, ka arī trešajā lasījumā likumprojekts pieņemts bez iebildumiem septītās sesijas ceturtajā sēdē 1920. gada 26. janvārī,⁵¹ tad par likumprojektu diskusijas skatāmas kontekstā ar likuma oficiālo publikāciju.⁵²

1.2. Kara stāvokļa normatīvais pamats

Ievērojot to, ka Latvija līdz ar republikas proklamēšanu bija spiesta atvairīt gan Vācijas, gan arī Padomju Krievijas iebrukumu, likumsakarīgi, ka kara darbības apstākļos bija izveidotas atbilstošas Apsardzības ministrijas padotībā tiesu resora struktūras. 1919. gada 12. februārī ministru prezidents Kārlis Ulmanis (1877–1942) un apsardzības ministra biedrs pulkvežleitnants Eduards Laimiņš (1882–1982) parakstīja Pagaidu nolikumu par Latvijas kara tiesām.⁵³

1.2.1. Noteikumi par kara stāvokli

Dienu iepriekš, 1919. gada 11. februārī, Pagaidu valdība pieņēma Noteikumus par kara stāvokli⁵⁴, kas ir svarīgi izpratnei

⁵⁰ *Latvijas Tautas Padome*, II. puse, *op. cit.*, 680. lpp.

⁵¹ *Latvijas Tautas Padome*, II. puse, *op. cit.*, 748. lpp.

⁵² “164. Likums par 1918. gada 6. decembra Latvijas tiesu un tiesāšanas kārtības likuma pārgrozījumiem un papildinājumiem”, *op. cit.*, 5. lpp.

⁵³ “Pagaidu nolikums par Latvijas kara tiesām”, *Valdības Vēstnesis*, Nr. 38, 1919, 16. septembris, 1.–2. lpp.

⁵⁴ “Noteikumi par kara stāvokli, apstiprināti no Pagaidu Valdības 11. februārī 1919. g.”, *Valdības Vēstnesis*, 1919, 1. augusts, 5. lpp.

1. Latvijas Tautas padomes un tās pilnvarojumā (1918–1920) dotais prokuratūras satvars

par prokuratūras – civilās un kara – lomu un pilnvarām. Noteikumu par kara stāvokli 1. punkts paredzēja divus pamatus kara stāvokļa noteikšanai – ārējā ienaidnieka valsts apdraudējums (a. apakšpunkts) vai nemieri vai to draudi pastāvošajai valsts iekārtai (b. apakšpunkts). Kara stāvokļa noteikšana paredzēta Ministru kabinetam (2. punkts) uz noteiktu laiku, kas nepārsniedz sešus mēnešus (3. punkts), un var attiekties kā uz visu valsti, tā arī uz atsevišķiem apgabaliem (3. punkts). “Līdz valsts apsardzības organizācijas galīgai izveidošanai atsevišķu kara iestāžu un amata personu tiesības un savstarpējās attiecības”⁵⁵ kara stāvokļa gadījumos bija paredzēts regulēt ar apsardzības ministra instrukciju (8. punkts). Kara stāvokļa gadījumā civiliedzīvotāji bija pakļauti kara tiesām 14. punktā trīspadsmit noteiktajos gadījumos, lielākā daļa no kuriem atbilst kara noziegumiem, noziegumiem pret valsti un pret pārvaldības kārtību kara stāvokļa gadījumā, bet divi – slepkavība ar nodomu un laupīšana – kara stāvokļa apstākļos pielīdzināti kara tiesas iztiesājamiem noziegumiem; par attiecīgajiem noziegumiem bija paredzēts nāves sods (15. punkts).⁵⁶

1.2.2. *Pagaidu nolikums par Latvijas kara tiesām*

Noteikumu par kara stāvokli 16. punkts noteica: “Kara tiesas darbojas pēc Krievijas lauka kara tiesu noteikumiem” (16. punkts), tomēr detalizēts kārtības apraksts sniegts Pagaidu nolikumā par Latvijas kara tiesām. Līdz ar kara stāvokļa

⁵⁵ “Noteikumi par kara stāvokli, apstiprināti no Pagaidu Valdības 11.februārī 1919. g.”, *op. cit.*, 5. lpp.

⁵⁶ “Noteikumi par kara stāvokli, apstiprināti no Pagaidu Valdības 11.februārī 1919. g.”, *op. cit.*, 5. lpp.

izsludināšanu paplašinājās arī iekšlietu ministra pilnvaras “iekšējās drošības un sabiedriskā miera uzturēšanas labā”, nosakot tiesības izdot noteikumus un rīkojumus par dažādiem sabiedriskās un politiskās dzīves jautājumiem, kā arī par tirdzniecības un pakalpojumu sniegšanu (17.1. apakšpunkts). Turklāt par attiecīgo noteikumu pārkāpšanu iekšlietu ministram bija tiesības noteikt soda naudu līdz 10 000 rubļiem vai sešu mēnešu cietumsodu vai abus sodus kopā (17.2. apakšpunkts), turklāt minētais soda apjoms bija noteikts kā kritērijs, lai iekšlietu ministram būtu tiesības izņemt no tiesu kompetences un izšķirt “administratīvā kārtā lietas par noziegumiem, par kuriem sods nepārsniedz” attiecīgo sodu (17.5. apakšpunkts). Kara stāvokļa administratīvo vietu pārvaldībai bija paredzēts, ka Ministru kabinets var iecelt valdības pilnvarniekus (18. punkts), savukārt pašvaldības un civiltiesāžu ierēdņu atstādināšana no amatiem bija nodota iekšlietu ministram, bet ar piebildi par to, ka atstādināšana notiek “saziņā ar attiecīgo ministriju” (17.10. apakšpunkts).⁵⁷

Kara tiesu normatīvā satvara veidošanu atbilstoši Krievijas likumiem noteica gan izšķiršanās, kas notika Pagaidu nolikuma par Latvijas tiesām un tiesāšanas kārtību sakarā, gan arī Pagaidu valdības izpratne par kara stāvokļa organizēšanu. Pagaidu nolikuma par Latvijas kara tiesām 1. punkts noteica, ka kara tiesas un ar tām saistītās iestādes darbojas pēc Krievijas kara nolikumiem, kas bija spēkā līdz 1917. gada 1. februārim, konkrēti, kriminālprocess atbilstoši Krievijas kara noteikumu 24. grāmatai un kara krimināllietas atbilstoši 22. grāmatai, ievērojot Latvijas noteikto tiesu darbību un iekārtu un Latvijas

⁵⁷ “Noteikumi par kara stāvokli, apstiprināti no Pagaidu Valdības 11.februārī 1919. g.”, *op. cit.*, 5. lpp.

1. Latvijas Tautas padomes un tās pilnvarojumā (1918–1920) dotais prokuratūras satvars

karaspēka iekārtu. Nolikums paredzēja pulku un etapu tiesas (2. punkts), Latvijas kara tiesu un Latvijas frontes kara tiesu (3. punkts), kara lauka tiesas (5. punkts), kā arī Augstāko Latvijas kara tiesu (6. punkts). Kā kasācijas instance nolikuma 4. punktā noteikta Latvijas kara virstiesa.⁵⁸

Pagaidu nolikuma 7. punkts noteica kara tiesas prokuroru sadalījumu, nosakot, ka pie Latvijas kara virstiesas ir kara virsprokurors ar palīgu, pie Latvijas kara tiesas un Latvijas frontes kara tiesas – kara prokurori ar palīgiem. Turpat noteikts, ka izmeklēšanas tiesneši un kandidāti uz kara tiesu amatiem darbojas pie Latvijas kara tiesas un Latvijas frontes kara tiesas. Ievērojot minēto, kara tiesas prokuroru sadalījums bija veidots pēc līdzības ar parastajām tiesām, bet ar to atšķirību, ka to augstākā institucionālā padotība noteikta apsardzības ministram, kam bija tiesības izraudzīties kara tiesnešu, kara prokuratūras un kara izmeklēšanas tiesnešu kandidātus un sniegt tos Ministru kabinetam apstiprināšanai (9. punkts). Tāpat Apsardzības ministrijai noteiktas tiesības organizēt kara tiesas un kara iestādes, sagatavot štatu sarakstus un sniegt Ministru kabinetam apstiprināšanai (11. punkts). Kara virsprokuroram tiešā pārziņā bija nodota kara tiesu pārvalde (12. punkts), un kā šīs pārvaldes priekšnieks viņš attiecīgo pilnvaru ietvaros bija “tuvākais apsardzības ministra līdzstrādnieks”⁵⁹, padots tieši apsardzības ministram un savās tiesībās un pienākumos pielīdzināts galvenās pārvaldes priekšniekam atbilstoši Krievijas kara noteikumu 1. grāmatai (13. punkts).⁶⁰

⁵⁸ “Pagaidu nolikums par Latvijas kara tiesām”, *op. cit.*, 1. lpp.

⁵⁹ “Pagaidu nolikums par Latvijas kara tiesām”, *op. cit.*, 1. lpp.

⁶⁰ “Pagaidu nolikums par Latvijas kara tiesām”, *op. cit.*, 1. lpp.

Kara tiesu pamatā bija kara lauka tiesas, kuru izveidi veica "pulka komandieris, kara priekšnieks ar pulka komandiera tiesībām un kara priekšnieki ar augstajām tiesībām"⁶¹ (18. punkts), bet tiesas sastāvu veidoja pieci vecākie, tiesas vai disciplināri nesodīti virsnieki (21. un 22. punkts), no kuriem viens pildīja priekšsēdētāja pienākumus. Nepieciešamības gadījumā varēja iecelt arī sekretāru (21. punkts).⁶² Kara lauka tiesu institucionālo padotību īstenoja armijas virspavēlnieks, pie kura pastāvēja kara tieslietu pārzinis ar palīgu (8. punkts).⁶³ Likumības uzraudzība veidota tādējādi, ka kara lauka tiesas spriedumi, kas nav attaisnojoši, stājas spēkā tikai ar "kara priekšniecības" apstiprināšanu (33. punkts). Iebildumu gadījumā lieta bija nododama pēc piekritības vai nu Latvijas kara tiesai, vai arī Latvijas frontes kara tiesai (36. punkts). Lūgumus (priekšlikumus) par atkārtotu lietas izskatīšanu pēc tam, kad spēkā stāties kara lauka tiesas spriedums, varēja iesniegt "kara priekšnieks, kurš notiesāto nodevis kara lauka tiesai, kara prokuratūra, pats notiesātais vai viņa piederīgie"⁶⁴ (39. punkts). Lieta šajā gadījumā bija izskatāma Latvijas kara virstiesā (38., 39. punkts).⁶⁵ Novērtējot 40. punktā minētos likumīgos pamatus "kara lauka tiesā iztiesātās lietas jauniztiesāšanai", ievērojams, ka tie galvenokārt saistīti ar acīmredzamu viltu, maldiem vai tiesnešu materiālo vai personīgo ieinteresētību lietas iznākumā. Tikai 40. panta a. apakšpunktā minētais gadījums ir uzskatāms par procesuālu pārkāpumu tiktāl, cik tas attiecās uz formālās loģikas trūkumu tiesas spriešanā, kas radusies, taisot divus vai vairākus

⁶¹ "Pagaidu nolikums par Latvijas kara tiesām", *op. cit.*, 2. lpp.

⁶² "Pagaidu nolikums par Latvijas kara tiesām", *op. cit.*, 2. lpp.

⁶³ "Pagaidu nolikums par Latvijas kara tiesām", *op. cit.*, 1. lpp.

⁶⁴ "Pagaidu nolikums par Latvijas kara tiesām", *op. cit.*, 2. lpp.

⁶⁵ "Pagaidu nolikums par Latvijas kara tiesām", *op. cit.*, 2. lpp.

1. Latvijas Tautas padomes un tās pilnvarojumā (1918–1920) dotais prokuratūras satvars

spriedumus par vienu un to pašu noziedzīgo nodarījumu.⁶⁶ Līdz ar to kara prokuratūras uzdevums kara lauka tiesu likumības uzraudzīšanā bija salīdzinoši piezemēts un faktiski aprobežojās ar to, lai novērstu to, ka izdomājumi un aplamības pamatojuši kara tiesas lemtānu.

Pagaidu nolikuma par Latvijas kara tiesām 10. punkts par “darīšanu valodu tiesās un tiesu iestādēs” veidots pēc līdzības ar 1918. gada 6. decembra Pagaidu nolikumu par Latvijas tiesām un tiesāšanas kārtību, punkta pirmajā daļā paredzot, ka “darīšanu valoda” ir “valsts valoda – latviešu valoda”, bet punkta otrajā daļā nosakot apsardzības ministra tiesības “pēc apstākļiem un vajadzības” ļaut vācu vai krievu valodas lietošanu.⁶⁷ Tādējādi arī kara tiesu darbība noteica triju valodu zināšanu nepieciešamību.

Kontekstam der norādīt, kādos apstākļos risināts kara tiesu jautājums. Kā norāda 1919. gada 3. jūlija laikraksts *Latvijas Sargs*:

“Latvijā vēl, diemžēl, kārtīgas kara tiesas nav darbojušās. Noorganizēt pašas tiesu iestādes neizdevās ne pirms lielinieku ienākšanas Latvijā, nedz arī pēc viņu aiziešanas, jo okupācijas vara uzlika savu zēģeli visam. Atzinību pelna mūsu kara juristi, kuri šinī ziņā neielaidās kompromisā ne ar okupācijas varu, ne Vankina «ministriju» [kara ministrs Teodors Vankins (1873–1947) Andrieva Niedras (1871–1942) vadītajā Latvijas Pagaidu valdībā (1919. gada 10. maijs līdz 26. jūnijs)]. [..]

Latvijas atbrīvošanas armijai ienākot Rīgā, šie nebija darbojušās nekādas kara tiesas, jo viss tika sodīts uz «Standrecht» [saukta

⁶⁶ “Pagaidu nolikums par Latvijas kara tiesām”, *op. cit.*, 2. lpp.

⁶⁷ “Pagaidu nolikums par Latvijas kara tiesām”, *op. cit.*, 1. lpp.

PROKURATŪRAS INSTITUCIONĀLĀS STRUKTŪRAS ĢENĒZE UN TRANSFORMĀCIJAS. I DAĻA

«kakla tiesa»⁶⁸ un «ātrā tiesa»⁶⁹] pamata. Pie Oberštāba darbojās «lauku kara tiesa», tīras vācu iestādes. Apelācijas un kasācijas netika pieļautas. Liecinieku un aizstāvju tur nebija. Pierādījumi bij tikai apvainojoši. [...] Jūnija vidū zem Sabiedroto valstu priekšstāvju spiediena šīs «tiesas darbība» tika pārtraukta, un vajadzēja dibināt kārtīgu kara tiesu; «Standrecht» tiesāšanās pamatu aizliedza. Oberštābs tūdaļ ķērās ar skubu pie koalīcijas. Gribēja dibināt kara iecirkņa tiesu [...]. Šīs tiesas nav iesākušas darboties, jo latvju virsnieki atteicās piedalīties. Te var runāt tikai par vācu, nevis par Latvijas tiesām. Tiklīdz visas aktis būs pārņemtas no vācu iestādēm, lietas tiks vestas likumīgā kārtībā pēc Krievijas likumiem. Daudz būs pūļu tiesnešiem, prokuratūrai un aizstāvjiem, lai apsūdzēto lietas pamatīgi caurlūkotu, un netiktu pieļautas veco tiesu kļūdas.»⁷⁰

Savukārt, Latvijas kara prokuratūrai uzsākot darbu, kā rāda 1919. gada 5. jūlija laikrakstā *Baltijas Ziņas* atrodamās ziņas, nācies konstatēt, ka “vācu izmeklēšanas tiesnešiem nodotās agrāko tiesu iestāžu aktis nozudušas”⁷¹, līdz ar to iecere par iespēju atbilstoši rīkoties bija ievērojami apgrūtināta. Likumsakarīgi, ka šādi apstākļi mudināja risinājumu meklēt amnestijā.

Minēto apsvērumu dēļ Kārļa Ulmaņa otrā pagaidu valdība sniedza Tautas padomei amnestijas projektu, kura 1. punktā bija paredzēts atbrīvot “no tiesas un tiesas kārtībā vai administratīvā ceļā uzliekamiem sodiem visas personas, kuras līdz 5. jūlijam š. g. [1919] ir izdarījušas noziegumus un pārkāpumus, vadoties no politiskiem iemesliem un politiskiem nolūkiem”, bet 5. punktā uzdodot likuma izpildi tiesu iestādēm

⁶⁸ “Vietējās ziņas”, *Zemgalietis*, Nr. 75, 1919, 1. augusts, 3. lpp.

⁶⁹ “Ārzemes”, *Baltijas Vēstnesis*, Nr. 268, 1987, 27. novembris (9. decembris), 2. lpp.

⁷⁰ “Rīga. Kara tiesu jautājumā”, *Latvijas Sargs*, Nr. 756, 1919, 3. jūlijs, 3. lpp.

⁷¹ “Rīga”, *Baltijas Ziņas*, Nr. 35, 1919, 5. jūlijs, 3. lpp.

1. Latvijas Tautas padomes un tās pilnvarojumā (1918–1920) dotais prokuratūras satvars

un prokuratūrai.⁷² Likumprojekts, spriežot pēc Tautas padomes 1919. gada 8. novembra sēdes, “gulējis” Tautas padomē. Uzsākot diskusiju par amnestijas jautājumu, Gustavs Zemgals (1871–1939), reizē būdams Rīgas pilsētas galva, aizrādīja, ka amnestijas likumprojekts pusgadu atlikts, jo:

“Abas puses, kurām amnestija domāta, ar mums ved karu. Vieni slēpjas un aizmugurē dzen propagandu un ārda tiltus, otriem, kuri tik zvērīgi apšauda pilsētu, tāda amnestija nav domājama, jo viņu noziegumi var katru brīdi atkārtoties. Amnestēšana tāpēc atliekama līdz tam laikam, kamēr būs mājās miers. Cietumos smok vai nu nevainīgi, vai arī gadījuma līdzvainīgie. Viņu noziegumu izmeklēšanai ieviešama parlamenta komisija, kurā būtu reprezentētas visas frakcijas.”⁷³

Oskars Valdmanis (1888–1942), tobrīd arī Rīgas apgabaltiesas prokurors, pauda atbalstu Zemgalam. Turklāt norādīja:

“Apcietināto skaits vairojas ar katru dienu, viņu noziegumu izmeklēšana novilcinās, jo prokuratūrai par apcietinātiem ziņo ar lielu nokavēšanos un tiesu iestādes nedarbojas. Ir arī gadījumi, kuri apstiprina izteiktās domas, ka pret noziedzniekiem pa labi izturās saudzīgi. Avalova⁷⁴ priekšstāvi, kurš bija braucis, lai apspriestos par kara lietām, arestēja pie ministru prezidenta kabineta durvīm, bet 10. oktobrī to valdība atsvabināja. Priekš dažādu pārkāpumu izmeklēšanas un apcietināto atsavināšanas izvēlama komisija.”⁷⁵

Minētā sakarā Tautas padome atteicās no pagaidu valdības vispārīgas amnestijas priekšlikuma, amnestiju reducējot līdz parlamentārās komisijas noteiktajai. No Oskara Valdmaņa

⁷² “Projekts par amnestiju”, *Valdības Vēstnesis*, Nr. 14, 1919, 16. augusts, 6. lpp.

⁷³ “Tautas padomes sēde 4. novembrī”, *Latvijas Sargs*, Nr. 181, 1919, 5. novembris, 2. lpp.

⁷⁴ Pāvels Bermonts-Avalovs (1877–1973).

⁷⁵ “Tautas padomes sēde 4. novembrī”, *op. cit.*, 2. lpp.

PROKURATŪRAS INSTITUCIONĀLĀS STRUKTŪRAS ĢENĒZE UN TRANSFORMĀCIJAS. I DAĻA

uzstāšanās spriežam arī par 1918. gada 12. decembra Latvijas Tautas padomes Amnestijas akta⁷⁶ iznākumu, kas attiecināja politisko amnestiju uz “noziegumiem un pārkāpumiem, kas nodarīti līdz amnestijas akta pieņemšanas dienai, t. i.

6. decembris 1918. g.”⁷⁷ un šīs amnestijas īstenošanai Tautas Padomes izvēlēto amnestijas komisiju, kuras darbība atbilstoši akta 4. pantam noritēja saziņā ar Tieslietu ministriju⁷⁸. Kā norāda Valdmanis:

“Ar atsvabināšanu nav garantēts, ka cietumi no jauna nepildīsies. Jūlijā [Viktora] Dāles⁷⁹ komisija labu daļu no cietuma atsavināja un tagad viņi ir atkal pārpildīti.”

Klāra Kalniņa (1874–1964), referējot 1919. gada 7. novembra Tautas padomes sēdē par Instrukciju Tautas padomes sevišķai komisijai amnestijas lietās,⁸⁰ norādīja, ka ir panākta vienošanās “par visu to politisko atsvabināšanu, kuri valstij nav bīstami”. Tāpat viņa aizrādīja, ka, “ievērojot lielo ieslodzīto skaitu, būs plašs un ilgs darbs”⁸¹. 1919. gada 12. novembrī pieņemtās instrukcijas 1. punkts paredzēja komisijas tiesības

“atsvabināt uz visiem laikiem no izmeklēšanas, tiesas un soda, kā administratīvā, tā tiesu ceļā, visas personas, kuras

⁷⁶ “18. Latvijas Tautas Padomes Amnestijas Akts”, *Latvijas Pagaidu Valdības Likumu un Rīkojumu Krājums*, Nr. 2, 1919, 25. jūlijs, 21.–23. lpp.

⁷⁷ “18. Latvijas Tautas Padomes Amnestijas Akts”, *op. cit.*, 21. lpp.

⁷⁸ “18. Latvijas Tautas Padomes Amnestijas Akts”, *op. cit.*, 23. lpp.

⁷⁹ Viktors Dāle (1888–1960) bija pirmais kara prokurors un vēlāk arī kara tiesas priekšsēdētājs. “Viktors Dāle sešdesmitgadnieks”, *Tēvzeme*, Nr. 19, 1948, 10. marts, 4. lpp.; “Miris jurists Viktors Dāle”, *Londonas Avīze*, Nr. 714, 1960, 26. februāris, 3. lpp.

⁸⁰ “151. Instrukcija Tautas Padomes sevišķai komisijai amnestijas lietās”, *Likumu un valdības rīkojumu krājums*, 12. burtnīca, 1919, 15. decembris, 165.–166. lpp.

⁸¹ “Tautas Padome. 7. nov. sēde”, *Strādnieku Avīze*, Nr. 171, 1919, 21. novembris, 2. lpp.

1. Latvijas Tautas padomes un tās pilnvarojumā (1918–1920) dotais prokuratūras satvars

apvainotas vai notiesātas par politiskiem pārkāpumiem un noziegumiem, kas izdarīti uz Latvijas teritorijas līdz 8. oktobrim 1919. g., ja komisija nāk pie slēdziena, ka atsvabināmais nākotnē nebūs kaitīgs Latvijas valsts interesēm.”⁸²

Prokuratūrai atbilstoši 7. punktam tāpat “izmeklēšanas tiesniešiem, tiesām, administratīvām un citām iestādēm” trīs dienu laikā pēc komisijas pieprasījuma saņemšanas jāsniedz materiāli par “katru apvainoto, notiesāto vai apcietināto”⁸³. Tādējādi prokuratūras pilnvaras amnestijas jautājumā aprobežotas līdz komisijas darbam nepieciešamās informācijas nodrošināšanai. Nepilnu pāris nedēļu laikā presē atrodam jau sūdzības par instrukciju, kas kavējot komisijas darbu, jo šajā laikā caurlūkotas vien 60 līdz 70 lietas, bet amnestētas 30 personas.⁸⁴ Minētais norāda, ka, lai arī Latvijas Republikas rītausmā prokuratūra un Tieslietu ministrija, kas ministra personā reprezentēja prokuratūras galvu, bijusi iesaistīta amnestijas jautājumu kārtošā, tomēr galavārds par amnestiju bija piešķirts parlamentam. Līdzīga prakse turpināta arī Satversmes sapulcē. Piemēram, 1920. gada 19. augusta Satversmes sapulces amnestijas akta⁸⁵ 21. pants paredzēja veidot parlamenta izraudzītu komisiju, lai atbilstoši 20. pantam akta nosacījumu piemērošanā nodrošinātu vienveidīgu piemērošanu un izšķirtu šaubas, kas varētu rasties tiesu iestādēm, prokuratūrai vai kara priekšniecībai.⁸⁶ Amnestija bija veltīta: “Lai atzīmētu vēsturisko Satversmes Sapulces sanāksšanas dienu”⁸⁷. Tā bija konstruēta tā,

⁸² “151. Instrukcija Tautas Padomes sevišķai komisijai amnestijas lietās”, *op. cit.*, 165. lpp.

⁸³ “151. Instrukcija Tautas Padomes sevišķai komisijai amnestijas lietās”, *op. cit.*, 166. lpp.

⁸⁴ “Amnestijas komisijas darbība”, *Sociāldemokrāts*, Nr. 116 (133), 1919, 29. novembris, 1. lpp.

⁸⁵ “203. Satversmes Sapulces amnestijas akts”, *op. cit.*, 4.–8. lpp.

⁸⁶ “203. Satversmes Sapulces amnestijas akts”, *op. cit.*, 7. lpp.

⁸⁷ “203. Satversmes Sapulces amnestijas akts”, *op. cit.*, 4. lpp.

lai aptvertu daļu “noziedzīgo darbu” un par to paredzēto atbildību, kas veikti līdz Latvijas Republikas proklamēšanai, un daļu “noziedzīgo darbu” un “pārkāpumu” un par tiem paredzēto atbildību no proklamēšanas līdz Satversmes sapulces pirmajai sanāksšanas dienai, ierobežojot ar konkrētiem nosacījumiem. Likumsakarīgi, ka parlamentārās komisijas loma saglabāta tikai vienveidīgas piemērošanas nodrošināšanas apjomā, faktiski lai noskaidrotu likumdevēja gribu.

1.3. Likums par agrāko Krievijas likumu spēkā atstāšanu Latvijā un tā izpildes institucionālā sistēma

Latvijas Tautas padome 1919. gada 5. decembrī lēma, pieņemot Likumu par agrāko Krievijas likumu spēkā atstāšanu Latvijā:

“Visi agrākie Krievijas likumi, kuri pastāvēja Latvijas robežās līdz 24. oktobrim 1917. g., pagaidām skatāmi par spēkā esošiem pēc 18. novembra 1918. g., cik tālu tie nav atcelti ar jauniem likumiem un nerunā pretī Latvijas valsts iekārtai un Tautas Padomes platformai.”⁸⁸

Tādējādi līdz šim Latvijas Republikas rītausmā pieņemtajos likumos ietvertās norādes par tieslietās konkrēti piemērojamiem Krievijas likumiem ieguva informatīvu, nevis ekskluzīvu nozīmi. Šādu Latvijas Tautas padomes izšķiršanos noteica nepieciešamība nodrošināt attiecīgo normatīvo aktu fizisku un saturisku pieejamību, kas savukārt pieprasīja institucionālu risinājumu. Ievērojot to, ka institucionālais risinājums vēsturiski veidojies kā tieslietu ministram un tātad reizē ģenerālprokuroram pakļauta institūcija, izpratne par to ir svarīga arī prokuratūras saturisko aprišu un izmaiņu noteikšanā.

⁸⁸ “Likums par agrāko Krievijas likumu spēkā atstāšanu Latvijā”, *Valdības Vēstnesis*, Nr. 87, 1919, 16. decembris, 1. lpp.

1. Latvijas Tautas padomes un tās pilnvarojumā (1918–1920) dotais prokuratūras satvars

Tieslietu ministra Kārļa Pauļuka (1870–1945) aicināts barons Balduins fon Disterlo (1869–1937, *Balduin Baron von Düsterlohe*⁸⁹), vēlākais Hugo Celmiņa (1877–1941) otrās valdības viens no trijiem tieslietu ministriem, atbilstoši savai pieredzei kodifikācijas darbā dažādos valsts dienesta amatos Krievijas Impērijas Valsts padomes kodifikācijas nodaļā izstrādāja kodifikāciju regulējošo normatīvā akta projektu.⁹⁰ Noteikumus par kodifikācijas nodaļu⁹¹ pieņēma pagaidu valdība, 1920. gada 25. oktobrī parakstot ministru prezidenta vietā iekšlietu ministram Arvedam Bergam (1875–1941) un tieslietu ministram Rūdolfam Benusam (1881–1940). Noteikumi pieņemti Latvijas Tautas padomes 1919. gada 16. jūlija likumā *Par Valdības rīkojumiem starpbrīdī starp Tautas Padomes sesijām* (saukts arī 1919. gada 16. jūlija likums)⁹² noteiktajā kārtībā, līdz ar to tiem bija likuma spēks.

Noteikumu 1. pants⁹³ paredzēja, ka “tieslietu ministrijas sastāvā nodibina kodifikācijas nodaļu”, “lai sistematizētu Latvijas robežās spēkā esošos likumus”, 2. pantā bija noteikts, ka nodaļas darbu organizē redakcijās, kas atbilstoši 4. pantam veidotas pēc nozarēm un nodaļas vadītāja sastādīta un tieslietu ministra apstiprināta saraksta. Līdztekus tipiskam kodifikācijas darbam redakcijām bija jāsaģatavo atzinumi par citu resoru izstrādātajiem likumprojektiem “no kodifikācijas viedokļa”,

⁸⁹ Oficiālajos dokumentos lietots Balduins Disterlo. LVVA, 2996. f., 4. apr., 8055. l., 1920. gada 13. februāra pases Nr. 88242 1. lapa, 1927. gada

25. novembra pases AZ Nr. 001071 1. lpp.

⁹⁰ “B. Disterlo †”, *Tieslietu Ministrijas Vēstnesis*, Nr. 3, 1937, 602.–603. lpp.

⁹¹ “Noteikumi par kodifikācijas nodaļu”, *Valdības Vēstnesis*, Nr. 252, 1920, 3. novembris, 1.–2. lpp.

⁹² *Latvijas Tautas Padome*, I. puse, *op. cit.*, 122.–125. lpp.

⁹³ Noteikumu tekstā lietotie normatīvā akta struktūras apzīmējumi ir “pants”, “punkts”, “piezīme”, tomēr atsevišķos gadījumos, lai precīzi norādītu uz normatīvā akta teksta vietu, pamatoti lietot apzīmējumu “daļa”, lai norādītu uz to, ka teksts dalīts nenumurētās rindkopās.

PROKURATŪRAS INSTITUCIONĀLĀS STRUKTŪRAS ĢENĒZE UN TRANSFORMĀCIJAS. I DAĻA

paskaidrojot, ka ar to jāsaprot likumprojekta atbilstības citiem likumiem, krājuma izdošanas vai papildināšanas nepieciešamības un leģistiskās kvalitātes novērtējumu (noteikumu 5. panta 4. punkts). Redakcijās sagatavotie izdevumi – normatīvo aktu krājumi, iepriekš izdoto papildinājumi un tieslietu ministra noteikta uzziņu informācija – pirms publikācijas bija jānodod apspriešanai un lēmuma par publikāciju pieņemšanai redaktoru veidotā un nodaļas vadītāja vadītā ar sekretāru kā darbvedi kopsapulcē (noteikumu 6. panta pirmās daļas 1. apakšpunkts). Turpat apspriesti arī strīdīgie jautājumi un iepriekšējās publikācijās konstatēto kļūdu labošanas nepieciešamība (noteikumu 6. panta pirmās daļas 2. un 3. apakšpunkts). Koleģiāli pieņemtos lēmumus nodaļas vadītājs nodeva tieslietu ministram izlemšanai (noteikumu 6. panta otrā daļa). Savukārt atbilstoši noteikumu 12. pantam gala vārds par jaunu likumu grāmatu, tā daļu vai papildinājumu bija jāpieņem Ministru kabinetam. Turpat noteiktais, ka, saņemot Ministru kabineta apstiprinājumu, tos “izsludina vispārējai zināšanai”, norāda, ka tobrīd esošā juridiskā doktrīna kodifikācijas nodaļas publikācijām piešķīra tikpat lielu svaru kā oficiālajai publikācijai likumu izsludināšanas gadījumā.

Kodifikācijas nodaļas sastāvā atbilstoši noteikumu 2. pantam bija paredzēta sekretāra, tulka amats “krievu likumu tulkošanai latviešu valodā”, bet ārstatā acīmredzot, paredzot mainīga apjoma nepieciešamību, bija jāalgo korektori, kas reizē pilda arī pārrakstītāju pienākumus. Paskaidrojums par tulkošanas pienākumu apjomu ir tieša liecība par latviešu valodas kā valsts valodas nodrošināšanu arī normatīvo aktu pieejamībā. Noteikumu 7. pantā uzskaitīti kodifikācijas nodaļas “likumu grāmatās” ietveramie likumi, kuru starpā ir arī Krievijas likumi, kas izdoti līdz 1917. gada 25. oktobrim atbilstoši Tautas padomes 1919. gada 5. decembra likumam, proti, Likumam par agrāko Krievijas likumu spēkā atstāšanu Latvijā. Gadu vēlāk ar

1. Latvijas Tautas padomes un tās pilnvarojumā (1918–1920) dotais prokuratūras satvars

pārgrozījumiem (Pārgrozījumu noteikumos par kodifikācijas nodaļu 1. panta 1. punkts) precizēts Krievijas likumu spēks līdz 1917. gada 24. oktobrim, proti, līdz brīdim, kad sācies Oktobra apvērsums.⁹⁴ Tādējādi kodifikācijas nodaļa kļuva arī par līdzekli Likuma par agrāko Krievijas likumu spēkā atstāšanu Latvijā⁹⁵ darbības konkretizēšanai.

1926. gada 30. martā izsludināts un 1926. gada 1. aprīlī stājās spēkā Likums par kodifikācijas nodaļu, ar kuru kodifikācijas nodaļa pārņemta no Tieslietu ministrijas uz Saeimu un darbojās turpmāk Saeimas prezidija padotībā. Tādējādi viena no tieslietu ministra tiesiskuma uzraudzības īstenošanas dimensijām – tiesību pieejamības un kvalitatīvu un darbotiespējīgu tiesību normu nodrošināšana – bija nodota Saeimas prezidijam.

Saeimas prezidijs pārņēma gan tieslietu ministra, gan arī Ministru kabineta pilnvaras, reizē saglabājot kodifikācijas nodaļas darba saturisko daļu, tai skaitā “atsauksmju” sniegšanu par “likumdošanas tehniku no kodifikācijas viedokļa” par likumprojektiem un Ministru kabineta noteikumu un instrukciju projektiem (1. panta 3. punkts). Atšķirībā no iepriekš izdotajiem noteikumiem likuma 9. pants noteica atsauksmju lūgšanas brīdi. Ministru kabineta projekta gadījumā – vismaz vienu nedēļu pirms projekta sniegšanas Ministru kabinetā, bet Saeimā skatāmie likumprojekti – pēc otrā lasījuma Saeimas prezidija noteiktajā termiņā (12. pants). Tieši minētā atsauksmju sniegšanas kārtība arī veidojusi pieņēmumus par otrā un trešā lasījuma atšķirībām. Likuma 7. pants paredzēja, ka Saeimas prezidijs izsludina kodificēto grāmatu, tādējādi saglabājot kodifikācijas oficiālo statusu. Atšķirībā no noteikumiem likums paredzēja rīcību kodifikācijas publikācijās pieļauto kļūdu

⁹⁴ “Pārgrozījumi noteikumos par kodifikācijas nodaļu”, *Valdības Vēstnesis*, Nr. 205, 1921, 12. septembris, 1. lpp.

⁹⁵ “Likums par agrāko Krievijas likumu spēkā atstāšanu Latvijā”, *op. cit.*, 1. lpp.

risināšanai, likuma 8. pantā nosakot, ka “pirmtekstam ir priekšroka pret kodificētā likuma tekstu”, bet “Saeimas ratificēto konvenciju oriģinālteksti ir priekšroka pret šo tekstu tulkojumiem”.⁹⁶ Tādējādi arī likums saglabāja iepriekš noteikumos ietverto kodifikācijas grāmatu pielīdzināšanu oficiālajai publikācijai, bet precizēja, ka pirmtekstam ir priekšroka pār kodifikāciju.

Likums tikai minimāli skāra kodifikācijas nodaļas saturiskā darba aprises. Galvenais uzsvars bija uz kodifikācijas nodaļas padotības maiņu un ar to saistīto kompetenču un darba organizācijas maiņu, tai skaitā Saeimas prezidija tiesības drukas darbiem bez valsts tipogrāfijas izvēlēties arī citu tipogrāfiju (likuma 14. pants).

Līdz ar kodifikācijas nodaļu uz Saeimu pārgāja arī tās izveidotājs un līdzšinējais vadītājs Balduins fon Disterlo,⁹⁷ kas arī Saeimā turpināja pildīt kodifikācijas nodaļas vadītāja amatu. Līdz ar nodaļas vadītāju Saeimas darbā pārgāja arī redaktori Oskars Valters (?–1930⁹⁸), Herberts Teodors Pauls Ēlerss (1882–

⁹⁶ “Likums par kodifikācijas nodaļu”, *Valdības Vēstnesis*, Nr. 72, 1926, 30. marts, 1. lpp.

⁹⁷ Īsu brīdi, no 1921. gada 29. septembra līdz 1922. gada 1. oktobrim, Balduins fon Disterlo pildīja senatora amatu, 1922. gada 15. oktobrī atsāka pildīt Tieslietu ministrijas kodifikācijas nodaļas vadītāja amatu atbilstoši Ministru kabineta 1922. gada 5. oktobra lēmumam. “Pārmaiņas tiesu resora sastāvā”, *Tieslietu Ministrijas Vēstnesis*, Nr. 5, 1922, 241. lpp.

⁹⁸ 1930. gada 5. februāra *Valdības Vēstneša* Nr. 29 pirmā ziņa, tieši zem galvenes, saturēja sēru vēsti, kas veltīta bijušajam ilggadējam kodifikācijas nodaļas redaktoram Oskaram Valteram un ko publicēja Saeimas kodifikācijas nodaļas darbinieki. Ziņa aizņēma gandrīz ceturtdaļu lapas, turklāt kopā ar ierāmējumu bija nedaudz lielāka kā *Valdības Vēstneša* galvene (*Valdības Vēstnesis*, Nr. 29, 1930, 5. februāris, 1. lpp.). Gadu iepriekš, 1929. gada 16. oktobrī Saeimas prezidijs lēma atbrīvot Oskaru Valteru no amata slimības dēļ (“Saeimas prezidijs”, *Valdības Vēstnesis*, Nr. 239, 1929, 21. oktobris, 1. lpp.).

1. Latvijas Tautas padomes un tās pilnvarojumā (1918–1920) dotais prokuratūras satvars

1960)⁹⁹, kā arī redaktora vietas izpildītājs Ernsts Treijs (1886–1931)¹⁰⁰, ieņemot jaunās nodaļas redaktora amatus.¹⁰¹ Kodifikācijas nodaļas personālam – nodaļas vadītājam, redaktoriem un viņu palīgiem – likuma 3. pantā bija noteikta prasība pēc augstākās juridiskās izglītības, bet 4. pantā bija ietverti amata savienošanas ierobežojumi visiem darbiniekiem, paredzot, ka nevar savienot amatu ar “citu atalgojamu vietu valsts vai pašvaldības dienestā, izņemot speciālu priekšmetu pasniegšanu izglītības iestādēs, ne arī nodarboties ar advokatūru”. Minētais liecina par aktuālu nepieciešamību gan noteikt izglītības prasības kodifikācijas nodaļas darbiniekiem,

⁹⁹ Herberts Teodors Pauls Ēlerss kodifikācijas nodaļas vadītāja amatā nomainīja Ernstu Treiju un šo amatu pildīja līdz nodaļas likvidēšanai un Tieslietu ministrijas Kodifikācijas departamenta izveidei, kur sākumā direktora amats bija uzticēts Voldemāram Dāvidam (1900–1954) (“Valdības darbība. Ministru kabineta sēde 1938. g. 26. aprīlī”, *Valdības Vēstnesis*, Nr. 93, 1938, 27. aprīlis, 1. lpp.). Gandrīz pusotru gadu vēlāk tieslietu ministrs Hermanis Apsītis (1893–1942) atbrīvoja Herbertu Ēlersu arī no Kodifikācijas departamenta redaktora amata “pēc paša lūguma” kopā ar palīgu Hermani Blēzi (1911–2002) (“Abi no amatiem atbrīvotie izteikuši vēlēšanos izceļot uz Vāciju” – “Atbrīvoti no amatiem”, *Brīvā Zeme*, Nr. 245, 1939, 27. oktobris, 11. lpp.). PSRS īstenotajai okupācijai sekoja izmaiņas arī kodifikācijas struktūrā, Tieslietu ministrijai esot pārveidotai par tieslietu komisariātu, tās komisārs Andrejs Jablonskis (1880–1951) izveidoja Kodifikācijas un juriskonsultācijas daļu, par kuras priekšnieku iecēla Ansi Buševicu (1878–1942), bet viņa vietnieka amatā palika līdzšinējais Hermanis Apsītis izraudzītais Voldemārs Dāvids (“Rīga. Iecelti jaunos amatos”, *Cīņa*, Nr. 126, 1940, 6. novembris, 6. lpp.).

¹⁰⁰ Spriežot pēc Ministru kabineta 1921. gada 4. augusta sēdē pieņemtā lēmuma par apstiprināšanu redaktora amatā, Ernsts Treija pirms šī lēmuma bija redaktora amata vietas izpildītājs (“Valdības darbība. Ministru kabineta sēde 1921. g. 4. augustā”, *Valdības Vēstnesis*, Nr. 173, 1921, 5. augusts, 1. lpp.). Nekroloģā norādīts, ka kodifikācijas nodaļā strādāja kopš 1921. gada (“Miris kodifikācijas nodaļas redaktors”, *Jaunākās Ziņas*, Nr. 104, 1931, 12. maijā, 3. lpp.).

¹⁰¹ “Saeimas prezidijs”, *Valdības Vēstnesis*, Nr. 83, 1926, 14. aprīlis, 1. lpp.

gan arī ierobežojumus interešu konflikta novēršanai. Lai arī šķietami pamatoti, tomēr gan padotības pārmaiņās, gan arī likumā noteiktu prasību noteikšanā bijusi vairāk personību loma, mazāk izpratnes maiņa par to, ka normatīvo aktu pieejamība un tiesību normu kvalitāte jānodrošina likumdevēja padotībā.

Kodifikācijas nodaļas pāreja noritēja Kārļa Ulmaņa (1877–1942) otrā Ministru kabineta laikā, kad tieslietu ministra amatu pildīja Ansis Petrevics (1882–1941). Savukārt 2. Saeimas priekšsēdētājs tobrīd bija Pauls Kalniņš (1872–1945), viņa biedrs Arturs Alberings (1877–1934), bet sekretārs Pēteris Juraševskis (1872–1945).

Kārļa Ulmaņa apvērsuma rezultātā Saeimas kodifikācijas nodaļa sākotnēji nonāca Ministru kabineta tiešā padotībā, bet ar 1938. gada 13. aprīļa Pārgrozījumiem un papildinājumiem Tieslietu ministrijas iekārtā un Ministru kabineta iekārtā, ko ministru prezidents Kārlis Ulmanis parakstīja 1938. gada 13. aprīlī, bija noteikts, ka “pie Ministru kabineta pastāvošo Kodifikācijas nodaļu” likvidē, bet tās vietā ar 1938. gada 1. aprīli, kad stājas spēkā pārgrozījumi un papildinājumi, izveido arī Tieslietu ministrijas Kodifikācijas departamentu. Kārtējās padotības un organizatoriskās pārmaiņas faktiski neskāra kodifikācijas struktūras saturiskās aprises. Tās arī neliecina par būtiskām izmaiņām tiesību avotu uztverē. Tieši pretēji Tieslietu ministrijas iekārtas 32. panta 1. punkts paredzēja, ka departamenta veidojamajās likumgrāmatās ievietojami spēkā esoši “bij. Krievijas likumi, kas izdoti līdz 1917. g. 24. oktobrim”.¹⁰² Tātad līdz pat 1938. gadam Latvijas Republikas tiesību sistēma nebija spējusi atbrīvoties no Krievijas likumiem un, spriežot pēc kodifikācijas plāniem, arī tuvākajā laikā neplānoja no tiem atbrīvoties. Tomēr pārmaiņas tiešā veidā skāra personālu, kas līdz kodifikācijas nodaļas likvidēšanai un

¹⁰² “Pārgrozījumi un papildinājumi Tieslietu ministrijas iekārtā un Ministru kabineta iekārtā”, *Valdības Vēstnesis*, Nr. 85, 1938, 13. aprīlis, 1. lpp.

1. Latvijas Tautas padomes un tās pilnvarojumā (1918–1920) dotais prokuratūras satvars

kodifikācijas departamenta izveidei veica kodifikācijas darbu, un tas savukārt liecina, ka arī šoreiz izteikti svarīga bijusi personību loma, mazāk izpratnes maiņa par kodifikācijas vietu un lomu valsts varas īstenošanā. Tieslietu ministrs Hermanis Apsītis nomainīja vadību un pat atbrīvoja no amata redaktoru Kārli Pakalnu, kas kopš 1933. gada 2. februāra, esot pārcelts no redaktora palīga, pildīja redaktora amatu.¹⁰³

¹⁰³ "Iecelšanas kodifikācijas departamentā", *Latvijas Kareivis*, Nr. 96, 1938, 30. aprīlis, 2. lpp.; "Saeimas prezidijs", *Valdības Vēstnesis*, Nr.27, 1933, 3. februāris, 1. lpp.

2. Prokuratūras vieta valsts un tiesu varā.

Vēsturiskās izpratnes veidošanās

Latvijas Tautas padome, izšķiroties par labu Krievijas normatīvajam pamatam tiesu sistēmas veidošanai Latvijas Republikai, pārņēma 19. gadsimta sākuma Krievijas Impērijas izpratni par prokuratūru un tās vietu valsts pārvaldē un patvaldnieciskajā gribā balstītās likumības nodrošināšanā, savukārt izpratne par ģenerālprokurora lomu vēl veidojusies Krievijas Impērijas 18. gadsimta juridiskajā doktrīnā un ideoloģijā. Lai ilustrētu aizgūto un varētu spriest arī par atšķirīgo, būs sniegts vispārīgs svarīgāko prokuratūru regulējošo tiesību aktu izklāsts attiecīgā apjomā.

2.1. Aleksandra I normatīvais tvērums

Krievijas Impērijā prokuratūras sākums ir saistāms ar centieniem panākt efektīvāku valsts pārvaldi, kas dalīta nozarēs ar tām deleģētu atbildību un pilnvarām un kur tieslietu ministrs, reizē pildot ģenerālprokurora amatu ar šim amatam no Pētera I pārmantoto saturu, ir faktiski suverēna gribas īstenošanas garants. Prokuratūra ir izaugusi no ģenerālprokurora amatam sākotnēji piedēvētās lomas. Tieši tāpēc tā ir skatāma kopsakarā gan ar valsts pārvaldes izmaiņām, gan ar tieslietu resora kompetences noskaidrošanos, gan ar procesiem, kas raksturo valsts pārvaldes un tiesu varas nošķiršanu un mijiedarbību.

Valsts pārvaldes izmaiņas par labu profesionālai pārvaldei Krievijas Impērijā aizsākās ar Aleksandra I 1802. gada 8. septembra manifestu *Par ministriju dibināšanu*¹⁰⁴, kura

¹⁰⁴ № 20406, 8 сентября 1802 года. Манифестъ. *Объ учреждениі Министерствъ*, Императора Александра I, Полное собрание законовъ Россійской Имперіи, съ 1649 года, томъ XXVII, 1802–1803, Печатано въ Типографіи II Отдѣльня Собственной Его Императорскаго Величества Канцеляріи, 1830, стр. 243–248. Pieejams: <https://psz.ri.org.ru/l/XXVII.pdf>.

2. Prokuratūras vieta valsts un tiesu varā. Vēsturiskās izpratnes veidošanās

1. paragrāfs¹⁰⁵ valsts pārvaldi sadalīja starp astoņām nodaļām, kas ir ministrijas un kuras vada attiecīgais ministrs. Viena no šādām nodaļām bija Tieslietu nodaļa. Tās vadība atbilstoši 3. paragrāfam bija nodota tieslietu ministram, kura pilnvaras līdz brīdim, kad būs izdoti atbilstoši likumi, noteica ģenerālprokurora instrukcija.¹⁰⁶ Šeit manifests atsaucas uz Pētera I 1722. gada 27. aprīļa vārdisko ukazu *Par ģenerālprokurora amatu*, kas saukts arī par Instrukciju par Senāta ģenerālprokurora amatu.¹⁰⁷ Manifesta 8. paragrāfs noteica, ka katram ministram ir viņa palīgs, esot amatā ministra biedrs. Tikai tieslietu ministra sakarā

¹⁰⁵ Manifesta teksts sadalīts ievadā, bet sekojošās lielākās sadaļas apzīmētas ar secīgu romiešu skaitli, kas ar dažiem izņēmumiem atbilst rindkopai, un kur uzskaitījums veikts ar arābu skaitli un vēl sīkāku dalījumu ar arābu skaitli un iekavu. Ievērojot minēto, lielākā sadaļa tekstā saukta paragrāfs, bet mazākās punkti un apakšpunkti.

¹⁰⁶ № 20406, 8 сентября 1802 года. Манифестъ. *Объ учрежденіи Министерствъ*, *op. cit.*, стр. 244.

¹⁰⁷ Инструкция о должности генерал-прокурора Сената, высочайше утвержденная императором Петром I, 27 апреля 1722 г. [norādē kļūdaini rakstīts janvāris, bet publicētajā dokumenta oriģinālā norādīts aprīlis], Российский государственный исторический архив (РГИА), ф. 1329, оп. 6, д. 4. Citēts pēc: Федеральная государственная бюджетное учреждение «Президентская библиотека имени Б.Н. Ельцина», Коллекции Президентской библиотеки, Выставка РГИА. Pieejams: <https://www.prilib.ru/item/413709>;

№ 3979, 27 апрѣля 1722 года. Именной. *О должности Генераль-Прокурора*, Императора Петра I, Полное собрание законовъ Россійской имперіи, съ 1649 года, томъ VI, 1720–1722, Печатано въ Типографіи II Отделения Собственной Его Императорскаго Величества Канцелярии, 1830, стр. 662–664. Pieejams: <https://www.prilib.ru/item/358646>.

Sk. arī “Должность генерал-прокурора. Именной указ. 27 Января [kļūda publikācijā] 1722 г.”, *Законодательство Петра I*, отв. ред. Александр Преображенский, Татьяна Новицкая. Москва: Юридическая литература, 1997, стр. 133–135. Pieejams: <https://docs.historyrussia.org/ru/nodes/340452-dolzhnost-general-prokurora-imennoy-ukaz-27-yanvary-1722-g>.

attiecīgajā normā minēts alternatīvais amats – ģenerālprokurors.¹⁰⁸

Vienlaicīgi ar iepriekš minēto manifestu izdots arī vārdisks ukazs¹⁰⁹ *Par Senāta tiesībām un pienākumiem*, kura 1. punkts¹¹⁰ noteica, ka Senāts ir “Mūsu Impērijas Augstākā vieta”¹¹¹, kas esot likumu sargātājs, tiesiskuma, valsts ienākumu un izdevumu uzraugs, tautas vajadzību pabalstītājs, sabiedriskās kārtības sargātājs, Augstākajā tiesā skatāmo lietu revīzija. Atbilstoši ukaza 2. punktam Senātā varu aprobežoja Ķeizariiskā Augstība. 6. punkts paredzēja, ka Senāts nosaka ierēdņu vietas un arī iecel ierēdniecību, savukārt 7. punkts, salīdzinot ar prokuroru padotību ģenerālprokuroram, nostiprināja visas pārvaldes padotību Senātam. Ukaza 13. punkts noteica, ka Senāta kopējā sanāksmē lēmumus pieņem ar divām trešdaļām balsu, bet departamentos vienbalsīgi. Ukaza 14., 16. un 17. punkts ietvēra norādi, ka departamentos svarīga ir viedokļu sakritība ar virsprokuroru (oberprokuroru) un ģenerālprokuroru, bet 16. punkts paredzēja, ka jautājums departamentā izlemts, ja ģenerālprokurors neceļ iebildumus. Ukaza 18. un 19. punkts norāda, ka ģenerālprokurora viedoklim faktiski bija lielāks svars pār Senāta kopīgo sapulci, jo ģenerālprokurora iebildumu gadījumā jautājums nonāca Ķeizariiskās Augstības izskatīšanai,

¹⁰⁸ № 20406, 8 сентября 1802 года. Манифестъ. *Объ учрежденіи Министерствъ*, *op. cit.*, стр. 246.

¹⁰⁹ № 20405, 8 сентября 1802 года. Именной, данный Сенату. *О правахъ и обязанностяхъ Сената*, Императора Александра I, Полное собрание законовъ Россійской Имперіи, съ 1649 года, томъ XXVII, 1802–1803, Печатано въ Типографіи II Отделенія Собственной Его Императорскаго Величества Канцеляріи, 1830, стр. 241–243.

¹¹⁰ Ukaza teksts sadalīts ievadā, bet sekojošās sadaļas apzīmētas ar secīgu arābu skaitli. Lai saskaņotu lielāku un mazāku normatīva sadaļu nosaukumus, attiecīgā sadaļa tekstā saukta punkts.

¹¹¹ № 20405, 8 сентября 1802 года. Именной, данный Сенату. *О правахъ и обязанностяхъ Сената*, *op. cit.*, стр. 242.

2. Prokuratūras vieta valsts un tiesu varā. Vēsturiskās izpratnes veidošanās

kur lietu atbilstoši 19. punktam skatīja, uzklaustot vienu vai divus Senāta pārstāvjus iepretim ģenerālprokuroram.¹¹² Tajā pašā laikā tieši Senāta viedokļa uzklausišanu galīgajā instancē uzskata par būtisku Aleksandra I īstenotās reformas daļu, stiprinot Senāta varu.

Atsauce uz Pētera I 1722. gada 27. aprīļa vārdisko ukazu *Par ģenerālprokurora amatu* ir skatāma kontekstā ar vēl diviem iepriekš izdotiem vārdiskiem ukaziem. Pētera I 1722. gada 12. janvāra vārdisks ukazs *Par Senāta locekļu pienākumiem, [..], par Senāta ģenerālprokurora un virsprokurora, [..], katrā kolēģijā pa prokuroram esību [..]* noteica Senāta darbu kolēģijās un šo kolēģiju vadību, Senāta sastāvā nepieciešamo amatpersonu uzskaitījumu, tai skaitā ģenerālprokurora, virsprokurora un pa prokuroram katrā kolēģijā, kā arī kārtību, kādā amatpersonas tiek izraudzītas un ievēlētas amatos.¹¹³ Šo ukazu uzskata par prokuratūras dibināšanas laiku Krievijas Impērijā un kā tādu to svin arī Krievijas Federācija 23. janvārī, kas atbilst laika skaitīšanas sistēmai atbilstoši Gregora kalendāram. 1722. gada 18. janvāra vārdiska ukaza *Par prokuroru esību galma tiesās un*

¹¹² № 20405, 8 сентября 1802 года. Именной, данный Сенату. *О правах и обязанностях Сената*, ор. cit., стр. 241–242.

¹¹³ № 3877, 12 января 1722 года. Именной, данный Сенату. *О обязанностях Сенатских Членовъ, о зазданіи Президентовъ Воинскихъ Коллегій Иностранной и Бергъ-Коллегій въ Сенатъ, о бытіи при Сенатъ Генераль и Оберъ-Прокурорам, Рекетмейстеру, Экзекутору и Герольдмейстеру, в въ каждой Коллеіи по Прокурору; о выбираніи Кандидатовъ къ онымъ мѣстамъ, и о чиненіи при семь выборъ и балотированіи Кандидатовъ къ онымъ мѣстамъ, и о чиненіи при семь выборъ и балотированіи присяги по приложенной формѣ, Императора Петра I, Полное собрание законовъ Россійской имперіи, съ 1649 года, томъ VI, 1720–1722, Печатано въ Типографіи II Отделения Собственной Его Императорскаго Величества Канцеляріи, 1830, стр. 479–480.*

*par fiskālu un nepiederīgu personu uzrādījumu*¹¹⁴ pieņemšanu

1. punkts¹¹⁵ noteica, ka arī galma tiesās jābūt prokuroriem. Savukārt 2. punkts paredzēja, ka galma tiesu kompetencē ir arī fiskālu (ierēdņa amats) un citu personu, kas uzrāda fiskālam piekritīgos jautājumos, uzrādījumu skatīšana. Galma tiesa soda viltus uzrādījumu autorus, kas nav fiskāli, bet par fiskālu rīcību lietu nodod ģenerālprokuroram.¹¹⁶

Pētera I 1722. gada 27. aprīļa vārdisks ukazs *Par ģenerālprokurora amatu* sniedz instruktīvas norādes par ģenerālprokurora amata pienākumiem, un arī tekstā, aprakstot rīcību papildinājumu nepieciešamības gadījumā, tieši saukts par instrukciju. Ģenerālprokurora pienākumu satura noteikšanā konkrētajam ukazam tiešā tekstā bija paredzēts augstāks hierarhiskais svars.

Ģenerālprokurora pienākumos ietilpa sekot Senāta darbam, nodrošinot, lai Senāta darbs nebūtu tikai “uz galda” veikts, fiksējot pieņemtos ukazus un šo ukazu izpildi vai neizpildi. Konstatējot prettiesisku vai liekulīgu darbību, ģenerālprokuroram bija Senātam jāsniedz priekšlikums un atbilstošs skaidrojums, bet noraidīšanas gadījumā bija jāprotestē un jāaptur attiecīga darbība, reizē nekavējoties sniedzot uzrādījumu imperatoram svarīgos gadījumos, bet citos gadījumos – atbilstoši vēlāk noteiktajai uzrādīšanas regularitātei.

¹¹⁴ Ukazā lietoti jēdzieni – *донос, доношения, доносить* –, kas atbilst jēdzieniem – uzrādījums, uzrādījumi; uzrādījumu sniegšana.

¹¹⁵ Ukaza teksts sadalīts divās rindkopās, kas apzīmētas ar secīgu arābu skaitli. Lai ievērotu sistēmu līdzīgu apzīmēju nosaukumos, attiecīgā sadaļa tekstā saukta punkts.

¹¹⁶ № 3880, 18 января 1722 года. Именной. *О бытии въ Надворныхъ Судахъ Прокурорамъ и о принятіи доносовъ отъ Фискаловъ и людей постороннихъ*, Императора Петра I, Полное собрание законовъ Россійской имперіи, съ 1649 года, томъ VI, 1720–1722, Печатано въ Типографіи II Отделения Собственной Его Императорскаго Величества Канцеляріи, 1830, стр. 479–480.

2. Prokuratūras vieta valsts un tiesu varā. Vēsturiskās izpratnes veidošanās

Uzrādījumu sakarā ukazs uzdod ģenerālprokuroram piesardzīgi un iedziļinoties izzināt lietas būtību, izzināt izklāstīto, lai izvairītos no nepamatotas goda aizskaršanas. Līdz ar to neskaidros, strīdīgos gadījumos ģenerālprokurora pienākums bija konsultēties pēc viņa ieskatiem un nedēļas laikā sniegt uzrādījumu. Par viltus uzrādījumiem ģenerālprokurors bija brīdināts ar lietas svarīgumam atbilstošu sodu.

Ģenerālprokuroram bija padoti visi prokurori, lai tie atbilstoši savam amatam rīkotos patiesi un centīgi, bet pārkāpuma gadījumā būtu Senātā tiesāti. Ģenerālprokurora pienākumos ietilpa arī fiskālu, kas faktiski pildīja finanšu kontroles funkcijas, uzraudzība un kontrole, nepieciešamības gadījumā sniedzot uzrādījumu par neatbilstīgu darbību Senātam. Ģenerālprokurora darba nodrošināšanai bija noteikts, ka ģenerālprokurora direkcijā ir Senāta kanceleja ar darbiniekiem, turklāt Senāta eksekutors (ierēdņa amats) ir ģenerālprokurora direkcijas padotībā. Visas svarīgas korespondences aprite bija nodota eksekutora ziņā, lai ar viņa ziņnešu starpniecību nodrošinātu sakaru un saziņas drošību. Ukazā uzsvērts, ka ģenerālprokurors un virsprokurors nav padots nevienai citai tiesai kā tikai imperatora. Imperatora prombūtnes laikā tikai smagas un atlikšanu nepieļaujošas vainas gadījumā Senātam bija dotas pilnvaras arestēt attiecīgās amatpersonas un izmeklēt lietu, tomēr bija liegts spīdzināt, veikt eksekūciju vai kā citādi sodīt. Ģenerālprokurors tēlaini salīdzināts ar imperatora acīm (precīzi "kā Mūsu acs"¹¹⁷). No viņa prasīta vislielākā atbildība valsts lietās un arī solīta pirmā atbildība par neatbilstīgu darbību, tomēr reizē ir atruna, ka kļūdīšanās uzrādījumos ir pieļaujama, jo ir svarīgāk uzrādīt, nevis klusēt. Noslēgumā noteikts, ka virsprokurors ir ģenerālprokurora

¹¹⁷ 1722. gada 27. aprīļa vārdiskais ukazs *Par ģenerālprokurora amatu* 11. paragrāfa atbilstošs teksts: "[..] яко око Наше [..]."

palīgs un ka viņa prombūtnes laikā pilda ģenerālprokurora pienākumus.¹¹⁸

1722. gada 27. aprīļa vārdiska ukaza *Par ģenerālprokurora amatu* 11. punktā lietotais ģenerālprokurora tēlainais salīdzinājums ar suverēna aci laika gaitā tiesībās pārtapa par ģenerālklauzulu, bet sadzīvē izveidojās par arhetipu ģenerālprokurora un virsprokurora amatu uztverē. Turklāt salīdzinājums izmantots gan kā attiecīgā tiesību institūta novērtējums, gan arī kā aktuāls pieprasījums arī tad, ja šāds pieprasījums ir pretējs aktuālajai tiesiskajai sistēmai. Minami daži uzskatāmi piemēri.

I Saeimas II sesijas 29. sēdē 1923. gada 6. jūlijā, lai atklātu vienas desmitās daļas vēlēšanu ierosināta un Saeimas publisko tiesību komisijas noraidīta *likumprojekta par baznīcu un lūgšanas namu lietošanu* faktisko mērķi atjaunot rusifikācijas politikas posta darbus un pārtraukt šīs politikas seku novēršanu, ar likumprojekta 2. pantu piedāvājot fiksēt kā nemainīgu baznīcu un lūgšanu namu lietošanu atbilstoši 1914. gada 1. augusta faktiskajai un tiesiskajai situācijai, lēmuma referents Francis Kemps (1876–1952) savu argumentu paspīlgtināšanai atgādināja, ka baznīcu un lūgšanu namu lietošanas tiesību noteikšanā nevajadzētu atgriezties laikā, kad virsprokurors pildīja “ķeizara acs” lomu Sinodē, bet paša Sinode darbojās kā “valsts varas specials departaments”, kur, ja arī bija “valdošās reliģijas priekšstāvji, augstākie garīdznieki, tad tas bija tikai

¹¹⁸ № 3880, 18 января 1722 года. Именной, данный Сенату. *О бытии въ Надворныхъ Судахъ Прокурорамъ и о принятии доносовъ отъ Фискаловъ и людей постороннихъ, оп. cit.*, стр. 480–481.

2. Prokuratūras vieta valsts un tiesu varā. Vēsturiskās izpratnes veidošanās

dekoracija”¹¹⁹.¹²⁰ Vairāku sēžu un izvērstu debašu rezultātā lēmums par likumprojekta tālāk virzīšanu 31. sēdē 1923. gada 10. jūlijā tika noraidīts.¹²¹ Kvoruma trūkuma dēļ likumprojekts arī tautas nobalsošanā bija noraidīts.¹²² Tikpat efektīvi tēlaini salīdzinājumi atrodami arī attiecībā uz PSRS tiesību sistēmas un tās sakņošanas patvaldniecībā raksturošanu. Piemēram, 1957. gada 3. jūlija laikrakstā *Latvija Amerikā*, atreferējot un analizējot amerikāņu tiesību zinātnieka, tobrīd Hārvardas Juridiskās skolas profesora Harolda Bērmaņa (1918–2007, *Harold Joseph Berman*) spriedumus par PSRS tiesību sistēmas izmaiņām pēc Staļina nāves, vadoties no priekšstatiem, kas gūti, viesojoties PSRS un esot saziņā arī ar PSRS ģenerālprokurora vietnieku Pjotru Kudrjavcevu, Ivana dēlu, laikraksta apskatnieks pakļauj asai kritikai:

*“Padomijas tiesas ir partijas iestādījumi un to spriedumi iepriekš sagatavoti dažādo pasugu slepeno policijas iestāžu kabinetos. [...] Cik arī komunistu ģenerālprokurori, prokurori, to palīgi un visādu rangu tiesneši pūlētos pārfrižēties, tā ir un paliek viņu, t.i. komunistu partijas tiesa un taisnība.”*¹²³

Noslēgumā, lai iznīcinoši triumfētu pār Bērmaņa iespaidiem un viņa avotu ticamību, apskatnieks rezumē:

¹¹⁹ *Latvijas Republikas Saeimas stenogramas*, II. sesija, 45 sēdes, no 1923. gada 10. aprīļa līdz 1923. gada 21. jūlijam, sastādījis H. Kārklīšs, Saeimas stenogrāfiskā biroja vadītājs. Rīga: Latvijas Republikas Saeimas izdevums, 1923, 845. sleja.

¹²⁰ *Latvijas Republikas Saeimas stenogramas*, II. sesija, 45 sēdes, no 1923. gada 10. aprīļa līdz 1923. gada 21. jūlijam, *op. cit.*, 843.-849. slejas.¹²¹ *Latvijas Republikas Saeimas stenogramas*, II. sesija, 45 sēdes, no 1923. gada 10. aprīļa līdz 1923. gada 21. jūlijam, *op. cit.*, 950. sleja.

¹²² “Lēmums par tautas nobalsošanu 1923. g. 1. un 2. septembrī. Nr.132”, *Valdības Vēstnesis*, Nr. 212, 1923, 26. septembrī, 1.lpp.

¹²³ “Vai tagad ir citādi? Ko apgalvo Pad. Savienības ģenerālprokurors”, *Latvija Amerikā*, 1957, 3. jūlijs, 2. lpp.

PROKURATŪRAS INSTITUCIONĀLĀS STRUKTŪRAS ĢENĒZE UN TRANSFORMĀCIJAS. I DAĻA

“Katrā ziņā prof. Bērmaņa ziņojums ir pavēris šauru spraugu un lūkojis nodot atklātībai to, ko viņam ārzemju un padomju zemes sadraudzības zinātnes un domu izmaiņu ietvaros pastāstījis uzmanīgi piesardzīgais Padomijas sargs un acs, sarkanā ģenerālprokurora togā tērptais P. I. Kudrjavcevs.”¹²⁴

Kā vienā, tā otrā gadījumā tēlainis salīdzinājums apelē pie vēsturiskās atmiņas un reizē sabiedrībā nostiprinājušās arhetipa, uzsverot tā negatīvo pusi, proti, kalpošanu patvaldībai un pat patvaļai.

Tomēr salīdzinājuma lietošana publiskajā debatē var būt vairāk nekā tikai atgādne par vēsturisku tiesību institūtu un apelēšana pie arhetipa. Tā var kalpot arī par liecību, ka tiesību sistēma saglabājusi ģenerālklausulu, un tāvad sabiedrība vadās no arhetipa, kas nav viennozīmīgi negatīvs. Nopēlumu par aplamu prokuru “redzi” var sastapt Saeimas debatēs, piemēram, tādu savulaik izpelnījās tieslietu ministrs Atis Ķeniņš (1874–1961), sniedzot IV Saeimas IV sesijas 6. sēdē 1932. gada 21. oktobrī atbildi uz deputāta Friča Mendera (1885–1971) u. c. iesniegto steidzamo pieprasījumu par “sociāldemokrātu strādnieku partijas uzsaukuma apķīlāšanu”¹²⁵. Rezumējot savus iebildumus gan pret notikušo, kā sakarā arī bija iesniegts pieprasījums tieslietu ministram, gan arī pret tieslietu ministra atbildi un sekojošiem paskaidrojumiem, Fricis Menders redzīguma tematiku attīstīja pārākā tēlainības pakāpē:

“Mums vajadzīgi tādi ierēdņi, kas saprot likumu un apkārtni, kurā viņi dzīvo. Kamēr mums nebūs tādu prokūru, kas pratīs preses likumu cienīt, un ne tādi kā Saltikova-Ščedrīna prokūrori,

¹²⁴ “Vai tagad ir citādi? Ko apgalvo Pad. Savienības ģenerālprokurors”, *op. cit.*, 2. lpp.

¹²⁵ *Latvijas Republikas IV Saeimas stenogrammas*, IV sesija, 25 sēdes, no 1932. gada 4. oktobra līdz 1932. gada 23. decembrim, sastādījis H. Kārklīņš, Saeimas stenografu biroja vadītājs. Rīga: Latvijas Republikas Saeimas izdevums, 1932, 245. sleja.

2. Prokuratūras vieta valsts un tiesu varā. Vēsturiskās izpratnes veidošanās

kam viena acs vaļā, lai ķertu «kramoļņikus»¹²⁶, bet otra ciet, lai neredzētu naudas piesavinātājus; kamēr mums būs prokūrori, kam viena acs vaļā uz kreiso pusi, bet otra – uz labo aizpampusi, tikmēr mēs nevaram izteikt uzticību Jums un apmierināties ar Jūsu prokūrātūras ierēdņiem.”¹²⁷

Friča Mendera un Ata Ķeniņa debates parāda ideoloģisko atšķirību prokuratūras lomas un sevišķi ģenerālprokurora pilnvaru uztverē. Lai gan tieslietu ministrs norādīja, ka apķīlāšanu veica tiesa, nevis prokurors, tomēr minētais palika bez ievēribas, jo atšķirībā no tiesas, ko Fricis Menders no vietas nodēvēja par fikciju, prokurora un konkrēti Ata Ķeniņa kā ģenerālprokurora amata pilnvaras uztvertas kā iedarbīga un sodu nesoša reālija, kas konkrētajā gadījumā esot izlietota nepamatoti.¹²⁸ Līdzīgi priekšstati un to sakarā izteiktie publiskie pārmetumi konstatējami arī desmit gadus vēlāk. Piemēram, Antons Ozols (1878–1956), kas no 1933. gada 24. marta līdz 1934. gada 16. martam pildīja tieslietu ministra un tātad reizē arī ģenerālprokurora amatu, izpelnījās Latvijas Sociāldemokrātu partijas laikrakstu *Sociāldemokrāts* un *Strādnieku Avīze* nosodījumu par to, ka “lien vai no ādas ārā, lai prokuratūra ierosinātu apgabaltiesā lietu par biedrības SSS [Strādnieku sports un sargs, biedri saukti ‘siseņi’], slēgšanu”¹²⁹. Tajā pašā

¹²⁶ Šeit atsauce uz Mihaila Saltikova-Ščedrina (1826–1889) pasaku elēģiju “Крамольника piedzīvojumi” (Салтыков-Щедрин, Михаил. “Приключение с Крамольниковым”, *Собрание сочинений в 20 томах*, том 16, книга 1. Москва: Художественная литература, 1974, стр. 197–205).

¹²⁷ *Latvijas Republikas IV Saeimas stenogrammas*, IV sesija, 25 sēdes, no 1932. gada 4. oktobra līdz 1932. gada 23. decembrim, *op. cit.*, 254. sleja. ¹²⁸ *Latvijas Republikas IV Saeimas stenogrammas*, IV sesija, 25 sēdes, no 1932. gada 4. oktobra līdz 1932. gada 23. decembrim, *op. cit.*, 253.–254. slejas.

¹²⁹ “Ģenerālprokurora redzīgā acs svēto tēvu nedarbus nesaredz”, *Strādnieku Avīze*, Nr. 184, 1933, 19. augusts, 2. lpp.; “Kur ir ģenerālprokurora redzīgā acs, kad noziegušies garīdznieki?” *Sociāldemokrāts*, Nr. 183, 1933, 18. augusts, 6. lpp.

laikā, pēc laikrakstu ieskata, ģenerālprokurora “redzīgā acs” neievēro, un šeit redzīguma trūkumi, nevis šāda redzīguma nosodījums vispār, saistīti ar politisko piederību Kristīgajai apvienībai, un notikumiem pirms gandrīz diviem gadiem, proti, 1931. gadā sāktā lieta pret Romas katoļu baznīcas Rīgas metropolijas arhibīskapu metropolītu Antoniju Springoviču (1876–1958) un Rīgas Garīgā semināra profesoru Pēteri Strodu (1892–1960) par aģitācijas veikšanu, sprediķojot baznīcā, “iegūlusies” un nevirzās pretim sodam, bet būtu taču jādod “rīkojumu prokuroram abus noziedzīgos garīdzniekus saukt pie likumīgas atbildības”¹³⁰. Minētie piemēri uzskatāmi parāda, ka Aleksandra I aizsāktā valsts pārvaldes reforma ar atsauci vien uz Pētera I 1722. gada 27. aprīļa vārdisku ukazu *Par ģenerālprokurora amatu* ir pārcēlusi gadsimtu vecu ģenerālklauzulu un veicinājusi tās nostiprināšanos un saglabāšanos vairāk nekā trīs gadsimtu garumā arhetipa veidā. Tieslietu ministra pilnvaru salīdzināšana 1802. gada 8. septembra manifesta *Par ministriju dibināšanu* 3. paragrāfā ar ģenerālprokuroram 1722. gada 27. aprīļa vārdiskā ukazā *Par ģenerālprokurora amatu* noteiktajām tverama kā uzskatāma un svarīga liecība pēctecības ievērošanai, nevis tieslietu ministra vai tieslietu resora un prokuratūras kā šī resora daļas kompetenču robežu zīmēšanai. Kompetence papildināta un precizēta gan ar atsevišķiem, gan ar valsts pārvaldi kopīgi regulējošiem normatīviem.

1803. gada 21. oktobra vārdisks ukazs *Par likumu sastādīšanas komisijas esību tieslietu ministra pārvaldē*¹³¹

¹³⁰ “Ģenerālprokurora redzīgā acs svēto tēvu nedarbus nesaredz”, *op. cit.*, 2. lpp.; “Kur ir ģenerālprokurora redzīgā acs, kad noziegušies garīdznieki?” *op. cit.*, 6. lpp.

¹³¹ № 20995, 21 октября 1803 года. Именной, данный Сенату. О бытии Комиссии составления законовъ подъ управленіемъ Министра Юстиціи, Императора Александра I, Полное собрание законовъ

2. Prokuratūras vieta valsts un tiesu varā. Vēsturiskās izpratnes veidošanās

likumprojektu izstrādes kompetenci nodeva līdz ar atbildīgo par to komisiju tieslietu ministra padotībā. Tādējādi likumība kā likumu jaunrade un likumu ievērošanas nodrošināšana, uzraudzība un kontrole saplūda vienā resorā, kura galva bauda ģenerālprokurora privilēģijas saziņā ar suverēnu, tai skaitā privilēģiju iebildumu izklāstīšanai par citu likumības izpratni.

Nākamais valsts pārvaldi kopīgi skarošs normatīvs ir 1810. gada 25. jūlija manifests *Par valsts lietu sadalījumu pa sevišķām pārvaldēm ar katrai pārvaldei piekritīgu lietu nozīmēšanu*,¹³² kas savukārt ir plašāku valsts varas pārveidojumu, tai skaitā Valsts padomes izveides rezultāts. Minētā sasaiste atspoguļojas arī 1810. gada 25. jūlija manifesta *Par valsts lietu sadalījumu pa sevišķām pārvaldēm ar katrai pārvaldei piekritīgu lietu nozīmēšanu* ievadā, kur ir gan atsauce uz 1810. gada 1. janvāra manifestu *Valsts padomes izveide*¹³³, gan uz tur izteiktu ieceri ministriju iekārtu papildināt un precizēt atbilstoši pieredzei, gan visbeidzot uz aktuālā manifesta nodomu

Российской Имперіи, съ 1649 года, томъ XXVII, 1802–1803, Печатано въ Типографіи II Отделенія Собственной Его Императорскаго Величества Канцеляріи, 1830, стр. 937.

¹³² № 24307, 25 іюля 25 1810 года. Манифестъ. *О раздѣленіи Государственныхъ дѣлъ на особыя управленія, съ означеніемъ предметовъ, каждому управленію принадлежащихъ*, Императора Александра I, Полное собраніе законовъ Российской Имперіи, съ 1649 года, томъ XXXI, 1810–1811, Печатано въ Типографіи II Отдѣлѣнія Собственной Его Императорскаго Величества Канцеляріи, 1830, стр. 278–281. Pieejams: <https://psz.ri.org.ru/I/XXXI.pdf>.

¹³³ № 24064, 1 генваря 1810 года. Манифестъ. *Образование Государственнаго Совѣта*, Императора Александра I, Полное собраніе законовъ Российской Имперіи, съ 1649 года, томъ XXXI, 1810–1811, Печатано въ Типографіи II Отдѣлѣнія Собственной Его Императорскаго Величества Канцеляріи, 1830, стр. 1–15.

nākotnē sagatavot ministriju nolikumu, kas atspoguļos pabeigto ministriju iekārtu.¹³⁴

Manifesta 1. paragrāfs¹³⁵ noteica piecas izpildvaras saturiskās daļas: ārējās attiecības, ārējās drošības iekārta, valsts ekonomika, civilās un krimināltiesas iekārta un iekšējās drošības iekārta. 2. paragrāfs paredzēja, ka ministriju un galveno pārvalžu skaitu nosaka attiecīgās lietas apjomīgums un saturs. 3. paragrāfs valsts lietas sadalīja sekojošā kārtībā: 1) ārējās attiecības piekrita Ārlietu ministrijai, 2) ārējās drošības iekārta – Kara ministrijai un Jūrniecības ministrijai, 3) valsts ekonomika bija sadalīta vairāku ministriju – Iekšlietu ministrijas, Tautas izglītības ministrijas, Finanšu ministrijas, Valsts kases, Valsts rēķinu revīzijas un Galvenās satiksmes ceļu pārvaldes – starpā, 4) tiesu iekārta piekrita Tieslietu ministrijai, 5) iekšējās drošības iekārta – Valsts policijai, kas iepriekš bijusi daļa no Iekšlietu ministrijas, bet turpmāk noteikts kā atsevišķs resors Policijas ministra vadībā un atjaunotā Ģenerālpolicmeistara dienesta pakāpē.

Garīdzniecības jautājumi bija sevišķi izdalīti. Manifesta

4. paragrāfs paredzēja, ka pareizticīgās grieķu krievu ticības garīdzniecība savu pārstāvību rod Svētajā Sinodē, tādēļ tai nav nepieciešama atsevišķa galvenā pārvalde, tomēr citu ticību garīdzniecības lietas sadalītas pa dažādiem departamentiem, un tādēļ izveidota Dažādu ticību garīgo lietu galvenā pārvalde.¹³⁶

¹³⁴ № 24064, 1 января 1810 года. Манифестъ. *Образование Государственного Совѣта*, *op. cit.*, стр. 278.

¹³⁵ Manifests sastāv no ievada, sadaļu nosaukumiem, kas apzīmēti ar romiešu secīgu skaitli, sadaļām, kas apzīmētas ar secīgu arābu skaitli un paragrāfa zīmi, kuru ietvaros uzskaitījums veikts ar arābu skaitli ar iekavu. Izņēmums 1. nodaļas 1. paragrāfa uzskaitījums, kas veikts ar secīgiem romiešu skaitļiem acīmredzot, lai uzsvērtu valsts lietu galveno daļu svaru. ¹³⁶ № 24064, 1 января 1810 года. Манифестъ. *Образование Государственного Совѣта*, *op. cit.*, стр. 278–279.

2. Prokuratūras vieta valsts un tiesu varā. Vēsturiskās izpratnes veidošanās

Tomēr 4. paragrāfs tās kompetenci aprobežo tiktāl, cik attiecīgās garīdzniecības tieslietas skata Senāts.¹³⁷

Manifesta 5. paragrāfs paredzēja, ka Ārlietu, Kara un Tieslietu ministriju atbildības saglabājas 1802. gada 8. septembra manifesta noteiktajā apjomā,¹³⁸ šādā veidā ar nepilnus astoņus gadus iepriekš izdota manifesta 3. paragrāfa palīdzību atkārtoti apstiprinātas tieslietu ministra amata tiesības un pienākumi, kas izrietēja no 1722. gada 27. aprīļa vārdiska ukaza *Par ģenerālprokurora amatu*.

Manifesta 12. paragrāfs noteica Policijas ministrijas darbības dalījumu divās galvenajās daļās. Viena saistīta ar vispārējas labklājības nodrošināšanu, kas pēc būtības atbilst inspekcijas veikšanai aizsardzības nolūkā. Otra domāta izpildes nodrošināšanai – tiesas nolēmumu izpildei, iekšējās sardzes, pārmācības un darba iestādījumu, ieslodzījumu vietu u. c. iekārtai.¹³⁹ Salīdzinājumam Iekšlietu ministrijas atbildība bija saistīta ar lauksaimniecības un rūpniecības izplatību un veicināšanu, tātad 1) lauksaimniecības, koloniju, iekšējās pārcelšanās un minētā sakarā dažādu saimniecības nozaru veicināšana, 2) fabrikas, 3) iekšējā tirdzniecība, 4) pasts un 5) publiskas celtnes.¹⁴⁰

Gadu vēlāk izdots 1810. gada 25. jūlija manifestā *Par valsts lietu sadalījumu pa sevišķām pārvaldēm ar katrai pārvaldei piekritīgu lietu nozīmēšanu* ieceres līmenī paredzētais normatīvs – 1811. gada 25. jūnija manifests *Vispārīgais*

¹³⁷ № 24064, 1 генваря 1810 года. Манифестъ. *Образование Государственного Совѣта*, *op. cit.*, стр. 279.

¹³⁸ № 24064, 1 генваря 1810 года. Манифестъ. *Образование Государственного Совѣта*, *op. cit.*, стр. 279.

¹³⁹ № 24064, 1 генваря 1810 года. Манифестъ. *Образование Государственного Совѣта*, *op. cit.*, стр. 280.

¹⁴⁰ № 24064, 1 генваря 1810 года. Манифестъ. *Образование Государственного Совѣта*, *op. cit.*, стр. 279.

ministriju nolikums^{141, 142} Saistība ar 1810. gada 25. jūlija¹⁴³ manifestu atkārtota arī 1811. gada 25. jūnija manifestā, norādot uz šajā dokumentā īstenoto ieceri apvienot visus iepriekš izdotos nolēmumus par valsts lietu sadalījumu starp ministrijām vienotā *Vispārīgā ministriju nolikumā*. Tomēr jau ievada 2. punktā teikts, ka katra ministrija darbosies uz sevišķa nolikuma, kas būs izdots uz *Vispārīgā ministriju nolikuma* pamata.¹⁴⁴

Manifesta 1. paragrāfs noteica piecas izpildvaras darbības daļas – ārējie sakari, iekšējās drošības iekārta, valsts ekonomika, civilās un kriminālās tiesas iekārtas, iekšējās drošības iekārtas. Tieslietu jautājumi konkrētajā manifestā tieši apskatīti tikai divos paragrāfos. 3. paragrāfa 4. punkts paredzēja, ka Tieslietu ministrija ir atbildīga par tiesas iekārtu,¹⁴⁵ savukārt 13. paragrāfs precizēja, ka viss, kas attiecas uz tiesvedības kārtības noteikšanu, ir Tieslietu ministrijas atbildībā.¹⁴⁶ Tomēr tiesa un tiesvedība atbilstoši manifesta 43. paragrāfam nebija ekskluzīva Tieslietu ministrijas kompetence, jo minētā norma paredzēja ministrijām, kurām uzticēto lietu rakstura dēļ var būt sakars ar tiesu un tiesvedību, tiesības izdot sevišķus nolikumus. Turpat minēti piemēri – Kara ministrija un Kalnrūpniecības

¹⁴¹ Vārda “учреждение” tieša tulkojuma vietā dota priekšroka jēdzieniski tuvākam tulkojumam.

¹⁴² № 24686, 25 июня 1811 года. Манифестъ. *Общее Учреждение Министерствъ*, Императора Александра I, Полное собрание законовъ Российской Имперіи, съ 1649 года, томъ XXXI, 1810–1811, Печатано въ Типографіи II Отдѣльня Собственной Его Императорскаго Величества Канцеляріи, 1830, стр. 686–719.

¹⁴³ Tekstā kļūdaini norādīts “jūnija” (№ 24686, 25 июня 1811 года. Манифестъ. *Общее Учреждение Министерствъ*, *ор. cit.*, стр. 686). ¹⁴⁴ № 24686, 25 июня 1811 года. Манифестъ. *Общее Учреждение Министерствъ*, *ор. cit.*, стр. 686.

¹⁴⁵ № 24686, 25 июня 1811 года. Манифестъ. *Общее Учреждение Министерствъ*, *ор. cit.*, стр. 687.

¹⁴⁶ № 24686, 25 июня 1811 года. Манифестъ. *Общее Учреждение Министерствъ*, *ор. cit.*, стр. 688.

2. Prokuratūras vieta valsts un tiesu varā. Vēsturiskās izpratnes veidošanās

pārvalde.¹⁴⁷ Toties Dažādu ticību garīgo lietu galvenās pārvaldes sakarā saglabāta vēl 1810. gada 25. jūlija manifestā noteiktā kārtība tiesvedības jautājumos, proti, atbilstoši 15. paragrāfam izslēdzot to no galvenās pārvaldes kompetences.¹⁴⁸

Manifesta 11. nodaļā ietvertās normas iecerētas izpildvaras ministriju veidolā nošķiršanai no tiesu varas, 238. paragrāfā vispārīgi nosakot, ka tiesu vara visā tās pilnībā pieder Senātam un tiesas vietām, un 239. paragrāfā paskaidrojot, ka ministrija pati par sevi nevar nevienu tiesāt vai atrisināt tiesvedības kārtībā izšķiramus jautājumus. Turpat reizē uzsvērtā izpildvaras loma par tās pārvaldē nodota valsts īpašuma tiesvedības kārtībā izšķiramiem jautājumiem, 240. paragrāfā nosakot, ka Senāts šādās lietās lemj tikai pēc attiecīgā ministra slēdziena saņemšanas.¹⁴⁹ Tomēr ministru iesaiste ar to vien neaprobežojās. Ievērojot to, ka 1811. gada 25. jūnija manifests ir tieši izrietošs no 1810. gada 25. jūlija manifesta, izpildvaras un tiesu varas šķirums neatceļ tieslietu ministra amatam piekrītošos ģenerālprokurora pienākumus. Tieslietu ministra amatā abas varas saplūst likumības nodrošināšanas nolūkos. Tomēr tieši apstākļi, ka *Vispārīgais ministriju nolikums* izvērsti regulē ministrijas darbību, amatpersonu un civildienesta pilnvaras, savstarpējo sadarbību un atbildību, attiecīgajā apjomā atspoguļojot Senāta rīcību, bet tiesu varu ar tām raksturīgajām amatpersonām, šo amatpersonu savstarpējo hierarhiju un sadarbību hierarhijas ietvaros atstājot ārpus šī nolikuma regulēšanas, norāda uz noformulējušos nostāju izpildvaras un tiesu varas nošķiršanas nepieciešamībai.

¹⁴⁷ № 24686, 25 июня 1811 года. Манифестъ. *Общее Учреждение Министерствъ, оп. cit., стр. 689.*

¹⁴⁸ № 24686, 25 июня 1811 года. Манифестъ. *Общее Учреждение Министерствъ, оп. cit., стр. 688.*

¹⁴⁹ № 24686, 25 июня 1811 года. Манифестъ. *Общее Учреждение Министерствъ, оп. cit., стр. 706.*

2.2. Aleksandra II normatīvais tvērums

Aleksandrs II turpināja aizsākto valsts varas īstenošanas pilnveidi, kur svarīga loma bija atvēlēta tiesu iekārtas darbības priekšrakstu apkopošanai un laikmetam atbilstīgā pilnveidošanā, veidojot profesionalitātē un skaidros priekšrakstos balstītu tiesu varu. Šīs reformas pamatā liktie priekšlati par tiesu varu un to veidojošo amatpersonu lomu šīs varas īstenošanā kļuva kā sistēmu veidojošs mugurkauls, kas kā tāds, ievērojot Latvijas Tautas padomes lemtu, bija pārņemts arī Latvijas Republikas tiesību sistēmā.

2.2.1.1864. gada 20. novembra Augstākā apstiprinājuma tiesu iekārtas nolikums

1864. gada 20. novembra Augstākā apstiprinājuma tiesu iekārtas nolikums¹⁵⁰ līdztekus prokuroru uzdevumiem tiesu varas īstenošanā detalizēti aprakstīja arī tieslietu ministra lomu tiesu iekārtas organizatoriskās sistēmas veidošanā, kā arī viņa kā ģenerālprokurora lomu tiesu darbībā.

Nolikuma ievadā sniegti tiesu iekārtas darbības pamatprincipi ar vispārīgu vai tikai ģenerālklausulas raksturojumu un uzskaitītas to īstenošanai domātās institūcijas un amati. Tā, piemēram, 1. pants¹⁵¹ noteica: Tiesu vara pieder: mirtiesnešiem, mirtiesnešu sapulcēm, apgabaltiesām, tiesu palātām un Valdošajam Senātam – augstākās kasācijas tiesas

¹⁵⁰ № 41475, 20 ноября 1864 года. Высочайше утвержденное *Учреждение судебных установлений*, Императора Александра II, Полное собрание законов Российской Империи, собрание второе, томъ XXXIX, отдѣленіе второе, 1864, отъ № 41319–41641. Санктпетербургъ: печатано въ Типографіи II Отдѣлѣнія Собственной Его Императорскаго Величества Канцеляріи, 1867, стр. 180–215. Pieejams: <https://runivers.ru/bookreader/book9943/#page/181/mode/1up>.

¹⁵¹ Ievērojot to, ka normatīvā, atsaucoties citām normatīva sadaļām, lietots termins “статья”, izmantots atbilstošs latviešu valodas termins “pants”.

2. Prokuratūras vieta valsts un tiesu varā. Vēsturiskās izpratnes veidošanās

veidolā.¹⁵² 2. pants paredzēja, ka 1. pantā aprakstītā tiesu vara attiecas uz visu kārtu personām un uz visām lietām – gan civillietām, gan arī krimināllietām, tomēr piezīmē šim principam noteikta atruna, proti, ka tiesu varas iekārtu garīgajām tiesām, kara tiesām, komerciesām, zemnieku tiesām nosaka ar sevišķiem nolikumiem, un tāvad vispārīgā tiesu varas iekārta uz tām neattiecas. 8. pants paredzēja: “Prokurora uzraudzības īstenošanai tiesu vietās ir virsprokurori, prokurori un viņu biedri.”¹⁵³ Tas nozīmē, ka virsprokurora amats ir ne jaunāks par 1864. gadu, jo iepriekš virsprokurors nozīmēja ģenerālprokurora vietnieku. 10. pants noteica, ka visas tiesu sistēmai piederīgās amatpersonas nosaka valdība, izņemot miertiesnešus, kurus ievēlē visu kārtu pārstāvji un apstiprina valdība, un zvērinātos, kuru iecelšana norit sevišķā kārtībā. 11. pants uzskaitīja tiesu vietām piederīgās institūcijas un amatpersonas – kanceleja, tiesu izpildītāji (pristavi), zvērināti advokāti, tiesu resora amata kandidāti un notāri.¹⁵⁴

Prokurora uzraudzības amata savienojamība

Nolikums prokurora lomu tiesu sistēmā noteica ne tikai tieši, bet arī netieši. Tā, piemēram, 46. pants paredzēja goda miertiesnešus kā vienu no miertiesas īstenotājiem, piemēram, ja abas puses vēršas pēc attiecīgā goda miertiesneša konkrētas lietas izskatīšanai vai iecirkņa miertiesneša iztrūkuma dēļ (43. pants). 49. pants paredzēja, ka goda miertiesneša amats ir savienojams ar citiem valsts un sabiedriskā dienesta amatiem, izņemot prokuroru, viņa biedru un vietējo valsts pārvalžu un

¹⁵² № 41475, 20 ноября 1864 года. Высочайше утвержденное *Учреждение судебных установлений, оп. cit.*, стр. 180.

¹⁵³ № 41475, 20 ноября 1864 года. Высочайше утвержденное *Учреждение судебных установлений, оп. cit.*, стр. 181.

¹⁵⁴ № 41475, 20 ноября 1864 года. Высочайше утвержденное *Учреждение судебных установлений, оп. cit.*, стр. 181.

polīcijas ierēdņu amatus. Ja ievēro, ka iecirkņa miertiesnesi ievēlē miertiesnešu sapulce atbilstoši 41. pantam, ka attiecīgais amats nav savienojams ne ar ko citu kā tikai ar goda amatu vietējās Dievam tīkamās¹⁵⁵ jeb labdarības un mācību iestādēs atbilstoši 42. pantam un ka par goda miertiesnesi kļūst, atsakoties no uzturlīdzekļiem (45. pants), tad secināms, ka bijušie miertiesneši nedrīkst ieņemt uzskaitītos amatus, arī prokurora un tā biedra amatus, pat pēc atteikšanās no uzturlīdzekļiem. Minētais liegums akcentē pieņemumu, ka miertiesneša amata pildīšana saglabā pastāvīgu interešu konfliktu gan attiecībā uz tā pārziņā esošo iecirkni, gan arī attiecībā uz spēju īstenot prokurora uzraudzību vispār.¹⁵⁶ Spēju īstenot prokurora uzraudzību aprobežo ne tikai teorētiski pieņēmumi, bet arī miertiesnešu sapulcēs pildāmie prokurora biedra pienākumi. Miertiesnešu sapulces bija paredzēts rīkot miertiesai piekritīgu lietu galīgajai izlemšanai, kā arī kasācijas kārtībā izskatāmajiem lūgumiem un protestiem par miertiesnešu lēmumu galīgu atcelšanu (51. pants). Prokurora biedram šādā sapulcē bija jāpiedalās, lai sniegtu slēdzienus par izskatāmajām lietām neatkarīgi no to rakstura, pamatojoties uz kriminālprocesa un civilprocesa nolikumiem (58. pants).¹⁵⁷ Tajā pašā laikā atbilstoši nolikuma 84. panta 2. punkta b. apakšpunktam interešu konflikts nebija saskatīts apstākļi, ka prokurora uzraudzības īstenotāji pilda zvērināto pienākumus. Tā

¹⁵⁵ Krievu valodas vārdu savienojumam “*богоугодные заведения*” atbilst latviešu valodas vārdu savienojumam “Dievam tīkamās iestādes”. Sk., piemēram, Kuzņecovs, Vladimirs. “19. gadsimta pirmās puses valsts iestādes garīgi slimiem Latvijā: Aleksandra Augstumu personāls un pacienti – II daļa: pacienti”, *Latvijas Universitātes Raksti*, 2010, 763. sējums, Zinātņu vēsture un muzejniecība. Rīga: Latvijas Universitāte, 2011, 146, 150. lpp.

¹⁵⁶ № 41475, 20 ноября 1864 года. Высочайше утвержденное *Учреждение судебных установлений*, *op. cit.*, стр. 184.

¹⁵⁷ № 41475, 20 ноября 1864 года. Высочайше утвержденное *Учреждение судебных установлений*, *op. cit.*, стр. 184–185.

2. Prokuratūras vieta valsts un tiesu varā. Vēsturiskās izpratnes veidošanās

83. pants paredzēja, ka zvērināto izvēles veikšanai sastāda vispārīgos un kārtējos sarakstus, bet vispārīgajos sarakstos iekļauj dažāda līmeņa un pārstāvniecības amatpersonas, arī prokurora uzraudzību īstenojošās personas, kā arī noteiktas vērtības nekustamo īpašumu īpašniekus (84. pants).¹⁵⁸

Prokurora uzraudzības amati – padotība un darbības pamatprincipi

Nolikuma trešā sadaļa veltīta prokurora uzraudzību īstenojošām personām, nosakot sastāvu, vispārīgi raksturojot to padotību un darbības pamatprincipus un ieskicējot prokuroru lomu tiesu sistēmā. 124. pants uzskaitīja prokurora uzraudzības īstenoņātjus: virsprokurori, prokurori un viņu biedri, kas visi darbojās tieslietu ministra kā ģenerālprokurora uzraudzībā. 125. pants noteica, ka katrā apgabaltiesā un tiesu palātā ir sevišķs prokurors un štata vietu skaitam atbilstošs prokurora biedru skaits. Tādējādi apgabaltiesu prokurori darbojas apgabala robežās kā monocentriskas sistēmas galva ar sev padotajiem biedriem. 126. pants paredzēja, ka apgabala prokurora biedri sadalās divās daļās – tie, kuri atrodas apgabaltiesā, un tie, kas darbojas attiecīgās tiesas citās apgabala pilsētās pēc sevišķa saraksta.¹⁵⁹

Tomēr kopumā prokurora uzraudzības īstenoņātji atradās savstarpēji saistītā hierarhiska sistēmā, kuras galva bija tieslietu ministrs kā ģenerālprokurors. To skaidri ilustrē turpmāk minētās normas. 127. pants paredzēja, ka Senāta kasācijas departamentos ir virsprokurori un viņu biedri. 128. pants noteica, ka kopējā Senāta kasācijas departamentu sanāksmē

¹⁵⁸ № 41475, 20 ноября 1864 года. Высочайше утвержденное Учреждение судебных установлений, *op. cit.*, стр. 187.

¹⁵⁹ № 41475, 20 ноября 1864 года. Высочайше утвержденное Учреждение судебных установлений, *op. cit.*, стр. 190.

PROKURATŪRAS INSTITUCIONĀLĀS STRUKTŪRAS ĢENĒZE UN TRANSFORMĀCIJAS. I DAĻA

prokurora pienākumus pilda viens no šo departamentu virsprokuroriem. 129. pants norādīja, ka prokuroru un virsprokuroru biedri darbojās attiecīgo prokuroru un virsprokuroru vadībā. Apgabala prokurori padoti tiesu palātu prokuroriem, bet tiesu palātu prokurori tāpat kā virsprokurori ir tiešā padotībā tieslietu ministram.¹⁶⁰ 134. pants noteica, ka virsprokuroriem un prokuroriem ir sekretāri, kuru uzturēšanai tāpat kā kancelejas izdevumiem nodrošināmas štata vietām atbilstošas summas. Tādējādi atbilstoši nolikumam prokuratūra ir prokurora uzraudzības īstenotāji un viņu pienākumu izpildei nepieciešamā personāla veidota sistēma, kas pamatā ir kompetences noteikta monocentriska, autonomi darbojošās, amatu un vecākuma principā balstīta hierarhiska sistēma.

Arī prokuroru un viņu biedru aizstāšanas normas liecina par skaidri noteiktu hierarhiju, kas pamatā ir amatu hierarhija ar nelielu uzsvāru uz vecākuma principu. Nolikuma 131. pants noteica, ka jebkurā lietā – krimināllietā vai civilīetā – katrs prokurors var aizstāt savu biedru, ņemoties atbildību par lietas vešanu. 132. pants paredzēja, ka slimības vai prombūtnes gadījumā virsprokurora, tiesu palātas un apgabala prokurora pienākumus izpilda viņu biedri vai pēc norīkojuma vai vecākuma principa noteikta prokurora uzraudzību īstenojošā amatpersona. Vecākuma princips bija noteicošais, ja bija jālemj par prokurora atcelšanu.¹⁶¹

Prokurora darbības pamatprincips ietverts 130. pantā un noteica, ka, sniedzot savu slēdzienu par lietām, prokurora uzraudzību īstenojošās personas rīkojas tikai pamatojoties uz savu pārliecību un likumiem. Turklāt prokurora uzraudzība neaprobežojās ar konkrēto lietu, bet ietvēra arī likumdošanas

¹⁶⁰ № 41475, 20 ноября 1864 года. Высочайше утвержденное *Учреждение судебных установлений, оп. cit.*, стр. 190.

¹⁶¹ № 41475, 20 ноября 1864 года. Высочайше утвержденное *Учреждение судебных установлений, оп. cit.*, стр. 190.

2. Prokuratūras vieta valsts un tiesu varā. Vēsturiskās izpratnes veidošanās

aspektu. Prokurora uzraudzības īstenotājiem atbilstoši 135. pantam bija noteikts liegums nodarboties ar jebko citu, kas nav tieslietas. 136. pants noteica, ka, ja lietas izskatīšanas laikā apgabala prokurors konstatē likuma nepilnību un uzskata par nepieciešamu celt likumdošanas jautājumu, tad neatkarīgi no lietas iznākuma bija jāziņo tiesu palātas prokuroram, kas savukārt lēma par nepieciešamību celt jautājumu tieslietu ministra izlemšanai.¹⁶² Tādējādi 1864. gada 20. novembra Augstākā apstiprinājuma tiesu iekārtas nolikums turpina ar 1803. gada 21. oktobra vārdisku ukazu *Par likumu sastādīšanas komisijas esību tieslietu ministra pārvaldē* nostiprināto tieslietu ministra kompetenci likumprojektu izstrādē, veidojot tās īstenošanai nepieciešamos praktiskos līdzekļus.

Vispārējā tiesiskuma uzraudzība un Latvijas Republikas tiesību sistēma

Pārceļot Krievijas Impērijas tiesību normas Latvijas Republikas tiesību sistēmā un šādi arī pārņemot apzināti vai neapzināti juridisko doktrīnu, kurā sakņojas attiecīgās tiesību normas, radīta juridisko doktrīnu disonanse vispārējā tiesiskuma uzraudzības regulējumā. Tā, piemēram, 2002. gada 26. jūnijā publicētajā un *Dr. iur. h. c. (LZA) Egila Levita* izstrādātajā Valsts pārvaldes iekārtas likuma koncepcijā atrodama līdzīga izpratne par Tieslietu ministrijas, esot gan nošķirtieministra un ģenerālprokurora amatam, lomu vispārīgā tiesiskuma nodrošināšanā:

“Tieslietu ministrijai ir jārūpējas, lai visi normatīvie akti valstī būtu tiesiski. Tā ir klasiska TM funkcija. Aizbaidināšanās, ka TM ir «vāja», nav akceptējama. Ja mēs gribam iet uz tiesisku valsti, tad jārūpējas, lai TM nebūtu «vāja» (tas nav pārāk grūti, ja ir

¹⁶² № 41475, 20 ноября 1864 года. Высочайше утвержденное Учреждение судебных установлений, *op. cit.*, стр. 190–191.

PROKURATŪRAS INSTITUCIONĀLĀS STRUKTŪRAS ĢENĒZE UN TRANSFORMĀCIJAS. I DAĻA

politiska griba augstākā līmenī). Citādi tas ir tāpat, it kā ja mēs gribētu iestāties NATO, bet sūdzētos, ka Aizsardzības ministrija ir «vāja», un atteiktos kaut ko darīt, lai to mainītu.”¹⁶³

Turklāt koncepcijā pieļāvuma formā izteikta doma, ka Valsts Prezidenta likumdošanas funkcijas pildīšanai ir iespējams slēgt publisko tiesību līgumu starp Valsts Prezidentu un Ministru kabinetu ar mērķi nodrošināt Valsts Prezidentu ar Tieslietu ministrijas veiktu juridisko analīzi par Saeimas pieņemto un Valsts Prezidentam izsludināšanai nodoto likumu.¹⁶⁴ Šāds pieļāvums sakņojas izpratnēs, kas veidojušās Latvijas Republikas kodifikācijas pamatlicēja Balduina fon Disterlo personībā un viņa personiskajā ieguldījumā normatīvo aktu pieejamības, tiesiskuma uzraudzības un juridiskās kvalitātes un tātad arī saprotamības un izpildes vairošanā.¹⁶⁵

Citāds ieskats vispārīgā tiesiskuma nodrošināšanā saskatāms Satversmes tiesas likumā. Latvijas Republikas 6. Saeimas ziemas sesijas sestajā sēdē 1996. gada 8. februārī Aivars Endziņš (frakcija “Latvijas ceļš”), referējot Juridiskās komisijas vārdā par Satversmes tiesas likuma projektu pirmajā lasījumā, norādīja: “Ir paplašinātas tiesības iesniegt pieteikumu Satversmes tiesā, tātad ierosināt būtībā lietas izskatīšanu Satversmes tiesā.” Un tad pēc lietu kategoriju un atbilstošu iesniedzēju uzskaitījuma atkārtoti uzsvēra: “Šeit ir paplašināts loks – tātad var ģenerālprokurors un arī tiesa uz izskatāmās lietas pamata.”¹⁶⁶ Ja ievēro, ka atzinumu un priekšlikumu sniedzēju starpā bija arī Latvijas Republikas ģenerālprokurors, domājams,

¹⁶³ Levits, Egils. “Valsts pārvaldes iekārtas likuma koncepcija”, *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 95, 2002, 26. jūnijs, 9. lpp., 50. vēre.

¹⁶⁴ Levits, Egils. “Valsts pārvaldes iekārtas likuma koncepcija”, *op. cit.*, 51. vēre.

¹⁶⁵ “B. Disterlo †”, *Tieslietu Ministrijas Vēstnesis*, Nr. 3, 1937, 602.–605. lpp.

¹⁶⁶ Latvijas Republikas 6. Saeimas ziemas sesijas sestā sēdē 1996. gada 8. februārī [stenogramma]. Pieejams: https://www.saeima.lv/steno/st_96/st0802.html.

2. Prokuratūras vieta valsts un tiesu varā. Vēsturiskās izpratnes veidošanās

ka pēdējam bijusi izšķiroša loma pieteikuma iesniedzēju loka paplašināšanai. Salīdzinot ar vēlāko Valsts pārvaldes iekārtas likuma koncepciju, šeit likumības beznosacījuma uzraudzība uzticēta ģenerālprokuroram kā tieslietu resora pārstāvim, bet Tieslietu ministrijas loma pakļauta Ministru kabineta kopējiem ieskatiem. Arī pēc Valsts pārvaldes iekārtas likuma koncepcijā balstīta likuma pieņemšanas Satversmes tiesas likums nav grozīts par labu koncepcijā izteiktajai domai.

Novērtējot ģenerālprokurora un prokuratūras veidošanu un pilnvaru sadalījumu pēc Latvijas neatkarības atgūšanas, svarīgs ir 1994. gada 19. maijā, 5. Saeimas plenārsēdē, apspriežot trešajā lasījumā Prokuratūras likumprojekta normas, tieslietu ministra Egila Levita likumdevējam paustais jautājums:

“Godātie kolēģi! Šis Prokuratūras likums, kurš ir domāts kā reformas likums, tomēr lielā mērā atbilst mūsu iepriekšējām tradīcijām par prokuratūru, kura līdz šim, kā zināms, bija pakļauta tieši Centrālkomitejai, bet nevis valdībai, pašlaik [tā tekstā – K. J.] tā ir konceptēta pēc šā likuma kā ārpus valsts varas iestāžu sistēmai stāvoša institūcija. Un es pats neesmu apmierināts ar šo situāciju. Manuprāt, un es domāju, kad būs Satversmes tiesa, tad būs jāpārbauda arī par cik šis likumprojekts atbilst Satversmes 58. pantam, par to, ka valdība ir atbildīga par visām valsts pārvaldes institūcijām, bet katrā ziņā, jautājums ir par to, ka tām institūcijām, kas ir ievēlētas mūsu valstī.”¹⁶⁷

¹⁶⁷ Latvijas Republikas 5. Saeimas plenārsēde 1994. gada 19. maijā [stenogramma]. Pieejams: https://www.saeima.lv/steno/st_94/st1905.html.

Jautājums joprojām ir atklāts, aktuāls un palicis arī bez Satversmes tiesas pilnīga novērtējuma.¹⁶⁸

Prokurora uzraudzības amatu loma tiesas spriešanā

Atgriežoties pie 1864. gada 20. novembra Augstākā apstiprinājuma tiesu iekārtas nolikuma analīzes, prokurora uzraudzības amatu šķirums no tiesnešu amatiem noteiktā visspilgtāk parādās tiesas spriešanās sakarā. Nosakot tiesas sēžu norises kārtību, 141. pants paredzēja, ka tiesas sēdē piedalās viens no attiecīgās tiesas vietas prokurora uzraudzību īstenojošiem amatiem. Tomēr turpat noteikts, ka, ja, izskatot krimināllietu vai civillietu iepriekšējs prokurora slēdziens nebija obligāts, tad arī prokurora uzraudzību īstenojošo amatu dalība tiesas sēdē bija atkarīga no šo amatu ieskatiem. Svarīgākais – 142. pants prokurora uzraudzību īstenojošiem amatiem tieši aizliedza piedalīties tiesnešu apspriedē par lietas iznākumu.¹⁶⁸

¹⁶⁸ Lai gan Satversmes tiesa 2006. gada 20. decembra lietā Nr. 2006-12-01 “Par Prokuratūras likuma 1. panta pirmās daļas, 4. panta pirmās daļas, 6. panta trešās daļas, 22. panta un 50. panta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1., 58., 82., 86. un 90. pantam”, nosakot ģenerālprokurora pilnvaru prokurora atbrīvošanas sakarā un to nodošanu citai amatpersonai saturu, ir aplūkojusi prokuratūras vietu valsts varas dalījumā, tomēr, ievērojot to, ka konkrēto tiesību normu satversmīguma noteikšanai nav bijusi nepieciešamība pilnīgi novērtēt prokuratūras saturisko un funkcionālo dabu, Satversmes tiesa nav vērtējusi prokuratūras normatīvo satvaru tā pilnībā, tai skaitā atbilstību Satversmes 58. pantam. “Par Prokuratūras likuma 1. panta pirmās daļas, 4. panta pirmās daļas, 6. panta trešās daļas, 22. panta un 50. panta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1., 58., 82., 86. un 90. pantam”: Satversmes tiesas 2006. gada 20. decembra spriedums lietā Nr. 2006-12-01, *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 206, 2006, 28. decembris.

Atskaites

Atskaišu sagatavošanas un sniegšanas kārtība veidota atbilstoši izpratnei par tieslietu hierarhiju. 174. pants paredzēja, ka gada sākumā Tieslietu ministrijā nonāk visas atskaites, ko sagatavo tiesu iestādes (*судебные установления* – krievu val.) un prokurora uzraudzību īstenojošās personas par lietu virzību un tiesājamajiem iepriekšējā gadā. Apgabaltiesās šādas atskaites sagatavoja priekšsēdētāji kopā ar attiecīgiem prokuroriem, tiesu palātu apgabalos vecākie palātu priekšsēdētāji kopā ar attiecīgiem prokuroriem, bet Senātā kasāciju departamentos kopējās departamentu sapulces prezidējošais senators (*первоприсутствующий* – krievu val.) saskaņā ar virsprokuroriem (175. pants). Apgabala prokuroru un viņu biedru atskaites sniedza vietējās tiesu palātas prokuroram, kas tās apkopoja un kopā ar atskaitēm par prokurora uzraudzības īstenošanu palātā ietvēra kopīgajā atskaitē, ko tad sniedza tieslietu ministram (178. pants). Tātad, lai arī atskaites par tiesu iestāžu darbu gatavotas atsevišķi no prokurora uzraudzības īstenošanas tiesu iestādēs, tomēr tikai atskaitēm par tiesu iestāžu darbu bijis jābūt sagatavotām kopā ar attiecīgo tiesu iestāžu prokuroriem, bet Senāta kasācijas departamentu darbības sakarā – saskaņā ar virsprokuroriem. Tātad arī tiesu iestāžu atskaišu sistēma kalpoja kā līdzeklis prokurora uzraudzības īstenošanai.¹⁶⁹

¹⁶⁹ № 41475, 20 ноября 1864 года. Высочайше утвержденное *Учреждение судебных установлений, op. cit.*, стр. 194

Saziņa

Arī saziņā bija jāievēro strikta hierarhija gan tieslietu ministram, gan arī prokurora uzraudzību īstenojošiem amatiem. 187. pants paredzēja, ka saziņu ar tiesas vietām (*судебные места* – krievu val.) tieslietu ministrs veic vai nu ar šo vietu prokurora uzraudzību īstenojošu amatu, vai arī ar attiecīgo tiesas vietu priekšsēdētāju vai prezidējošo senatoru starpniecību. Savukārt prokurora uzraudzību īstenojošie amati saziņu ar citām tiesu vietām veica ar attiecīgās vietas prokurora uzraudzību īstenojošo amatu starpniecību (188. pants). Regulēta arī saziņas forma. Saziņai ar piederīgo tiesas vietu prokurora uzraudzību īstenojošās personas sniedz priekšlikumus, uz ko attiecīgi saņem paziņojumus (*сообщения* – krievu val.) (196. pants). Arī prokurora uzraudzības īstenošanai starpā bija noteikta saziņas forma. Prokurori saviem biedriem, bet tiesu palātas prokurori arī visiem prokurora uzraudzību īstenojošiem amatiem dod priekšrakstus (*предписания* – krievu val.), bet pretim saņem ieteikumu (*представления* – krievu val.). Saziņa prokurora uzraudzību īstenojošo līdzīgas pakāpes amatu, tai skaitā dažādiem tiesu apgabaliem piederošo, starpā noritēja ar paziņojumu palīdzību. Lai nodrošinātu, ka saziņa ir jēgpilna, 198. pants paredzēja, ka tiesai vai citai vietai un amatpersonai, saņemot citas vietas vai amatpersonas prasības, ir pienākums to izpildīt un paziņot par izpildi attiecīgajai vietai vai personai. Tiesai vai citai vietai un amatpersonai, saņemot citas vietas vai amatpersonas prasības, bija pienākums to izpildīt un paziņot par izpildi attiecīgajai vietai vai personai (198. pants). Savukārt, nesaņemot savlaicīgu apliecinājumu (*уведомление* – krievu val.) par “likumīgu prasību izpildi”, paziņoja par to attiecīgajam prokuroram (199. pants).¹⁷⁰ Tādējādi arī saziņa bija pakļauta hierarhiskā kārtībā īstenojamajai prokurora uzraudzībai.

Izglītības un prakses prasības

1864. gada 20. novembra Augstākā apstiprinājuma tiesu iekārtas nolikuma 202. pants uzskaitīja amatus, kuru pildīšanai ir nepieciešams universitātes vai citas augstākās izglītības iestādes atestāts par juridisko zinātņu kursa pabeigšanu vai par eksāmena nokārtošanu attiecīgajās zinātnēs, vai arī dienesta laikā pierādītas zināšanas tieslietās. Minētās prasības bija izvirzītas priekšsēdētājiem, priekšsēdētāju biedriem, tiesas vietu locekļiem, tai skaitā izmeklēšanas tiesnešiem, prokurora uzraudzību īstenojošiem amatiem, virssekretāriem (obersekretāriem), sekretāriem, viņu palīgiem, kā arī šo amatu aizvietotājiem. Līdztekus formālās vai neformālās izglītības, kuras ieguvi apstiprina eksāmens vai dienesta pieredze, prasībām nolikums noteiktu amatu izpildei noteica konkrētas juridiskās prakses pieredzi. 210. pants paredzēja, ka prokurora uzraudzību īstenojošo amatu ieņemšanai ir nepieciešama tieslietu prakses pieredze: apgabaltiesas prokurora biedram – ne mazāk kā četri gadi, apgabaltiesas prokuroram un tiesu palātas prokurora biedram – ne mazāk kā seši gadi, tiesu palātas prokuroram un virsprokurora biedram – ne mazāk kā astoņi gadi, bet virsprokuroram – ne mazāk kā divpadsmit gadi.¹⁷¹ Panta piezīmē norādīts, ka tieslietu pieredzē ieskaita arī laiku,

¹⁷⁰ № 41475, 20 ноября 1864 года. Высочайше утвержденное *Учреждение судебных установлений, op. cit.*, стр. 195.

¹⁷¹ № 41475, 20 ноября 1864 года. Высочайше утвержденное *Учреждение судебных установлений, op. cit.*, стр. 196.

kas veikts zvērināta advokāta amatā.¹⁷² Šāda piezīme ir skatāma kopsakarā ar zvērinātam advokātam izvirzāmajām prasībām. Atbilstoši nolikuma 354. pantam arī zvērinātiem advokātiem bija noteikta prasība pēc formālās vai neformālās augstākās juridiskās izglītības, kuras ieguvī apstiprina eksāmens un pieredze – ne mazāk kā pieci gadi tieslietu dienestā tādos amatos, kuru izpildē varēja iegūt praktiskās ziņas par tieslietām, vai ne mazāk kā pieci gadi, pildot tieslietu amata kandidāta amatu, vai arī tieslietu prakse zvērināta advokāta vadībā, pildot palīga amatu.¹⁷³ Šādu prasību noteikšanu uzskata par būtisku soli “profesionālas tiesu sistēmas izveidei, jo līdz tam liela daļa impērijas tiesnešu, prokuroru un advokātu bija bez juridiskās izglītības”¹⁷⁴. Tieslietu amatos esošo personu neizglītotību un neprofesionalitāti, un reizēm arī veselā saprāta trūkumu uzskatīja par galvenajiem šķēršļiem tiesu iekārtas reformas veikšanai,¹⁷⁵ tāpēc nolikums paredzēja teorētisko zināšanu un prakses summu. Jaunās prasības kļuva par valsts noteiktu

¹⁷² № 41475, 20 ноября 1864 года. Высочайше утвержденное *Учреждение судебных установлений, оп. cit.*, стр. 197.

¹⁷³ № 41475, 20 ноября 1864 года. Высочайше утвержденное *Учреждение судебных установлений, оп. cit.*, стр. 209.

¹⁷⁴ Osipova, Sanita. “Tiesu sistēmas izveide Latvijas Republikā starpkaru posmā”, *Augstākās Tiesas Biļetens*, Nr. 17, 2018, 51. lpp. Pieejams: <https://www.at.gov.lv/par-augstako-tiesu/augstakas-tiesas-biletens/augstakas-tiesas-biletens-nr-17/tiesu-sistemas-izveide-latvijas-republika-starpkaru-posma>.

¹⁷⁵ Ильина, Татьяна. “Взаимосвязь судебной реформы 1864 года и преобразований в сфере образования в России во второй половине XIX века”, *Историко-правовые проблемы: новый ракурс* [сборник научных работ], вып. 9, ч. 2. Курск: Курский государственный университет, 2014, стр. 26. Pieejams: <https://cyberleninka.ru/article/n/vzaimosvyaz-sudebnoy-reformy-1864-goda-i-preobrazovaniy-v-sfere-obrazovaniya-v-rossii-vo-2toroy-polovine-xix-veka>

2. Prokuratūras vieta valsts un tiesu varā. Vēsturiskās izpratnes veidošanās

pasūtījumu kvalificētu profesionāļu sagatavošanai.¹⁷⁶ Savukārt tiesas kļuva par “juridiskās dzīves centriem”,¹⁷⁷ kur gan pilnveidot juridisko izglītību¹⁷⁸, gan arī kuras sakarā veidojas juridisko profesiju kopas¹⁷⁹.

Nolikums ne tikai noteica juridisko zināšanu prasības formālās izglītības un prakses veidā, bet arī radīja mehānismu praktisko zināšanu ieguvei. Augstāko izglītības iestāžu juridisko zinātņu kursa beidzēji, kā arī personas, kurām ir attiecīgajās zinātnēs saņemts atestāts par nokārtotu eksāmenu, varēja būt iecelti par kandidātiem tiesu resorā (407. pants). Kandidātu statusu noteica tieslietu ministrs, kam sekoja sadalījums pa apgabaltiesām un tiesu palātām vai norīkošana pie prokurora uzraudzību īstenojošām personām (408. pants). Kandidātu norīkošanas tiesības bija noteiktas arī apgabaltiesu un tiesu palātu priekšsēdētājiem (409. pants). Lai gan tiesu vietu priekšsēdētāji varēja atteikties no kandidātiem, kas atbilda 407. panta prasībām, tomēr to varēja darīt, tikai lemjot par to apgabaltiesu nodaļu vai tiesu palātu departamentu kopsapulcēs, sniedzot paskaidrojumus par atteikuma iemesliem.¹⁸⁰

¹⁷⁶ Ильина, Татьяна. “Взаимосвязь судебной реформы 1864 года и преобразований в сфере образования в России во второй половине XIX века”, *op. cit.*, стр. 27.

¹⁷⁷ Немытина, Марина. “Судебная реформа 1864 года в России и формирование юридической корпорации”, *Историко-правовые проблемы: новый ракурс* [сборник научных работ], вып. 3. Курск: Курский государственный университет, 2019, стр. 66. Pieejams: <https://cyberleninka.ru/article/n/sudebnaya-reforma-1864-goda-v-rossii-i-formirovanie-yuridicheskoy-korporatsii/viewer>.

¹⁷⁸ Немытина, Марина. “Судебная реформа 1864 года в России и формирование юридической корпорации”, *op. cit.*, стр. 66.

¹⁷⁹ Немытина, Марина. “Судебная реформа 1864 года в России и формирование юридической корпорации”, *op. cit.*, стр. 67.

¹⁸⁰ № 41475, 20 ноября 1864 года. Высочайше утвержденное *Учреждение судебных установлений*, *op. cit.*, стр. 214.

Kandidāti bija ieskaitīti valsts dienestā, lai arī štata algas nesaņēma (412. pants), tāpēc likumsakarīgi, ka nolikuma 411. pants paredzēja kandidātiem, kas iepriekš nebija dienestā, uzticības zvēresta nodošanu atbilstošās apgabaltiesas vai tiesu palātas kopsapulcē. Kandidāta norīkošana pie prokurora uzraudzību īstenojošās personas nozīmēja norīkošanu vai nu pie prokurora, vai arī pie prokurora biedra. Rīkojumus kandidātam un tiesu uzraudzību pār kandidāta darbībām īstenoja tieši tā amatpersona, pie kuras kandidāts bija norīkots (413. pants). Lai nodrošinātu vispusīgu kandidāta sagatavošanu, nolikums paredzēja, ka brīvā no nodarbībām laikā kandidātam bija pienākums apmeklēt attiecīgās tiesas vietu sēdes (414. pants).¹⁸¹ Tādējādi tieši un nepastarpināti kandidāti guva priekšstatu par tiesu praksi, tiesas procesu, amatiem noteiktajām tiesībām un pienākumiem, līdz ar to viņu praktiskā pieredze kļuva plašāka un deva iespēju nākotnē neaprobežoties ar vienu konkrētu amatu.

Kandidātus kā valsts dienestā atrodošās personas varēja nozīmēt konkrētu tiesu resora amatu izpildei. Tā ārkārtas vajadzības gadījumā un izmeklēšanas tiesnešu trūkuma dēļ par tiesu izmeklētājiem varēja nozīmēt ar tiesas atļauju kandidātus, lai veiktu izmeklēšanu par noziegumiem un pārkāpumiem ar tiesībām izmantot tiesu izmeklētāju tiesības attiecīgo darbību veikšanai (415. pants). Savukārt zvērinātu advokātu trūkuma dēļ tiesu vietas priekšsēdētājs varēja uzticēt kandidātam tiesājamā aizstāvību krimināllietās. Vietās, kur zvērinātu advokātu padomes nebija, kandidāts pēc paša vēlēšanās vai pēc priekšsēdētāja uzdotā varēja īstenot arī aizstāvību tieslietās, kur aizstāvību noteica nabadzības tiesības (416. pants). Kandidātus ar panākumiem dienestā varēja iecelt štata amatos (417. pants).

¹⁸¹ № 41475, 20 ноября 1864 года. Высочайше утвержденное *Учреждение судебных установлений, оп. cit.*, стр. 214.

2. Prokuratūras vieta valsts un tiesu varā. Vēsturiskās izpratnes veidošanās

Kā dienestā atrodošās personas kandidāti bija pakļauti disciplināratbildībai, kas bija to amatpersonu ziņā, pie kurām attiecīgais kandidāts bija norīkots, tātad arī prokuroru un prokurora biedru ziņā. Tikai kandidāta izslēgšanu varēja noteikt ar disciplinārās tiesvedības starpniecību (418. pants). Gan par kandidātu uzņemšanu tiesu resora amatos, gan arī par izslēgšanu no kandidāta amata tiesu priekšsēdētāji sniedza ziņas tieslietu ministram (419. pants).¹⁸² Šajā gadījumā atsevišķa prokurora uzraudzību īstenojošo personu ziņošana nebija paredzēta. Minētais norāda, ka kandidāta institūts tiesu resorā bija iecerēts kā juridiskās izglītības turpinājums praktisku nodarbību veidā ar specializāciju tiesu resorā vispārīgi. To apliecina arī tiesu resora amatiem izvirzāmās pieredzes prasības, kur nav izteikts amatu nošķīrums.

Iecelšana un atbrīvošana

Nolikums noteica iecelšanas kārtību prokurora uzraudzību īstenojošos amatos. Atbilstoši amatu nosaukumu pielikumam “II Prokurora uzraudzības amati” bija noteikti seši prokurora uzraudzības amati – Senāta kasācijas departamenta virsprokurors, Senāta kasācijas departamenta virsprokurora biedrs, tiesu palātas prokurors, tiesu palātas prokurora biedrs, apgabaltiesas prokurors un apgabaltiesas prokurora biedrs. Savukārt atbilstoši pielikumam “III Kancelejas amati” prokurora uzraudzības amatu atbalstam kancelejas darba veikšanai bija izveidoti šādi trīs amati – Senāta kasācijas departamenta virsprokurora sekretārs, tiesu palātas prokurora sekretārs un apgabaltiesas prokurora sekretārs. Senāta kasācijas departamentu virsprokurorus un tiesu palātu prokurorus iecēla

¹⁸² № 41475, 20 ноября 1864 года. Высочайше утвержденное *Учреждение судебных установлений*, *op. cit.*, стр. 214–215.

ar vārdiskiem augstākiem ukaziem¹⁸³ atbilstoši tieslietu ministra ieteikumam (219. pants). Tātad iecelšanu noteica imperatora izteiktas gribas rakstveidā ietvertais rīkojums. Līdzīgā kārtībā iecēla arī vienu no Senāta kasācijas departamentu virsprokuroriem šo departamentu kopsapulcē (220. pants). Virsprokuroru un tiesu palātu prokuroru biedru, kā arī apgabala prokuroru iecelšana bija savukārt uzticēta augstākajai varai (*Высочайшее власть* – krievu val.) atbilstoši tieslietu ministra ieteikumam (221. pants). Tātad iecelšana bija uzticēta Senātam. Apgabala prokurora biedru iecelšana bija deleģēta tieslietu ministram, saņemot tiesu palātas prokurora ieteikumu (222. pants). Visbeidzot, virsprokuroru un prokuroru sekretāru iecelšana bija uzticēta tām prokurora uzraudzību īstenojošām personām, kuru padotībā atradās attiecīgie amati (223. pants).¹⁸⁴

Līdzīga hierarhiskā kārtība ievērota arī atbrīvošanā no amata, proti, 226. pants noteica, ka atbrīvošana piekrīt tikai tai varai, kas ir lēmusi par iecelšanu, bet lemšana par pārcelšanu noteikta tai vara, kurai pieder iecelšana jaunajā amatā. Ja atbilstoši nolikuma 243. pantam tiesu vietu priekšsēdētājus, priekšsēdētāju biedrus un locekļus bez viņu lūguma nedrīkstēja atbrīvot, izņemot nolikumā konkrēti minētus gadījumus, un bez saskaņojuma nedrīkstēja pārcelt uz citu apvidu, tad prokurus un viņu biedrus neaizsargāja šādas atrunas. 245. pants

¹⁸³ Krievu valodas termina “именной высочайший указ” atveidē ievēroti aktuālie zinātniskie darbi kā, piemēram, Grizāne, Maija. *Pareizticība un vecticība: starpkonfesionālā integrēšana Vitebskas guberņas rietumu apriņķos 19.gs. beigās – 20. gs. sākumā* [promocijas darbs]. Daugavpils: Daugavpils Universitātes Humanitārās fakultātes Vēstures katedra, 2022. Pieejams: https://du.lv/wp-content/uploads/2022/04/Grizane_Maija_promocijas_darbs_ar_pielikumiem-1.pdf.

¹⁸⁴ № 41475, 20 ноября 1864 года. Высочайше утвержденное *Учреждение судебных установлений*, *op. cit.*, стр. 197.

2. Prokuratūras vieta valsts un tiesu varā. Vēsturiskās izpratnes veidošanās

paredzēja, ka tādos gadījumos, kad pārcelšana veikta bez attiecīga lūguma, prokurori un viņu biedri saņēma ne tikai ceļa izdevumus, neatkarīgi no attāluma, bet arī pabalstu no simt piecdesmit līdz piecsimt rubļiem pēc tieslietu ministra noteiktā. Minētā norma skatāma kopsakarā ar 244. pantu, kas paredzēja izdevumu segšanu, kas saistīta ar amata pienākumu izpildi, proti, prokurora uzraudzību īstenojošās personas saņēma ceļa izdevumus abos virzienos, kā arī dienas un dzīvokļa naudu atbilstoši amata klasei.¹⁸⁵

Atbildība

Tiesu vietām un to priekšsēžiem bija tiešā veidā liegts apspriest prokurora uzraudzības amatpersonu. Savukārt par nepareizu vai nelikumīgu rīcību bija jāziņo vai nu augstākajiem prokurora uzraudzību īstenojošiem amatiem pēc piederības, vai arī jādara zināms tieši tieslietu ministram (252. pants). Toties prokurora uzraudzības amatiem, īstenojot likuma aizsardzības uzraudzību, par visām ievērotām tiesu vietu vai tieslietu amatpersonu pieļautajām nolaidībām, vadoties no svarīguma, vai nu bija jāziņo tiesas vietas priekšsēdētājam vai arī padotības kārtībā palātu prokuroriem, kas savukārt sniedza ziņu par šo tieslietu ministram (253. pants). Atbilstoši nolikuma 254. pantam vispārīgā uzraudzība pār tiesu iekārtu un tieslietu amatpersonām koncentrējās tieslietu ministra kā ģenerālprokurora personā. Kā viens no vispārīgās uzraudzības īstenošanas līdzekļiem saskaņā ar nolikuma 259. pantu bija tieši priekšraksti vai apkārtraksti prokuroriem un virsprokuroriem, uzdodot attiecīgajiem amatiem veikt nepieciešamās likumīgās

¹⁸⁵ № 41475, 20 ноября 1864 года. Высочайше утвержденное *Учреждение судебных установлений*, *op. cit.*, стр. 198, 200.

darbības, lai tiesu vietās novērstu atkāpes no iekšējās kārtības un lietvedības noteikumiem.¹⁸⁶

Prokurora uzraudzību īstenojošo personu disciplinārbildības noteikšanā bija izteikta centralizācija, bet disciplinārsodu noteikšana bija ierobežota ar konkrēto amatu. Proti, nolikuma 266. pants paredzēja, ka prokurora uzraudzību īstenojošo personu disciplinārbildību noteica tieslietu ministrs pēc saviem ieskatiem, iepriekš saņemot paskaidrojumus. Tieslietu ministra diskrēcija jeb rīcības brīvība ar to arī izbeidzās. Senāta kasācijas departamentu virsprokuroriem varēja piemērot tikai brīdinājumu, savukārt virsprokuroru biedriem, tiesu palātu prokuroriem un viņu biedriem, apgabaltiesu prokuroriem – brīdinājumu, aizrādījumu vai rājienu bez ieraksta veikšanas dienesta lapā. Disciplinārlietu izskatīšanas piekritībā arī bija jāievēro noteikta hierarhiskā kārtība. Atbilstoši 270. panta 1. punktam Senāta kasācijas departamenti skatīja virsprokuroru un tiesu palātu prokuroru un viņu biedru disciplinārlietas, savukārt atbilstoši šī panta 2. punktam tiesu palātas – apgabala prokuroru un viņu biedru disciplinārlietas. Nolikuma 271. pants vēl vairāk pastiprināja hierarhiskās kārtības svaru disciplinārlietu izskatīšanā, paredzot, ka divu vai vairāku atšķirīgas padotības amatpersonu saistītās disciplinārlietas piekritību noteica pēc augstākās no šīm amatpersonām.¹⁸⁷

Ja tiesnešu sakarā disciplinārlietu ierosināšana sekoja tiesas vai atbilstošas miertiesnešu sapulces lēmumam vai tieslietu ministra priekšlikumam, tad citu tieslietu resora amatu sakarā disciplinārlietu ierosināja pēc priekšsēdētāju rīkojuma vai prokurora uzraudzību īstenojošo personu priekšlikuma (272. pants). Disciplinārlietas ierosināšanas termiņš bija viens

¹⁸⁶ № 41475, 20 ноября 1864 года. Высочайше утвержденное *Учреждение судебных установлений, оп. cit.*, стр. 201.

¹⁸⁷ № 41475, 20 ноября 1864 года. Высочайше утвержденное *Учреждение судебных установлений, оп. cit.*, стр. 202.

2. Prokuratūras vieta valsts un tiesu varā. Vēsturiskās izpratnes veidošanās

gads kopš disciplināri sodāmas rīcības veikšanas (273. pants). Disciplinārlietas materiālus – iemeslus, dokumentus un ziņas – izskatīšanai sagatavoja un virzīja iepriekšējai apspriedei rīcības sēdē disciplinārlietai piekritīgās tiesas prezidējošais senators vai priekšsēdētājs (274. pants). Uzsverot disciplinārlietu izmeklēšanas nozīmi, nolikuma 275. pants paredzēja, ka privātpersonu sūdzību gadījumā ierosinātās disciplinārlietas nevar būt izbeigtas pat tad, ja sūdzību iesniegusi privātpersona lūgtu sūdzību “atstāt bez sekām”. Iepriekšējā apspriedē tiesa vāca nepieciešamās izziņas un pieprasīja paskaidrojumus no apsūdzētās amatpersonas, kas tos varēja sniegt gan mutvārdos, gan arī rakstveidā (276. pants). Tad, kad lieta bija sagatavota, to nodeva kopējai departamentu vai tiesas nodaļu sapulcei (277. pants). Apstākļi, ka disciplinārlietas izskatīšanā apsūdzētais varēja piedalīties, lai personiski sniegtu paskaidrojumus, bet pilnvarotā dalība šādās lietās bija liegta (278. pants), norāda gan uz attiecīgo lietu konfidenciālo raksturu, gan arī uz to, ka izskatāmo rīcību uzsvērti uzskatīja par personisku atbildību, kur pilnvarotā dalība nav nedz nepieciešama, nedz arī pieļaujama.¹⁸⁸ Tas saskan ar 280. pantā tieši noteikto, ka disciplinārlietas izskatīja slēgtā sēdē, un tikai gadījumā, ja apsūdzētā amatpersona bija lūgusi skatīt lietu atklātā sēdē, to veica, paredzot apsūdzētajam tiesības uz aizstāvību, ko īstenoja zvērināts advokāts.¹⁸⁹ Acīmredzot, šāda atšķirība saistīta ar pieņēmumu, ka publiskums pieprasa formālāku procesu un tādā arī formālāku aizstāvību, lai atklātībā nonākušās disciplinārlietas izskatīšana jebkuram klātesošajam liecina par taisnīga lēmuma pieņemšanu.

¹⁸⁸ № 41475, 20 ноября 1864 года. Высочайше утвержденное *Учреждение судебных установлений, op. cit.*, стр. 202.

¹⁸⁹ № 41475, 20 ноября 1864 года. Высочайше утвержденное *Учреждение судебных установлений, op. cit.*, стр. 202.

Tiesa nepieciešamības gadījumā varēja izsaukt apsūdzēto uz izskatīšanu ar rakstveida izsaukumu, bet neierašanās bez attaisnojoša iemesla neapturēja lietas skatīšanu (279. pants). 282. pants paredzēja, ka izskatīšanā nav jāievēro kāda forma, ar to domājot konkrētu procesu. Lai gan tiesai lēmuma pieņemšanā bija jāvadās pēc saviem ieskatiem, tomēr pirms pieņemt lēmumu tai bija jāuzklausā prokurora vai virsprokurora slēdziens un tad apsūdzētā vai viņa aizstāvja galīgie paskaidrojumi. 283. pants noteica, ka, ja lietas izskatīšanas laikā atklātos vēl kādi pārkāpumi vai nolaidība, tiesa to varēja vai nu izskatīt kopā ar pamatlietu, vai arī rosināt atsevišķu skatīšanu par atklāto. 284. pants paredzēja, ka tiesas lēmumu nekavējoties un personiski paziņoja apsūdzētajam. Ja lēmums bija pieņemts apsūdzētajam klāt neesot, paziņošanai tiesājamo izsauca uz tiesu, bet, ja persona atradās citas pilsētas tiesas dienestā, lēmumu paziņoja attiecīgās tiesas kopējās sapulces slēgtajā sēdē.¹⁹⁰

Nolikuma 286. pants noteica pārsūdzības iespējas, ja lēmumu taisījusi apgabaltiesa vai tiesu palāta pirmajā instancē. Tātad faktiski prokurora uzraudzību īstenojošo personu disciplinārlietu sakarā pieņemto lēmumu pārsūdzība bija paredzēta tikai apgabala prokuroriem un viņu biedriem. Proti, skatot 286. pantu kopsakarā ar 270. pantu, kas noteica lietu piekritību prokurora uzraudzību īstenojošo personu disciplinārlietu izskatīšanai, tikai par tiesu palātas lēmumiem, kas pieņemti pirmajā instancē, bija tiesības sniegt sūdzības nedēļas laikā un atbilstoši 287. pantam arī prokuroru protestus šādā pašā termiņā. Sūdzības un protesti atbilstoši 288. pantam bija sniedzami lēmumu pieņēmušās tiesas priekšsēdētājam, kas tos tālāk nodeva augstākās tiesas kopējai departamentu

¹⁹⁰ № 41475, 20 ноября 1864 года. Высочайше утвержденное *Учреждение судебных установлений*, *op. cit.*, стр. 203.

2. Prokuratūras vieta valsts un tiesu varā. Vēsturiskās izpratnes veidošanās

sapulcei, par kuras lēmumiem savukārt sūdzības un protesti nebija pieņemami. Nolikuma 291. pants uzskaitīja gadījumus, kad tiesu palātas galīgais lēmums ir atceļams, un noteica, ka lūgumu par šāda lēmuma atcelšanu iesniedz nedēļas laikā pēc attiecīgā lēmuma paziņošanas. Nolikuma 291. pants min četrus tiesiskos nosacījumus tiesu palātas galīgā lēmuma atcelšanai, kas attiecīgi sakārtoti atsevišķos punktos un ko var uzskatīt par universālu tiesiskuma minimuma novērtējumu jebkuram tiesas lēmumam: lēmumu pieņēmusi neatbilstoša tiesa vai neatbilstošs tiesas sastāvs (1. punkts), lēmums taisīts bez tiesājamā paskaidrojumu izprasīšanas (2. punkts), noteiktais sods pārsniedz likumā pieļauto (3. punkts) un lietā piemērots likums, pārkāpjot tā tiešo jēgumu (4. punkts). Nolikuma 290. pants paredzēja, ka tieslietu ministram kā hierarhiski augstākajai tieslietu resora amatpersonai sniedz informāciju zināšanai par galīgi pieņemtajiem lēmumiem disciplinārlietās.¹⁹¹ Prokurora uzraudzību īstenojošo personu gadījumā, ievērojot nolikuma 266. pantā noteiktās tieslietu ministra pilnvaras disciplinārsodu noteikšanā attiecībā uz prokurora uzraudzību īstenojošām personām, informācija par lēmumu faktiski bija noslēdzošais solis disciplināratbildības noteikšanā.

Disciplinārlietu izskatīšanā saskatāmi procesuālās ekonomijas principa iedīgļi. Proti, 292. pants paredzēja, ka disciplinārlietas izskatīšana ir jāpārtrauc un lieta jānodod krimināltiesai, ja disciplinārlietas izskatīšanas laikā atklātos tādi faktiski apstākļi, kas liecinātu par kriminālatbildību. Cita procesuālās ekonomijas principa izpausme vērojama 294. pantā, kas paredzēja pēc līdzības ar kārtību, kas noteikta tiesnešu gadījumā, ka arī citas tieslietu resora amatpersonas, tātad arī prokurora uzraudzību īstenojošās personas ir nododamas krimināltiesai par jebkādu pārkāpumu, arī tādu, kas atbilstu tikai

¹⁹¹ № 41475, 20 ноября 1864 года. Высочайше утвержденное *Учреждение судебных установлений*, *op. cit.*, стр. 203.

disciplināri sodāmam, ja iepriekš gada laikā attiecīgā amatpersona ir trīs reizes disciplināri sodīta ar stingrākiem sodiem nekā brīdinājums vai aizrādījums. Ievērojot 266. pantu, minētais nozīmēja, ka 294. pantā noteiktais nebija attiecināms uz Senāta kasācijas departamentu virsprokuroriem, jo šo amatpersonu disciplinārsodu klāsts aprobežojās ar brīdinājumu.¹⁹²

Prokurora uzraudzības amati un tiesu izpildītāju institūts

Veidojot tiesu izpildītāju institūtu, tam ir faktiski piešķirta “tiesas pagarinājuma” loma, uzdodot pildīt kriminālprocesa, civilprocesa un konkrētajā nolikumā paredzētās darbības, tāpēc likumsakarīgi, ka tiesu izpildītāji bija paredzēti apgabaltiesām, tiesu palātām un Senāta kasācijas departamentiem (297. pants). Tiesu izpildītāju izraudzīšanās kārtība ir netieša liecība par lomu sadalījumu dažādos tiesu sistēmas līmeņos. Atbilstoši nolikuma 300. pantam apgabaltiesu un tiesu palātu priekšsēdētāji izraudzījās tiesu izpildītājus, savukārt lēmumu par Senāta kasācijas departamenta tiesu izpildītāju atbilstību nolikuma prasībām – lojālu tikumību (*благонадежная нравственность* – krievu val.) un spēju pildīt uzticamos pienākumus – pieņēma virsprokurori par kandidātiem, kuru sakarā nebija konstatēti 299. pantā noteiktie liegumi.¹⁹³ Turklāt līdzīgi bija sadalīti pienākumi attiecībā uz tiesu izpildītāju dzīves apvida noteikšanu (306. pants), proti, virsprokuroriem paredzot tiesības noteikt Senāta kasācijas departamentu tiesu izpildītāju dzīves apvidu ar nosacījumu, ka tas ir pilsētā, kur atrodas Senāts (305. panta

¹⁹² № 41475, 20 ноября 1864 года. Высочайше утвержденное *Учреждение судебных установлений, оп. cit.*, стр. 204.

¹⁹³ № 41475, 20 ноября 1864 года. Высочайше утвержденное *Учреждение судебных установлений, оп. cit.*, стр. 204.

2. Prokuratūras vieta valsts un tiesu varā. Vēsturiskās izpratnes veidošanās

1. punkts un 306. pants).¹⁹⁴ Minētais sadalījums ievērots arī disciplinārtbildības noteikšanā, paredzot virsprokuroram tiesības izteikt Senāta kasācijas departamentu tiesu izpildītājam aizrādījumu vai rājienu un noteikt viņam arestu uz laiku, kas nepārsniedz septiņas dienas. Toties naudas sodus, kā arī nodošanu tiesai drīkstēja noteikt tikai disciplinārās tiesvedības rezultātā (329. pants). Likumsakarīgi, ka šāds dalījums ievērots, arī nosakot sūdzību iesniegšanas kārtību par tiesu izpildītāju personisku rīcību vai viņu lēnumu (330. pants).¹⁹⁵

Prokurora uzraudzību īstenojošo personu iesaiste tiesu izpildītāju darba organizācijā neaprobežojās ar virsprokuroru iesaisti augstākā līmeņa “tiesas pagarinājuma” izvēlē un dzīves apvidus noteikšanā. Tām bija uzticēta tiesu izpildītāju autoritātes sargāšana un darbību izpildes garantēšana. Proti, saskaroties ar pretestību tiesu izpildītāja pienākumu izpildē vai esot apvainotam, tiesu izpildītājam bija jāsagatavo notikušā atspoguļojošais protokols ar liecinieku, kā arī ar ierēdņu vai policijas darbinieku, ja tādi bijuši klāt, parakstiem (317. pants), un šis protokols pretestībā vai apvainošanā atbildīgās personas sodīšanas nolūkā bija jānodod attiecīgajam prokuroram vai viņa biedram (318. pants). Līdzīgs protokols bija sagatavojams un sniedzams prokuroram arī tad, ja policijas vai kara resora vara bija atteikusi sadarbību tiesu izpildītājam (319. pants).¹⁹⁶

Ja tiesu apgabalā veidotā tiesu izpildītāju padome kopīgā tiesu izpildītāju sapulcē nolēma lūgt atļauju veidot tiesu izpildītāju biedrību un to saņēma līdz ar iepriekš iemaksāto drošības naudu, kuras apmēru noteica likumdošanas kārtībā pēc

¹⁹⁴ № 41475, 20 ноября 1864 года. Высочайше утвержденное *Учреждение судебных установлений, оп. cit.*, стр. 205.

¹⁹⁵ № 41475, 20 ноября 1864 года. Высочайше утвержденное *Учреждение судебных установлений, оп. cit.*, стр. 207.

¹⁹⁶ № 41475, 20 ноября 1864 года. Высочайше утвержденное *Учреждение судебных установлений, оп. cit.*, стр. 206.

tieslietu ministra priekšlikuma (302. pants) un kas kopā ar zvērestu atbilstoši 301. pantam veidoja obligātu priekšnosacījumu tiesu izpildītāju dienesta pienākumu izpildes uzsākšanai, biedrības biedri turpmāk uzņēmās savstarpīgu galvošanu par zaudējumu atlīdzību dienesta pienākumu izpildes sakarā (344. pants). Šādos gadījumos atbilstoši 346. pantam naudas sodu noteikšana piekrita biedrībai, tomēr ar šo biedrības pilnvaras disciplināratbildības noteikšanā arī izbeidzās, jo amata sodus – aizrādījumus, rājienus, arestu uz laiku līdz septiņām dienām – arī biedrībā organizētajiem tiesu izpildītājiem noteica atbilstoši nolikuma 329. pantam un varēja uzlikt attiecīgās tiesas priekšsēdētājs, bet Senāta kasācijas departamentu tiesu izpildītāju sakarā – virsprokurors.¹⁹⁷ Tādējādi tiesu izpildītāju biedrība tās sākotnēji iecerētajā veidolā bija drīzāk ierobežotas kompetences pašpārvalde dienesta ietvaros nekā pastāvīgi darbojošās profesionālā organizācija. No pašpalīdzības organizācijas to nošķir tiesības atbrīvot tiesu izpildītāju, saņemot atbilstošu lūgumu, izslēgt tādu, ko padome kā biedrības pārstāvības orgāns atzīst par nelojāliem vai nespējīgiem, tiesības pieņemt atbrīvoto un izslēgto vietā citus (347. pants), kā arī pienākums sekot līdz tam, lai tiesu izpildītāji atrastos tiem noteiktajos apvidos (349. pants). Lai arī tiesu izpildītājiem atbilstoši 312. pantam bija noteikti uzturlīdzekļi, tomēr to izmaksa bija paredzēta tikai tiem tiesu izpildītājiem, kas bija pieņemti atbilstoši noteiktajam štata vietu skaitam. Virs noteiktajām štata vietām pieņemtie tiesu izpildītāji nesaņēma štata uzturlīdzekļus (349. pants). Minētais atkārtoti uzsvērts nolikuma 350. pantā, norādot, ka iestāšanās biedrībā neatceļ tiesu izpildītāju tiesības un priekšrocības, bet uzturlīdzekļu izmaksu var aprobežot tikai virs štata vietu skaita izraudzītajiem

¹⁹⁷ № 41475, 20 ноября 1864 года. Высочайше утвержденное *Учреждение судебных установлений, оп. cit.*, стр. 204, 207, 208.

2. Prokuratūras vieta valsts un tiesu varā. Vēsturiskās izpratnes veidošanās

tiesu izpildītājiem. Lai nodrošinātu informāciju par tiesu izpildītājiem biedrību izveides gadījumā, nolikuma 350. pants paredzēja, ka padomei ir pienākums informēt tiesu palātas darbības robežās tiesas, tiesu priekšsēdētājus un tiesu palātas prokuroorus.¹⁹⁸

Prokurora uzraudzības amati un zvērināti advokāti

Salīdzinot nolikumā paredzēto zvērinātu advokātu darba organizāciju ar to, kas noteikta tiesu izpildītājiem, acīmredzams, ka izpratne par zvērinātu advokātu balstīta priekšstatos, ka tā ir reglamentēta profesija, kuras darbību nosaka profesionāla organizācija, nevis dienesta profesionāla organizācija, proti, padome, kas darbojas tiesu palātas ietvaros un ko izveido vēlēšanu rezultātā, ja ir ne mazāk kā divdesmit zvērinātu advokātu atbilstošs lūgums tiesu palātai (357., 358. pants). Prokurora uzraudzību īstenojošo personu loma zvērinātu advokātu darbā aprobežojās ar zvērinātu advokātu padomes pienākumu nodot tiesu palātas prokuroram padomes locekļu sarakstu tā publicēšanai vispārīgai zināšanai (363. pants). Tāpat padomei bija pienākums informēt prokurooru pēc piederības par padomes nolēmumiem par zvērinātu advokātu sodīšanu (*взыскания* – krievu valodā) vai atbrīvošanu no soda (370. pants). Prokurora protesti bija pieļaujami tikai minētajos gadījumos divu nedēļu laikā pēc šo nolēmumu paziņošanas. Ievērojot to, ka prokurora protestu sakarā 376. pantā noteikts tiešs ierobežojums ar atsauci uz 370. pantu, kur sodīšana minēta tikai vispārīgi, bet pilns uzskaitījums dots 368. pantā, secināms, ka prokurora protesti bija pieļaujami par tādiem sodiem, par ko varēja sūdzēties zvērināts advokāts. Ja ievēro, ka zvērināts advokāts atbilstoši 376. pantam, kur minēts arī prokurora

¹⁹⁸ № 41475, 20 ноября 1864 года. Высочайше утвержденное Учреждение судебных установлений, *op. cit.*, стр. 208–209.

protests, nevarēja sniegt sūdzību par brīdinājumu un rājienu, tad prokurora protestu varēja celt tikai par tādiem nolēmumiem, kuru rezultātā zvērināts advokāts uz laiku vai vispār nevarēja pildīt zvērināta advokāta pienākumus vai kas atbrīvoja zvērinātu advokātu no šādiem sodiem: aizliegums pildīt zvērināta advokāta pienākumus noteiktu laiku, bet ne ilgāk kā gadu (368. panta 3. punkts), izslēgšana no zvērinātu advokātu saraksta un liegšanu pieteikties par zvērinātu advokātu citviet (368. panta 4. punkts un šā panta piezīme) un nodošana krimināltiesai (368. panta 5. punkts). Ievērojot to, ka nolikuma 369. pants paredzēja, ka divreiz noteikts aizliegums pildīt pienākumus nākamā pārkāpuma, kas paredz līdzīgu sodu, gadījumā seko zvērināta advokāta izslēgšana, prokurora protesta jēga bija faktiski nodrošināt iespējamās vai noteiktās izslēgšanas kā totāla zvērināta advokāta profesijas pildīšanas aizlieguma likumību.¹⁹⁹

Tieslietu ministrs – ex officio ģenerālprokurors

Tieslietu ministrs kā tāds, kas *ex officio* pilda ģenerālprokurora amatu, nolikumā tieši minēts tikai divreiz: 124. pantā, norādot, ka prokurora uzraudzība tiek uzticēta virsprokuroriem, prokuroriem un viņu biedriem tieslietu ministra kā ģenerālprokurora augstākajā uzraudzībā, kā arī 254. pantā, kur norādīts, ka vispārīgā tiesu iekārtas un tieslietu resora amatpersonu uzraudzība koncentrējas tieslietu ministra kā ģenerālprokurora personā tiktāl, cik to paredz konkrētais nolikums.²⁰⁰ Tādējādi tieslietu ministra kompetence nolikumā visur, kur tā nav tieši norādīta kā prokurora uzraudzības daļa, uzskatāma par to ģenerālprokurora kompetences daļu, kas

¹⁹⁹ № 41475, 20 ноября 1864 года. Высочайше утвержденное *Учреждение судебных установлений*, *op. cit.*, стр. 209–211. ²⁰⁰ № 41475, 20 ноября 1864 года. Высочайше утвержденное *Учреждение судебных установлений*, *op. cit.*, стр. 190, 200.

2. Prokuratūras vieta valsts un tiesu varā. Vēsturiskās izpratnes veidošanās

attiecās uz vispārīgu tiesu iekārtas un tieslietu resora amatpersonu uzraudzību.

Vispārīgai uzraudzībai pieder vairākas atbildības jomas: personāls, kārtība, atskaites.

Tiesu resora personālsastāva veidošanā tieslietu ministra pilnvaras bija atkarīgas no tā, par kādu konkrētu amatu bija runa. Atbilstoši 212. pantam augstākajai varai pēc tieslietu ministra priekšlikuma piekrita apgabala priekšsēdētāju, viņu biedru un locekļu, kā arī tiesu izmeklētāju, vecāko priekšsēdētāju, departamentu priekšsēdētāju, tiesu palātu locekļu apstiprināšana. Nolikuma 215. pants tieslietu ministra lomu neaprobežoja tikai ar tiesu vietu norādīto kandidātu priekšā stādīšanu imperatoram vakanto amatu ieņemšanai, bet arī ļāva nosaukt citus, kam ir tiesības ieņemt vakantos amatus. Tādu amatu kā Senāta kasācijas departamentu virssekretāru apstiprināšana toties piekrita tieslietu ministram pēc virsprokuroru priekšlikuma saņemšanas (217. pants).²⁰¹

Senāta kasācijas departamentu virsprokuroru un viņu biedru, tiesu palātu prokuroru un viņu biedru, kā arī apgabala prokuroru iecelšanu veica pēc tam, kad kandidātus priekšā stādīja tieslietu ministrs (219.–221. panti). Atšķirībā no tiesu vietu sastāva noteikšanas prokurora uzraudzības amata kandidātu gadījumā nebija paredzēta citu vakantiem amatiem derīgu kandidātu priekšā stādīšana, ar to pieņemot, ka prokurora uzraudzības amata kandidātu gadījumā viedokļu atšķirības demonstrēšana pat teorētiski nebija pieļaujama. 222. pants paredzēja tieslietu ministra apstiprinājumu apgabala prokuroru biedriem pēc tiesu palātas prokuroru priekšlikuma.²⁰²

²⁰¹ № 41475, 20 ноября 1864 года. Высочайше утвержденное *Учреждение судебных установлений, оп. cit.*, стр. 197.

²⁰² № 41475, 20 ноября 1864 года. Высочайше утвержденное *Учреждение судебных установлений, оп. cit.*, стр. 197.

Kārtības noteikšanas jautājumos tieslietu ministrs ierobežotā apjomā pildīja likumības un lietderības novērtēšanas funkciju. Atbilstoši 166. pantam tiesas vietu iekšējās kārtības un lietvedības noteikumus noteica ar divu veidu norādījumiem (*наказы* – krievu val.) – vispārīgiem, kas adresēti visām tiesas vietām, un sevišķajiem, kas domāti katrai tiesas vietai atsevišķi. Vispārīgos norādījumus izdeva likumdošanas kārtībā, bet grozījumus veica pēc tieslietu ministra priekšlikumu saņemšanas likumdošanas kārtībā. Sevišķu norādījumu izdošana bija paredzēta, lai tādā pakāpē konkretizētu lietvedību, kas ļauj nodrošināt nepieciešamo konkrētajai tiesas vietai iekšējo kārtību (168. pants), un to veica atbilstošs tiesnešu kopums. Tieslietu ministra iesaiste bija atkarīga no sevišķo norādījumu adresāta. Projektus sākumā izskatīja konkrētās tiesas vietas rīcības sēdē, bet pēc tam kopsapulcē (169. pants). Sevišķos norādījumus iesniedza ar vecāko tiesu palātu priekšsēdētāju starpniecību tieslietu ministram, kuram bija tiesības vērsties Senāta kasācijas departamenta kopsapulcē ar attiecīgās kopsapulces prezidējošo senatoru starpniecību par nepieciešamību veikt grozījumus tā, lai novērstu neatbilstības likumam vai neērtības piemērošanā (171. pants). 170. pants saturēja vispārīgus nosacījumus sevišķu norādījumu pieņemšanai, proti, sevišķie norādījumi nevarēja būt pretrunā noteikumiem, likumiem un vispārīgiem norādījumiem. Gadījumā, ja sevišķie norādījumi bija paredzēti Senāta kasācijas departamentiem, tad tos pieņēma kopsapulce, bet par minēto sniedza informāciju tieslietu ministram zināšanai (172. pants). Tātad tieslietu ministra iesaiste Senāta kasācijas departamentiem domāto sevišķo norādījumu likumības un lietderības novērtēšanā nebija paredzēta.²⁰³

²⁰³ № 41475, 20 ноября 1864 года. Высочайше утвержденное *Учреждение судебных установлений, оп. cit.*, стр. 194.

2. Prokuratūras vieta valsts un tiesu varā. Vēsturiskās izpratnes veidošanās

Miertiesnešu gadījumā sevišķos norādījumus miertiesnešiem un to sapulcēm sagatavoja pēc sapulču norādījuma, izskatīja ne mazāk kā trešdaļai visi apgabala miertiesnešiem klātesot, ar sapulču priekšsēdētāju starpniecību sniedza tieslietu ministram (74. pants), kurš tad sekoja 171. pantā noteiktajai kārtībai, tai skaitā novērtējot sevišķo norādījumu likumību un derīgumu.²⁰⁴

Neatkarīgi no tā, kas bija sevišķo norādījumu adresāts, tos bija pienākums publicēt vispārīgai zināšanai (173. pants)²⁰⁵.

Vispārīgā uzraudzība, ko tieslietu ministrs īstenoja ar atskaišu palīdzību, faktiski pārklājās ar prokurora uzraudzību. No vienas puses, tieslietu ministrs noteica atskaišu sniegšanas kārtību un termiņus (75. un 174. pants). No otras puses, pēc tam, kad dažādās kārtībās no dažādām tiesu iekārtas daļām saņemti atskaišu apkopojumi un Tieslietu ministrijā veikta visu apkopojumu ietveršana vienā vispārīgā atskaitē par visu impēriju, tieslietu ministrs to stādīja priekšā imperatoram (182. pants). Tā kā 183. pants paredzēja tiesu vietu atskaišu publicēšanu vispārīgai zināšanai,²⁰⁶ tieslietu ministra vienas vispārīgas atskaites sniegšana ir saistāma ar tām pilnvarām, kādēļ sākotnēji ģenerālprokurora amats Krievijas Impērijā bija izveidots, proti, lai tādā veidā pildītu to, ko tēlaini apzīmē ar imperatora acu funkciju, kā arī lai nodrošinātu, ka likumam ir reāla iedarbība, nevis tikai “uz galda” stāvēšanas funkcija.

²⁰⁴ № 41475, 20 ноября 1864 года. Высочайше утвержденное *Учреждение судебных установлений*, *op. cit.*, стр. 186, 194. ²⁰⁵ № 41475, 20 ноября 1864 года. Высочайше утвержденное *Учреждение судебных установлений*, *op. cit.*, стр. 194.

²⁰⁶ № 41475, 20 ноября 1864 года. Высочайше утвержденное *Учреждение судебных установлений*, *op. cit.*, стр. 194.

2.2.2. 1864. gada 20. novembra Augstākā nodibinājuma Civilās tiesvedības nolikums

1864. gada 20. novembra Augstākā nodibinājuma Civilās tiesvedības nolikums²⁰⁷ paredzēja prokurora iesaisti arī civilajā tiesvedībā dažādās kapacitātēs.

Pamatā iesaiste bija saistīta ar kriminālvajāšanas jautājumiem. Tā nolikuma 8. pants noteica, ka gadījumā, ja civillietas izskatīšanas laikā atklājas prettiesiski apstākļi, kuri nosaka kriminālvajāšanu, tad konkrētā jautājuma nodošana krimināltiesai norit ar prokurora starpniecību, savukārt civillietas izskatīšanu aptur, ja tās izšķiršana atkarīga no kriminālā apstākļa izskatīšanas.²⁰⁸ Krimināli apstākļi var izpausties arī kā procesā izmantotie dokumenti. Atbilstoši 110. pantam, ja viena no pusēm uzstāja, ka dokuments lietā ir viltots, bet otra puse to neatsauca un uzstāja uz tā īstumu, tad lietu apturēja, bet dokumentu nodeva vietējās apgabaltiesas prokuroram, lai nodotu tiesas izskatīšanai jautājumu par viltojumu.²⁰⁹

Līdztekus krimināltiesiskiem jautājumiem nolikums noteica prokurora uzraudzības īstenotāja iesaisti arī likumības nodrošināšanas nolūkos. Tā, piemēram, lai garantētu sacīkstes principa īstenošanu ar līdztiesības principu gadījumos, kad viena no pusēm uzskatāma par sevišķas rūpes prasošu (pilngadību

²⁰⁷ № 41477, 20 ноября 1864 года. Высочайше учрежденный *Уставъ гражданского судопроизводства*, Императора Александра II, Полное собрание законовъ Россійской Имперіи, собрание второе, томъ XXXIX, отдѣленіе второе, 1864, отъ № 41319—41641. Санктпетербургъ: печатано въ Типографіи II Отдѣлѣнія Собственной Его Императорскаго Величества Канцеляріи, 1867, стр. 306—401. Pieejams: <https://runivers.ru/bookreader/book9943/#page/181/mode/1up>.

²⁰⁸ № 41477, 20 ноября 1864 года. Высочайше учрежденный *Уставъ гражданского судопроизводства*, *op. cit.*, стр. 307.

²⁰⁹ № 41477, 20 ноября 1864 года. Высочайше учрежденный *Уставъ гражданского судопроизводства*, *op. cit.*, стр. 314.

2. Prokuratūras vieta valsts un tiesu varā. Vēsturiskās izpratnes veidošanās

nesasniegusi, kurlmēma vai vājprātīga persona, valsts pārvalde, zemstu iestāde, pilsētas un lauku biedrība), atbilstoši 179. pantam prokurora biedram pēc pušu sacīkstes pabeigšanas bija jāsniedz slēdziens lietā.²¹⁰ Likumības uzraudzību prokurora biedrs īstenoja arī jautājumos par miertiesnešu sanāksmes locekļa noraidījumu un sanāksmes noturēšanu bez noraidītā tiesneša, sniedzot atbilstoši 199. pantam slēdzienu.²¹¹

Prokurora uzraudzības īstenoātājs bija vai nu tieši vai pastarpināti iesaistīts piekritības strīdu risināšanā. Miertiesas sanāksmju gadījumā atbilstoši 179. pantam prokurora biedram bija jāsniedz slēdziens lietā par piekritības strīdu.²¹² Vispārīgā kārtība piekritības jautājumu risināšanai tiesu vietās paredzēja, ka piekritību atbilstoši 229. panta izšķir attiecīgā tiesu vieta un ka šaubu gadījumā nav pieļaujams vērsties augstākā tiesā. Toties, ja radās strīdi, tad atbilstoši 230. pantam strīdu starp apgabala tiesām izšķīra tiesu palāta, bet strīdu starp apgabaliem ar dažādām tiesu palātām izšķīra tā tiesu palāta, kuras padotībā lieta sākotnēji radās. Lai nodrošinātu likumības ievērošanu piekritības strīdā, tiesu palātas kopsapulce pirms izlemt jautājumu uzklauzīja prokurora slēdzienu (nolikuma 234. pants). Nolikums risināja arī piekritības strīdus par to, vai lieta skatāma tiesu iekārtas vai arī valdības iekārtas kārtībā.²¹³ Valdības vietas vai personas iebildumus par piekritību tiesu iekārtai sniedz tiesa ar attiecīgās tiesas prokurora starpniecību (nolikuma 240. pants). Tiesu palātā šādu strīdu risināšanai bija paredzēts veidot sevišķas pārstāvības veidojumu, kura lēmums bija galīgs

²¹⁰ № 41477, 20 ноября 1864 года. Высочайше учрежденный *Уставъ гражданскаго судопроизводства*, *op. cit.*, стр. 319.

²¹¹ № 41477, 20 ноября 1864 года. Высочайше учрежденный *Уставъ гражданскаго судопроизводства*, *op. cit.*, стр. 320.

²¹² № 41477, 20 ноября 1864 года. Высочайше учрежденный *Уставъ гражданскаго судопроизводства*, *op. cit.*, стр. 319.

²¹³ № 41477, 20 ноября 1864 года. Высочайше учрежденный *Уставъ гражданскаго судопроизводства*, *op. cit.*, стр. 322.

(242., 243. pants). Savukārt, ja piekritības strīds izcēlās tiesu palātā, tad tā risināšana piekrita Senātam (243. pants), kur to izšķīra Senāta pirmā un kasācijas departamenta kopsapulcē (244. pants). Savukārt strīdu starp vispārīgo tiesu iekārtu un pareizticīgo garīgajām tiesām Senāts izšķīra pēc Svētās sinodes virsprokurora uzklausišanas (244. pants).²¹⁴

Lai gan nolikuma tiesību normas veidotas ar apsvērumu, ka to ieviešanai būs nepieciešams laiks, tomēr pārstāvības jautājumi risināti, acīmredzot rēķinoties, ka pat pēc ieviešanas vēl ilgstoši zvērinātu advokātu skaits būs nepietiekams. Tieši tāpēc noteikts vispārīgs regulējums un šī regulējuma sakarā taisīti izņēmumi vai kategoriski liegumi, tai skaitā arī attiecībā uz prokurora uzraudzības amatiem. Vispārīgs pārstāvības regulējums tiesu vietās noteica, ka līdztekus zvērinātiem advokātiem arī “svešas personas” var būt pilnvarnieki, ja konkrētajā tiesu vietā ir nepietiekams skaits zvērinātu advokātu (nolikuma 245. pants). Nolikuma 246. pants uzskaita liegumus pārstāvības pildīšanai, tai skaitā 8. punktā tieši norādot, ka prokurora uzraudzības amati līdzīgi kā tiesu iekārtas locekļi nedrīkst īstenot pārstāvību. Tomēr turpat ir arī atruna, ka izņēmuma gadījumos pārstāvība tomēr varēja būt atļauta, ja lieta skāra bērņus, vecākus, māsas vai sievu un ja lietas skatīšana nenoritēja tajā tiesā, kurai attiecīgie amati bija piederīgi vai kas bija viņu atbildības teritorijā. Salīdzinājumam nolikuma 44. pants paredzēja, ka pārstāvību miertiesā var īstenot gan zvērināti advokāti, gan arī citas personas. Tātad zvērinātu advokātu trūkumu konkrētajā vietā nebija jākonstatē. Savukārt nolikuma 45. pantā uzskaitīti tie, kas nedrīkstēja īstenot pārstāvību, tai skaitā atbilstoši šā panta 7. punktam attiecīgā apgabala miertiesnešiem, kā arī vietējās miertiesnešu sapulces prokurora

²¹⁴ № 41477, 20 ноября 1864 года. Высочайше учрежденный *Уставъ гражданскаго судопроизводства*, *op. cit.*, стр. 323.

2. Prokuratūras vieta valsts un tiesu varā. Vēsturiskās izpratnes veidošanās

biedriem bija liegts būt par pilnvarniekiem. Atšķirībā no nolikuma 246. panta izņēmums nebija noteikts, savukārt 246. panta izņēmuma attiecināšana arī uz mirtiesnešu sapulcēm, ievērojot nošķirto regulēšanas sistēmu, nebija paredzēta.²¹⁵

Lai arī ierobežoti, prokurora pilnvaru civilās tiesvedības sakarā saturs ietvēra arī valsts un sabiedrības interešu pārstāvību. Tas vienlīdz attiecās gan uz dalību tiesvedībā, gan arī uz tiesvedības procesuālajiem aspektiem. Atbilstoši nolikuma 343. pantam prokuroram bija jāsniedz atzinums astoņās lietu kategorijās: 1) valsts pārvaldes iestāžu, 2) zemstu iestāžu un pilsētas un lauku biedrību, 3) nepilngadīgo personu, bezvēsts prombūtnē esošo, kurlmēmo un vājpātīgo lietās; 4) piekritības un strīdu jautājumos; 5) dokumentu īstuma strīdos, kā arī gadījumos, kad civilās tiesvedības lietā atklājās apstākļi, kas skatāmi krimināltiesiskajā kārtībā, 6) lūgumos par tiesnešu noraidīšanu, 7) laulību un dzimšanas likumības lietās, 8) lūgumos par nabadzības tiesību apliecību izsniegšanu. Atzinuma saņemšanai lietu nodeva prokuroram vismaz trīs dienas līdz ziņojuma par lietas būtību sniegšanai (nolikuma 344. pants). Prokurora atzinumu izteica arī mutvārdos pēc tam, kad sniegts ziņojums un notikusi pušu sacīkste (nolikuma 345. pants), bet tās būtība bija jāizklāsta tiesas protokolā (nolikuma 346. pants). Prokurora atzinuma sakarā puses varēja norādīt uz kļūdām izklāstītajos lietas apstākļos, ja tādas būtu konstatējamas (nolikuma 347. pants), tomēr likums neparedzēja tiesības iebilst pret prokurora juridisko argumentāciju.²¹⁶

Lai uzsvērtu to, ka atsevišķās lietu kategorijās prokurora atzinuma sniegšana ir obligāta, tālākajās nolikuma normās

²¹⁵ № 41477, 20 ноября 1864 года. Высочайше учрежденный *Уставъ гражданского судопроизводства*, *op. cit.*, стр. 309, 323.

²¹⁶ № 41477, 20 ноября 1864 года. Высочайше учрежденный *Уставъ гражданского судопроизводства*, *op. cit.*, стр. 331.

atsevišķi noteikts, ka tiesa lemj tikai pēc prokurora vai virsprokurora atzinuma uzklausišanas. Tā, piemēram, nolikuma 884. pants norāda, ka lūgumu par apliecības par nabadzības tiesībām izsniegšanu sakarā tiesa lemj pēc prokurora atzinuma uzklausišanas. Līdzīgi nolikuma 1290. pants paredz, ka tiesa lēmumus lietās par valsts pārvaldes iestādēm pieņem tikai pēc prokurora atzinuma uzklausišanas. Turklāt šajās lietās virsprokuroriem neatkarīgi no lietu dalībnieku ieskatiem bija paredzētas tiesības sniegt kasācijas departamentiem priekšlikumu par tiesu palātu lēmumu atcelšanu (1295. pants).²¹⁷ Arī lemšana par atlīdzības noteikšanu par administratīvo iestāžu amatpersonu nodarītajiem zaudējumiem nolaidības, neuzmanības vai lēnuma dēļ (nolikuma 1316. pants) noritēja tikai pēc prokurora vai virsprokurora atzinuma noklausīšanās.²¹⁸ Tieši tāpat prokurora atzinuma nepieciešamība bija noteikta arī laulības lietās – likumīgas laulības esība, laulāto, kā arī laulībā dzimušo personiskās un īpašuma tiesības (nolikuma 1337. pants) – noteica nolikuma 1343. pants. Šo lietu kategorijā atbildētāja neesības gadījumā prokurora pienākumos ietilpa pierādījumu vākšana, lai atspēkotu nepareizas prasītāja prasības (nolikuma 1344. pants), kā arī sniegtu sūdzības par tiesas lēmumiem (nolikuma 1345. pants).

Neiesaistoties lietā pēc būtības, prokuroram nolikuma 325. panta kārtībā bija paredzētas tiesības pieprasīt slēgtu tiesas sēdi gadījumos, kad atklāta skatīšana varētu būt reliģiski nosodāma, pretēja sabiedriskajai kārtībai vai tikumībai.²¹⁹

²¹⁷ № 41477, 20 ноября 1864 года. Высочайше учрежденный *Уставъ гражданского судопроизводства*, *op. cit.*, стр. 393.

²¹⁸ № 41477, 20 ноября 1864 года. Высочайше учрежденный *Уставъ гражданского судопроизводства*, *op. cit.*, стр. 395.

²¹⁹ № 41477, 20 ноября 1864 года. Высочайше учрежденный *Уставъ гражданского судопроизводства*, *op. cit.*, стр. 397.

2. Prokuratūras vieta valsts un tiesu varā. Vēsturiskās izpratnes veidošanās

Noraidījuma tiesības vienlīdz attiecās uz tiesnešiem un uz prokuroriem. Turklāt nolikuma 679. pants paredzēja, ka pašatstatīšanās iemesli ir tieši tādi paši kā tiesnešiem. Šādos gadījumos prokuroram savi pienākumi lietā bija jānodod citai prokurora uzraudzību īstenojošai personai atbilstoši vispārējai tiesu iekārtas noteiktajai kārtībai. Nolikuma 667. pants min trīs gadījumus, kad tiesnesim un tāpat arī prokuroram bija jāatstata sevi no konkrētās lietas: pirmkārt, kad lietas dalībnieks ir konkrētā amatpersona, viņa sieva, radnieki – taisnā līnijā bez ierobežojumiem, sānu līnijā pirmās četras pakāpes, pirmo trīs pakāpju svaini, kā arī adoptētie; otrkārt, kad konkrētā amatpersona ir aizbildnis vienam no prāvnikiem, pārvalda viņa lietas vai kad viens no prāvnikiem pārvalda konkrētās amatpersonas lietas vai īpašumus; treškārt, kad konkrētā amatpersona vai viņa sieva ir tuvākie likumiskie mantinieki kādam no prāvnikiem vai ar kādu no viņiem ir tiesvedība.²²⁰

Nolikuma 681. pants paredzēja gadījumus, kad apturama civilā tiesvedība. Atbilstoši šā panta 1. punktam civilo tiesvedību apturēja ar savstarpēju pušu vienošanos. Savukārt šā panta 2. punkts noteica, ka tiesvedību aptur arī tad, ja viens no prāvnieks vai viņa pilnvarnieks mirst, tiek atzīts par vājprātīgu vai tiek atņemtas visas stāvokļa tiesības (*лишения всехъ правъ состоянія* – krievu val.)²²¹. Tomēr nolikuma 682. panta 2. punktā uzskaitītie gadījumi neapturēja ne prokurora atzinumu, ne tiesas lēmumu par lietas būtību, ja bija pabeigta mutvārdu sacīkste.²²² Ievērojot to, ka prokurora atzinums ir izcelts, tā juridiskais svars bija vairāk nekā viedoklis. Vadoties no nolikuma 711. panta 1. punkta, kur uzskaitītas lēmuma

²²⁰ № 41477, 20 ноября 1864 года. Высочайше учрежденный *Уставъ гражданскаго судопроизводства*, *op. cit.*, стр. 351–352.

²²¹ Visu pilsonisko un politisko tiesību atņemšana jeb “pilsoniskā nāve”.

²²² № 41477, 20 ноября 1864 года. Высочайше учрежденный *Уставъ гражданскаго судопроизводства*, *op. cit.*, стр. 352.

neatņemamas sastāvdaļas pirms tiesas analīzes un secinājumu norādes, tai skaitā arī prokurora atzinums, pēdējais ir vērtējams kā juridisks slēdziens par lietas būtību un pušu izteiktajām prasībām.²²³ Arī Senāta lemšana bija saistīta ar virsprokurora atzinuma uzklaušīšanu, kas bija nolasāms pēc senatora ziņojuma un pirms nolēmuma taisīšanas (nolikuma 804. pants).²²⁴

Nolikums noteica sevišķu kārtību zaudējumu atlīdzināšanai tiesnešu, prokuroru un citu tiesu resora amatu rīcības dēļ. Savā veidā noteiktā kārtība veidota, pieņemot, ka minētie amati amata pienākumu veikšanas sakarā bauda civiltiesisko imunitāti līdz brīdim, kad par tās atcelšanu konkrētajā gadījumā lemj hierarhiski augstāks tiesas iestādījums. Proti, nolikuma 1331. pants noteica, ka lūgumi par atļauju noteikt zaudējumus, kas radušies nepareizas vai neobjektīvas rīcības dēļ lietas izskatīšanas vai lēmumu taisīšanas laikā, bija sniedzami sekojošā kārtībā. Tiesu palātai bija piekritīgas lietas par apgabaltiesas amatiem, bet par augstāku tiesu iekārtu priekšsēdētājiem, locekļiem un prokuroriem lūgumus bija jāsniedz Senāta kasācijas departamentiem. Ievērojams, ka pilnvarnieku tiesības sniegt šādus lūgumus izrietēja no tieša pilnvarojuma šādu darbību veikšanai (nolikuma 1332. pants). Nolikuma 1333. pants noteica, ka, ja tiesu palātas vai Senāts atzīst pēc lūguma iepriekšējas izskatīšanas, ka tas var būt apmierināts, lūguma kopiju bija jānodod apsūdzētajai amatpersonai, lai saņemtu paskaidrojumus noteiktajā termiņā. Pēc rakstveida paskaidrojumu saņemšanas vai pēc termiņa notecēšanas šādu paskaidrojumu sniegšanai lūgumu izskatīja slēgtā sēdē, uzklaušot tā referējošā locekļa ziņojumu un prokurora vai virsprokurora atzinumu (nolikums 1335. pants).

²²³ № 41477, 20 ноября 1864 года. Высочайше учрежденный *Уставъ гражданского судопроизводства*, *op. cit.*, стр. 354.

²²⁴ № 41477, 20 ноября 1864 года. Высочайше учрежденный *Уставъ гражданского судопроизводства*, *op. cit.*, стр. 360.

2. Prokuratūras vieta valsts un tiesu varā. Vēsturiskās izpratnes veidošanās

Tiesu palātas vai Senāts, atzīstot lūgumu par atļauju noteikt zaudējumus, noteica apgabaltiesu, kurā lūdzējs var vērsties ar prasību par zaudējumu atlīdzību (nolikuma 1335. pants), līdz ar to turpmākā tiesvedība noritēja atbilstoši vispārīgiem noteikumiem (nolikuma 1336. pants).²²⁵

2.2.3. 1864. gada 20. novembra Augstākā nodibinājuma Kriminālās tiesvedības nolikums

1864. gada 20. novembra Augstākā nodibinājuma Kriminālās tiesvedības nolikums²²⁶ noteica prokuratūrai lielāku iesaisti tieslietās, piešķirot prokuroru un viņu biedru amatiem pastāvīgu lomu kriminālprocesā, tādējādi ierobežojot līdzšinējo rīcības brīvību iesaistes jautājuma izlemšanā. Atbilstoši nolikuma 4. pantam krimināllietās, kas pakļautas vispārējam tiesu iekārtas nolikumam, apsūdzību uzturēja prokurori un viņu biedri. Ja likums paredzēja, ka lieta var būt ierosināta atbilstoši nozieguma vai nodarījuma rezultātā cietušā sūdzībai, tad, ja vien nebija paredzētas tiesības lietu izbeigt ar mierzīgumu, kura gadījumā tad apsūdzību veica privātapšūdzētājs, krimināllietas ierosināšana piekrita cietušajai personai, bet tālāko tiesas vajāšanu (*судебное преследование* – krievu val.) veica prokurors vai viņa biedrs. Prokurora iesaiste bija paplašināta arī līdz aizturēšanas un ieslodzīšanas nosacījumu izpildes kontrolei. Attiecībā uz aizturēšanu nolikuma 10. pants noteica, ka gan tiesnesim, gan prokuroram ir pastāvīgi pildāms

²²⁵ № 41477, 20 ноября 1864 года. Высочайше учрежденный *Уставъ гражданского судопроизводства*, *op. cit.*, стр. 396–397.

²²⁶ № 41476, 20 ноября 1864 года. Высочайше учрежденный *Уставъ уголовного судопроизводства*, Императора Александра II, Полное собрание законовъ Российской Имперіи, собрание второе, томъ XXXIX, отдѣленіе второе, 1864, отъ № 41319–41641. Санктпетербургъ: печатано въ Типографіи II Отдѣлѣнія Собственной Его Императорскаго Величества Канцеляріи, 1867, стр. 215–306. Pieejams: <https://runivers.ru/bookreader/book9943/#page/181/mode/1up>.

2. Prokuratūras vieta valsts un tiesu varā. Vēsturiskās izpratnes veidošanās

pienākums pārliecināties, ka viņu iecirkņa vai apgabala robežās nav personu, kas aizturētas un turētas apcietinājumā bez šo vietu un personu nolēmuma, un atbrīvot nepareizas brīvības atņemšanas gadījumā. Savukārt attiecībā uz ieslodzījumu vietām nolikuma 11. pants paredzēja gan tiesnesim, gan arī prokuroram incidentālas kontroles pienākumu, nosakot, ka ziņu par to, ka viņu iecirkņa vai apgabala robežās kāds atrodas neatbilstošā ieslodzījumu vietā, saņemšanas gadījumā jārikojas tā, lai panāktu atbilstošas kārtības ievērošanu.²²⁷

Nolikuma otrā sadaļa “Par iepriekšējo izmeklēšanu” sniedz iepriekšējās izmeklēšanas regulējumu, nolikuma 249. pantā vispārīgi nosakot personu loku, kas piedalās iepriekšējā izmeklēšanā par noziegumiem un pārkāpumiem, kas iztiesājami apgabaltiesās, un to lomu izmeklēšanas veikšanā. Iepriekšējo izmeklēšanu šādā gadījumā bija jāveic tiesu izmeklētājiem ar policijas atbalstu un prokuroru vai viņu biedru uzraudzībā. Prokuroru vai viņu biedru iesaiste iepriekšējā izmeklēšanā bija noteikta līdz ar brīdi, kad par notikumu, kas satur nozieguma vai pārkāpuma pazīmes, policija, ievērojot nolikuma 250. pantā noteikto termiņu – nekavējoties, bet ne vēlāk kā diennakts laikā – , sniedza ziņas par notikušo gan izmeklēšanas tiesnesim, gan prokuroram vai viņa biedram. Salīdzinājumam – par miertiesnešu kompetencei pakļautajiem noziegumiem un pārkāpumiem policijai bija jāsniedz ziņas miertiesnesim (nolikuma 251. pants).²²⁸ Tādējādi uzraudzības īstenošanu pār iepriekšējo izmeklēšanu zemākajā līmenī nodrošināja miertiesneši, bet augstākajā – prokurori vai viņu biedri. Tomēr arī zemākajā līmenī saglabātas prokurora uzraudzības amatpersonām noteiktās likumības uzraudzības

²²⁷ № 41476, 20 ноября 1864 года. Высочайше учрежденный *Уставъ уголовного судопроизводства*, *op. cit.*, стр. 215–216.

²²⁸ № 41476, 20 ноября 1864 года. Высочайше учрежденный *Уставъ уголовного судопроизводства*, *op. cit.*, стр. 233.

funkcijas, tādējādi apstiprinot vispārējā tiesu iekārtas nolikumā noteikto kārtību. Piemēram, atbilstoši nolikuma 53. pantam mirtiesnešu pienākums bija gan brīdināt policijas amatus par policijas pienākumu neizpildi, gan arī informēt par svarīgiem policijas nolaidības gadījumiem prokuroru vai viņa biedru.²²⁹

Prokurora uzraudzības amatiem noteiktās uzraudzības saturiskās aprises un jēga nosakāma ar citu amatu un institūciju darbības aprakstu iepriekšējā izmeklēšanā. Nolikuma 253. pants noteica policijas pienākumu nodrošināt izziņu, lai pārliecinātos, ka ziņas par noziegumu vai nodarījumu ir pamatotas pirms par noziegumu vai nodarījumu ziņot. Ziņošana neapturēja veicamo izziņu (*дознание* – krievu val.), jo atbilstoši nolikuma 252. pantam izziņa bija jāturpina arī izmeklēšanas tiesneša un prokurora vai viņa biedra prombūtnes gadījumā. Atbilstoši nolikuma 255. pantam par izziņas nodošanu tiesu izmeklētājam bija jāziņo prokuroram vai viņa biedram. Arī tad, ja izmeklēšanas tiesnesis sāka izmeklēšanu, neesot policijas sniegtajām ziņām vai privātapsūdzētāja sūdzībai, par šādām darbībām bija jāinformē prokurors. Lai arī iepriekšējās izmeklēšanas pārtraukšana bija atkarīga no izmeklēšanas tiesneša pārliecības un tiesas atļaujas saņemšanas, tomēr arī šajā gadījumā bija noteikts prokurora informēšanas pienākums, paredzot, ka lūgums pārtraukt izmeklēšanas darbības iesniedzams ar prokurora starpniecību (nolikuma 277. pants).²³⁰

Tādējādi prokurora uzraudzības amatiem noteiktā uzraudzība pamatā ir informētība un likumības nodrošināšana.

Minēto tieši apstiprina nolikuma 278. pants, kas paredz, ka prokurori un viņu biedri paši iepriekšējo izmeklēšanu neveic, bet dod priekšlikumu izmeklēšanas tiesnešiem un pastāvīgi

²²⁹ № 41476, 20 ноября 1864 года. Высочайше учрежденный *Уставъ уголовного судопроизводства*, *op. cit.*, стр. 219.

²³⁰ № 41476, 20 ноября 1864 года. Высочайше учрежденный *Уставъ уголовного судопроизводства*, *op. cit.*, стр. 233, 235.

2. Prokuratūras vieta valsts un tiesu varā. Vēsturiskās izpratnes veidošanās

uzrauga šo darbību veikšanu. Izziņas veikšanas par noziedzīgiem nodarījumiem sakarā policijas amati atradās tiešā prokuroru un viņu biedru padotībā (nolikuma 279. pants). Viens no šādas padotības īstenošanas veidiem bija prokuroru un viņu biedru klātbūtnes tiesības izmeklēšanas darbību veikšanas laikā un tiesības uz vietas pārliecināties par veicamo izmeklēšanas darbību īstumu, reizē neapturot izmeklēšanas gaitu (nolikuma 280. pants). Izmeklēšanas tiesnešu gadījumā bija noteikts pienākums pildīt likumīgas prokurora vai viņa biedra prasības attiecībā uz lietas izmeklēšanu un pierādījumu vākšanu, tomēr šādos gadījumos par izpildi bija jāveic atzīme protokolos (nolikuma 281. pants). Saskaroties ar šķēršļiem, prokurora vai viņa biedra prasību izpildē, tiesas izpildītājam bija jāveic atbilstošas darbības prasību nodrošināšanai, reizē paziņojot par prasību izteikumu un saņemot atļauju šo darbību veikšanai. (nolikuma 282. pants). Gan par aizturēšanu, gan par atteikšanos aizturēt personu vai tās atbrīvošanu, ja apsūdzība bija par noziegumu, kura gadījumā nosakāma visu stāvokļa tiesību atņemšana, izmeklēšanas tiesnesim bija jāpaziņo prokuroram vai viņa biedram, izklāstot reizē šādas rīcības iemeslus (nolikuma 283. un 284. panti). Lai gan prokuroram vai viņa biedram bija paredzētas tiesības sniegt priekšlikumu izmeklēšanas tiesnesim par aizturēšanu, atstāšanu brīvībā vai atbrīvošanu, tomēr tiesu izpildītājs baudīja rīcības brīvību tiklīdz, cik bija pārliecināts, ka apsūdzētā rīcība nav tāda, kas rada pietiekamas aizdomas par noziegumu, par ko paredzēta visu stāvokļa tiesību atņemšana vai visu sevišķo tiesību un privilēģiju zaudēšana. Neizpildot prasību, tiesu izpildītājam par šādu rīcību bija jāziņo tiesai (nolikuma 285. pants).²³¹ Reizē jautājumos par iepriekšējo izmeklēšanu prokurora vai viņa biedra ieskatam par nepieciešamību pēc

²³¹ № 41476, 20 ноября 1864 года. Высочайше учрежденный *Уставъ уголовного судопроизводства*, *op. cit.*, стр. 235.

papildu iepriekšējās izmeklēšanas bija izšķiroša nozīme iepretim izmeklēšanas tiesneša viedoklim, ka izmeklēšana ir pabeigta (nolikuma 286. pants).²³² Salīdzinājumam nolikuma 117. pants paredzēja, ka gadījumos, kad miertiesnesis konstatē, ka lieta nav piekritīga, tā jānodod izmeklēšanas tiesnesim, bet, ja izmeklēšana nav nepieciešama, jānodod tieši prokuroram, par minēto veicot ierakstu protokolā (142. panta 5. punkts).²³³

Attiecībā uz prokurora uzraudzības amatiem arī iepriekšējā izmeklēšanā bija izmantojamas noraidīšanas tiesības, tomēr gadījumos, kad likums paredzēja tiesneša atstatīšanos, arī attiecīgajām amatpersonām bija pienākums pašatstatīties. Nolikuma 600. pants,²³⁴ uz kuru atsaucās 287. pants,²³⁵ paredz tiesneša noraidīšanas gadījumus kriminālajā tiesvedībā. Trīs no četriem gadījumiem veidoti pēc līdzības ar civilo tiesvedību. Noraidījums tiesnesim bija piesakāms, bet prokurora gadījumā darbojās pašatstatīšanās šādos gadījumos: pirmkārt, kad lietas dalībnieks ir konkrētā amatpersona, viņa sieva, radnieki taisnā līnijā bez ierobežojumiem, sānu līnijā – pirmās četras pakāpes un pirmo trīs pakāpju svaini, kā arī adoptētie; otrkārt, kad konkrētā amatpersona bija lietā izmeklēšanas tiesnesis, prokurors vai vienas puses pilnvarotais vai arī lietā norādīts kā liecinieks; treškārt, ir aizbildnis vienam no lietas dalībniekiem vai kad viens no lietas dalībniekiem pārvalda konkrētās amatpersonas lietas; ceturtkārt, kad konkrētā amatpersona vai viņa sieva ir tuvākie likumiskie mantinieki kādam no lietas dalībniekiem vai ar kādu

²³² № 41476, 20 ноября 1864 года. Высочайше учрежденный *Уставъ уголовного судопроизводства*, *op. cit.*, стр. 236.

²³³ № 41476, 20 ноября 1864 года. Высочайше учрежденный *Уставъ уголовного судопроизводства*, *op. cit.*, стр. 223, 225.

²³⁴ № 41476, 20 ноября 1864 года. Высочайше учрежденный *Уставъ уголовного судопроизводства*, *op. cit.*, стр. 257.

²³⁵ № 41476, 20 ноября 1864 года. Высочайше учрежденный *Уставъ уголовного судопроизводства*, *op. cit.*, стр. 236.

2. Prokuratūras vieta valsts un tiesu varā. Vēsturiskās izpratnes veidošanās

no viņiem ir tiesvedība. Sūdzības minētā sakarā drīkstēja sniegt tikai palātas prokuroram (nolikuma 287.pants).²³⁶

No nolikuma 297. pantā uzskaitītajiem iepriekšējās izmeklēšanas uzsākšanas likumīgajiem pamatiem minēta prokurora ierosināta lieta (nolikuma 297. panta 4. punkts). Tomēr šāds pamats nebija uzskatīts par sevišķu, jo nolikuma 303. pants uzsvēra, ka sūdzība ir uzskatāma par pietiekamu iemeslu, lai sāktu izmeklēšanu. Turklāt, lai aizsargātu sūdzības iesniedzēju, turpat noteikts, ka ne izmeklēšanas tiesnesis, ne prokurors nevar atteikt personai, kas cietusi nozieguma vai pārkāpuma rezultātā. Lai atvieglotu sūdzību iesniegšanu, nolikuma 306. pants paredzēja, ka privātpersonu paziņojumi un sūdzības, ko 297. panta 1. punkts uzskaitīja kā pamatu iepriekšējās izmeklēšanas sākšanai, varēja sniegt gan rakstveidā, gan mutvārdos, bet to pieņemšana neaprobežojās tikai ar policijas amatiem, to varēja veikt arī izmeklēšanas tiesneši, prokurori un viņu biedri (306. pants). Savukārt 297. panta 2. punktā minēto policijas vai citu valsts iestāžu un amatpersonu paziņojumu sakarā tiesu izmeklētājam bija nekavējoties jāziņo prokuroram vai viņa biedram, ja nevarēja atrasts pietiekamu pamatu izmeklēšanas veikšanai (nolikuma 309. pants). Ja savukārt atzīšanās gadījumā, kas atbilst nolikuma 297.panta 3. punktā minētajam iepriekšējās izmeklēšanas veikšanas pamatam, tiesu izmeklētāja rīcībā esošās ziņas apgāž atzīšanos, tad bija paredzēts, ka par minēto bija jā sastāda protokols, norādot uz iemesliem, kādēļ atzīšanās atstāta bez sekām, nosūtot protokola kopiju prokuroram vai viņa biedram (nolikuma 310. pants).²³⁷

²³⁶ № 41476, 20 ноября 1864 года. Высочайше учрежденный *Уставъ уголовного судопроизводства*, *op. cit.*, стр. 236.

²³⁷ № 41476, 20 ноября 1864 года. Высочайше учрежденный *Уставъ уголовного судопроизводства*, *op. cit.*, стр. 236–237.

Prokurora un viņa biedra tiesības ierosināt lietu varēja pamatoties ne tikai uz ziņām, bet arī uz tieši un nepastarpināti saskatītu noziegumu vai noziedzīgu nodarījumu pazīmēm (nolikuma 311. pants). Nolikuma 312. pants brīdināja prokurorus un viņu palīgus, ka nedrīkst sākt lietu, neesot pietiekamam pamatam, bet šaubu gadījumos bija noteikts, ka viņu pienākums ir savākt ziņas ar policijas slepenu izmeklēšanas veikšanu. Prokuroram un viņa biedram ziņoja arī tad, ja tiesas izmeklēšanas gaitā atklāja citu ar izmeklējamo lietu būtiski nesaistītu lietu un turpināja izmeklēšanu pēc prokurora uztraudzības personu priekšlikuma (nolikuma 314. pants).²³⁸

Nolikums regulēja dažāda veida izziņas veikšanu, un atsevišķu izziņas darbību gadījumā bija tieši noteikta prokurora un viņa biedra informēšana par iecerētajām izziņas darbībām acīmredzot, lai nodrošinātu izziņas likumību. Tā, piemēram, nolikuma astotā nodaļa “Par apstākļu izdibināšanu no apkārtnes ļaudīm” (*О дознании через оковых людей* – krievu val.) paredzēja, ka gadījumā, kad nepieciešams ievākt ziņas par apsūdzētā nodarbēm, sakariem un dzīves veidu vai arī tad, ja apsūdzētais savās liecībās piesauca apkārtnes ļaudis, izmeklēšanas tiesnesis veica sevišķu apstākļu izdibināšanu uz vietas, nopratinot apkārtnes ļaudis (nolikuma 454. pants). Atbilstoši 455. pantam par minētās izziņas laiku un vietu informēja prokuroru vai viņa biedru, kā arī paziņoja lietas dalībniekiem. Termins “apkārtnes ļaudis” ir juridiska fikcija nolikumā noteiktajā kārtībā – ar izlozes un noraidījumu palīdzību – atlasītajām vismaz sešām (nolikuma 464. pants) apkārtne dzīvojošajām personām. Nopratināmo “apkārtnes ļaužu” sarakstu ar atlases aprakstu fiksēja protokolā (nolikuma 465. pants), bet pēc tam nopratināja kā lieciniekus (nolikuma

²³⁸ № 41476, 20 ноября 1864 года. Высочайше учрежденный *Уставъ уголовного судопроизводства*, *op. cit.*, стр. 238.

2. Prokuratūras vieta valsts un tiesu varā. Vēsturiskās izpratnes veidošanās

466. pants) ar to atšķirību, ka “apkārtnes ļaužu” liecības fiksēja uz vietas un tiesā liecību sniegšanai nesauca.²³⁹

Tiesu izmeklētāja paziņojumam lietas dalībniekiem par izmeklēšanas pabeigšanu sekoja lietvedības nodošana prokuroram vai viņa biedram (nolikuma 478. pants). Turklāt arī tad, ja izmeklēšanas pamats bija privātopsūdzētāja sūdzība, izziņas rezultātus nodeva prokuroram vai viņa biedram, lai pārliecinātos, ka lietā nav apstākļu, kas paredz prokurora varu pār minētā nozieguma vajāšanu (nolikuma 479. pants). Savukārt, ja izmeklēšanā atklājās, ka lieta nav piekritīga apgabaltiesai, tad izmeklētājs paziņoja par to prokuroram vai viņa biedram un nosūtīja izmeklēšanas rezultātus pēc piederības (nolikuma 482. pants).²⁴⁰

Policijas amati un tiesas ārsti izmeklēšanas darbību veikšanā bija funkcionāli padoti prokurora uzraudzību īstenojošām personām. Pirmkārt, atbilstoši 483. pantam policijai iepriekšējās izmeklēšanas veikšanā bija jāsniedz lietderīgs atbalsts gan izmeklēšanas tiesnešiem, gan prokurora uzraudzību īstenojošām personām lietas apstākļu atklāšanā, nepieļaujot ne lēnumu, ne pilnvaru pārsniegšanu, ne arī bezdarbību. Uzdotā precizēšanai atbilstoši 484. pantam policijas amatiem bija jāpieprasa atļauja no tā, no kura saņemts uzdevums. Par nolaidību un nekārtību izmeklēšanas darbībā policijas amati, pagasta un ciema priekšnieki bija pakļauti prokurora noteiktajai atbildībai, kurš pēc saviem ieskatiem varēja brīdināt vai piedāvāt viņu rīcību izskatīšanai tiesā (485. pants). Ja tiesa atzina nejaušību nolaidībā vai nekārtībā bez nozīmīgām sekām, tad iztika ar brīdinājumu vai rājienu, par ko informēja apsūdzētā tiešo priekšniecību. Savukārt, ja tiesa konstatēja nozīmīgas

²³⁹ № 41476, 20 ноября 1864 года. Высочайше учрежденный *Уставъ уголовного судопроизводства*, *op. cit.*, стр. 247–248.

²⁴⁰ № 41476, 20 ноября 1864 года. Высочайше учрежденный *Уставъ уголовного судопроизводства*, *op. cit.*, стр. 249.

nekārtības vai ļaunprātības, tā nodeva jautājumu prokuroram, lai ar apsūdzētā priekšniecības, kas noteicis atrašanos amatā, palīdzību lemtu par likumam atbilstošu atbildību saskaņā ar tiesas slēdzienu par konstatētajām nekārtībām vai ļaunprātībām (nolikuma 487. pants). Ja prokurors ar apsūdzētā priekšniecību nevarēja panākt vienprātību risinājumā, lietu nodeva tiesai tādā kārtībā, kāda paredzēta amata noziegumu sakarā (nolikuma 488. pants). Arī tiesas ārsta par pienākumu nepildīšanu atbildību noteica prokurors (nolikuma 489. pants). Nolikuma 490. pants noteica, ka gan disciplināratbildības, gan arī lietas nodošanas tiesai par izmeklēšanā veiktajām prettiesiskajām darbībām sakarā ievērojama līdzīga kārtība tai, kas noteikta policijas amatiem. Galvenā atšķirība – par visiem jautājumiem tiesas iestādījumiem bija nepieciešams atbilstošs medicīnas priekšniecības slēdziens.²⁴¹

Atbilstoši nolikuma 493. pantam sūdzības par policiju sniedza prokuroram, bet par izmeklēšanas tiesneša darbībām neatkarīgi no tā, vai tās veiktas, īstenojot pastāvīgi pilnvaras vai atbilstoši prokurora vai viņa biedra pieprasījumam, – apgabaltiesai. Pirms lemšanas par sūdzību bija jāuzklausā prokurora slēdziens (nolikuma 505. pants).²⁴²

Nolikuma 510. pants apgabaltiesas prokuroram pēc iepriekšējās izmeklēšanas rezultātu saņemšanas paredzēja lemt par trim jautājumiem – vai lieta padota prokurora varai, vai izmeklēšana veikta pilnīgi un vai apsūdzēto jānodod tiesai vai arī lietu jāizbeidz vai jāaptur. Secinājums noteica atbilstošu prokurora rīcību. Jautājums par lietas padotību prokurora varai nozīmēja to, vai apsūdzību konkrētajā lietā uzturēja prokurora uzraudzību īstenojošā persona vai privātapšūdzētājs. Svarīgākais bija nevis tas, uz kāda pamata lieta sākta, bet gan tas, kam ir vara

²⁴¹ № 41476, 20 ноября 1864 года. Высочайше учрежденный *Уставъ уголовного судопроизводства*, *op. cit.*, стр. 249–250.

²⁴² № 41476, 20 ноября 1864 года. Высочайше учрежденный *Уставъ уголовного судопроизводства*, *op. cit.*, стр. 250.

2. Prokuratūras vieta valsts un tiesu varā. Vēsturiskās izpratnes veidošanās

pār šo lietu (nolikuma 511. pants). Lietas nepilnības novērtējumā prokuroram bija jālemj par to, vai aprobežoties ar papildu ziņu izprasīšanu vai lieta jānodod papildu izmeklēšanai (nolikuma 512. pants). Papildu izmeklēšanas apsvērumos bija saskatīti lietas izskatīšanas novilcināšanas riski, tāpēc, piemēram, nolikuma 513. pants paredzēja, ka papildu izmeklēšanu nevar veikt, ja atklājas cits noziedzīgs nodarījums vai pārkāpums, ko veikušas konkrētajā noziegumā vai pārkāpumā nepiedalījušās personas. Tieši tāpat prokurors nedrīkstēja apturēt lietas skatīšanu, lai pieprasītu papildu ziņas nesvarīgu jautājumu noskaidrošanai (nolikuma 514. pants). Lietas virzība bija jāturpina arī tad, ja noziegumu kopības gadījumā izmeklēšana pabeigta par svarīgāko, bet nesvarīgākā sakarā nav ne līdzdalībnieku, ne arī civilprasības par zaudējumu atlīdzību, proti, svarīgākā apjomā (nolikuma 515. pants). Tieši tāpat lietas virzība bija jāturpina arī tad, ja lieta skāra vairākus apsūdzētos, bet iepriekšējā izmeklēšana noskaidrota tikai attiecībā uz daļu, proti, tieši par šo noskaidroto daļu arī turpināja lietas virzību (nolikuma 516. pants).²⁴³

Nolikuma 518. pants brīdināja par apgabala prokurora pilnvaru robežām, kas neļauj rīkoties pretēji likumā noteiktajai kārtībai arī tad, ja tādas rīcības rezultātā lieta būtu ievirzīta tā, ka sagaidāmais iznākums būtu nelikumīgs. Šādā gadījumā prokurors varēja vai nu sniegt slēdzienu apgabaltiesai vai arī tiesu palātai ar tās prokurora starpniecību (nolikuma 518. pants). Prokurora slēdziens par apsūdzētā nodošanu tiesai bija ietverams apsūdzības akta (*обвинительный акт* – krievu val.) formā (nolikuma 519. pants), kura galvenās saturiskās vadlīnijas noteiktas nolikuma 520. pantā. Apsūdzības aktam pievienoja sarakstu ar personām, kas izsaucamas uz tiesu (nolikuma 521. pants).

²⁴³ № 41476, 20 ноября 1864 года. Высочайше учрежденный *Уставъ уголовного судопроизводства*, *op. cit.*, стр. 251.

Nolikuma 522. pants paredzēja arī rīcību gadījumā, ja lietā vai lietās ar ciešu saistību prokurors vienu apsūdzēto vai viņa nodarījumu atzina par nododamu tiesai, bet citu apsūdzēto vai nodarījumu, ko veicis tas pats apsūdzētais, atzina kā tiesai nepakļaujamu, tad vienlaicīgi bija jāsniedz gan apsūdzības akts, gan arī slēdziens tiesai vai tiesu palātas prokuroram (nolikuma 522. pants). Apsūdzības akts vai slēdziens par lietas pārtraukšanu vai apturēšanu prokurors vai nu sniedza apgabaltiesai, ja lieta skāra noziegumu vai pārkāpumu, kas neparedzēja stāvokļa tiesību atņemšanu vai ierobežošanu, vai arī sniedza palātas prokuroram, ja noziegums skāra svarīgākus jautājumus. Reizē ar apsūdzības aktu vai slēdzienu prokurors sniedza savu viedokli arī par līdzekļiem, lai nodrošinātos pret apsūdzētā izvairīšanos no tiesas, tai skaitā par jau pieņemto maiņu vai atcelšanu (nolikuma 523. pants). Salīdzinājumam privātaapsūdzības gadījumā apsūdzības akta vietā bija privātaapsūdzētāja sūdzība (nolikuma 526. pants). Nolikuma 527. pantā tiešā veidā norādīts, ka ne apsūdzības akta, ne arī privātaapsūdzības gadījumā tiesa nelemj par apsūdzētā nodošanu tiesai, bet sāk sagatavošanos tiesas izskatīšanai. Tikai gadījumā, ja tiesa nepiekrita prokurora viedoklim par lietas pārtraukšanu, jautājumu izskatīja tiesu palāta. Šādā veidā nošķīra tiesas un prokurora pilnvaras.²⁴⁴

Līdzīgi arī apsūdzības aktu vai kriminālvajāšanas pārtraukšanas vai apturēšanas izskatīšanu tiesu palātā sāka pēc rakstveida prokurora priekšlikuma (nolikuma 529. pants). Tiesu palātas prokurora uzdevums – pēc referējošā locekļa sniegtā lietas izklāsta bija stādīt priekšā gan apgabaltiesas prokurora viedokli, gan arī savu personisko ieskatu par lietu, noslēgumā minot arī secinājumus (nolikuma 532. pants). Ar šo tiesu palātas prokurora loma lietas skatīšanā arī beidzās, jo tālākajā lietas

²⁴⁴ № 41476, 20 ноября 1864 года. Высочайше учрежденный *Уставъ уголовного судопроизводства*, *op. cit.*, стр. 251–252.

2. Prokuratūras vieta valsts un tiesu varā. Vēsturiskās izpratnes veidošanās

apspriedē viņš nepiedalījās (nolikuma 533. pants). Svarīgākais – ja tiesu palāta nosprieda par apsūdzētā nodošanu tiesai pretēji apgabaltiesas prokurora ieskatam pārtraukt lietu, tiesu palātas prokurors varēja apsūdzētāja pienākumus uzticēt citai viņa padotajai prokurora uzraudzību īstenojošai personai vai sevišķi svarīgos gadījumos šos pienākumus uzņemties pats, tomēr tiesu palātas prokurors nebija tiesīgs pieprasīt, lai vietējais prokurors uztur apsūdzību pretēji savai pārliecībai (nolikuma 539. pants). Līdz ar to prokuroru uztvēra kā amatpersonu, kas bauda pārliecības brīvību un šīs pārliecības brīvības ietvaros arī īsteno amata pienākumus.²⁴⁵

Likumsakarīgi, ka jautājumos par privātapšūdzībām tiesu palātā prokurora dalība nebija paredzēta. Tiesu palātas izpildrakstu izpildes nodrošināšana noritēja ar prokuroru starpniecību, kur komunikācija par izpildi ar apgabaltiesas prokuroru noritēja ar tiesu palātas prokurora starpniecību (nolikums 541. pants).²⁴⁶

Lai gan no skata trijos gadījumos, kad apgabaltiesa sāka krimināllietu izskatīšanu, tikai vienā tieši minēta prokurora rīcība, proti, apsūdzības akts, kas celts apgabaltiesai (nolikuma 543. panta 2. punkts). Tomēr arī abi pārējie ir daļēji saistīti ar prokurora rīcību: tiesu palātas lēmums par apsūdzētā nodošanu tiesai, uz kura pamata sāk krimināllietas skatīšanu, izriet no domstarpību izšķiršanas starp prokurora slēdzienu un apgabaltiesas iebildumiem (nolikuma 543. panta 1. punkts);²⁴⁷ privātapšūdzētāja sūdzības gadījumos, kad miertiesnesis neizšķir

²⁴⁵ № 41476, 20 ноября 1864 года. Высочайше учрежденный *Уставъ уголовного судопроизводства*, *op. cit.*, стр. 252–253.

²⁴⁶ № 41476, 20 ноября 1864 года. Высочайше учрежденный *Уставъ уголовного судопроизводства*, *op. cit.*, стр. 253.

²⁴⁷ № 41476, 20 ноября 1864 года. Высочайше учрежденный *Уставъ уголовного судопроизводства*, *op. cit.*, стр. 253.

strīdu, jo atbilstoši nolikuma 117. pantam²⁴⁸ uzskata, ka tā nepiekrīt viņa izskatīšanai, nodod vai nu izmeklēšanas tiesnesim vai, ja nav nepieciešams veikt izmeklēšanu, tieši prokuroram (nolikuma 543. panta 3. punkts). Nosaņēmumi apsūdzētā nodošanai tiesai bija atkarīgi no tā, vai lieta izskatāma ar zvērinātajiem vai bez tiem. Pirmajā gadījumā iepriekšējā izmeklēšana bija obligāta (nolikuma 544. pants), savukārt otrajā gadījumā iepriekšējā izmeklēšana varēja arī nenotikt, ja prokurors uzskatīja un tiesa neiebilda, ka viņa rīcībā esošās ziņas un pierādījumi vai pati lieta ir tāda, kas ļauj sniegt apsūdzības aktu bez iepriekšējās izmeklēšanas (nolikuma 545. pants).²⁴⁹

Spriežot pēc priekšrakstiem, kas sniegti par to, kā tiesa sagatavoja lietas izskatīšanai, prokuroram bija atvēlēta uzraudzības funkcija, jo atbilstoši nolikuma 555. pantam par katru sagatavošanās darbības jautājumu tiesai bija jāpieņem atbilstošs lēmums, savukārt pirms to darīt bija jāuzklausā prokurora slēdziens. Aprakstot tiesas priekšsēdētāja pilnvaras, sagatavojot lietu izskatīšanai, tieši nolikuma 573. pantā norādīts, ka prokuroram nedrīkst atteikt liecinieku izsaukšanu, kas ir norādīti apsūdzības aktā vai tiesas priekšsēdētājam sniegtajā sevišķajā pieprasījumā lietas sagatavošanas iztiesāšanai laikā.²⁵⁰ Atbilstoši nolikuma 595. panta 2. punktam prokurora vai viņa biedra dalība tiesā bija obligāta, bet nolikuma 597. pants paskaidro, ka prokurora personiskā dalība nav izšķiroša, jo svarīgi, lai tiesas sēdē piedalītos prokurora uzraudzību īstenojošā persona, kas tam ir pilnvarota prokurora prombūtnes laikā (nolikuma 597. pants), jo citādi tiesas sēde būtu apturama

²⁴⁸ № 41476, 20 ноября 1864 года. Высочайше учрежденный *Уставъ уголовного судопроизводства*, *op. cit.*, стр. 223.

²⁴⁹ № 41476, 20 ноября 1864 года. Высочайше учрежденный *Уставъ уголовного судопроизводства*, *op. cit.*, стр. 253.

²⁵⁰ № 41476, 20 ноября 1864 года. Высочайше учрежденный *Уставъ уголовного судопроизводства*, *op. cit.*, стр. 254, 255.

2. Prokuratūras vieta valsts un tiesu varā. Vēsturiskās izpratnes veidošanās

(nolikuma 597. pants). Prokurora dalība tiesas sēdē kalpoja ne tikai apsūdzības uzturēšanai, bet arī likumības uzraudzībai, tāpēc nolikuma 600. panta 2. punkts tiesneša noraidīšanas apstākļu starpā norāda arī prokurora pilnvaru pildīšanu lietas sakarā. Arī tiesneša noraidīšanas jautājumā no prokurora bija sagaidāms slēdziens pirms lēmuma pieņemšanas (nolikuma 604. pants).²⁵¹ Līdzīgi kā iepriekšējā izmeklēšanā tā arī tiesas izskatīšanas laikā prokuroram bija jāizvērtē pašatstatīšanās nosakošie apstākļi, kas izklāstīti nolikuma 600. pantā kā tiesneša noraidīšanu pamatojošie apstākļi (nolikuma 608. pants). Konstatējot kādu no uzskaitītajiem apstākļiem, pilnvaras bija jādod citai prokurora uzraudzību īstenojošai personai. Savukārt, ja tas nebija izdarīts, bet tiesājamais vai noziedzīgā nodarījumā cietušais informēja par likumīgu pamatu prokurora noraidīšanai, tiesai bija jāinformē prokurora tuvākā priekšniecība ar mērķi lemt par atbilstošāko rīcību konkrētajā gadījumā, tomēr minētais iztiesāšanu nepārtrauca (609. pants).²⁵²

Lietas iztiesāšanas laikā visi rīkojumi, kas pārsniedza tiesas priekšsēdētāja varu, un visi nolēmumi par pušu strīdiem un domstarpībām izrietēja no tiesas, kas pirms lemšanas par jautājumiem, kas attiecās uz lietvedības kārtību, uzklausa iepriekšēju prokurora slēdzienu (nolikuma 619. pants).²⁵³

Lietas iztiesāšanā bija noteikta pušu vienlīdzība. Proti, atbilstoši nolikuma 630. pantam prokurors vai privātapšūdzētājs un tiesājamais vai viņa aizstāvis tiesas sacīkstē baudīja vienādas

²⁵¹ № 41476, 20 ноября 1864 года. Высочайше учрежденный *Уставъ уголовного судопроизводства*, *op. cit.*, стр. 257.

²⁵² № 41476, 20 ноября 1864 года. Высочайше учрежденный *Уставъ уголовного судопроизводства*, *op. cit.*, стр. 257–258.

²⁵³ № 41476, 20 ноября 1864 года. Высочайше учрежденный *Уставъ уголовного судопроизводства*, *op. cit.*, стр. 258.

tiesības.²⁵⁴ Tomēr vienlīdzība nav burtiska, jo, piemēram, zvērināto dalības jautājumos prokuroram gan deva priekšroku zvērināto atlases pamatotības novērtēšanai (654. pants) un noraidīšanai (656.pants), gan arī slēdzienam par nepamatoti neieradušos zvērināto sodīšanu (649. pants).²⁵⁵ Objektivitātes nodrošināšanas nolūkos apsūdzētā atzīšanās lietas iztiesāšanu neizbeidza, ja vien tiesnesis, zvērinātie, prokurors un lietas dalībnieki uzstāja uz lietas izskatīšanu un pierādījumu novērtēšanu (nolikuma 682. pants).²⁵⁶ Tieši tāpat objektivitātes nodrošināšanas nolūkos nolikuma 709. pants faktiski brīdināja par to, ka liecinieka statusā nevar uzstāties neviens no konkrētās lietas dalībniekiem, kas uztur apsūdzību vai prasību, tai skaitā prokurors.²⁵⁷ Objektivitātes nodrošināšana attiecās arī uz tiesībām noraidīt tulkus, ko varēja īstenot gan apsūdzētājs, gan prokurors vai privātapšūdzētājs, bet tas, cik noraidījums ir pamatots un vai būtu apmierināms, bija jālemj tiesai. Nolikums tieši neminēja noraidījumu izteikšanas pamatus, līdz ar to šajā gadījumā bija dota salīdzinoši liela rīcības brīvība (nolikuma 731. pants).²⁵⁸

Noslēguma tiesu debašu sakarā nolikums salīdzinoši detalizēti regulēja to, kā jāveido prokurora apsūdzības runa, kādas ir obligātās sastāvdaļas dažādos gadījumos un kas noteikti nedrīkst būt iekļauts. Apsūdzības runai bija jāatspoguļo lietas būtība, kāda tā izriet no tiesas izmeklēšanas, kā arī savs slēdziens

²⁵⁴ № 41476, 20 ноября 1864 года. Высочайше учрежденный *Уставъ уголовного судопроизводства*, *op. cit.*, стр. 259.

²⁵⁵ № 41476, 20 ноября 1864 года. Высочайше учрежденный *Уставъ уголовного судопроизводства*, *op. cit.*, стр. 261.

²⁵⁶ № 41476, 20 ноября 1864 года. Высочайше учрежденный *Уставъ уголовного судопроизводства*, *op. cit.*, стр. 263.

²⁵⁷ № 41476, 20 ноября 1864 года. Высочайше учрежденный *Уставъ уголовного судопроизводства*, *op. cit.*, стр. 265.

²⁵⁸ № 41476, 20 ноября 1864 года. Высочайше учрежденный *Уставъ уголовного судопроизводства*, *op. cit.*, стр. 266.

2. Prokuratūras vieta valsts un tiesu varā. Vēsturiskās izpratnes veidošanās

par tiesājamā vainas izpaušmi un pakāpi. Ja zvērinātie nebija tiesā paredzēti, tad atbilstoši nolikuma 738. pantam apsūdzības runā bija jāiekļauj arī jautājums ar sodu. Lai gan, no vienas puses, prokurora uzraudzību īstenojošā persona uzturēja apsūdzību un piedalījās sacīkstē, tomēr reizē nolikums pieprasīja no prokurora objektivitāti un likumības uzraudzību. Nolikuma 739. pants uzstāja, ka prokurora runa nedrīkst būt tāda, kas vienpusējā kārtā parāda lietas apstākļus tā, lai uzsvērtu tiesājamā vainu; nedrīkstēja pārspīlēt ne lietas svaru, ne pierādījumu nozīmi. Turklāt nolikuma 740. pants paredzēja, ka, ja prokuroru pārliecināja tiesājamā sniegtie paskaidrojumi, tad no viņa sagaidīja godprātīgu rīcību, kas ietvēra atteikšanos no apsūdzības akta uzturēšanas, jo to apgāza tiesas izmeklēšana, un paziņošanu par to tiesai. Reizē prokuroram vai privātapšūdzētājam, kā arī civilprasītājam bija paredzētas tiesības iebilst pret aizstāvības izklāstu tiktāl, cik tas neskāra pēdējo vārdu, jo pēdējais vārds vienmēr piederēja apsūdzētājam vai viņa aizstāvim (nolikuma 748. pants).²⁵⁹ Nolikuma 765. pants noteica, ka, ja zvērināto lemšana nebija paredzēta, tad tiesneši jautājumus izšķir sevišķajā istabā, kur nedrīkst atrasties ne prokurors, ne lietas izskatīšanā piedalošās personas.²⁶⁰

Ievērojams, ka nolikuma 783. pants paredzēja attaisnotajai personai tiesības pieprasīt atlīdzību no amatpersonām, tai skaitā tiesu izmeklētāja un prokurora, pierādot, ka viņi rīkojās neobjektīvi, nomācoši, bez likumīga iemesla vai pamata, vai vispār negodprātīgi.²⁶¹

²⁵⁹ № 41476, 20 ноября 1864 года. Высочайше учрежденный *Уставъ уголовного судопроизводства*, *op. cit.*, стр. 267.

²⁶⁰ № 41476, 20 ноября 1864 года. Высочайше учрежденный *Уставъ уголовного судопроизводства*, *op. cit.*, стр. 269.

²⁶¹ № 41476, 20 ноября 1864 года. Высочайше учрежденный *Уставъ уголовного судопроизводства*, *op. cit.*, стр. 270.

Atbilstoši nolikuma 820. pantam zvērināto lēmumam sekoja prokurora vai privātopsūdzētāja slēdziens par sodu un citām vainīgajam nosakāmajām sekām, par ko atbilstoši nolikuma 824. pantam tiesājamajam un viņa aizstāvim bija tiesības lūgt tiesai mīkstināt sodu. Nolikuma 829. pants paredzēja arī prokurora vai viņa biedra klātbūtni sprieduma paziņošanā. Nolikums 854. pantā noteica, ka visi spriedumi, nolēmumi apgabaltiesā ar zvērinātajiem un visi tiesu palātas spriedumi ir galīgi, kas var būt atcelti kasācijas kārtībā atbilstoši lietas dalībnieku sūdzībām vai prokurora uzraudzību īstenojošo personu protestiem vai priekšlikumiem (nolikuma 855. pants). Toties lietās, kuru izspriešana nav bijusi ar zvērinātajiem, bija paredzētas tiesības sniegt apsūdzētā, privātopsūdzētāja un civilprasītāja atsauksmes un prokurora uzraudzību īstenojošo personu protestus.

Nolikums noteica atsauksmju un protestu saturiskās robežas atkarībā no tā, kas īsteno attiecīgās tiesības. Tiesājamā apelācijas atsauksmei vajadzēja aprobežoties ar tiem jautājumiem, kas tieši skāra attiecīgo personu, kā arī jebkuru nepareizību lietas izskatīšanā vai sprieduma taisīšanā (nolikuma 856. pants). Tātad nolikumā noteiktais bija pamatots pieņēmumā, ka procesuālās tiesības skar lietas taisnīgu iznākumu, līdz ar to tas, vai konkrētā nepareizība skar konkrēto personu, nav jāpierāda, jo tas ir prezumējams. Privātopsūdzētājs baudīja līdzīgas tiesības ar to izņēmumu, ka bija liegtas tiesības prasīt vairāk nekā tas bija prasīts pirmās pakāpes tiesā (nolikuma 857. pants).²⁶² Toties prokurora apelācijas protests bija aprobežots ar tiem tiesas secinājumiem, kas nesakrita ar viņa slēdzienu, un par tiem jautājumiem, ko pirmās pakāpes tiesa nebija apmierinājusi. Turklāt prokurora protesta un pēc līdzības arī privātopsūdzētāja atsauksme bija arī vienīgais, kas ļāva

²⁶² № 41476, 20 ноября 1864 года. Высочайше учрежденный *Уставъ уголовного судопроизводства*, *op. cit.*, стр. 275.

2. Prokuratūras vieta valsts un tiesu varā. Vēsturiskās izpratnes veidošanās

tiesājamajam palielināt sodu vai to noteikt, ja pirmās pakāpes tiesa lēma par tiesājamā attaisnošanu (nolikuma 891. pants).²⁶³ Tieši apelācijas protestu iesniegšanas kārtība un to juridiskās sekas veidojusi priekšstatu par apgabala prokuroru ietekmīgumu iepretim hierarhiski augstākiem prokurora uzraudzību īstenojošiem amatiem.

Kasācijas sūdzību un protestu skatīšana Senāta kasācijas departamentā noritēja virsprokurora klātbūtnē, no kura pēc tam, kad viens no senatoriem bija referējis par lietu, sagaidīja slēdzienu par sūdzībā vai protestā izklāstīto pamatu galīga lēmuma atcelšanai (nolikuma 920. pants). Noklausoties virsprokurora slēdzienu, Senāta prezidējošais senators lūdza lietas dalībniekus, kuru dalība atbilstoši 917. pantam nebija obligāta, bet kas tomēr drīkstēja piedalīties publiskajā sēdē (nolikuma 918. pants), sniegt paskaidrojumus un ļaut šos paskaidrojumus izklāstīt (nolikuma 921.pants). Tad Senāta prezidējošais senators piedāvāja atrisināmo jautājumu projektu (nolikuma 922. pants). Minētā sakarā virsprokurors tāpat kā citi lietas dalībnieki varēja vērst Senāta uzmanību arī uz citiem jautājumiem (nolikuma 923. pants).²⁶⁴

Lietas, kuru sakarā kasācijas kārtībā bija atcelts spriedums, atkārtoti izskatīja vai nu tā pati tiesa tikai citā sastāvā, vai arī cita tās pašas pakāpes tiesa (nolikuma 929. pants). Atbilstoši nolikuma 930. pantam tiesai, kurai atdeva lietu atkārtotai lietas skatīšanai, bija jāpakļaujas Senāta spriedumiem. Sūdzības par kasācijas kārtībā izspriesto vairs nepieļāva, tomēr tas neliedza sniegt sūdzības ar citu pamatojumu, kas izrietēja no jaunas nolaidības vai par atkārtotu nolaidību jautājumā, kas bijis par pamatu pirmā sprieduma atcelšanai (nolikuma 930. pants).

²⁶³ № 41476, 20 ноября 1864 года. Высочайше учрежденный *Уставъ уголовного судопроизводства*, *op. cit.*, стр. 277.

²⁶⁴ № 41476, 20 ноября 1864 года. Высочайше учрежденный *Уставъ уголовного судопроизводства*, *op. cit.*, стр. 279.

Līdzīgi kā apelācijā, tā arī kasācijā prokurora protests vai privātopsūdzētāja atsauksme noteica soda palielināšanas iespējas, tomēr nolikuma 931. pants norādīja, ka tas neattiecas uz tiem gadījumiem, kad caurskatot atklājās jauni apstākļi, kas maina apsūdzības būtību.²⁶⁵

Nolikuma 934. pants paredzēja krimināllietu atjaunošanu arī tad, kad stājies spēkā tiesas spriedums, ja to piedāvā prokurora uzraudzību īstenojošās personas vai to lūdz notiesātais vai viņa radnieki vai svaini. Šādā gadījumā lietas atjaunošana bija Senāta kasācijas departamenta kompetencē. Nolikuma 935. pants uzskaitīja četras gadījumu kopas, kad lieta atjaunojama: 1) ja par vienu un to pašu ar dažādiem spriedumiem soda vairākas personas, turklāt ar vienu pierāda, ka citu nav bijis iespējams veikt; 2) atklājoties, ka persona sodīta par slepkavību, kas nav notikusi, jo par noslepkavotu turēta persona izrādās ir dzīva; par nenotikušu noziegumu; atklājoties pierādījumiem par notiesātā nevainīgumu vai, ja tiesas kļūdas dēļ, noteikts lielāks sods nekā pienāktos; 3) atklājoties dokumentu viltošanai vai liecību melīgumam, uz kuru pamata taisīts spriedums; 4) pierādīts tiesas mantkārīgs nolūks vai privātu interešu esība.²⁶⁶

Tiesas sprieduma izpilde dalījās tajā, kas ietilpa tiesas kompetencē, un tajā, kuras izpildi organizēja un uzraudzīja prokurors. Atbilstoši nolikuma 947. pantam tiesas kompetencē ietilpa tas, ko tiesa tieši varēja veikt, proti, paziņošana tiesājamajam par viņa attaisnošanu vai atbrīvošanu no soda, norādījumu (*внушение* – krievu val.), aizrādījumu vai rājienu izteikšana. Viss pārējais atbilstoši nolikuma 948. pantam bija prokurora kompetencē, kuram tāpēc izsniedza protokola kopiju

²⁶⁵ № 41476, 20 ноября 1864 года. Высочайше учрежденный *Уставъ уголовного судопроизводства*, *op. cit.*, стр. 279–280.

²⁶⁶ № 41476, 20 ноября 1864 года. Высочайше учрежденный *Уставъ уголовного судопроизводства*, *op. cit.*, стр. 280.

2. Prokuratūras vieta valsts un tiesu varā. Vēsturiskās izpratnes veidošanās

par katru spriedumu un kuram atbilstoši 949. pantam bija pienākums informēt atbilstošās varas, uzraudzīt izpildes precizitāti un savlaicīgumu. Savukārt izpildes nodrošinātāji sekoja tiesas spriedumam un prokurora prasībām, ar kura starpniecību caur tiesu saņēma atļaujas un noskaidroja grūtības un šaubas, kas varētu būt radušās izpildes sakarā (nolikuma 955. pants). Un likumsakarīgs nosacījums, ka par izpildi prokuroram bija jāinformē tiesa (nolikuma 956. pants).²⁶⁷

Nolikuma trešā grāmata regulēja tās kriminālās tiesvedības, kas bija izņemtas no vispārīgās kārtības. Nolikuma 1000. pants paredzēja piecas lietu grupas, kas bija skatāmas sevišķajā kārtībā: 1) krimināllietas, kur paredzēta garīgā resora dalība, proti, par noziegumiem pret ticību un noziegumiem saistībā ar baznīcas noteikumu pārkāpumiem, kā arī par tiem, ko veikuši garīdzniecības pārstāvji; 2) par valsts noziegumiem; 3) par amata noziegumiem; 4) par krimināllietām, kas saistītas ar dažādām administratīvajām pārvaldēm, proti, par noziegumiem pret valsts kases īpašumu un ienākumiem, par noziegumiem pret sabiedrības labklājību un labticību (*благочиние* – krievu val.); 5) par jauktas pakļautības lietām (kara un civilās).²⁶⁸

Noziegumu, kas saistīti ar baznīcas noteikumu pārkāpumiem, starpā, piemēram, bija laulību slēgšanas aizliegumu neievērošana – laulība, kas noslēgta ar spaidiem, viltu vai tad, ja viens vai abi laulātie ir vājprātīgi (nolikuma 1012. pants), kristiešu daudzsievība (nolikuma 1013. pants), laulība neatļautas pakāpes radnieku un svainu starpā, kristiešu un nekristiešu laulība un ceturtais laulības slēgšana pareizticīgo starpā (nolikuma 1014. pants). Šajos gadījumos, atklājoties baznīcas noteikumu pārkāpumam, bija jāziņo par saistītajiem

²⁶⁷ № 41476, 20 ноября 1864 года. Высочайше учрежденный *Уставъ уголовного судопроизводства*, *op. cit.*, стр. 281.

²⁶⁸ № 41476, 20 ноября 1864 года. Высочайше учрежденный *Уставъ уголовного судопроизводства*, *op. cit.*, стр. 285–286.

noziegumiem apgabaltiesas prokuroram (nolikuma 1011. pants). Savukārt lietas par garīdzniekiem un mūkiem, kur paredzēta tiesa ar zvērināto dalību, visus izmeklēšanas aktus līdz to nodošanai skatīšanā tiesu palātā prokurors nosūtīja atbilstošai garīdznieku priekšniecībai (nolikuma 1024. pants) viedokļa paušanai (nolikuma 1025. pants). Viedokli kopā ar prokurora apsūdzības aktu iesniedza tiesu palātai, kas lēma par tālāku lietas virzību (nolikuma 1026. pants). Gan prokurors, gan arī tiesājamais un viņa aizstāvis varēja pieprasīt, lai nolasa garīgās priekšniecības slēdzienu tiesā, tomēr tam bija vairāk informatīva nekā juridiska nozīme, jo nolikums aizrādīja, ka tas nevar ierobežot tiesas spriešanu (nolikuma 1027. pants).²⁶⁹

Valsts noziegumu sevišķā tiesvedība noritēja divējādi, vai nu tiesu palātās, kur skatīja valsts noziegumus, kas ietvēra atsevišķu viena vai vairāku personu ļaunprātību, vai augstākajā krimināltiesā, kad atklājās dažādos valsts novados kopīga sazvērestība pret augstāko varu vai pret likumos noteikto pārvaldes veidu vai troņa mantošanas kārtību, un par to bija izdots augstākais ukazs (1030. panta 1. un 2. punkts). Valsts noziegumu sevišķajā tiesvedībā bija piemērojama vispārīgā kārtība tiktāl, cik sevišķie noteikumi nenoteica citādāk (1031. pants).²⁷⁰

Valsts noziegumu sevišķās tiesvedības galvenā atšķirība saistīta ar skatīšanu pastiprinātā tiesu palātas sastāvā, kur zvērināto lomu pildīja muižniecības pārstāvniecība un noteikti amati (nolikuma 1032. pants). Pat tad, ja lietu kopība ietvēra arī citus noziegumus, viss bija skatāms vienkopus (nolikuma 1033. pants). Tiesu palātas prokurori pildīja tiesas vajāšanu (nolikuma 1034. pants), savukārt iepriekšējā izmeklēšana bija uzticēta vienam no tiesas palātas locekļiem, ko iecēla vecākais

²⁶⁹ № 41476, 20 ноября 1864 года. Высочайше учрежденный *Уставъ уголовного судопроизводства*, *op. cit.*, стр. 287–288.

²⁷⁰ № 41476, 20 ноября 1864 года. Высочайше учрежденный *Уставъ уголовного судопроизводства*, *op. cit.*, стр. 288.

2. Prokuratūras vieta valsts un tiesu varā. Vēsturiskās izpratnes veidošanās

tās priekšsēdētājs, personiski klātesot palātas prokuroram vai viņa biedram (nolikuma 1037. pants). Līdz ar to iepriekšējā izmeklēšanā palātas loceklis un prokurors rīkojās tā, kā tas bija noteikts izmeklēšanas tiesnesim un apgabaltiesas prokuroram vispārīgās kārtības tiesvedībā (1042. pants). Apsūdzības akts šādu noziegumu sakarā bija pakļauts sevišķajai uzraudzībai. Nolikuma 1044. pants paredzēja, ka apsūdzības aktu sniedza tiesu palātas civillietu departamentā; turpat sniedza arī slēdzienu par lietas izbeigšanu vai lietas nodošanu tiesai ne par valsts noziegumiem. Attiecīgajam departamentam bija tiesības ne tikai apstiprināt sagatavoto apsūdzības aktu, bet arī to pilnveidot tā, lai tas var kalpot par apsūdzības aktu (nolikuma 1045. pants). Savukārt, ja uzskatīja, ka lieta izbeidzama, priekšlikums par to bija jāskata Senāta kasācijas civillietu departamentā, bet, ja izbeidzama valsts nozieguma sakarā, tad šāda jautājuma skatīšana noritēja, pieaicinot imperatora kancelejas pārstāvi un vai nu iekšlietu vai ārlietu ministru atkarībā no kriminālās vajāšanas pamata (nolikuma 1047. pants). Ja Senāts izšķirās par lietas par valsts noziegumu nodošanu tiesai, tad apsūdzības aktu sagatavoja virsprokurors (nolikuma 1049. pants).²⁷¹

Valsts noziegumus izskatīja tiesu palātas krimināllietu departamentā, kur interešu konflikta dēļ tiesu palātas loceklis, kurš veica iepriekšējo izmeklēšanu, nedrīkstēja pildīt tiesneša pienākumus konkrētās lietas sakarā (nolikuma 1050. pants). Spriedumus valsts noziegumu sakarā varēja atcelt kasācijas kārtībā, ko ierosināja vai nu pēc tiesājamo lūguma, vai pēc prokurora protesta (1057. pants).²⁷²

²⁷¹ № 41476, 20 ноября 1864 года. Высочайше учрежденный *Уставъ уголовного судопроизводства*, *op. cit.*, стр. 288–290.

²⁷² № 41476, 20 ноября 1864 года. Высочайше учрежденный *Уставъ уголовного судопроизводства*, *op. cit.*, стр. 290.

Augstāko krimināltiesu veidoja pēc sevišķa augstākā ukaza. Tās sastāvu veidoja no padomes departamentu priekšsēdētājiem un Senāta kasācijas departamentu un kopsapulces prezidējošiem senatoriem, bet vadība bija uzticēta Valsts padomes priekšsēdētājam (nolikuma 1062. pants). Izmeklēšanu veica viens no Senāta kasācijas departamenta senatoriem pēc augstākā norādījuma, bet prokurora pienākumus izmeklēšanā pildīja tieslietu ministrs (nolikuma 1063. pants). Tieslietu ministram bija jāsaņem apsūdzības akts vai slēdziens par lietas tālāko virzību. Viņam arī bija jāpilda prokurora pienākumi lietas izskatīšanas laikā tiesā (nolikuma 1064. pants). Tieši augstākā krimināltiesa un tieslietu ministra loma valsts noziegumu, kas skatāmi šajā tiesā, izskatīšanā ir liecība tam, ka tieslietu ministram uzticētie *ex officio* ģenerālprokurora pienākumi nav tikai administratīva rakstura un ka tieslietu ministram bija jābūt tādām, kas ir spējīgs veikt šādus uzdevumus. Augstākajā krimināltiesā aizstāvību drīkstēja īstenot tikai zvērināti advokāti. Likumsakarīgi, ka šādas tiesas spriedumi bija galīgi bez atsauksmju vai sūdzību iespējas, bet ar tiesībām lūgt apžēlošanu līdzīgi kā gadījumā, kad bija pieņemti kasācijas kārtībā spriedumi par valsts noziegumiem. Proti, atbilstoši nolikuma 1060. pantam lūgumus par apžēlošanu sniedza tiesu palātai un tad atbilstoši tās slēdzienam ar tieslietu ministra starpniecību stādīja priekšā imperatoram. Tāpat kompetence izpildes jautājumos par sevišķajā kārtībā taisītajiem spriedumiem saglabāta prokurora uzraudzību īstenojošo personu ziņā.²⁷³

Amata noziegumu daudzveidība noteica arī daudzveidīgus risinājumus to skatīšanai, tai skaitā jautājumā par pakļautību un piekritību. Pirmkārt, nolikuma 1066. pants nošķīra nodarījumu pakļautību tiesai pēc sodiem. Aizrādījumu un rājienu

²⁷³ № 41476, 20 ноября 1864 года. Высочайше учрежденный *Уставъ уголовного судопроизводства*, *op. cit.*, стр. 290–291.

2. Prokuratūras vieta valsts un tiesu varā. Vēsturiskās izpratnes veidošanās

gadījumā bez ieraksta dienesta sarakstā noteica tiešā priekšniecība (nolikuma 1066. panta 1. punkts), bet atalgojuma samazināšanu, pārcelšanu no augstāka amata uz zemāku, atbrīvošanu no amata un arestu līdz septiņām dienām noteica tā priekšniecība, no kuras bija atkarīga konkrētā iecelšana amatā (nolikuma 1066. panta 2. punkts). Piezīmē bija paskaidrots, ka sauszemes un jūras spēku resoru civilo ierēdņu disciplinārsodišana noritēja bez tiesas. Visu citu dienesta sodu un ieturējumu lemlšana bija nodota tiesai. Nolikuma 1067. pants atsevišķi noteica, ka tieslietu resorā sodi un ieturējumi bez tiesas norit sevišķā disciplinārā kārtībā, ko paredz tiesu iekārtas nolikums.²⁷⁴

Civilā dienesta krimināllietas varēja skatīt gan apgabaltiesas, gan tiesu palātas, gan Senāta kasācijas departamenti, gan arī Augstākā krimināltiesa. Tā, piemēram, apgabaltiesām piekritīgas bija krimināllietas par tiesu izpildītājiem, guberņu un apriņķu notāriem (nolikuma 1072. panta 3. punkts). Savukārt tiesu palātai, piemēram, piekrita zvērināto lietas par pienākumu veikšanu apgabaltiesā vai tiesu palātā (nolikuma 1073. panta v. apakšpunkts). Turklāt piezīmē norādīts, ka zvērināto lietas skatāmas civillietu departamentā. Senāta kasācijas departamenti tiesas kapacitātē skatīja lietas par amatiem, kas ir augstāki par piekto klasi, kā arī par tiesu palātas locekļiem un priekšsēdētājiem, šo palātu prokuroriem un viņu biedriem (nolikuma 1075. pants). Atbilstoši nolikuma 1076. pantam Augstākajai krimināltiesai nodeva lietas par Valsts padomes locekļu, ministru un atsevišķu daļu galvenajiem pārvaldniekiem (nolikuma 1076. pants).²⁷⁵

²⁷⁴ № 41476, 20 ноября 1864 года. Высочайше учрежденный *Уставъ уголовного судопроизводства*, *op. cit.*, стр. 291.

²⁷⁵ № 41476, 20 ноября 1864 года. Высочайше учрежденный *Уставъ уголовного судопроизводства*, *op. cit.*, стр. 292.

PROKURATŪRAS INSTITUCIONĀLĀS STRUKTŪRAS ĢENĒZE UN TRANSFORMĀCIJAS. I DAĻA

Prokurora uzraudzības amata aizsardzības nolūkos bija izveidota sevišķa šos amatus pildošo personu lietu nodošana tiesā uzraudzības kārtībā. Par prokurora uzraudzības amatā veiktajiem noziegumiem amatpersonu – prokuroru, virsprokuroru un viņu biedru – nodošanu tiesai izlēma Senāta kasācijas departamenta nolēmumā (nolikuma 1080. panta 2. punkts). Senāta kasācijas departamenta nolēmuma pamatā bija tieslietu ministra priekšlikums (nolikuma 1081. pants). Tādējādi prokurora uzraudzības amata noziegumu virzība bija atkarīga no tieslietu ministra. Lai nodrošinātu šādu lietu izmeklēšanas objektivitāti, bija noteikts, ka visas papildu izmeklēšanas darbības par prokuroriem var veikt tikai citas padotības tiesu izmeklētājs vai ierēdnis (nolikuma 1083. pants).

Dienesta noziegumu sevišķā kārtība ir vērtīgs avots, lai noskaidrotu prokurora vietu iepretim citu resoru amatiem. Izmeklēšanas tiesneša veikta iepriekšējā izmeklēšana bija nepieciešama tikai trijos gadījumos: 1) kad noziegumā līdztekus amatpersonām piedalījās arī privātpersonas; 2) kad no apsūdzētās amatpersonas pieprasīja atlīdzību par kaitējumu vai zaudējumiem, kas nodarīti viņa amata ietvaros un 3) kad amatpersona veikusi tādu noziegumu, kura rezultātā paredzēts sods visu stāvokļa tiesību atņemšana vai sevišķu, personisko vai pēc piešķirtā stāvokļa tiesību un privilēģiju atņemšana (nolikuma 1089. pants). Šādā gadījumā priekšniecība nodeva lietu izmeklēšanas tiesnesim, informēja par to prokuroru. Izmeklēšanai klāt bija iespējams norīkot attiecīgās iestādes ierēdni, lai norādītu izmeklētājam par lietas apstākļiem, kam ir sevišķa nozīme un svars (nolikuma 1090. pants). Iepriekšējās izmeklēšanas rezultāti bija jānodod prokuroram, bet prokurors tos nodeva apsūdzētā priekšniecībai. Ja priekšniecība pretēji prokurora viedoklim uzskatīja atbilstoši nolikuma 1092. pantam, ka lieta vispār neparedz atbildību vai ka atbildība nosakāma administratīvā kārtībā, tad domstarpības sākotnēji izšķīra

2. Prokuratūras vieta valsts un tiesu varā. Vēsturiskās izpratnes veidošanās

atbilstoši apsūdzētā amatam atbilstošā līmeņa iestādē: vai nu guberņas pārvalde, vai arī par guberņas pārvaldes, ministrijas vai galveno pārvalžu amatiem – Senāta pirmais departaments (nolikuma 1092. pants). Par guberņas pārvaldes novērtējumu, kas bija pretējs prokurora slēdzienam, domstarpības izšķīra Senāta pirmais departaments (nolikuma 1093. pants). Savukārt, ja domstarpības starp administratīvo priekšniecību un prokuroru nonāca Senātā, tad tās skatīja apvienotajā pirmā un krimināllietu kasācijas departamentu sapulcē (nolikuma 1094. pants). Ievērojams, ka atbilstoši nolikuma 1095. pantam apsūdzētā priekšniecībai bija pienākums sniegt tik skaidru apsūdzības pamatojuma izklāstu, lai prokuroram būtu iespējams sagatavot apsūdzības aktu, bet tiesu vietai – uzreiz skatīt attiecīgu lietu (nolikuma 1095. pants). 1096. pants paskaidroja, ka apsūdzības akts faktiski pamatojās uz priekšniecības nolēmumu par apsūdzētā nodošanu tiesai, un tāpēc tam bija jāsaturs visi apstākļi un apsvērumi, kas sniegti šajā nolēmumā.²⁷⁶

Tiesvedība dienesta noziegumu sakarā noritēja pēc principa – vispārīgā tiesvedības kārtība, izņemot gadījumus, kad noteikta sevišķa kārtība (nolikuma 1103. pants). Senāta krimināllietu kasācijas departaments lietu par amata noziegumiem skatīšanai izveidoja tiesas sastāvu, kur apsūdzību īstenoja šī departamenta virsprokurors (nolikuma 1107. pants). Augstāko krimināltiesu veidoja Valsts padomes, ministru un atsevišķu daļu galveno pārvaldnieku tiesāšanai. Lietas skatīšana bija līdzīga tai, kas noteikta valsts noziegumu sakarā (nolikuma 1112. pants).²⁷⁷

Krimināllietu skatīšana par noziegumiem, kas bija vērsti pret valsts kases īpašumu un ienākumiem, bija pakļauta

²⁷⁶ № 41476, 20 ноября 1864 года. Высочайше учрежденный *Уставъ уголовного судопроизводства*, *op. cit.*, стр. 293–294.

²⁷⁷ № 41476, 20 ноября 1864 года. Высочайше учрежденный *Уставъ уголовного судопроизводства*, *op. cit.*, стр. 294–295.

vispārīgai kriminālai tiesvedībai ar to izņēmumu, ka prokuroriem bija jāsniedz arī slēdziens par atlīdzību, kas nosakāma par labu valsts kasei (nolikuma 1128. pants). Turklāt, ievērojot nolikuma 1186. pantu, valsts kases interešu aizstāvībai tiesā valsts pārvaldes institūcija varēja nozīmēt savus pilnvarniekus. Minētais ir vēl viens uzskatāms apliecinājums tam, ka prokurora uzraudzības amats nebija veidots, lai aptvertu visu valsts tiesību un tiesisko interešu pārstāvību. Tieši tāpēc pēc līdzības ar citām sevišķās tiesvedības lietām pirms lietas nodošanas tiesai bija paredzēta valsts pārvaldes institūcijas iepriekšējā viedokļa noskaidrošana. Proti, atbilstoši nolikuma 1180. pantam valsts pārvaldes institūcijai divu nedēļu laikā pēc izmeklēšanas lietas saņemšanas bija jāizskata lietas materiāli un jānodod apgabaltiesas prokuroram.

Miertiesnešu sapulcē valsts pārvaldes ustavu pārkāpumus skatīja pēc prokurora biedra uzklausišanas (nolikuma 1191. pants). Prokurora protestus sniedza vispārīgā kārtībā (nolikuma 1196. pants). Svarīgi, ka valsts pārvaldes institūcija varēja atteikties no sūdzībām un atsauksmēm, ko sniedza tās pilnvarnieki, iepriekš brīdinot tiesu, kuras nolēmums bija pārsūdzēts (nolikuma 1197. pants).

Arī ārstniecības personu ar medicīnas vai farmācijas grādu iepriekšējās izmeklēšanas rezultātus prokurors nodeva ārstniecības pārvaldei slēdziena sniegšanai, bet gadījumos, kad pārkāpuma rezultātā bija paredzēts prakses liegums, aptiekas aizvēršana vai tiesības to turēt vai vadīt liegums, vai kad apsūdzētā persona bija guberņas medicīnas pārvaldes dienestā, nodeva medicīnas padomei (nolikuma 1228. pants).²⁷⁸

Par tiesvedību pret karavīru, par izmeklēšanas darbību pārtraukšanu prokuroram bija jāziņo karavīra priekšniecībai (nolikuma 1243. pants). Kara tiesu spriedumu civilpersonu

²⁷⁸ № 41476, 20 ноября 1864 года. Высочайше учрежденный *Уставъ уголовного судопроизводства*, *op. cit.*, стр. 304.

2. Prokuratūras vieta valsts un tiesu varā. Vēsturiskās izpratnes veidošanās

sakarā izpildi nodeva apgabaltiesas prokuroram (nolikuma 1249. pants). Atbilstoši 1250. pantam, konstatējot lietu kopību, kur daļa bija pakļauta civilai tiesvedībai, bet daļa – kara tiesai –, izšķiršanos par labu tai vai citai pakļautībai noteica pēc tā, kas veidoja svarīgāko noziegumu kopības daļu.²⁷⁹

Atbilstoši nolikuma 353. pantam lietās, kur atklājas, ka apsūdzētajam nav veselā saprāta vai viņš sirgst ar garīgiem traucējumiem, pēc izmeklēšanas darbību veikšanas prāta spēju novērtējumam izmeklēšanas tiesnesis nodeva lietu prokuroram par plānprātības (*безумие* – krievu val.) vai garīgo traucējumu pakāpi. Apsūdzētā ārprātības (*сумасшествие* – krievu val.) vai plānprātības lietvedību kopā ar prokurora slēdzienu iekļāva apgabaltiesas izskatīšanai (nolikuma 354. pants), bet apsūdzētā vajāšanu ārprātības vai plānprātības dēļ izbeidza tikai ar apgabaltiesas vai tiesu palātas atļauju (nolikuma 356. pants). Līdz ar to līdzīgi kā civilajā tiesvedībā arī kriminālajā tiesvedībā prokurora pilnvaras veidotas ar izpratni par nepieciešamību nodrošināt tiesvedības objektivitāti un likumību gadījumos, kad sacīkstes īstenošanai nav citas personas, kas to varētu veikt.²⁸⁰

Prokurora uzraudzības amatu tiesības taisīto spriedumu sakarā bija atkarīgas no šo spriedumu taisījušā tiesas iestādījuma. Miertiesneša sprieduma sakarā policija neapmierinātību par spriedumu varēja paust prokurora biedram, kurš izlēma, vai sniedzama atsauksme vai arī neapmierinātība atstājama bez sekām (nolikuma 146. pants). Prokurora biedra atsauksmēm policijas neapmierinātības paušanas gadījumā nebija atsevišķa regulējuma, līdz ar to atsauksme bija sniedzama līdzīgā kārtībā, kā tas bija noteikts citiem lietas dalībniekiem. Atsauksmi sniedza gan rakstveidā,

²⁷⁹ № 41476, 20 ноября 1864 года. Высочайше учрежденный *Уставъ уголовного судопроизводства*, *op. cit.*, стр. 305–306.

²⁸⁰ № 41476, 20 ноября 1864 года. Высочайше учрежденный *Уставъ уголовного судопроизводства*, *op. cit.*, стр. 241.

gan mutvārdos, pēc pretējās puses lūguma sniedzot tai atsauksmes kopiju (nolikuma 148. pants), lai nepieciešamības gadījumā varētu sagatavot paskaidrojumus (nolikuma 150. pants). Miertiesnesis saņemto atsauksmi nodeva miertiesnešu sanāksmei (nolikuma 149. pants). Atsauksme apturēja sprieduma izpildi, bet gadījumā, ja atsauksme skāra tikai zaudējumu vai kaitējuma summu, tad atsauksme neapturēja sprieduma izpildi par soda noteikšanu (nolikuma 151. pants).²⁸¹

Miertiesnešu sanāksmē skatāmās lietas bija atklātas gan pusēm, gan sanāksmes locekļiem, gan arī apgabaltiesas prokurora biedram (nolikuma 155. pants). Prokurora biedram lietas izskatīšanā, kas noritēja publiski un mutvārdos (nolikuma 156. pants), bija tiesības, saņemot priekšsēdētāja atļauju, pēc liecinieku liecību izklāsta uzdot jautājumus, lai novērstu pretrunas un noskaidrotu lietu (nolikuma 162. pants). Atbilstoši nolikuma 166. pantam prokurora biedram pirms sprieduma bija jāsniedz skaidrojums par sniegto liecību nozīmi, jānorāda uz likumiem, kas attiecās uz lietu, un jāsniedz slēdziens par šo likumu piemērošanu konkrētajā gadījumā, tomēr turpat uzsvērts, ka pēdējais vārds tiek saglabāts apsūdzētajam vai viņa pilnvarniekam. Par galīgiem miertiesnešu un sapulču spriedumiem līdzīgi kā pušu sūdzības, tā arī prokurora biedra protestus pieļāva kasācijas kārtībā (nolikuma 173. pants), ievērojot termiņus un kārtību, kāda paredzēta apelācijas atsauksmju sniegšanai (nolikuma 175. pants).²⁸²

Nolikuma 200. pants noteica, ka apgabaltiesas vispārīgā tiesvedības kārtībā skata visas krimināllietas, kas izņemtas no miertiesnešu kompetences. Vispārīgā kārtība piekritības

²⁸¹ № 41476, 20 ноября 1864 года. Высочайше учрежденный *Уставъ уголовного судопроизводства*, *op. cit.*, стр. 226.

²⁸² № 41476, 20 ноября 1864 года. Высочайше учрежденный *Уставъ уголовного судопроизводства*, *op. cit.*, стр. 226–227.

2. Prokuratūras vieta valsts un tiesu varā. Vēsturiskās izpratnes veidošanās

noteikšanā pamatojās uz noziedzīgā nodarījuma izdarīšanas vietu (nolikuma 208. pants). Ja piekritības noteikšana izrietēja no noziedzīgu nodarījumu, kas veikti dažādos tiesas apgabalos, kopības, tad atšķirībā no citiem gadījumiem bija paredzēts, ka lieta iesniedzama nolikumā noteiktajiem kritērijiem atbilstošajā tiesā ar prokurora starpniecību (nolikuma 212. pants) pēc tam, kad iepriekšējā izmeklēšana veikta par katru noziedzīgo darbību tajā iecirknī, kur tas izdarīts, un lieta sniegta, vadoties vai nu pēc svarīguma, vai vienāda svarīguma gadījumā pēc aizturēšanai tuvākās vietas (nolikuma 211. pants).²⁸³ Strīdu par piekritību izšķīra tā tiesu palāta, kuras padotībā lieta sākotnēji radusies (nolikuma 233. pants), bet priekšlikumu par strīda risināšanu varēja sniegt gan apgabaltiesas, kuru starpā radās strīds, gan prokurors, gan lietas dalībnieki, gan arī tiesu palātas pēc savas iniciatīvas (nolikuma 234. pants). Strīdu izskatīja tiesu palātas kopsapulcē pēc prokurora slēdziena noklausīšanās (nolikuma 235. pants). Līdzīgi risināti arī strīdi par pakļautību tiesas izskatīšanai vispār. Ja valdības iestāde vai persona uzskatīja, ka lieta pakļauta attiecīgā resora kompetencei, tad par minēto līdz ar pamatojumu paziņoja tiesai ar prokurora starpniecību (nolikuma 241. pants). Atšķirībā no apgabaltiesu piekritības strīdiem, minēto strīdu risināšanai tiesu palātā bija paredzēts veidot sevišķu sastāvu, bet tiesu palātā attiecīgo strīdu gadījumā risinājumu noteica Senāts (244. un 245. panti). Šeit prokurora uzraudzību amatpersonu dalība nebija paredzēta.²⁸⁴

Līdztekus strīdiem par lietas pakļautību tiesai vispār un piekritību konkrētajam tiesu iestādījumam nolikums risināja arī gadījumus, kad uzskatīts par nepieciešamu lietu nodot citam tiesu apgabalam. Minētā lēmuma pieņemšanai norādīti divi

²⁸³ № 41476, 20 ноября 1864 года. Высочайше учрежденный *Уставъ уголовного судопроизводства*, *op. cit.*, стр. 230.

²⁸⁴ № 41476, 20 ноября 1864 года. Высочайше учрежденный *Уставъ уголовного судопроизводства*, *op. cit.*, стр. 232–233.

vispārīgi gadījumi: pirmais – kad lielākā daļa apsūdzēto un liecinieku dzīvo citas tiesas apgabalā, un otrais – kad, lai arī tiesas apgabals ir atbilstošs, tomēr nozieguma vieta ir tuvāka citai tiesu apgabala tiesai, līdz ar to ērtāk skatīt nozieguma vietai tuvākajā tiesā (nolikuma 247. pants). Lietas izskatīšanu pārcēla citviet, ja tiesas priekšsēdētāju, tās locekli vai prokuroru apsūdzēja noziedzīgā nodarījumā, kas citādi būtu izskatāma vispārīgā tiesas kārtībā tiesā, kam apsūdzētie piederīgi. Tāpat lietas izskatīšanu pārcēla citviet, ja attiecīgās amatpersonas bija saistītas ar viņiem padoto ļaunprātīgu rīcību (nolikuma 248. pants).²⁸⁵

2.3. Aleksandra II tiesu reformu ieviešana un uztveres veidošanās aspekti

Aleksandra II tiesu reformu ieviešana no sākta gala bija iecerēta kā pakāpeniska – gan hronoloģiski, gan ģeogrāfiski – darbība, kas izplatīsies no Krievijas Impērijas centra līdz visbeidzot aptvers visu tās pakļautībā esošo teritoriju. Konkrētā pētījuma ietvaros ieviešana būs ieskicēta tikai tik daudz, lai gūtu priekšstatu par šo reformu ilgstošumu un ietekmi uz Latvijas Republikas rītausmas juridisko domu, veidojot patstāvīgu tiesisko sistēmu, tai skaitā priekšstatu par tās ideālo dabu. Tā tas bija noteikts 1864. gada 20. novembra vārdiskā ukazā Valdošajam Senātam par tiesu iekārtas un tiesu nolikumu nodibināšanu²⁸⁶, proti, 5. paragrāfs paredzēja, ka gan tiesu

²⁸⁵ № 41476, 20 ноября 1864 года. Высочайше учрежденный *Уставъ уголовного судопроизводства*, *op. cit.*, стр. 233.

²⁸⁶ № 41473, 20 ноября 1864 года. Именной указъ, данный Правительствующему Сенату. – *Объ учрежденіи судебныхъ установлений и о Судебныхъ Уставахъ*, Императора Александра II, Полное собраніе законовъ Россійской Имперіи, собраніе второе, томъ XXXIX, отдѣленіе второе, 1864, отъ № 41319–41641. Санктпетербургъ: печатано въ Типографіи II Отдѣлѣнія Собственной Его Императорскаго Величества Канцеляріи, 1867, стр. 179–180.

2. Prokuratūras vieta valsts un tiesu varā. Vēsturiskās izpratnes veidošanās

iekārtas, gan arī tiesu nolikumu ieviešanas kārtība būs sevišķi noteikta.²⁸⁷ 1865. gada 19. oktobra vārdiskā ukazā Valdošajam Senātam, kas ievada Augstākā apstiprinājuma noteikumus (*положение* – krievu val.)²⁸⁸ par 1864. gada 20. novembra tiesu nolikumu ieviešanu darbībā²⁸⁹, bija noteikta pakāpeniska tiesu nolikumu ieviešana. Ukaza 1. punkts paredzēja, ka tiesu nolikumi pilnā apjomā ieviešami 1866. gadā Sanktpēterburgas un Maskavas tiesu palātu apgabalos, bet četrus gadus laikā, sākot ar 1866. gadu, visās guberņās, ko pārvalda uz vispārīgās guberņas iekārtas pamata, un Besarābijas apgabalos.²⁹⁰ Ukaza 2. un 3. punktā bija noteikts, kas pagaidām ietilpst abos apgabalos. Kopā bija noteiktas desmit guberņas, un neviena no tām neskāra vēlāko Latvijas Republikas teritoriju vai tās daļu. Minētajās guberņās atbilstoši ukaza 4. punktam bija ieviešamas apgabaltiesas. Ukaza 5. punkts paredzēja Valdošā Senāta ietvaros veidot kasācijas departamentus atbilstoši imperatora

²⁸⁷ № 41473, 20 ноября 1864 года. Именной указъ, данный Правительствующему Сенату. – *Объ учрежденіи судебныхъ установлений и о Судебныхъ Уставахъ, оп. cit.*, стр. 180.

²⁸⁸ Piemēram, Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija Ziņotājā, kā arī Latvijas PSR Likumu, dekretu un valdības noteikumu krājumā attiecīgais termins tulkots kā noteikumi, savukārt Likumu un ministru kabineta noteikumu krājumā līdz 1940. gadam, publicējot starptautisko līgumu tulkojumus no krievu valodas, lietoja terminu nolikums.

²⁸⁹ № 42587, 19 октября 1865 года. Высочайше утвержденное *Положение о введеній въ дѣйствіе Судебныхъ Уставовъ 20 ноября 1864 год*, Императора Александра II, Полное собрание законовъ Россійской Имперіи, собрание второе, томъ XL, отдѣленіе второе, 1865, отъ № 42510–42860. Санктпетербургъ: печатано въ Типографіи II Отдѣлѣнія Собственной Его Императорскаго Величества Канцеляріи, 1867, стр. 74–84. Pieejams:

<https://runivers.ru/bookreader/book9946/#page/75/mode/1up>.²⁹⁰ № 42587, 19 октября 1865 года. Высочайше утвержденное *Положение о введеній въ дѣйствіе Судебныхъ Уставовъ 20 ноября 1864 год*, *оп. cit.*, стр. 75.

apstiprinātajām štata vietām. Savukārt ukaza 6. punkts noteica, ka izveidojamas tiesu palātas un apgabaltiesas un atbilstoši imperatora apstiprinātajām štata vietām ieceļami prokurora uzraudzības amati, tiesu izmeklētāji un tiesu izpildītāji. Visas turpmākās vakances atbilstoši ukaza 8. punktam bija jānosaka valdībai pēc tieslietu ministra izvēles.²⁹¹ Ukazam sekojošie noteikumi saturēja gan ieviešanas institucionālos aspektus, tai skaitā sākotnējo un pagaidu amatu izraudzīšanās un iecelšanas kārtību un amatam izvirzāmās pārejas laika prasības, gan arī ar ieviešanu saistīto procesuālo jautājumu regulējumu.

Attiecībā uz vēlāko Latvijas Republikas teritoriju reformas ieviešana izvērtās daudz ilgāk nekā tas bija sākotnēji paredzēts un ar mainītu no sākotnēji iestrādātā tiesu nolikumos institucionālo un procesuālo saturu. Tā, piemēram, 1867. gada 22. maija Valdošā Senāta ukazs par krimināltiesu un civiltiesu palātu apvienošanu Vitebskas, Viļņas, Grodņas, Minskas, Mogiļevas un Smoļenskas guberņās²⁹² bija daļa no institucionālās tiesu nolikumu ieviešanas sistēmas. Atbilstoši 1865. gada 19. oktobra Augstākā apstiprinājuma noteikumu par 1864. gada 20. novembra tiesu nolikumu ieviešanu darbībā

²⁹¹ № 42587, 19 октября 1865 года. Высочайше утвержденное *Положение о введении въ дѣйствіе Судебныхъ Уставовъ 20 ноября 1864 год, оп. cit., стр. 75.*

²⁹² № 44616, 22 мая 1867 года. Сенатскій указъ. – *О соединеніи Палатъ Уголовныхъ съ Гражданскими въ губерніяхъ: Витебской, Виленской, Гродненской, Минской, Могилевской и Смоленской*, Императора Александра II, Полное собраніе законовъ Россійской Имперіи, собраніе второе, томъ XLII, отдѣленіе первое, 1867, отъ № 44078–44894. Санктпетербургъ: печатано въ Типографіи II Отдѣленія Собственной Его Императорскаго Величества Канцеляріи, 1871, стр. 811–812. Pieejams: <https://runivers.ru/bookreader/book9949/#page/812/mode/1up>.

2. Prokuratūras vieta valsts un tiesu varā. Vēsturiskās izpratnes veidošanās

51. pantā noteiktajai kārtībai²⁹³ kā pagaidu risinājums apgabaltiesas izveides vietā bija nolemts apvienot “vecās” tiesu iestādes vienā – krimināltiesas un civiltiesas palātā, kas šādā veidā darbojās līdz 1883. gada nogalei.²⁹⁴ 1883. gada 19. novembra Augstākā pavēle *Par Vitebskas un Mogiļevas apgabaltiesu atvēršanu* paredzēja, ka, sākot ar 1883. gada 8. decembri Vitebskas un Mogiļevas guberņās atveramas apgabaltiesas.²⁹⁵ 1871. gada 23. jūlija (5. jūlija) Augstākā apstiprinājuma pagaidu noteikumi par mirtiesas iekārtas izveidi Viļņas, Kauņas, Grodņas, Kijivas, Volīnijas, Podoļskas, Minskas, Vitebskas un Mogiļevas guberņās līdz zemstu iekārtas ieviešanai²⁹⁶ paredzēja, ka attiecīgajās guberņās izveidojamas

²⁹³ № 42587, 19 октября 1865 года. Высочайше утвержденное *Положение о введеніи въ дѣйствіе Судебныхъ Уставовъ 20 ноября 1864 год, op. cit.*, стр. 80.

²⁹⁴ Sk. Леонтьева, Тамара *et al.* *Витебская губерния: государственные, религиозные и общественные учреждения (1802–1917)*, составители: Тамара Леонтьева, Дмитрий Яцкевич, редколлегия: главный редактор Алла Голубович *et al.* Минск: Белорусский научно-исследовательский институт документоведения и архивного дела, 2009, стр. 80.

²⁹⁵ № 1842, 19 ноября 1883 года. Высочайшее повеление, объявленное Министромъ Юстиціи. – *О назначеніи срока отккрытія Витебского и Могилевскаго Окружныхъ Судовъ*, Императора Александра III, Полное собрание законовъ Россійской Имперіи, собрание третіе, томъ III, 1883, отъ № 1293–1933 и дополненія. Санктпетербургъ: печатано въ Государственной Типографіи, 1886, стр. 448. Pieejams: <https://runivers.ru/bookreader/book9997/#page/450/mode/1up>.

²⁹⁶ № 49750, 23 июля (5 июля) 1871 года. Высочайше утвержденныя временныя *Правила объ устройствѣ мировыхъ судебныхъ установленийъ въ губерніяхъ: Виленской, Ковенской, Гродненской, Кіевсой, Волынско, Подольскій, Минской, Витебской и Могилевской*, Императора Александра II, Полное собрание законовъ Россійской Имперіи, собрание второе, томъ XLVI, отдѣленіе первое, 1871, отъ № 49098–49762. Санктпетербургъ: печатано въ Типографіи II Отдѣлнїя Собственной Его Императорскаго Величества Канцеляріи, 1874, стр.

miertiesas. Pagaidu noteikumus ievadīja 1871. gada 23. jūlija (5. jūlija) vārdisks ukazs Valdošajam Senātam, kura 2. punkts paredzēja miertiesu atvēršanu attiecīgajās guberņās atbilstoši tieslietu ministra, saskaņojot ar iekšlietu un finanšu ministriem, noteiktajam.²⁹⁷ 1872. gada 7. marta Valdošā Senāta ukazs *Par miertiesas iekārtas ieviešanu Vitebskas guberņā* paredzēja, ka miertiesas Vitebskas guberņā izveidojamas līdz 1872. gada 2. aprīlim.²⁹⁸ Miertiesu jautājumā vien Vitebskas guberņā bija piedzīvotas vairākkārtīgas izmaiņas. Tā 1889. gada 12. jūlija Augstākā apstiprinājuma *I. Noteikumi par zemstu iecirkņu priekšniekiem, II. Kārtība par tiesu daļas iekārtu vietās, kur ieviesti minētie noteikumi, III. Pagaidu kārtība par pagasta tiesu tajās pašās vietās un IV. Kārtība par Noteikumu par zemstu iecirkņu priekšniekiem ieviešanu*,²⁹⁹ kas Vitebskas guberņā stājās

913–916. Pieejams:

<https://runivers.ru/bookreader/book9960/#page/918/mode/1up>.

²⁹⁷ № 49750, 23 июля (5 июля) 1871 года. Высочайше утвержденныя временныя Правила объ устройствѣ мировыхъ судебныхъ установлений въ губерніяхъ: Виленской, Ковенской, Гродненской, Кіевсой, Волынской, Подольскій, Минской, Витебской и Могилевской, *op. cit.*, стр. 913.

²⁹⁸ № 50607, 7 марта 1871 года. Сенатскій указъ. – *О срокъ введенія мировыхъ судебныхъ установлений въ Витебской губерніи*, Императора Александра II, Полное собраніе законовъ Россійской Имперіи, собраніе второе, томъ XLVII, отдѣленіе первое, 1872, отъ № 50383–51051. Санктпетербургъ: печатано въ Типографіи II Отдѣлнія Собственной Его Императорскаго Величества Канцеляріи, 1875, стр. 265. Pieejams:

<https://runivers.ru/bookreader/book9963/#page/267/mode/1up>.

²⁹⁹ № 6196, 12 июля 1889 года. Высочайше утвержденныя: *I. Положеніе о Земскихъ Участковыхъ Начальникахъ, II. Правила объ устройствѣ судебной части въ мѣстностяхъ, въ которыхъ введено означенное Положеніе, III. Временныя Правила о Волостномъ Судѣ въ тѣхъ-же мѣстностяхъ и Именной указъ, данный Сенату. – О примѣненіи къ губерніямъ Лифляндской, Эстляндской и IV. Правила о порядкѣ приведенія въ дѣйствіе Положенія о Земскихъ Участковыхъ*

2. Prokuratūras vieta valsts un tiesu varā. Vēsturiskās izpratnes veidošanās

spēkā atbilstoši 1901. gada 4. janvāra Augstākā apstiprinājuma Valsts padomes viedoklim Par 1889. gada 12. jūlija likuma noteikumu ieviešanas atlikšanu un 1900. gada 12. jūnija pagaidu kārtību Vitebskas, Minskas un Mogiļevas guberņās.³⁰⁰ Izmaiņas atbilstoši 1. pantam iekšlietu un tieslietu ministriem bija jāievieš 1901. gada pēdējā ceturksnī, saskaņojot to ar finanšu ministru.³⁰¹ Ar šo bija pagarināts vēl ar 1900. gada 12. jūnija Augstākā apstiprinājuma Valsts padomes viedokli – Par 1889. gada 12. jūlija likuma noteikumu par zemnieku un tiesu iekārtu pārveidi Vitebskas, Minskas un Mogiļevas guberņās izplatību³⁰² – 1. pantā noteiktais termiņš, proti, 1901. gada

Начальникахъ, Императора Александра III, Полное собраніе законовъ Россійской Имперіи, собраніе третіе, томъ IX, 1889, отъ № 5686–6504 и дополненія. Санктпетербургъ: печатано въ Государственной Типографіи, 1891, стр. 508–535. Pieejams: <https://runivers.ru/bookreader/book9997/#page/450/mode/1up>.

³⁰⁰ № 19530, 4 января 1901 года. Высочайше утвержденное мнѣніе Государственного Совѣта. – *Объ отсрочкѣ введенія законоположеній 12 іюля 1889 года и Временныхъ Правиль 12 іюня 1900 года въ губерніяхъ Витебской, Минской и Могилевской*, Императора Николая II, Полное собраніе законовъ Россійской Имперіи, собраніе третіе, томъ XXI, отдѣленіе I, 1901, отъ № 19505–20931 и дополненія. Санктпетербургъ: Государственная Типографія, 1903, стр. 8. Pieejams: <https://runivers.ru/bookreader/book10019/#page/10/mode/1up>.

³⁰¹ № 19530, 4 января 1901 года. Высочайше утвержденное мнѣніе Государственного Совѣта. – *Объ отсрочкѣ введенія законоположеній 12 іюля 1889 года и Временныхъ Правиль 12 іюня 1900 года въ губерніяхъ Витебской, Минской и Могилевской*, *op. cit.*, стр. 8.

³⁰² № 18854, 12 іюня 1900 года. Высочайше утвержденное мнѣніе Государственного Совѣта. – *О распространеніи законоположеній 12 іюля 1889 года о преобразованіи крестьянскихъ и судебныхъ учреждений на губерніи Витебскую, Минскую и Могилевскую*, Императора Николая II, Полное собраніе законовъ Россійской Имперіи, собраніе третіе, томъ XXI, отдѣленіе I, 1900, отъ № 17968–19504 и дополненія. Санктпетербургъ: Государственная Типографія,

1. janvāris.³⁰³ 1912. gada 15. jūnijā Augstākā apstiprinājuma Valsts Padomes un Valsts Domes apstiprināts likums – *Par vietējās tiesas pārveidi* –³⁰⁴ paredzēja atgriezties pie mirtiesu sistēmas, nosakot to darbības detalizētu regulējumu, tomēr Vitebskas guberņā attiecīgais regulējums nebija ieviests,³⁰⁵ bet pie mirtiesām, atsaucoties uz 1912. gada 15. jūnija likumu, uz īsu brīdi atgriezās līdz ar Pagaidu Valdības 1917. gada 4. maija nolēmumu *Par pagaidu vietēju tiesu iekārtu*³⁰⁶.

1889. gada 9. jūlija vārdisks ukazs Valdošajam Senātam Par 1864. gada 20. novembra tiesu nolikumu attiecināšanu uz Vidzemes, Igaunijas un Kurzemes guberņām un vietējo

1902, стр. 762–764. Pieejams:

<https://runivers.ru/bookreader/book10017/#page/764/mode/1up>.³⁰³ № 18854, 12 июня 1900 года. Высочайше утвержденное мнѣніе Государственного Совѣта. – *О распространѣніи законоположеній 12 іюля 1889 года о преобразованіи крестьянскихъ и судебныхъ учреждений на губерніи Витебскую, Минскую и Могилевскую, оп. cit.*, стр. 762.

³⁰⁴ № 37328, 15 июня 1912 года. Высочайше утвержденный одобренный Государственнымъ Совѣтомъ и Государственною Думою законъ. – *О преобразованіи мѣстнаго суда*, Императора Николая II, Полное собраніе законовъ Россійской Имперіи, собраніе третіе, томъ XXI, отдѣленіе I, 1912, отъ № 36391–38603 и дополненія. Петроградъ: Государственная Типографія, 1915, стр. 662–705. Pieejams: <https://runivers.ru/bookreader/book10038/#page/663/mode/1up>.

³⁰⁵ Sk. Леонтьева, Тамара *et al.* *Витебская губерния: государственные, религиозные и общественные учреждения (1802–1917)*, *op. cit.*, стр. 250.

³⁰⁶ *О временномъ устройствѣ мѣстнаго суда*, постановление Временнаго Правительства от 4 мая 1917 г., Сборникъ указовъ и постановленій Временнаго Правительства, Выпускъ № 1, 27 февраля – 5 мая 1917 г., составленъ Отдѣленіемъ Свода Законовъ Государственной Канцеляріи. Петроградъ: Государственная Типографія, 1917, стр. 224–238 с. Pieejams: <http://elbib.shpl.ru/ru/nodes/10721-vyp-1-27-fevralya-5-maya-1917-1917#mode/inspect/page/238/zoom/5>.

2. Prokuratūras vieta valsts un tiesu varā. Vēsturiskās izpratnes veidošanās

zemnieku iestāžu pārveidi.³⁰⁷ Konkrētā vārdiskā ukaza jēga bija Aleksandra II tiesu reformas attiecināšana pilnā apjomā uz Baltijas guberņām. Minētajam vārdiskajam ukazam sekoja 1889. gada 9. jūlija Augstākā apstiprinājuma *Noteikumi: I. Par tiesu daļas pārveidi Baltijas guberņās un II. Par Baltijas guberņu zemnieku pārvaldes vietu pārveidi*,³⁰⁸ kas ieviešamajos tiesu nolikumos noteica izmaiņas attiecībā uz to piemērošanu Baltijas guberņās. Savukārt 1889. gada 9. jūlija Augstākā apstiprinājuma *Kārtība par likuma noteikumu par tiesu daļas un zemnieku pārvaldes vietu pārveidi Baltijas guberņās ieviešanu darbībā*³⁰⁹ regulēja institucionālos un personāla jautājumus, kā arī sākotnējos un pagaidu risinājumus. Iepriekš ar 1880. gada 28. maija vārdisku ukazu Valdošajam Senātam *Par mirtiesu*

³⁰⁷ № 6187, 9 июля 1889 года. Именной указъ, данный Сенату. – О примѣненіи къ губерніямъ Лифляндской, Эстляндской и Курляндской Судебныхъ Уставовъ 20 Ноября 1864 года и о преобразованіи мѣстныхъ крестьянскихъ учрежденій, Императора Александра III, Полное собраніе законовъ Россійской Имперіи, собраніе третіе, томъ IX, 1889, отъ № 5686–6504 и дополненія. Санктпетербургъ: печатано въ Государственной Типографіи, 1891, стр. 411.

³⁰⁸ № 6188, 9 июля 1889 года. Высочайше утвержденное *Положеніе: I. О преобразованіи судебной части въ Прибалтійскихъ губерніяхъ и II. О преобразованіи крестьянскихъ присутственныхъ мѣстъ Прибалтійскихъ губерній*, Императора Александра III, Полное собраніе законовъ Россійской Имперіи, собраніе третіе, томъ IX, 1889, отъ № 5686–6504 и дополненія. Санктпетербургъ: печатано въ Государственной Типографіи, 1891, стр. 411–490.

³⁰⁹ № 6189, 9 июля 1889 года. Высочайше утвержденные *Правила о приведеніи въ дѣйствіе законоположеній о преобразованіи судебной части и крестьянскихъ присутственныхъ мѣстъ въ Прибалтійскихъ губерніяхъ*, Императора Александра III, Полное собраніе законовъ Россійской Имперіи, собраніе третіе, томъ IX, 1889, отъ № 5686–6504 и дополненія. Санктпетербургъ: печатано въ Государственной Типографіи, 1891, стр. 490–506.

*iekārtas ieviešanu Vidzemes, Igaunijas un Kurzemes guberņās*³¹⁰ noteiktā miertiesu iekārta atbilstoši 1889. gada 9. jūlija noteikumu 3. pantam bija atcelta.³¹¹ Savukārt atbilstoši kārtības 1. pantam tiesu nolikumu un noteikumu attiecināšanas uz Baltijas guberņām ieviešana bija uzticēta tieslietu ministram, saskaņojot to ar iekšlietu un finanšu ministriem.³¹²

Minētais uzskatāmi parāda to, ka 1864. gada 20. novembra tiesu nolikumu ieviešana ieilga laikā un telpā un bija saistīta ar atliekošiem nosacījumiem, pagaidu risinājumiem un konkrētās Krievijas Impērijas teritorijas noteiktajiem pielāgojumiem. Rezultātā iecere par laikmetīgu un vienotu tiesu iekārta, kas kā ideālforma studēta un kas pilnīgāko praktisko pielietojumu piedzīvojusi tikai sākotnējā ieviešanas teritorijā, tā arī nekad nav tikusi īstenota. Atšķirību mantojums guva arī atspoguļojumu Latvijas Tautas padomes normatīvajos risinājumos, kas, pārņemot Krievijas Impērijas tiesu iekārtas

³¹⁰ № 60996, 28 мая 1880 года. Именной указъ, данный Сенату. – *О введѣніи мировыхъ судебныхъ установленій въ губерніяхъ: Лифляндской, Эстляндской и Курляндской*, Императора Александра II, Полное собраніе законовъ Россійской Имперіи, собраніе второе, томъ LV, отдѣленіе первое, съ 19 февраля 1880 года по 28 февраля 1881 года, отъ № 60541–61928 и дополненія. Санктпетербургъ: печатано въ Типографіи II Отдѣлѣнія Собственной Его Императорскаго Величества Канцеляріи, 1884, стр. 303–317. Pieejams: <https://runivers.ru/bookreader/book9987/#page/317/mode/1up>.

“Visaugstākā pavēle par miertiesu ieviešanu Vidzemē, Kurzemē un Igaunijā. Ukazs valdošajam senātam”, *Balss*, Nr. 45, 1880, 14. jūnijs 1. lpp.

³¹¹ № 6188, 9 июля 1889 года. Высочайше утвержденное *Положеніе: I. О преобразованіи судебной части въ Прибалтійскихъ губерніяхъ и II. О преобразованіи крестьянскихъ присутственныхъ мѣстъ Прибалтійскихъ губерній*, *op. cit.*, стр. 412.

³¹² № 6189, 9 июля 1889 года. Высочайше утвержденные *Правила о приведеніи въ дѣйствіе законоположеній о преобразованіи судебной части и крестьянскихъ присутственныхъ мѣстъ въ Прибалтійскихъ губерніяхъ*, *op. cit.*, стр. 490.

2. Prokuratūras vieta valsts un tiesu varā. Vēsturiskās izpratnes veidošanās

risinājumus, neizbēgami sekoja Latvijas Republiku šķeļošam impēriskajam dalījumam. Tieši tāpēc, vērtējot Latvijas Republikas rītausmas laikabiedru atziņas par Aleksandra II iecerēto tiesu iekārtu, šīs iekārtas pārņemšanas un pielāgošanas iespējas Latvijas Republikas vajadzībām, būtu jābūt piesardzīgi kritiskiem.

Francijas vēsturnieka, rakstnieka un publicista Anatola Leruā-Boljē³¹³ (1842–1912), kura atziņas par Krievijas Impēriju plaši citētas,³¹⁴ esot atzītam par “vienu no labākiem Krievijas pazinējiem”³¹⁵, Aleksandra II reformas novērtējums ir sekojošs:

“Krievija jaunajā tiesu sistēmā – vispārīgā plāna veidā un detaļās – atdarināja Franciju un Angliju, aizgūstot rindkopu no vienas, rindiņu no otras, tomēr tā neapmierinājās ar no ārzemniekiem piesavināto lietu sakausēšanu vislabākajā iespējamajā veidā; tā ne tikai atdarināja tos, kurus tā tikpat labi varēja uzskatīt par saviem skolotājiem, tā piesavinājās pat abstraktus jēdzienus, kas iedvesmoja atdarināšanai izvēlētos piemērus. Impēriskā valdība pieņēma par savu standartu Eiropas jurisprudences maksimas, laikmetīgas justīcijas principus. Salīdzinot ar visām citām Aleksandra II īstenotajām reformām, tiesu reforma bija visplašāk un visvairāk pārdomātākā, un tas tāpēc, ka tās pamatā ir racionāli apsvērumi, nevis nosliece uz empīrisku datu pamatojumu un brīža lietderības apsvērumiem; tāpēc ka tā balstās uz

³¹³ Anatols Leruā-Boljē pilnajā vārdā Anri Žans Batists Anatols Leruā-Boljē (*Henri Jean Baptiste Anatole Leroy-Beaulieu* – franču val.) kopš 1881. gada bija Parīzes politisko zinātņu skolas profesors mūsdienu vēsturē un austrumu studijās, kopš 1906. gada tās direktors, kopš 1887. gada Morāles un politikas zinātņu akadēmijas loceklis. 1896. gadā apbalvots ar Goda leģiona ordeni. Viņa darbu par Krievijas Impēriju pamatā ir personiskā saskare un ceļojuma laikā savāktu dokumentu studijas.

³¹⁴ Sk., piemēram, Casson, Richard, “Evolution of the judicial system in 19th century Imperial Russia”, *Senior Scholar Papers*, No. 45, 1960, p. 23. Pieejams: <https://digitalcommons.colby.edu/seniorscholars/45>.

³¹⁵ “Ārzeme. Dažādas ziņas”, *Latvija*, Nr. 127, 1912, 5. jūnijs, 2. lpp.

PROKURATŪRAS INSTITUCIONĀLĀS STRUKTŪRAS ĢENĒZE UN TRANSFORMĀCIJAS. I DAĻA

*vispārīgām idejām, ko atzinušas laikmetīgas nācības, un
viscivilizētāko valstu prakses.”³¹⁶*

Sajūsma skatāma kontekstā ar iepriekš secināto, ka:

*“Krievijā impērisko varu nekavē tradīcija, netraucē precedenti,
tāpēc tā ir brīva radīt visos iespējamajos veidos, pilnveidot pēc
iegribas, eksperimentēt pēc sirds patikas tā it kā tā būt diena
pēc revolūcijas, un nekas nebūtu palicis pāri.”³¹⁷*

Tieši tāpēc tas apstāklis, ka:

*“Krievijas tiesu reforma nebija tik daudz oriģināls veidojums kā
dažādu elementu kombinācija un adaptācija, kas aizgūti no teju
no visām visattīstītākajām Eiropas nācijām,”³¹⁸*

raisīja apbrīnu un nekritisku pat konkrētā darba ietvaros
novērtējumu, jo tieši secinājums, ka impēriskā vara bauda
absolūto brīvību, ir novērtēts par zemu.

Lai gan tieši un neapstrīdami Aleksandra II tiesu reformas
ieviešanas kavēšanās liecinieki ir tiesību akti, tomēr ne mazāk
svarīgas ir arī tā laika laikrakstos atrodamās liecības, kas atklāj
gan attieksmi pret reformu, gan reformas jēgas izpratnes
trūkumus, gan arī praktiskos šķēršļus. Reformas ieviešanas
salīdzinājums ar cilvēka mūžu 1886. gada 23. jūlija laikraksta
Latviešu Avīzes raksta ievadā ir netieša norāde uz politiskiem
apsvērumiem Aleksandra II tiesu reformas attiecināšanai uz

³¹⁶ Leroy-Beaulieu, Anatole. *The Empire of the Tsars and the Russians*. Part II. The Institutions, translated by Zénaéde A. Ragozin from 3rd french edition with annotations. New York: G. P. Putnam's Sons, The Knickerbocker Press, 1903, p. 266. Pieejams digitalizēts: https://archive.org/details/empireoftsarsrus0000unse_l2k2/page/266/mod e/2up.

³¹⁷ Leroy-Beaulieu, Anatole. *The Empire of the Tsars and the Russians*. Part II. The Institutions, *op. cit.*, p. 264.

³¹⁸ Leroy-Beaulieu, Anatole. *The Empire of the Tsars and the Russians*. Part II. The Institutions, *op. cit.*, p. 265.

2. Prokuratūras vieta valsts un tiesu varā. Vēsturiskās izpratnes veidošanās

Baltijas guberņām ir svarīga liecība, meklējot objektīvas liecības tiesu reformas novērtējumam:

“Vārds «tiesu reforma» jau gandrīz cauru cilvēka mūžu skanējis mums ausīs, bet arvienu šī «reforma» tika no jauna atcelta. Tagad nu redzam, ka viena daļa no šīm apsolišanām, ka mēģināšot mūsu tiesas būšanu pārlabot, sāk piepildies; jo no šī gada 1. jūlija likums stāsies spēkā, tas līdzšinīgo tiesas būšanu, tad arī viss neatceļ, tad taču ievērojami pārgroza. Krievu avīzes šo lietu ļoti daudz pārrunājušas un pārsprieduša, tomēr gandrīz tikai vienīgi politiskā ziņā. Bet varbūt gan liekās vairāk no svara, un visādā vīzē vairāk pēc dabas, ka mēs šo pārgrozību īpaši tai ziņā apskatām, kādi praktiski labumi viņai var būt un būs mūsu dzimtenes tiesu būšanā.”³¹⁹

Savukārt tādas ziņas kā 1878. gada 26. maija laikrakstā *Rīgas Lapa* citviet publicētā atreferējums par valdības plāniem atjaunot Policijas ministriju un tai nodot arī Tieslietu ministrijas “prokuratūras institūtu”³²⁰, ir tieša liecība tam, ka vienam no galvenajiem reformas mērķiem – nošķirt izpildvaru no tiesu varas – trūkst izpratnes, jo pieņēmums par prokuratūras institucionālu saistīšanu ar Policijas ministriju liecina par šī šķīruma neizpratni. Savukārt 1878. gada 16. novembra laikraksta *Rīgas Lapa* citviet publicētā apraksta par “čīnu atcelšanas projektu” atspoguļotā polemika caur tādiem argumentiem kā tas, ka:

“prokuratūras aizstāvi labprāt top advokāti, tāpēc ka tie nevien ir brīvāki, bet tiem arī lielākas ieņemšanas. Tā kā tronim vajaga krietnu ierēdņu, tad arī algas vajadzētu stipri paaugstināt, kamēr pie tagadējām būšanām, ierēdņi pēc čīna tīkodami, dien arī par mazāku algu,”³²¹

³¹⁹ “Jaunais likums par Baltijas tiesu pārgrozīšanu, jeb prokuroru paplašināto varu”, *Latviešu Avīze*, Nr. 30, 1886, 23. jūlijs, 1. lpp.

³²⁰ “No iekšzemes”, *Rīgas Lapa*, Nr. 120, 1878, 27. maijs (7. jūnijs), 2. lpp.

³²¹ “No iekšzemes”, *Rīgas Lapa*, Nr. 266, 1878, 16. (28.) novembris, 2. lpp.

atklāj, ka Aleksandra II tiesu reformas ieviešanai paralēli noritējušas diskusijas par valsts izmaksu samazinājumu. Tiesu reforma bez atbilstoša finansējuma un dienesta faktiski nav iespējama, bet polemika par atteikšanos no tā faktiski ir vērtējama kā šķēršļu radīšana tiesu reformas īstenošanai.

Aleksandra II tiesu reformas normatīvais satvars latviešu valodā nācis ar Augusta Bīlenšteina (1826–1907) tulkojuma palīdzību, kas, tuvojoties ieviešanas brīdim, raisījis polemiku par tā kvalitāti, atbilstību un derīgumu piemērošanā.³²² Aleksandra Vēbera (1848–1910), tolaik Vidzemes hoftiesas un Rīgas rātes advokāta, vienlaikus laikraksta *Balss* izdevēja aizrādījumu pamats – “tulkojums rada iespaidu, it kā tas nebūtu izstrādāts pēc krievu oriģināla, bet pēc kāda vācu tulkojuma”³²³. Turklāt tas, ka:

*“Pirmkārt, tulkojums nav visur vienādi labs [..]. Otram kārtam, terminoloģijā atrodam lielas jukas, vienam un tam pašam terminam tulkotāji devuši drīz šādu, drīz tādu vārdu [..],”*³²⁴

liecinot arī par to, ka tulkotāju bijis krietni vairāk, un tāpēc nav spēts nodrošināt juridiskā teksta viendabību un atbilstību oriģinālam.³²⁵ Kritika neiztika bez atbildes laikrakstā *Latvijas Avīzes*, kuras izdevēja Latviešu draugu biedrības priekšnieks savukārt bija Augusts Bīlenšteins. Toties atbilde raisīja

³²² Kalniešu Frīdrihs [domājams Aleksandra Vēbera pseidonīms]. “Krievijas tiesas likumi Latviešu valodā”, *Balss*, 1883, 3. (15.) augusts, 3.–5.lpp.; Vēbers, Aleksandrs. “«Likums par sodiem, kas uzliekami no miera tiesnešiem» Latviešu uzvalkā”, *Balss*, Nr. 49, 183, 7. (19) decembris, 1.–4. lpp.

³²³ Kalniešu Frīdrihs. “Krievijas tiesas likumi Latviešu valodā”, *op. cit.*, 3.–4. lpp.

³²⁴ Kalniešu Frīdrihs. “Krievijas tiesas likumi Latviešu valodā”, *op. cit.*, 3. lpp.

³²⁵ Kalniešu Frīdrihs. “Krievijas tiesas likumi Latviešu valodā”, *op. cit.*, 3. lpp.

2. Prokuratūras vieta valsts un tiesu varā. Vēsturiskās izpratnes veidošanās

pretatbildi ar vēl tiešāku kritiku³²⁶, uzsverot, ka Bīlenšteins ir klusu cietis par tādiem aizrādījumiem kā tas, ka “tulkojums nava rakstīts Latviešu valodā, bet Vācu valodā ar Latviešu vārdiem”, un ka pretatbildei izvēlēties citu, nevis kritikas publicēšanas vietu.³²⁷

Juku liecinieki juridiskajā terminoloģijā ir gan laikraksti, gan arī tā laika vārdnīcas, kur saturiski atšķirīgiem terminiem tiek piedāvāts viens un tas pats vārds vai aprakstošs apzīmējums.³²⁸ Savukārt skaidrības un precizitātes trūkuma sekas vērojamas arī šobaltdien, piemēram, veidojot Augstākās tiesas struktūru. Salīdzinājumam, publicējot pirmos sarakstus par apstiprinātajiem tiesu amatos, piemēram, Tautas Padomes 1919. gada 5. septembra lēmuma a. punktā Latvijas Senāta sastāvs norādīts sastāvošs no senatoriem, savukārt b.–f. punktos, norādot Tiesu palātas un apgabaltiesu sastāvu, ietverti arī priekšsēdētāju amatos apstiprinātie, tai skaitā Tiesu palātas nodaļu priekšsēdētāji, bet Liepājas apgabaltiesā arī priekšsēdētāja biedrs.³²⁹

Apzinoties Aleksandra II tiesu reformu neizbēgamību, parādās arī skaidrojumi latviešu laikrakstos. Prokurora lomas izmaiņas tiesu sistēmā uztvertas atšķirīgi – ar lielāku vai mazāku uzsvaru uz pārmaiņām. Tā, piemēram, laikraksts *Balss*, sniedzot ieskatus jaunajos likumos, lai arī virsrakstā min prokuratūru līdztekus tiesai, tomēr tekstā prokuratūras loma aprakstīta neitrāli, norādot, ka “prokuratūras uzraudzība visvairāk manāma

³²⁶ Vēbers, Aleksandrs. “Cienītam «tiesas likumu» tulkam A. Bīlenšteina kungam, *Balss*, Nr. 6, 1884, 8. (20.) februāris, 1. lpp.

³²⁷ Vēbers, Aleksandrs. “Cienītam «tiesas likumu» tulkam A. Bīlenšteina kungam, *op. cit.*, 1., 3. lpp.

³²⁸ Sk., piemēram, juridiskā termina krievu valodā “*первоприсутствующий*” tulkojumu latviešu valodā *Krievu-latviešu vārdnīca / Русско-латышский словарь*, sakopojis Jēkabs Dravnieks. Rīgā: A. Brigadera apgādībā, 1913.

³²⁹ “Latvijas tiesneši”, *Valdības Vēstnesis*, Nr. 34, 1919, 11. septembris, 2. lpp.

un redzama pie krimināllietu vešanas”. Turpat minēts, ka katrai guberņai iecelts viens prokurors un katram prokuroram paredzēti palīgi – Vidzemē septiņi, Kurzemē septiņi, Igaunijā pieci – ar attiecīgi algu guberņas prokuroram 3500 rubļu, bet viņa palīgam – 1700 rubļu ar 300 rubļiem gadā katram palīgam kancelejas vajadzībām. Savukārt prokuroru iesaiste civillietās novērtēta kā tāda, kur “gandrīz it nekādas varas” neesot, jo “no 100 civillietu prāvniekiem, kas griežas ar sūdzībām pie gubernatora un prokurora, 99 tikai velti apgrūtina šos amata vīrus un priekš sevis nekā nepanāk”³³⁰. Salīdzinājumam laikraksta *Latviešu Avīzes* 1886. gada 23. jūlijā sāktais raksts par jauno likumu³³¹ jau nosaukumā uzsver, ka tiesu reformas ieviešana paplašina prokuroru varu, bet rakstā izceļ gadījumus, kad prokurora uzraudzības amats ierobežo tiesas rīcības brīvību.³³²

Ne bez ievērības latviešu avīzēm palicis Aleksandra II tiesu reformas jaunievedums – “vispārīgas pieietības princips”³³³, kura īstenošanā aizrādīts uz prokurora uzraudzību un kura esībā laikraksti saskatījuši savu interešu nišu. 1887. gada 26. marta *Baltijas Vēstnesis* skaidro:

“Laikrakstos var nodrukāt visus spriedumus, kas taisīti atklātā sēdēšanā [...]. Bet spriedums jāatstāsta avīzē tā, kā to patiesībā tiesa taisījuse, bet ne ar piezīmējumiem no referenta puses. Pārspriedumus un piezīmējumus par spriedumu pašu, kā par visu to, kas noticis tiesas priekšā no sēdēšanas atklāšanas līdz

³³⁰ “Jaunie likumi par tiesas darīšanām un darīšanu vešanu, kā arī par prokuratūras tiesībām un pienākumiem Baltijas guberņās (Beigas.)”, *Balss*, Nr. 38, 1886, 17. (29.) septembris, 4. lpp.

³³¹ “Jaunais likums par Baltijas tiesu pārgrozīšanu, jeb prokuroru paplašināto varu”, *Latviešu Avīze*, Nr. 31, 1886, 23. jūlijs, 1. lpp.

³³² “Jaunais likums par Baltijas tiesu pārgrozīšanu, jeb prokuroru paplašināto varu. II”, *Latviešu Avīze*, Nr. 31, 1886, 30. jūlijs, 1. lpp.

³³³ “Nosacījumi par tiesas spriedumu nodrukāšanu avīzēs”, *Baltijas Vēstnesis*, Nr. 69, 1887, 26. marts (7. aprīlis), 1. lpp.

2. Prokuratūras vieta valsts un tiesu varā. Vēsturiskās izpratnes veidošanās

sprieduma pasludinājumam, var uzņemt tik juridiski žurnāli un tie laikraksti, kam īpaša tiesas nodaļa. Tādi var izsacīt savas domas par rakstītā dokumenta vai cita lietīga pierādījuma spēku un derīgumu priekš patiesības izdibināšanas tanī lietā, par kuru taisīts spriedums. Tāpat liecinieku un ekspertu izteikumi nav izņemti no juridisku žurnālu apsvēršanas un analīzes. Turpretim vispārīgajiem laikrakstiem, kam nav sevišķas juridiskas nodaļas, jāaprobežojas ar faktu atstāstīšanu. Nodrukāt visu, kas tiesas priekšā noticis, kā vienkāršu faktu bez kritiskās analīzes var arī tie laikraksti, kam nav sevišķas juridiskas nodaļas.

Tiesu spriedumus pārspriežot, vai vienkārši atstāstot, katram žurnālam vai laikrakstam jāatturas no tādām piezīmēm, kas aizkar tiesas godu, vai mazina ļaužu acī viņu cieņu.”³³⁴

Minētais skaidrojums acīmredzot ir instruktīvu norādījumu pārstāstījums, tāpēc vērtīga vēstures liecība. Laikraksti minētās tiesības arī nekavējas izmantot, bet tas, vai konkrētajā laikrakstā izveidota sevišķa juridiskā nodaļa, redzams no ziņas izklāsta. Acīmredzot, pieaugot arī lasītāju interesei par laikrakstiem ar tiesu ziņu izklāstu, ziņu izklāsts kļūst detalizētāks un tiek kārtots atsevišķās tiesu ziņām vien domātajās slejās un sadaļās.

1887. gada 23. februāra *Baltijas Vēstnesis* norāda uz personu bez juridiskās izglītības greizām domām “par prokuratūras darba lauku un varas robežām”, uzskatot

“prokuratūru par kādu jo augstu tiesu, kuras varā stāv, atcelt tā zemāko, kā augstāko civil- un krimināltiesu spriedumus un apturēt viņu izpildīšanu”. “Nepareizo domu cēlonis pa daļai meklējams iekš tam, ka šo diezgan veco iestādi publika sāka uzmeklēt tik beidzamajos gados, un lielākā publikas daļa, kas ar valsts iestādēm iepazīstas praktiskā dzīvē, bet ne iz likumu grāmatas (teorētiski), notērē daudz laika, kamēr neiegūst pareizus jēdzienus par kādas iestādes uzdevumiem.”

³³⁴ “Nosacījumi par tiesas spriedumu nodrukāšanu avīzēs”, *Baltijas Vēstnesis*, Nr. 69, 1887, 26. marts (7. aprīlis), 1. lpp.

Turpat arī īsumā izklāstītas prokuratūras pilnvaras ar piebildi skaidrojumu ievadā, ka par prokuratūru latviešu valodā ir salīdzinoši maz ziņu pieejams, izņemot pāris rakstu laikrakstos.³³⁵

1889. gada pārmaiņas Baltijas guberņās latviešu laikrakstos pazūd tiesu ziņu atreferējumu plūdumā. Aprakstot sagaidāmās izmaiņas, prokuratūras jautājumam atvēlēta salīdzinoši maza uzmanība. 1889. gada 20. septembra laikraksts *Latviešu Avīzes* prokuratūras sakarā izceļ, ka tās kompetencē būs ne tikai krimināllietās, kā tas ir “citās Eiropas zemēs, bet arī civilīetās tiesas kontrolierēt jeb uzraudzīt”³³⁶. Savukārt 1889. gada 16. augusta laikraksta *Balss* sniegtās ziņas prokuratūras sakarā aprobežojas uz prokuratūras locekļu iecelšanas tiesībām pirms tiesu ieviešanas termiņa un prokuroru pilnvarām “vecajās tiesās” sāktu krimināllietu izskatīšanā.³³⁷ Tāpat uzmanība pievērsta konkrētiem amatu sadalījumiem un kompetencēm,³³⁸ kas dod gan ieskatu par prokuratūras amatiem un personām, kas bijušas ieceltas šajos amatos, gan arī par amatu nomenklatūru latviešu valodā, jo ne visu amata nosaukumu darināšanā izmantots tiešs tulkojums, piemēram, 1864. gada 20. novembra tiesu nolikumos minētie “судебные следователи” latviešu valodā saukti izmeklēšanas tiesneši, iekavās norādot “tiesmekļi”³³⁹, kas acīmredzot domāts kā tuvākais latviešu valodas darinājums nolikumos minētajam amatam.

³³⁵ “Par žēlošanos pie prokurora”, *Baltijas Vēstnesis*, Nr. 44, 1887, 23. februāris (7.marts), 1. lpp.

³³⁶ “No vecajām un jaunajām tiesām”, *Latviešu Avīzes*, Nr. 38, 1889, 20. septembris, 1. lpp.

³³⁷ “Par jauno tiesu ieviešanu Baltijas guberņās”, *Balss*, Nr. 33, 1889, 16. augusts, 1.–2. lpp.

³³⁸ “Valdības pavēles un ziņas par valdības lietām”, *Balss*, Nr. 50, 1889, 13. (25.) decembris, 5. lpp.

³³⁹ “Valdības pavēles un ziņas par valdības lietām”, *op. cit.*, 5. lpp.

2. Prokuratūras vieta valsts un tiesu varā. Vēsturiskās izpratnes veidošanās

Spriežot pēc statistikas ziņām, kas ir vēl viens tiesu ziņu pieejamības aspekts, kas īstenots praksē, apgabaltiesas Baltijas guberņās bija ievēlētas 1889. gada novembrī. Tiesvedības darbība sāka 1890. gadā, tāpēc pēdējo gadskaitli uzskata par "pirmo Baltijas apgabala tiesu darbības gadu". Šajā gadā izveidotas četras apgabaltiesas – Rēvelē, Rīgā, Jelgavā un Liepājā. Rīgas kā lielākajā apgabalā bija 12 tiesneši krimināllietās, 14 tiesneši civillietās, 12 prokuratūras amati un 276 izmeklēšanas tiesneši. Jelgavas apgabalā 4 tiesneši krimināllietās, 3 tiesneši civillietās, 5 prokuratūras amati un 9 izmeklēšanas tiesneši, bet Liepājas apgabalā 4 tiesneši krimināllietā, 4 tiesneši civillietās, 5 prokuratūras amati un 8 izmeklēšanas tiesneši. Rīga ar lielāko apjomu un tiesnešu skaitu gada laikā bija izskatījusi 3482 krimināllietas un 2271 civillietu, bet Liepāja ar mazāko apjomu un tiesnešu skaitu – 826 krimināllietas un 373 civillietas. Statistika pat uzskatāmībai piedāvājusi ziņas par to, cik lietas katrs tiesnesis caurmērā izspriedis, kur krimināllietās Rīgā, Jelgavā un Liepājā ir salīdzinoši līdzīgs skaits, bet civillietās jau ir vērojamas svārstības. Rēvelē toties izspriesto krimināllietu skaits tuvojās Rīgai, līdz ar to, rēķinot uz vienu tiesnesi, gada laikā sanāca 626 krimināllietas, bet civillietas, lai arī nerasniedza Rīgā izspriesto civillietu skaitu, tomēr uz vienu tiesnesi vien dubultā pārsniedza Rīgā izspriesto, sasniedzot 382 civillietas.³⁴⁰

³⁴⁰ "Statistikas ziņas par Apgabalu Tiesu darbību Baltijas guberņās 1890. gadā", *Balss*, Nr. 10, 1892, 4. (16.) marts, 1. lpp.

3. Satversmes sapulces un tās pilnvarojumā (1920–1922) dotais prokuratūras satvars

3.1. Latvijas Republikas Satversme

3.1.1. *Latvijas Republikas Satversmes 84. panta pamatā esošie apsvērumi*

Tautas padomes 1918. gada 6. decembra Pagaidu nolikums par Latvijas tiesām un tiesāšanas kārtību, nosakot tiesu sistēmas veidošanas kārtību, sekoja līdzīgai izpratnei, kāda bija noteikta 1864. gada 20. novembra Augstākā apstiprinājuma tiesu iekārtas nolikumā, tāpēc tā 9. pants paredzēja prokuratūras personālsastāva noteikšanu līdzīgi kā Senāta locekļu, tiesnešu un izmeklēšanas tiesnešu, proti, izraudzīšanās bija noteikta tieslietu ministram, iecelšana pagaidu valdībai, bet apstiprināšana Tautas padomei. Sekojot minētajai kārtībai, Tautas padome 1919. gada 5. decembrī līdz ar Latvijas Senāta senatoriem, Tiesu palātas priekšsēdētāju un locekļiem, Rīgas apgabaltiesas priekšsēdētāju, locekļiem, zemesgrāmatu nodaļu priekšniekiem, Liepājas apgabaltiesas priekšsēdētāju, tā biedru un locekļiem, Jelgavas apgabaltiesas priekšsēdētāju un locekļiem, Latgales apgabaltiesas priekšsēdētāju apstiprināja arī prokuratūrā – Tiesu palātas prokuroru, Rīgas apgabaltiesas prokurora biedru, Jelgavas apgabaltiesas prokuroru un Liepājas apgabaltiesas prokurora biedrus.³⁴¹ Tāpat, sekojot Aleksandra II tiesu reformas idejām, atbilstoši 3. pantam pagasta tiesu formēšana bija pakļauta vēlēšanām. Ievērojot minēto, tiesas jautājumus regulējošā konstitucionālā satvara veidošana ir svarīgs vēstures avots arī prokuratūras institucionālo un darbības saturisko jautājumu noteikšanai.

³⁴¹ "Latvijas tiesneši", *Valdības Vēstnesis*, Nr. 34, 1919, 11. septembris, 1. lpp.

3. Satversmes sapulces un tās pilnvarojumā (1920–1922) dotais prokuratūras satvars

Latvijas Republikas Satversmes VI nodaļa “Tiesa”, lai arī tieši nesatur norādi uz prokuratūru, prokuroru iecelšanu un prokuroru darbības saturisko lomu tiesu sistēmā, tomēr, ievērojot apstākli, ka Tautas padome pirmajā Latvijas Republikas tiesu sistēmu regulējošajā normatīvajā aktā bija noteikusi parlamentāro apstiprinājumu arī prokuroriem un pat īstenojusi to 1919. gada 5. decembrī attiecībā uz trijiem prokuroriem un trijiem prokuroru biedriem, ar vēsturiskās interpretācijas palīdzību kalpo arī kā konstitucionāls orientieris prokuratūras konstitucionālā satvara noteikšanai.

Satversmes I daļas otrajā lasījumā IV. sesijas 20. sēdē 1921. gada 9. novembrī, nododot apspriešanai projekta 81. pantu, kas atbilst pieņemtajam 83. pantam un kas nosaka – “Tiesneši ir neatkarīgi un vienīgi likumam padoti” – , diskusiju nebija.³⁴² Tomēr tieši diskusijas projekta 82. panta sakarā, kas atbilst pieņemtajam 84. pantam un kas nosaka –

“Tiesnešus apstiprina Saeima un viņi ir neatceļami. Tiesnešus pret viņu gribu var atcelt no amata vienīgi uz tiesas sprieduma pamata. Ar likumu var noteikt vecumu, ar kura sasniegšanu tiesneši atstāj savu amatu” –

atklāj gan tiesnešu neatkarības konceptu, gan arī Satversmes sapulces prokuratūras saturiskās aprises.

Ansis Petrevics (sociāldemokrāts mazinieks) iebilda pret vārda “apstiprināt” lietošanu, uzstājot, ka tas “iet demokrātiskam principam pretim, jo starpības starp apstiprināšanu un ievēlēšanu faktiski nekādas nav”. Tāpat viņš piedāvāja, ka “mēs varētu iet vēl tālāk demokrātijas principos attiecībā uz tiesnešu vēlēšanām”, paredzot tiesības tautai “vēlēt tos tiesnešus, kas viņai stāv vistuvāk – miertiesnešus”, uz

³⁴² *Latvijas Satversmes Sapulces stenogrammu izvilks (1920–1922): Latvijas Republikas Satversmes projekta apspriešana un apstiprināšana*. Rīga: Tiesu Namu aģentūra, 2006, 480. lpp.

noteiktu laiku. Tad, viņaprāt, šādi izraudzīti tiesneši būtu “atkarībā no saviem vēlētajiem, bet būtu neatkarīgi”. Lai Satversmē nerisinātu jautājumu par vēlēšanām, rosināja svītrot Saeimas apstiprinājumu un tā vietā noteikt, ka “tiesnešus ievēl uz atsevišķa likuma pamata”.³⁴³

Savukārt Kārlis Dzelzītis (1892–1982, sociāldemokrāts) iebilda pret to, ka Saeimas apstiprinājuma rezultātā tiesneši ir neatceļami, aizrādot, ka “ar to tiek ņemta iespēja tādus nevēlamus tiesnešu no viņu amatiem atcelt un viņus apmainīt ar labākiem tiesnešiem”. Minētā apsvēruma dēļ viņš rosināja noteikt apstiprināšanas termiņu, kura laikā tiesneši ir neatceļami. Kā argumentu šādam priekšlikumam Dzelzītis norādīja, ka Tieslietu ministrija neapstiprinot lielāko daļu no miertiesnešiem un ka daudzu tiesnešu neapstiprināšanas motīvs esot “kādreiz šos tiesnešu apmainīt ar labākiem”. Tāpat viņš pauda sociāldemokrātiskās frakcijas viedokli, ka miertiesneši būtu jāievēlē “vispārējās, vienlīdzīgās, tiešās un aizklātās vēlēšanās”, atsaucoties uz Petrevica teikto, ka “demokrātijas princips vispārīgi ir vēlētas tiesas”.³⁴⁴ Gan Anša Petrevica, gan Kārļa Dzelzīša priekšlikumi saskan ar sociāldemokrātu paustajiem apsvērumiem, kas bijuši izteikti, Tautas padomei apspriežot 1918. gada 6. decembra Pagaidu nolikumu par Latvijas tiesām un tiesāšanas kārtību, piemēram, Viļa Holcmaņa iebildumi par “augsto ierēdņu” iecelšanas kārtības attiecināšanu uz miertiesnešu iecelšanu. Līdz ar to minētie apsvērumi tiesnešu iecelšanas un neatkarības sakarā drīzāk pieder pie tā laika

³⁴³ *Latvijas Satversmes Sapulces stenogrammu izvilks (1920–1922): Latvijas Republikas Satversmes projekta apspriešana un apstiprināšana, op. cit., 481. lpp.*

³⁴⁴ *Latvijas Satversmes Sapulces stenogrammu izvilks (1920–1922): Latvijas Republikas Satversmes projekta apspriešana un apstiprināšana, op. cit., 482. lpp.*

3. Satversmes sapulces un tās pilnvarojumā (1920–1922) dotais prokuratūras satvars

Latvijas sociāldemokrātu ideoloģijas, kas konkrēto jautājumu risinājumos balstās Aleksandra II tiesu reformu idejās.

Referents Jānis Purgalis (1869–1934) iebilda pret abu runātāju priekšlikumiem, aizrādot: “Mums ir nepieciešama neatkarīga tiesa. Tādēļ mums ir jāieved tāda tiesnešu iecelšanas kārtība, kura šo neatkarību garantē.” Viņš arī aizrādīja, ka sekošana Krievijas piemēram nav derīga, jo miertiesnešu ievēlēšana tajās nedaudzajās vietās, kur tā bijusi ieviesta, bijusi par pamatu miertiesnešu atkarībai “no tās vēlētāju grupas, kas viņus vēlēja”. Purgalis arī norādīja, ka līdzīgi būs arī ar augstākiem tiesnešiem, ja viņus vēlēs un ja viņu ievēlēšana būs terminēta laikā.³⁴⁵ Šādā gadījumā, viņaprāt, būs radīta faktiska iespēja “vest tiesās svešas lietas mūsu advokātiem – parlamenta locekļiem, no kuriem taču galu galā atkarāsies tiesnešu pārvēlēšana”³⁴⁶.

Turpinot savu domu, Purgalis uzsvēra, ka “juristu mums nav par daudz un likumdošana necieš no tā, ka juristu būtu par daudz, bet cieš gan no tā, ka viņu ir par maz”, tāpēc sekošanu citu piemēram atzina par nederīgu, jo Satversmei jāatbilstot īstām vajadzībām, ne burtiskam citu zemju paraugam. Savukārt par rosinājumu augstākos tiesnešus apstiprināt uz noteiktu laiku uztvēra kā tādu, kas radītu situāciju, ka “tiesneši nebūtu droši, ka viņi varēs visus savus piedzīvojumus, visas savas zināšanas izlietot tiesnesībai” un tārad “viņu neatkarība nebūtu nodrošināta”. Un atkal, lai argumentētu par labu beztermiņa apstiprināšanai, izmantoja advokātus salīdzinājumam, proti, norādot, ka advokāti ne labprāt ieņemtu tiesnešu amatus, jo viņi

³⁴⁵ *Latvijas Satversmes Sapulces stenogrammu izvilks (1920–1922): Latvijas Republikas Satversmes projekta apspriešana un apstiprināšana, op. cit., 482.–483. lpp.*

³⁴⁶ *Latvijas Satversmes Sapulces stenogrammu izvilks (1920–1922): Latvijas Republikas Satversmes projekta apspriešana un apstiprināšana, op. cit., 483. lpp.*

zinātu, ka “viņu materiālais stāvoklis ir daudz labāks, ja nodarbojas ar advokatūru nekā ar tiesnesību”. Iecelšana uz mūžu, viņaprāt, garantē, lai tiesneši “stāvētu savu uzdevumu augstumos un lai viņi neatkarīgi, netraucēti no ārējiem iespaidiem varētu spriest tiesu”.³⁴⁷ Abu runātāju priekšlikumi bija noraidīti, bet sākotnējais panta priekšlikums – vienbalsīgi atbalstīts.³⁴⁸

Arī trešajā lasījumā bija iesniegti līdzīgi priekšlikumi, kas skatīti V. sesijas 14. sēdē 1922. gada 15. februārī, mainīt tiesnešu iecelšanas kārtību un apstiprināšanas termiņu, proti, piedāvājot miertiesnešu ievēlēšanu “vispārīgās, vienlīdzīgās, tiešās un aizklātās vēlēšanās uz atsevišķa likuma pamata”,³⁴⁹ bet visu citu tiesnešu apstiprināšanu ierobežot ar sešiem gadiem. Iesniedzēji – Fēlikss Cielēns (1888–1964) un Ansis Petrevics. Arī šoreiz par priekšlikumu pieteicās runāt Kārlis Dzelzītis, atkārtojot jau otrā lasījuma sakarā bilsto. Šoreiz uzsvars likts ne tikai uz Tieslietu ministrijas vajadzību pēc arvien izglītotākiem tiesnešiem, bet arī uz to, ka daudzi tiesneši ir nesagatavoti un arī politiskā ziņā nevēlami, jo “nav citu, ko likt vietā”,³⁵⁰ tādēļ beztermiņa apstiprināšana radītu situāciju, ka “šos tiesnešus

³⁴⁷ *Latvijas Satversmes Sapulces stenogrammu izvilks (1920–1922): Latvijas Republikas Satversmes projekta apspriešana un apstiprināšana, op. cit., 483.–484. lpp.*

³⁴⁸ *Latvijas Satversmes Sapulces stenogrammu izvilks (1920–1922): Latvijas Republikas Satversmes projekta apspriešana un apstiprināšana, op. cit., 485. lpp.*

³⁴⁹ *Latvijas Satversmes Sapulces stenogrammu izvilks (1920–1922): Latvijas Republikas Satversmes projekta apspriešana un apstiprināšana, op. cit., 856. lpp.*

³⁵⁰ *Latvijas Satversmes Sapulces stenogrammu izvilks (1920–1922): Latvijas Republikas Satversmes projekta apspriešana un apstiprināšana, op. cit., 856. lpp.*

3. Satversmes sapulces un tās pilnvarojumā (1920–1922) dotais prokuratūras satvars

nekad vairs nebūtu iespējams atcelt”³⁵¹. Savukārt miertiesnešu sakarā argumentēts, ka ievēlēšana celtu to autoritāti, tāpēc, reizē atzīstot, ka likumdevēja augstāko tiesnešu apstiprināšana ir neatņemama demokrātiskās konstitūcijas daļa, miertiesnešu ievēlēšana veicinātu vispārēju uzticību tiesu varai.³⁵²

Arī šoreiz referents Jānis Purgalis iebilda pret priekšlikumiem, kategoriski norādot, ka “tiesnešu neatceļamība ir tiesas neaizskaramības galvenā garantija”. Šoreiz gan argumentācija bija balstīta nevis uz iespēju advokātam caur šādu kārtību gūt izdevību kādā konkrētā lietā, bet uz to, ka termiņa noteikšana mudinātu politiskās partijas vai grupas, kas nav mierā ar tiesneša lemto, “iespaidot tiesnešus”.³⁵³ Arī šoreiz abi priekšlikumi bija noraidīti, paliekot pie sākotnējās panta redakcijas.³⁵⁴

3.1.2. Prokurošu iecelšanas kārtība Satversmes 84. panta kontekstā

Aleksandra II tiesu reforma prokurora amatu veidojusi pēc līdzības ar ierēdņa amatu, kur amata izpilde pakļauta dienesta aktuālajām vajadzībām, bet personas viedoklis nosaka tikai dienesta ietveros pienākošos atlīdzību, nevis ir neapstrīdams arguments dienesta gaitu noteikšanai. Tautas

³⁵¹ *Latvijas Satversmes Sapulces stenogrammu izvilks (1920–1922): Latvijas Republikas Satversmes projekta apspriešana un apstiprināšana, op. cit., 856. lpp.*

³⁵² *Latvijas Satversmes Sapulces stenogrammu izvilks (1920–1922): Latvijas Republikas Satversmes projekta apspriešana un apstiprināšana, op. cit., 856.–857. lpp.*

³⁵³ *Latvijas Satversmes Sapulces stenogrammu izvilks (1920–1922): Latvijas Republikas Satversmes projekta apspriešana un apstiprināšana, op. cit., 857. lpp.*

³⁵⁴ *Latvijas Satversmes Sapulces stenogrammu izvilks (1920–1922): Latvijas Republikas Satversmes projekta apspriešana un apstiprināšana, op. cit., 858. lpp.*

padome, 1918. gada 6. decembrī pieņemot Pagaidu nolikumu par Latvijas tiesām un tiesāšanas kārtību, bet pēc gada 1919. gada 5. decembrī lemjot par Likuma par agrāko Krievijas likumu spēkā atstāšanu Latvijā pieņemšanu, atstāja neizšķirtu jautājumu par tiesu iekārtas noteikšanai piemērojamo juridisko doktrīnu. Jautājums aktualizējās 1. Saeimas I. sesijas 8. sēdē 1922. gada 15. decembrī, izskatot dienas kārtības jautājumu "Jautājums valdībai par tiesu palatas prokurora K. Kvelberga atlaišanu". Jautājuma pamatā bija Zigrīda Annas Meierovica (1887–1925) vadītā Ministru kabineta 1922. gada 7. decembra lēmums, kas pieņemts pēc tieslietu ministra Viļa Holcmaņa priekšlikuma, par Tiesu palātas prokurora Kārļa Kvelberga pārcelšanu par Senāta virsprokurora biedru pretēji Kārļa Kvelberga viedoklim.

Gustava Reinharda (1868–1937, kristīgi-nacionālā savienība) paskaidrojumi jautājuma sakarā atklāj svarīgas domstarpības par prokurora amatu iecelšanas kārtībai piemērojamo juridisko doktrīnu. Tautas padome bija apstiprinājusi Kārli Kvelbergu par Tiesu palātas prokuroru līdzīgi kā vairākas personas arī tiesnešu amatā. Satversmes sapulce bija atzinusi šo apstiprinājumu un turpmāk "apstiprināja tikai tos, kuri bija pārgājuši augstākā pakāpē, vai no jauna iecelti amatā".³⁵⁵ Tātad pamatots jautājums, "vai šim pagaidu likumam ir padoti arī visu tiesu tiesneši un prokurori, kā to Tautas Padome [izlaidums salikumā – K. J.] tiesnešus un arī Kvelbergu par palatas prokuroru"³⁵⁶. Gustavs Reinhards tālāk norāda, ka frakcijas ieskatā,

³⁵⁵ "I. sesijas 8.sēde 1922. gada 15. decembrī", *Latvijas Republikas Saeimas Stenogramas*, I. sesija, 23 sēdes, no 1922. gada 7. novembra līdz 1923. gada 23. martam. Rīga: Latvijas Republikas Saeimas izdevums, 98. sleja.

³⁵⁶ "I. sesijas 8.sēde 1922. gada 15. decembrī", *Latvijas Republikas Saeimas Stenogramas*, op. cit., 98. sleja.

3. Satversmes sapulces un tās pilnvarojumā (1920–1922) dotais prokuratūras satvars

“kur suverenās varas nesēja iestāde ir apstiprinājusi kādu valsts ierēdni, valdība nevar uz savu galvu to nedz atsvabināt, nedz pārcelt citā vietā pret viņa gribu. Viņu varētu vienīgi nodot tiesai par noziegumiem un tad tiesa varētu dot savu spriedumu. [...] valdība ir iemaisījusēs tagadējās suverenās varas nesējas iestādes, t.i. Saeimas kompetencēs. Varētu domāt, pēc beidzamā apstiprinājuma un pēc mūsu Satversmes, ka ne tikai tiesnešiem ir garantēta neatceļamība. Ja mēs arī pieņemtu, ka vispāri prokuroriem tās nebūtu, tad vismaz tiem prokuroriem, kurus apstiprinājusi suverenā vara, šādai neatceļamībai no izpildu varas puses taču droši vajadzēt būt garantētai.”³⁵⁷

No tālākajiem paskaidrojumiem par iebildumiem noskaidrojas “lietderības apsvērumu”, kas minēti tieslietu ministra vēstulē Kārlim Kvelbergam un kas tātad ir bijuši kā pamatojums atsvabināšanai no viena amata un iecelšanai citā amatā, saturs. Pēc Reinharda norādītā – lai atceltu, atlaistu, ja izprastu atsvabināšanu šādā veidā, tad būtu jāpieņem, ka ierēdnis nederīgs vai padarījis noziegumu, bet, ja tā vietā slavē un norāda uz lietderību, tad pārceļšana amatā no vietas, kur “visu savu mūžu nodarbojies ar kriminālām lietām” uz vietu, kur “būs jānodarbojas ar administratīviem jautājumiem, resp. it nekas nebūs jādara”³⁵⁸, nav pieļaujama. Tādējādi jautājums nav tikai par amatu, bet arī par amata saturu.

Nākamajā 9. sēdē 1923. gada 9. janvārī dienas kārtības jautājums – “Tieslietu ministra Viļa Holcmaņa atbilde uz iesniegto jautājumu par tiesu palatas prokurora K. Kvelberga atlaišanu” – sniedz gan tobrīd aktuālās juridiskās doktrīnas par prokurora institucionālo dabu un saturu skaidrojumu, gan arī konkrētā jautājuma risinājumu, kas ir vērā ņemama prakse, vērtējot prokurora rīcības tiesiskās sekas. Turklāt Viļa Holcmaņa

³⁵⁷ “I. sesijas 8.sēde 1922. gada 15. decembrī”, *Latvijas Republikas Saeimas Stenogramas, op. cit.*, 98. sleja.

³⁵⁸ “I. sesijas 8.sēde 1922. gada 15. decembrī”, *Latvijas Republikas Saeimas Stenogramas, op. cit.*, 99. sleja.

– Tautas padomes un Satversmes sapulces locekļa – viedoklim ir arī izšķirošs svars, jo, būdams Tautas padomes loceklis, viņš ir gan bijis Tautas padomes komisijas sastāvā par Pagaidu nolikuma par Latvijas tiesām un tiesāšanas kārtību sagatavošanā izskatīšanai, gan arī aktīvi piedalījās tā apspriešanā, par ko saglabājušās liecības Tautas padomes sēdes protokolos.

Tieslietu ministrs atbildi sadalīja formālā daļā, kur sniedza viedokli par aktuālo juridisko doktrīnu, un faktiskajā daļā, kur informēja Saeimu par jautājuma Ministru kabinetam tiesiskajām sekām. Formālā jautājuma sakarā Vilis Holcmanis aizrādīja, ka tas radies tikai tāpēc, ka jautājuma iesniedzēji nav juristi.

Lai gan patiešām nevienam no iesniedzējiem nebija juridiskās izglītības, tomēr to nevar uzskatīt par šķērslī parlamentārisma jautājumu zinātniskai un praktiskai analīzei, jo iesniedzēju zināšanas un pieredze atsver formālās juridiskās izglītības neesību. Iesniedzēji: Gustavs Reinhardts – *Dr. med.*; Teodors Grīnbergs (1870–1962) – teologs, vēlākais Latvijas Universitātes profesors un *Dr. theol. h. c.*, Latvijas evaņģēliski luteriskās Baznīcas otrais bīskaps un arhibīskaps; Kārlis Irbe (1861–1934) teologs un Latvijas evaņģēliski luteriskās Baznīcas pirmais bīskaps, Kārlis Kasparsons (1865–1962) ar plašu studiju pieredzi teoloģijā, filoloģijā, dabas zinātnēs un medicīnā, tai skaitā ārsta praksi, publicists un pētnieks, Latvijas Universitātes goda biedrs un *Dr. med. h. c.*, Ernests Birkhāns (1872–1941) – ekonomists, bijis Rīgas politehniskā institūta un vēlāk Latvijas Universitātes docents, ievēlēts dažādos laikos par Latvijas Universitātes Tautsaimniecības un tiesību zinātņu fakultātes dekānu, vēlākais Latvijas Universitātes profesors un *Dr. oec. h. c.*³⁵⁹

³⁵⁹ Zēbauers, Valdis. “Prof. Ernestu Birkhānu atceroties. Latviešu zinātnieki un valstsvīri mocekļu ceļos”, *Universitas*, trimdā Nr. 6, 1959, rudens, 66. lpp.; “Latvijas Augstskola. Tagadejais un bijušais prezidijs, decani un goda

3. Satversmes sapulces un tās pilnvarojumā (1920–1922) dotais prokuratūras satvars

Tieši apstākļi, ka gan tas, ka jautājuma iesniedzēji nav juristi, gan arī tas, ka “augstā nama neliela daļa ir juristi”, pēc paša Holcmaņa teiktā, spieda viņu “dot plašāku paskaidrojumu”, ar ko atšķiras “tiesa un tiesneši no vienas puses un prokurors ar prokuratūras locekļiem no otras puses”. Paskaidrojumi ir tik koncentrēti un precīzi, ka lietderīgi tos citēt, nevis pārstāstīt:³⁶⁰

“Tai pašā laikā, kad tiesa un atsevišķi tiesneši ir absolūti neatkarīgi un padoti tikai likumam un savai sirdsapziņai, tai laikā prokurors ir citādā stāvoklī: viņš ir atkarīgs no sākuma līdz beigām. Tikai tanī gadījumā, kad prokurors dod slēdzienu tiesas sēdē par atsevišķu konkrētu lietu vai uztur apsūdzību, viņš rīkojas vienīgi pēc savas pārliecības. Bet visos pārējos gadījumos viņš ir padots savas priekšniecības rīkojumam: atsevišķs prokurora biedrs padots tam rīkojumam, kurš nāk no apgabaltiesas prokurora, apgabaltiesas prokurors padots tiem rīkojumiem, kuri nāk no palatas prokurora, palatas prokurors un senata virsprokurors padoti tieslietu ministrim kā ģenerālprokuroram. Pastāv dažāda organizācija, neatkarība no vienas puses priekš tiesnešiem un tiesām, turpretim, zināma jerarchiska uzbūve attiecībā uz prokuratūru un viņas locekļiem. No šīs diametrālās starpības izriet tas, ka tiesneši ir nostādīti neatkarīgā stāvoklī tādējādi, ka viņus bez viņu piekrišanas nevar ne pārcelt, ne atstādināt no amata. Šo ļoti noteikti formulē tiesu iekārtas likuma 243. pants. Šis pants nosaka arī tās personas, uz kurām neatstādināšana vai nepārcelšana bez viņu piekrišanas attiecas. 243. pants nosaka, ka priekšsēdētāji, priekšsēdētāju biedri un tiesas iestāžu locekļi nevar tikt atvaļināti, atlaisti bez lūguma, nedz arī pārcelti no vienas vietas uz otru, bez viņu piekrišanas, izņemot zināmus likumā paredzētus gadījumus. Turpretim attiecībā uz prokuroriem tādu noteikumu neatradīsim. Atradīsim 226. pantu, kurš

beedri, 1919.–1921.” [Iz. A. Medņa sakopojuma], *Ilustrēts Žurnāls*, Nr. 9, 1921, septembris, 8. lpp.; “Jaunie saimniecības darbinieki: universitātes tautsaimniecības fakultātes mācības spēki un absolventi”, *Atpūta*, Nr. 189, 128, 15. jūnijs, 20. lpp.

³⁶⁰ “I. sesijas 9. sēde 1923. gada 9. janvārī”, *Latvijas Republikas Saeimas Stenogramas*, op. cit., 116. sleja.

PROKURATŪRAS INSTITUCIONĀLĀS STRUKTŪRAS ĢENĒZE UN TRANSFORMĀCIJAS. I DAĻA

nosaka ka atstādināt var tikai tā iestāde, kurai piekrīt iecelšana. Attiecībā uz prokuratūru nav neatceļamības klauzulas. Es izcelšu vienu pantu, kurš tiek attiecināts uz prokuratūras locekļiem un tas ir tiesu iekārtas likuma 245. pants, kurš nosaka, ka prokurori un viņu biedri pārceļami arī bez viņu lūguma. Tā tad arī šeit tiesu iekārtas likums paredz, ka prokuratūras loceklis tiek pārcelts no vienas vietas uz otru bez viņa lūguma, bez viņa piekrišanas. Bet te varētu celties viens jautājums, vai šis likums, kurš ņemts no bijušā krievu kodeksa, nav zināmā mērā modificēts ar tiem likumiem, kuri iznākuši Latvijas pastāvēšanas laikā, jo mēs visi zinām, ka Krievijas likumi pie mums ir spēkā tikai tik tālu, cik tālu viņi nav grozīti ar vēlākiem likumiem. Attiecībā uz tiesnešu stāvokli un viņu atceļamību Latvijas pastāvēšanas laikā ir izdoti divi likumi. Viens no šiem likumiem ir izdots 1918. gada 6. decembrī un saucas «pagaidu noteikumi par Latvijas tiesām un tiesāšanas kārtību». Šis likums paredzēja to kārtību, kādā tiek apstiprinātas tiesas amata personas. Šī likuma 9. pants nosaka, ka senata locekļus, tiesnešus, prokuratūru un izmeklēšanas tiesnešus ieceļ pagaidu valdība no tieslietu ministrijas priekšā liktiem kandidātiem. Minēto ierēdņu apstiprināšana piekrīt Tautas Padomei. Tā tad, kungi, jūs redzat, ka šinī likumā, kurš tagad jau ir modificēts, nebij paredzēts izņēmums attiecībā uz tiesnešu un prokuroru stāvokli. Šeit nebūt nav aizkārts tas jautājums, vai tiesneši ir atceļami vai ne, bet te ir modificēts atceļšanas veids. Un no tā es gribētu taisīt sekošu slēdzienu, ka attiecībā uz atceļamību vai neatceļamību par to laiku, kamēr varēja tikt realizēts 1918. gada 6. decembra likums, tomēr pastāvēja spēkā tie noteikumi, kas ir Krievijas likumā. Un ja šis likums vēl tagad pastāvētu, tad sekas būtu tam tikai tās, ka nevarētu tādu prokuroru, tādu tiesnesi, kas ir apstiprināts no Tautas Padomes, atcelt vai pārcelt bez likumdevējas iestādes piekrišanas. Tagad tomēr arī šis 1918. gada 6. decembra likums ir grozīts ar mūsu Satversmi, kuras 84. pants uzstāda apmēram tās pašas tezes, kādas paredzētas tiesu iekārtas likumos. Šis

84. pants nosaka, ka tiesnešus apstiprina un ka viņi neatceļami. Tā tad šeit atkal tikai tiesnešu neatceļamības princips tiek konstatēts. Grozīta tiek prokuratūras iecelšanas kārtība un tiek noteikts, ka tikai tiesnešus, bet nevis prokurorus, apstiprina Saeima. Tā tad tas stāvolis, kas pastāvēja pa to laiku, kamēr

3. Satversmes sapulces un tās pilnvarojumā (1920–1922) dotais prokuratūras satvars

funkcionēja Satversmes Sapulce un Tautas Padome, attiecībā uz prokuroru, tas tagad ir grozīts. Tā tad acumirkļi stāvoklis ir tāds, ka prokurors ir un paliek atkarīgs, turpretī tiesneši ir neatceļami un neatkarīgi. Iecelšanas kārtība pastāv tāda, ka tiesneši ir apstiprināmi no Saeimas, turpretī prokurori nē. Tā tad nevar prasīt, ka prokurora atcelšanai vajadzīga Saeimas piekrišana, jo tādas tiesības uz atcelšanu Saeimai nav. Atcelt zināmu personu var tikai tā iestāde, kurai piekrit šīs personas iecelšana. Bet varētu nākt ar jautājumu un teikt, vai nav darāms izņēmums ar tām personām, kuras apstiprinātas no Tautas Padomes, vai atlaišanas tiesības patiešām tagad pārgājušas uz ministru kabinetu un vai tādā kārtā atsvabināšana no amata tomēr nepiekrītu Saeimai. Uz šo jāatbild diemžēl ar vienu striktu «nē». Satversmes Sapulces un Tautas Padomes tiesības tomēr visā visumā uz Saeimu nav pārgājušas un nav pārgājusi uz Saeimu tiesība iecelt prokuratūras amata personas. Konsekventi runājot, mums jāsaka, ka ja uz Saeimu nav pārgājušas šīs tiesības iecelt zināma amata personu, tad loģisks slēdziens ir tas, ka Saeimai arī nepiekrīt atsvabināt šīs personas no amata, kuru apstiprināšana nav viņas rokās. Man liekas šī tēze ir pietiekoši loģiska un jānāk pie slēdziena, ka tiesības atcelt prokuratūras locekļus ir pilnā mērā pārgājušas uz ministru kabinetu.»³⁶¹

Tātad caur salīdzinājumu ar tiesu un tiesnešiem Vilis Holcmanis sniedz prokuratūras institucionālo raksturojumu un prokurora tiesisko stāvokli šajā struktūrā. Ja tiesa un tiesneši ir neatkarīgi un savā darbībā vadās no likuma un sirdsapziņas, tad prokuratūra ir veidota kā hierarhiski padotu amatpersonu kopums, kur prokurora rīcību nosaka augstāka amatpersona, un tikai konkrētu slēdzienu tiesas sēdē un apsūdzību uzturēšanā prokurors bauda personiskās pārliecības brīvību. Atšķirības pamatā tas, ka neatceļamības princips attiecas tikai uz tiesnešiem, bet ne prokuroriem. Tā to noteica 1864. gada 20. novembra Augstākā apstiprinājuma tiesu iekārtas nolikums.

³⁶¹ "I. sesijas 9. sēde 1923. gada 9. janvārī", *Latvijas Republikas Saeimas Stenogramas, op. cit.*, 116.–118. sleja.

PROKURATŪRAS INSTITUCIONĀLĀS STRUKTŪRAS ĢENĒZE UN TRANSFORMĀCIJAS. I DAĻA

Tā to noteica arī 1918. gada 6. decembra Pagaidu nolikums par Latvijas tiesām un tiesāšanas kārtību, jo, lai arī prokuroru apstiprināšana piekrita Tautas padomei, tomēr pārcelšanas un atcelšanas jautājumus joprojām regulēja vēl 1864. gada 20. novembra tiesību normas. Savukārt pēc Satversmes 84. panta pieņemšanas atcelta Pagaidu nolikumā par Latvijas tiesām un tiesāšanas kārtību noteiktā parlamentārā apstiprinājuma nepieciešamība prokuroriem, līdz ar to, ja Tautas padomei piekrita prokuroru pārcelšanas un atcelšanas jautājumi, tad Saeima šīs tiesības nav pārmantojusi un tās neīsteno arī attiecībā uz tām personām, kuru atbilstību amatam novērtējis parlaments. Viļa Holcmaņa spriedumu pamatā ir 1864. gada 20. novembra Augstākā apstiprinājuma tiesu iekārtas nolikumā ietvertais un konstitucionālajā tradīcijā pārņemtais spoguļa princips, ka pārcelšana un atcelšana piekrīt tam, kas īsteno iecelšanu.

Arī tieslietu ministra faktiskā daļa par apsvērumiem, kas bijuši Tieslietu padomes prokurora Kārļa Kvelberga pārcelšanai par Senāta prokurora palīgu, satur svarīgus prokuratūras darbības un konkrētu prokuratūras amatpersonu pienākumu un rakstura īpašību saturisko raksturojumu, kuru kā svarīgu vēstures liecību, kas turklāt izklāstīta skaidri un precīzi, ir lietderīgi citēt, nevis pārstāstīt:

“Tiesu palatas prokurors faktiski ir prokuratūras galva. Tiesu palatas prokurors ir tā persona, kuras faktiskā vadībā atrodas visa prokuratūra, ievērojot to padotības principu, kāds prokuratūrā pastāv. Tiesu palatas prokurors ir prokuratūras organizētājs un vadītājs. Viņš nav tik vien vadītājs, viņš tanī pašā laikā ir arī prokuratūras organizētājs. Pie prokuratūras vadīšanas jāiziet no diviem pamatnoteikumiem. Viens ir tas, ka prokuratūrai jādod iespēja, pēc iespējas, attīstīt savu pašdarbību, pēc iespējas jāļauj brīvi rīkoties vietējiem prokuroriem, lai tie nepārvērstos par automātiem, kuri vienmēr padodas rīkojumiem, kas nāk no augšas. Un tomēr tanī pašā laikā jāpanāk tas, lai viscaur valdītu stingra disciplīna, lai

3. Satversmes sapulces un tās pilnvarojumā (1920–1922) dotais prokuratūras satvars

vietējie prokurori bez ierunām padotos tiem vispārējiem vadošiem rīkojumiem, kuri nāk no augšas. Šeit, bez šaubām, vajadzīgs milzīgs takts, lai būtu iespējams vilkt vidusliniju un nebūtu novēršanās ne pa labi, ne pa kreisi, jo tiklab pārāk liela patvalība, kā arī prokuroru turēšana ciešās važās var ļoti ļauni atsaukties uz visas prokuratūras darbību. Bet, kungi, prokuroram vajadzīgas arī citas īpašības. Viņam vajadzīgs takts un aukstasinība, ne tik daudz administratīvās lietās, kā pašās tiesu lietās. Ari šē jāatrod vajadzīgā viduslinija, arī šeit jāizsargājas no pārsteigtiem soliem, jo katrs pārsteigts solis var atņemt milzīgu ļaunumu, kā tiesai, tā pašai prokuratūrai. Jāatrod tas vidusmērs, kurš censtos atklāt un saukt pie atbildības visas noziedzības un tanī pašā laikā pie lietu ierosināšanas izturētos ar vajadzīgo uzmanību, lai nerastos tādas lietas, kuras vēlāk tiesas priekšā izrādītos par nedibinātām. Šeit atkal vajadzīgs milzīgs takts un milzīga uzmanība un pie tam ne tikai lietu ierosināšanā, bet arī šo lietu juridiski pareizā nostādīšanā. Lietas nepareiza nostādīšana ir ļoti nevēlama un ja vienā otrā gadījumā lieta nav no paša sākuma pareizi nostādīta, tad vienā otrā gadījumā lieta var izbeigties ar attaisnošanu tur, kur patiesībā noziedzība notikusi.»³⁶²

Viļa Holcmaņa sniegtais prokurora, tobrīd tiesai atbilstīgas prokuratūras daļas vadītāja, pienākumu un nepieciešamo rakstura īpašību apraksts nav tikai vēstures liecība konkrētas Saeimas uzklautās atbildes uz deputātu jautājumu sakarā. Ievērojot to, ka ar šī jautājuma palīdzību noskaidrots ir arī Satversmes 84. pantā noteiktais konstitucionālas dabas jautājums par prokuratūras institucionālo dabu un prokurora amata satura noteikšanu, salīdzinot ar tiesneša amatu, tieslietu ministra pārspriedumi uzskatāmi par avotu juridiskās doktrīnas un vispāratzītas prakses konkrētajā jautājumā noskaidrošanai.

³⁶² "1. sesijas 9. sēde 1923. gada 9. janvārī", Latvijas Republikas Saeimas Stenogramas, op. cit., 118. sleja.

PROKURATŪRAS INSTITUCIONĀLĀS STRUKTŪRAS ĢENĒZE UN TRANSFORMĀCIJAS. I DAĻA

Pirms izklāstīt faktiskos apsvērumus, Vilis Holcmanis ir devis svarīgu pienesumu ētikas minimuma noskaidrošanai augstas valsts amatpersonas, kas ir vairākus gadus pildījusi amatu, publiskai apspriešanai:

“Mans uzskats ir tas, ka mēs še nevaram iztīrīt atsevišķas amata personas raksturu un darbību, nevaram uzstāties ar kritiku pret amata personu, kura veselus 4 gadus ieņēmusi augstu posteni. Mēs varam, ja mēs viņu kritizējam, runāt vispārējos vārdos, pieņemt vispārējas tēzes, bet ne kādā ziņā nevaram operēt ar faktiem, kurus gan varētu minēt slēgtā sēdē, bet kurus absolūti nevar minēt atklātā sēdē.”³⁶³

Tomēr, cik noprotams no vispārīga izklāsta par Kārļa Kvelberga pārcelšanas apsvērumiem, arī vispārīga izklāsta apjoms var variēt atkarībā no tā, kas ir publiskās debates iniciators un kāds ir konkrētās publiskās debates saturs. Apjoms, kādā apspriesta Kārļa Kvelberga pārcelšana, izriet no jautājuma pasniegšanas Saeimā kā Ministru kabineta veiktas nelikumīgas rīcības uzrādīšana un no Kārļa Kvelberga rīcības, nododot jautājumu publiskai apspriešanai:

“[...] tā atbilde, kuru deva Kvelberga kungs uz tiesu palātas prokurora blankas ar sekretara parakstu, un ievietoja avīzē, atbilde, kurā viņš apvainoja kabinetu pretlikumīgā rīcībā un apvainoja arī senātu un tieslietu ministri, radīja stāvokli, pie kura Kvelberga kungs nebija atstājams arī virsprokurora biedra amatā. Uz manu priekšlikumu viņš ir atsvabināts no senata virsprokurora biedra pienākumiem, bez lūguma un bez viņa piekrišanas.”³⁶⁴

Tātad tieši izvēlētais iebildumu par pārcelšanu paušanas veids uzskatīts par pamatotu, lai hierarhiskai sistēmai padota persona

³⁶³ “I. sesijas 9. sēde 1923. gada 9. janvārī”, *Latvijas Republikas Saeimas Stenogramas, op. cit.*, 118. sleja.

³⁶⁴ “I. sesijas 9. sēde 1923. gada 9. janvārī”, *Latvijas Republikas Saeimas Stenogramas, op. cit.*, 119. sleja.

3. Satversmes sapulces un tās pilnvarojumā (1920–1922) dotais prokuratūras satvars

bez konstitucionālām garantijām neatceļamībai un tātad bez vispārīgām tiesībām amata pienākumu ietvaros rīkoties tikai saskaņā ar likumu un sirdsapziņu, varēja būt atcelta un arī bija atcelta.

Neskatoties uz tieslietu ministra pausto viedokli par tā laika Ministru kabinetam noteikto rīcības brīvību prokurora iecelšanas, pārcelšanas un atcelšanas jautājumos, reizē šīs rīcības brīvības īstenošanas aprakstā konkrētajā gadījumā nolasāmi pašierobežojumi, kurus nosaka nepieciešamība nodrošināt sabiedrības uzticēšanos tiesu varai. Ieceri pārcelt Kārli Kvelbergu ātrāk kavējuši vairāki apstākļi, tostarp, “lielo ierēdņu lietas” iztiesāšana, kur pārcelšana būtu novērtēta kā veids, kā “valdība cenšas iespaidot pašu tiesāšanu un nepieliek visu enerģiju ierēdņu lietas iztiesāšanai”. Pārcelšanu kavējuši arī Satversmes sapulces locekļa Andreja Bērziņa (1875–1941) raisīti nepamatoti preses uzbrukumi Kvelbergam budžeta apspriešanas sakarā, jo arī tad tas varētu rosināt sabiedrību novērtēt šādu rīcību par tādu, kas atzīst nepamatotus uzbrukumus. Līdz ar to pārcelšanas laiks ir salāgots ar brīdi, kad Kārļa Kvelberga persona vairs nebija preses uzmanības centrā.³⁶⁵

3.1.3. Prokuratūras un parlamenta sadarbības pamats

Aplūkojot prokuratūras darbības publisko atspoguļojumu dažādos laika posmos, var konstatēt, ka līdztekus pamatfunkcijām – apsūdzības uzturēšanai un likumības nodrošināšanai tiesas procesā –, bet tieslietu ministra kā ģenerālprokurora personā arī vispārīgas likumības un tiesu sistēmas efektivitātes nodrošināšanā, no prokuratūras un tās galvas tieslietu ministra kā ģenerālprokurora parlaments tā

³⁶⁵ “I. sesijas 9. sēde 1923. gada 9. janvārī”, *Latvijas Republikas Saeimas Stenogramas, op. cit.*, 119. sleja.

PROKURATŪRAS INSTITUCIONĀLĀS STRUKTŪRAS ĢENĒZE UN TRANSFORMĀCIJAS. I DAĻA

dažādos veidos sagaidīja “vispārīgas pieietības principa”³⁶⁶ īstenošanu. Aleksandra II tiesu reformas iedibināts tieslietu ministra pienākums ne tikai stādīt priekšā imperatoram tiesu sistēmas atskaišu apkopojumu, bet arī ar Tieslietu ministrijas starpniecību publicēt atskaites vispārīgai zināšanai Latvijas Republikas parlamentārisma ieguva patstāvīgu konstitucionālu saturu. Proti, parlaments uztvēra prokuratūru un to reprezentējošo tieslietu ministru par līdzekli, kas dod iespēju saņemt gan pastāvīgu informāciju par tieslietu resoru un tā veikto darbu, gan paskaidrojumus par konkrētu gadījumu, rīcību vai pat aktuālu tiesvedību, gan arī konkrētu rīcību. Šādā veidā “imperatora acs” funkcija, kuras sākotnējais mērķis bija nodrošināt, ka likumam ir reāla iedarbība, nevis tikai “uz galda” stāvēšanas funkcija, ar parlamentārās prakses starpniecību ieguva jaunu saturisko piepildījumu, lai arī saglabāja sākotnējo raksturu.

Politiskā spiediena noteikšana

Parlamentārās prakses viens no svarīgiem aspektiem ir arī apsvērumi par robežām, kuru pārkāpšana ir politisks spiediens uz tiesu varu.

Satversmes Sapulces starpfrakciju biroja 1920. gada 4. oktobrī apsprieda jautājumu par ārkārtas Satversmes Sapulces sesijas sasaukšanas nepieciešamību sakarā ar “pēdējā laika notikumiem dažās valdības iestādēs, kur arestēti vairāki augstākie ierēdņi”. Pauls Kalniņš pauda bažas:

“Jau visa Rīga runā par to, ka no kabineta puses tiek darīts spiediens uz prokuratūru. Tiek uzstādīti no atbildīgas valdības

³⁶⁶ “Nosacījumi par tiesas spriedumu nodrukāšanu avīzēs”, *Baltijas Vēstnesis*, Nr. 69, 1887, 26. marts (7. aprīlis), 1. lpp.

3. Satversmes sapulces un tās pilnvarojumā (1920–1922) dotais prokuratūras satvars

*personas jautājumi prokuroram kā būs ar Latvijas «de jure» atzīšanu, ja augstu ierēdņu aresti turpināsies tālāk.*³⁶⁷

Ansis Petrevics aizrādīja, ka:

“prezidija sēdē ziņoja mūsu cienījamais prezidenta kungs. Viņš teica un es neturu par iespējamu to šē slēpt, ka pēc ienākušām ziņām ministru prezidents Ulmaņa kgs uzaicinājis pie sevis apgabaltiesas prokuroru [Kārli] Kvelberga kgu un jautājis, ko viņš domā par to, kādu iespaidu augstāko ierēdņu grēki atstās uz Latvijas «de jure» atzīšanu.

*Tā tad ministru prezidents šo jautājumu padarījis par politisku jautājumu. Tas nozīmē darīt spiedienu uz tiesu, dot aizrādījumu, lai prokurors ne tā kā to lietas apstākļi prasa, bet lai dara tā, kā politiskā ziņā iznāk labāk.*³⁶⁸

Taisnības labad jānorāda, ka vēl 1920. gada 30. septembrī *Latvijas Vēstnesis* ziņoja, ka “lai neturpinātos nelikumības, kuras dažos resoros, kā apgādības ministrijā, jau pielaistas, un novērstu aizdomas no nevainīgiem valsts darbiniekiem” nolemts “vispirms pamatīgi revidēt apgādības, finanšu un tirdzniecības-rūpniecības ministrijas”. Revīzijas komisijā bija iekļauti prokuratūras, Tieslietu ministrijas, Valsts kontroles un Valsts kancelejas pārstāvji. Prokuratūru pārstāvēja – Tiesu palātas prokurora biedrs Hugo Lazdiņš (1877–1941), vēlākais Tiesu palātas krimināldepartamenta un arī Tiesu palātas priekšsēdētājs,³⁶⁹ Rīgas apgabaltiesas prokurora vietas izpildītājs Jānis Balodis (1890–1975), vēlākais Senāta

³⁶⁷ “Satversmes Sapulces starpfrakciju biroja sēde 4. oktobrī”, *Sociāldemokrāts*, Nr. 226, 1920, 5. oktobris, 1. lpp.

³⁶⁸ “Satversmes Sapulces starpfrakciju biroja sēde 4. oktobrī”, *Sociāldemokrāts*, Nr. 226, 1920, 5. oktobris, 1. lpp.

³⁶⁹ “Lielas iecelšanas tieslietu resorā”, *Brīvā Zeme*, Nr. 130, 1936, 12. jūnijs, 9. lpp.

krimināldepartamenta senators³⁷⁰, bet prokurora vietas izpildītāja amatā pazīstams kļuvis, pateicoties lēmumiem Andreja Upīša krimināllietā,³⁷¹ un Jelgavas apgabaltiesas prokurors Fricis Kēnigsvalds (1875–1930), vēlākais Jelgavas apgabaltiesas priekšsēdētāja biedrs un tad zvērināts advokāts.³⁷² Minēto prokuroru karjeras gājums bažas par iespējamu politisku spiedienu nerada. Savukārt, skatot minēto gadījumu kopsakarā ar iepriekš aprakstītu Tiesu palātas prokurora Kārļa Kvelberga pārcelšanas jautājumu, secināms, ka ziņu avots, ar lielu ticamības pakāpi, bijis Kārlis Kvelbergs, tomēr tieši pārcelšanas jautājuma ietvaros pārspriests liek secināt, ka Kārļa Kvelberga prokurora karjeru neizšķīra viss viņa pārliecība kādā konkrētā lietā, bet prakse prokuratūras lietu kārtošānā iesaistīt parlamentu un presi.

Latvijas Republikas rītausmā vienlaikus parlamentārā tautas priekšstāvja amata apvienošana ar tiesu varai piederīgo amatu pildīšanu nebija skatīta kā nepieļaujama tiesiskā situācija. Likumsakarīgi, ka tiesu varai piederīgo amatu pildīšana nebija

³⁷⁰ "Senātoru Jāni Balodi atceroties", *Latvija Amerikā*, Nr. 30, 1975, 26. jūlijs, 4. lpp.

³⁷¹ Jānis Balodis, pildīdams Rīgas apgabaltiesas prokurora vietas izpildītāja amatu, nepiekrita 1920. gada 26. jūnija Rīgas apgabaltiesas izmeklēšanas tiesneša lēmumam atbrīvot Andreju Upīti no apcietinājuma, kas esot bijis panākts ar Gustava Zemgala un Vilhelma Purviša (1872–1945) gādību, un nolēma 1920. gada 3. jūlijā paturēt apcietinājumā par izvairīšanos no izmeklēšanas un tiesas, kādēļ 1920. gada 6. jūlijā lemts par Upīša ievietošanu Rīgas Centrālcietumā. 1920. gada 28. jūlija apsūdzībā uzrādīta dalība organizācijā "Latvijas Komunistiskā padomju valdība", kuras "darbības mērķis bij ar bruņotu spēku gāzt Latvijas likumīgo valdību". Andreju Upīti atbrīvo no Rīgas Centrālcietuma, pamatojoties uz 1920. gada 19. augusta Satversmes Sapulces amnestijas aktu ("203. Satversmes Sapulces amnestijas akts", *op. cit.*, 4.–8. lpp.). Rozentāls, Mārtiņš. "Kā Latvijas brīvvalsts spiegi un tiesneši vajāja Andreju Upīti", *Karogs*, Nr. 4, 1977, 156.–161. lpp.

³⁷² "Jelgavas apgabaltiesas 20 gadu darbības atceres svinīgš akts", *Tieslietu Ministrijas Vēstnesis*, Nr. 1, 1939, 259. lpp.

3. Satversmes sapulces un tās pilnvarojumā (1920–1922) dotais prokuratūras satvars

uztverta kā pretrunā esoša politiskajai darbībai. Minēto nostāju netieši paskaidro Jāņa Purgaļa paustie apsvērumi Satversmes 84. panta satura apspriešanā otrajā lasījumā (apspriešanas laikā 82. pants), ka “juristu mums nav par daudz un likumdošana necieš no tā, ka juristu būtu par daudz, bet cieš gan no tā, ka viņu ir par maz”.³⁷³ Minētā nostāja veicinājusi to, ka parlamenta dienas kārtībā pastiprināta uzmanība bija vērsta tiesu varai, tās organizācijai un varas īstenošanai. Šāda pastiprināta uzmanība rosinājusi tautas priekšstāvjus ar publisku debašu palīdzību noskaidrot un apspriest šos jautājumus Satversmes viedokļu apmaiņas ceļā un rast atbilstošākos tiesiskos risinājumus.

Budžeta diskusijas kā prokuratūras darbības efektivitātes noskaidrošanas līdzeklis

Satversmes sapulces 1922. gada 14. jūnija sēdē, apspriežot Tieslietu ministrijas budžetu, Andrejs Bērziņš, kas iepriekš īsu brīdi pildīja Kārļa Ulmaņa vadītā Ministru kabineta tirdzniecības un rūpniecības ministra amatu, bet kopš 1935. gada 10. janvāra bija Tirdzniecības un rūpniecības kameras priekšsēdētājs un kopš 1935. gada 12. aprīļa Latvijas Kredītbankas direktors līdz Latvijas Republikas okupācijai,³⁷⁴ raisīja asu viedokļu apmaiņu par prokuratūras darbu. Pateicoties minētajai diskusijai, noskaidrojas gan tas, ka konkrēta prokurora rīcības apspriešana konkrētu lietu sakarā nav ētiska, gan arī tas, ka, publiski raisīto diskusiju par prokuratūras rīcību sakarā, ir atbilstoši sniegt vismaz vispārīgu atspēkojumu. Šāda atspēkojuma sniegšana izriet no tieslietu ministra un reizē

³⁷³ *Latvijas Satversmes Sapulces stenogrammu izvilks (1920–1922): Latvijas Republikas Satversmes projekta apspriešana un apstiprināšana, op. cit., 483.–484. lpp.*

³⁷⁴ “LTRK priekšsēdētāja direktora Andreja Bērziņa 65 gadi”, *Jaunākās Ziņas*, Nr. 95, 1940, 27. aprīļa 5. lpp.

PROKURATŪRAS INSTITUCIONĀLĀS STRUKTŪRAS ĢENĒZE UN TRANSFORMĀCIJAS. I DAĻA

ģenerālprokurora pilnvarām. Lai ilustrētu minēto, būs sniegts neliels ieskats diskusijā.

Īss Bērziņa runas atreferējums:

“A. Bērziņš (kreis. centra) izsakās ar atzinību par mūsu tiesām, viņu bezpartejību, izņemot lēno izmeklēšanas darbību. Bet tam savi dibināti iemesli. Neattaisnojama ir tiesu palātas prokurora rīcība naftas lietā. Prokurors izpauzīs slepeni turamus materiālus. Arī Freimaņa spirta lieta met ēnu uz tiesu. Jāvēlas, ka Satversmes Sapulce pieņemtu iesniegto likumprojektu par tiesnešu atbildību un zaudējumu atlīdzību bez vainas apcietinātiem.”³⁷⁵

Citā Bērziņa atreferējumā izcelts:

“[...] izteic naapmīroinājumu par prokuratūru. Tej reikojutis dažū reizi partejiski un nastowut sowu uzdawumn augstumūs. Porlicynojušus pirodijumus runotojs gon napiwad.”³⁷⁶

Jānis Purgālis, atbildot uz Bērziņa teikto, aizrādīja:

“[...] tieslietu resors stāv sava uzdevuma augstumā. Prokuratūra daudziem nepatīk, bet to apvainot, kā to darījis Bērziņš un vēl no Satversmes Sapulces tribīnes, nav attaisnojami. Tiesu resora darbinieki strādā pilnīgi apzinīgi un parniecīgu algu.”³⁷⁷

Savukārt Purgāļa citā atreferējumā izcelts, ka savā atbildē Bērziņam viņš norādījis,

“ka prokuratūra daudz kam napateik, sewiški tam, kas navjyut sewi druss lykuma priškā. Kas izpauž prokurora suļus, tys reikojas nagudīgi.”³⁷⁸

³⁷⁵ “Budžeta debates Satversmes Sapulcē”, *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 131, 1922, 15. jūnijs, 1. lpp.

³⁷⁶ “Satversmes Sapulce”, *Latgalits*, Nr. 23, 1922, 22. jūnijs, 1.–2. lpp.

³⁷⁷ “Budžeta debates Satversmes Sapulcē”, *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 131, 1922, 15. jūnijs, 1. lpp.

³⁷⁸ “Satversmes Sapulce”, *Latgalits*, Nr. 23, 1922, 22. jūnijs, 2. lpp.

3. Satversmes sapulces un tās pilnvarojumā (1920–1922) dotais prokuratūras satvars

Voldemārs Zāmuels (1872–1948), kā norādīts laikraksta *Latgalitis* sēdes atreferējumā, personīgā lietā ņem vārdu un atbild Bērziņam,

“ka tam ir pamats byut namirigam ar prokuraturu, jo Berziņa darbība ir taida, ka prokuratūra nadud viņam mira”³⁷⁹.

Ievērojot to, ka tieslietu ministrs Vilis Holcmanis sniedza izvērstu atbildi ar atspēkojumu katram Bērziņa apgalvojumam, jāsecina, ka gan Purgaļa, gan Zāmuela uzstāšanās vērtējamas kā Bērziņa strostēšana par neētisku rīcību. Savukārt tieslietu ministra atbilde uzskatīta par tieslietu resora, tai skaitā prokuratūras, saziņas formu ar parlamentu neatkarīgi no tā, vai deputāts ir ievērojis ētikas minimumu vai nav. Viļa Holcmaņa runa ir gan pārstāstīta dažādos avots, gan arī pilnā apjomā publicēta laikrakstā *Valdības Vēstnesis*, kas vēl vairāk norāda uz to, ka arī šāda veida diskusiju ietvaros deputātam ir tiesības saņemt formālu un argumentētu Ministru kabineta locekļa atbildi, tādējādi nodrošinot Satversmes 59. panta izpildi par atbildību Saeimas priekšā. Tomēr tieslietu ministra gadījumā viņa atbilde ir vērtējama arī kā ģenerālprokurora atbilde, kas kā prokuratūras galva šādā veidā īsteno savu no 1864. gada 20. novembra Augstākā apstiprinājuma tiesu iekārtas nolikuma izrietošo pienākumu būt par suverēna “aci” likumības un tiesu varas efektivitātes nodrošināšanai, kas Latvijas Republikas tiesiskajā sistēmā transformējies par pienākumu informēt tautas priekšstāvjus.

Tieslietu ministra Viļa Holcmaņa atbilde Andrejam Bērziņam uzskatāma par paraugu argumentācijai un konkrētu lietu apspriešanai parlamenta atklātajā diskusijā. Ievērojot minēto, tā uzskatāmībai attiecīgajā apmērā būs citēta.

³⁷⁹ “Satversmes Sapulce”, *Latgalitis*, Nr.23, 1922, 22. jūnijs, 2. lpp.

PROKURATŪRAS INSTITUCIONĀLĀS STRUKTŪRAS ĢENĒZE UN TRANSFORMĀCIJAS. I DAĻA

“Bez šaubām, prokurātura ir tāda iestāde, kura savas spējas pierādījuse tikai tad, ja pret viņu ceļ iebildumus. Es nevaru iedomāties tādu prokuraturu, kura varētu visus labvēlīgi apmierināt. Ja tāda pastāvētu, tad es teiktu, ka tāda prokuratūra nestāv savu uzdevumu augstumos, un tas fakts, ka Bērziņa kungs vērsa savus uzbrukumus pret mums, ir pierādījums, ka prokuratura ir savā vietā un strādā ar vajadzīgo enerģiju. Sīkaki apstāties pie tiem pārmetumiem, ar kuriem Bērziņa kungs nāca, ir nevietā, jo viņa runā bija daudz nepareiza. Piemēram Bērziņa kungs centās pārmest prokuratūrai Treimaņa lietas ierosinājumu. Šinī lietā prokuratūra ieņēmusi ļoti neitrālu redzes stāvokli un Bērziņa kungs prokuratūrai uzbrukt nevar, jo Treimaņa lieta izspriesta senatā, kurš atzina spirtu par kontrabandu un uz šī lēmuma pamata spirtu konfiscēja.

Tālāk Bērziņa kungs naftas lietu uzstādīja kā politisku, bet pret šo apgalvojumu man noteikti jāprotestē; es ar pilnīgu apziņu varu teikt, ka prokuratura nenodarbojas ar politiku lietās, ka viņa nekad neinscenē lietas, kurām ir politisks raksturs. Ja prokuratūrā ierosina kādu lietu, tad viņa nekādā gadījuma nedzen politiku.”³⁸⁰

3.1.4. Tieslietu ministra kā ģenerālprokurora apkārtraksti

Atzīstot 1864. gada 20. novembra Augstākā apstiprinājuma tiesu iekārtas nolikuma spēku Latvijas Republikā, bija pārņemta doma, ka vispārīgā uzraudzība pār tiesu iekārtu un tieslietu amatpersonām koncentrējas tieslietu ministra kā ģenerālprokurora personā. Līdz ar minētās domas pārņemšanu aizgūta arī tieslietu ministra prakse izdot tiešus priekšrakstus vai apkārtrakstus prokurora amatiem, lai tiesu vietās novērstu atkāpes no iekšējās kārtības un lietvedības noteikumiem. Saziņa ar tiesu vietām noritēja ar prokurora amatu starpniecību vai ar attiecīgo tiesu vietu priekšsēdētājiem vai prezidējošajiem

³⁸⁰ “Tieslietu ministra V. Holcmaņa runa”, *Valdības Vēstnesis*, Nr. 135, 1922, 20. jūnijs, 1. lpp.

3. Satversmes sapulces un tās pilnvarojumā (1920–1922) dotais prokuratūras satvars

senatoriem. Ja atskaišu sniegšanas kārtības noteikšana bija nodota tiesību ministram, tad sevišķu norādījumu došanā tieslietu ministra vara aprobežojās ar saskaņošanu. Tādējādi tiešu priekšrakstu vai apkārtrakstu došana tiesu sistēmai piederīgiem amatiem, kas nav prokurora amati, sniedzas ārpus sākotnējā tiesu iekārtas nolikuma.

Iepriekš minētajā Satversmes sapulces 1922. gada

14. jūnija sēdē tieslietu ministra Viļa Holcmaņa paskaidrojumi par izdoto apkārtrakstu saturu sniedz svarīgas vēstures liecības tam, kā uztverta tieslietu ministra prakse dot apkārtrakstu un līdz ar to novērtēt 1864. gada 20. novembra Augstākā apstiprinājuma tiesu iekārtas nolikumā ietvertās domas transformācijas apmēru. Ievērojot to, ka tieslietu ministra pilnvaras dot tiešus priekšrakstus vai apkārtrakstus sākotnēji saistītas ar mērķi novērst tiesu vietās atkāpes no iekšējās kārtības un lietvedības noteikumiem, tad Holcmaņa runās minēto cirkulāru novērtējums būs skatīts pēc to satura.

Valodu jautājums

Apspiežot Tieslietu ministrijas budžetu, tieslietu ministrs Vilis Holcmanis sniedza atbildi arī uz iebildumiem par:

“pagājušā gada decembra mēneša cirkularu, it kā manu savādo rīcību attiecībā židiem. Par šo cirkularu savā laikā pacēlās lielas runas. Es biju pārliecināts, ka nāks interpelācija, kuru bija pieteikuse «Rigasche Rundschau». Šī interpelācija nenāca, bet tagad man ir gadījums, kaut arī ne atbildes veidā uz interpelāciju, atbildēt uz šiem pārmetumiem.”

Konkrētajā sēdē atbildi rosināja sniegt Jēkabs Helmanis atbilstoši tieslietu ministra atbildei, izsakot pārmetumus, ka Vilis Holcmanis “esot ierobežojis viselementārākās minoritātu tiesības, ka [...] esot laupījis minoritātēm tiesību uzstāties tiesās

PROKURATŪRAS INSTITUCIONĀLĀS STRUKTŪRAS ĢENĒZE UN TRANSFORMĀCIJAS. I DAĻA

savā māte valodā”³⁸¹. Šeit vietā der minēt, ka Jēkabs Helmanis (1881–1950) bija filozofijas doktors, viens no aktīvākajiem Eiropas mērogā cionistu partijas “Ceire-Cion” dalībnieks, žurnālists³⁸², kas uzstājies arī pret cenzūru, piemēram, “kara cenzors vietējā ebreju lapā «Dos Volt» dzēsis tādu rakstu, kurā bijis ziņots par notikumu ar ebrejiem Rēzeknē”³⁸³.

Sniegtā atbilde ir tik koncentrēta un precīzi izklāstīta, ka tā būtu citējama kā vēstures liecība par 1918. gada 6. decembra Pagaidu nolikuma par Latvijas tiesām un tiesāšanas kārtību interpretāciju valodu lietojuma noteikšanai tiesu sistēmai piederīgajiem, kā arī tiesvedībā. Minētais apkārtraksts aplūkojams kontekstā ar Satversmes II daļas skatīšanu, tai skaitā tās atraidīšanu trešajā lasījumā Satversmes sapulces V. sesijas 34. sēdē 1922. gada 5. aprīlī, 62 atturoties un savu atturēšanos motivējot – “noraidīts priekšlikums ar Latgales apgabala pašvaldību, kā arī nepieņemti citi uz Latgali attiecošies pārlabojumi un papildinājumi”³⁸⁴. Proti, iebildumu starpā bija arī Satversmes projekta 115. pants –

*“Latviešu valoda ir valsts valoda. Mazākuma tautību
piederīgiem ir garantēta viņu valodas brīvība lietošanā kā runā,
tā arī rakstos. Kādas mazākuma tautību valodas un cik tālu*

³⁸¹ “Tieslietu ministra V. Holcmaņa runa”, *op. cit.*, 1. lpp.

³⁸² Atbilstoši *Latvijas Tautas Padomes stenogramu satura rādītājs*, 59 sēdes, no 1918. gada 18. novembra līdz 1920. gada 18. martam, sastādījis H. Kārklīšs, Saeimas stenogrāfiskā biroja vadītājs. Rīga: Latvijas Republikas Saeimas izdevums, 1925, 67. lpp. – vārds un uzvārds rakstāms “Jēkabs Hellmanis”.

³⁸³ “Latvijas Satversmes Sapulce. Sēde 9. jūnijā”, *Valdības Vēstnesis*, Nr. 129, 1920, 10. jūnijs, 2. lpp.

³⁸⁴ *Latvijas Satversmes Sapulces stenogrammu izvilks (1920–1922): Latvijas Republikas Satversmes projekta apspriešana un apstiprināšana*, *op. cit.*, 943. lpp.

3. Satversmes sapulces un tās pilnvarojumā (1920–1922) dotais prokuratūras satvars

pielaižamas valsts pašvaldības un tiesu iestādēs, noteic sevišķs likums.”³⁸⁵

Pateicoties Franča Kempa un Franča Trasuna (1864–1926) ierosinājumiem valodu jautājums izvērtās par sīvu cīņu valodniecības jautājumos, apspriežot valsts valodas, literārās valodas, dialektu un izlokšņu izpratni, savstarpējo sakarību un nozīmi, Satversmē izcelt vai neizcelt Latgali. Rezultātā vienīgais, kas reflektēja minētajā jautājumā Satversmes sapulces V. sesijas 10. sēdē 1922. gada 7. februārī Satversmes II daļas lasīšanas pa pantiem laikā bija Kārlis Skalbe (1879–1945), kas, aizrādot, ka saprotams, ka vācieši un krievi neciena valsts valodu, aicināja apvienoties valodā tāpat, kā tas darīts administratīvi, lai to zinātu un cienītu, tomēr katrs palika pie sava viedokļa. Reizē Latgales jautājums pielika punktu konstitucionāla risinājuma meklējumiem citu valodu lietojumam valsts varas īstenošanā. Savukārt Tautas padomes apsvērumi, pieņemot 1918. gada 6. decembra Pagaidu nolikumu par Latvijas tiesām un tiesāšanas kārtību, par pagaidu risinājuma virzību uz vienas valodas, valsts valodas lietojumu ieguva jaunu elpu, ko var saskatīt arī tieslietu ministra Viļa Holcmaņa argumentācijā.

Savā atbildē Helmanim tieslietu ministrs norādīja:

“Pēc mana ieskata, mans cirkulārs stiprā mērā, pat burtiski saskan ar likuma tekstu, to tekstu, kurš ir 1918. gada

6. decembra likuma. Tur teikts attiecīgā pantā, ka Latvijas tiesās darīšanu valoda ir latviešu valoda, bet tiesām pēc apstākļiem un vajadzības jāpielaiž arī krievu vai vācu valodas lietošana. Savā cirkulārā privātpersonu tiesības es ne mazākā mērā neesmu ierobežojis, jo es burtiski atkārtāju likuma tekstu un saku, ka privātpersonas tiesās var lietot rakstiski un mutiski arī krievu un vācu valodu, ja apstākļi un vajadzība to prasa. Kas

³⁸⁵ *Latvijas Satversmes Sapulces stenogrammu izvilks (1920–1922): Latvijas Republikas Satversmes projekta apspriešana un apstiprināšana, op. cit., 726. lpp.*

PROKURATŪRAS INSTITUCIONĀLĀS STRUKTŪRAS ĢENĒZE UN TRANSFORMĀCIJAS. I DAĻA

še ir uzsvērts, tie ir tie paši apstākļi, ta pate vajadzība, ko prasa likums. Redzat, šeit likumu pārkāpumu nevaru atrast. Citādi es atradu par vajadzīgu regulēt jautājumu attiecībā uz mūsu advokaturu, kā zvērinātiem advokātiem, tā viņu palīgiem un privātiem advokātiem. Viņu tiesības ir zināmā mērā ierobežotas, bet šeit, man liekas, mūsu mazā Latvijā pie tagadējiem apstākļiem mums nav nekādas vajadzības, lai mūsu vietējie advokāti runātu tādā valodā, kādā viņi vēlētos. Man liekas, ka mūsu juristu skaits ir tik pietiekošs, lai mēs varētu apmierināties ar to, ka tiesās mūsu juristi uzstājas latviešu valodā, lai tie vispār runā tiesās latviešu valodu [K. J. Izcēlums]. No tam es domāju mūsu publikas intereses nebūt neciestu, ja mūsu apstākļos pastāv noteikums, ka visiem advokātiem jārunā tikai latviski. Bet es tomēr negribēju ņemt tiesības tiem advokātiem, kuri cēlušies no Latvijas apgabaliem, kuri šeit darbojušies savā darba laukā ilgāku laiku jau priekš kara; tiem tomēr es gribēju dot tiesību vēl turpmāk runāt arī citā valodā, ja viņiem patiešām tas vajadzīgs. Es noteicu, ka tiem juristiem, kuri šeit agrāk darbojušies, ir tiesība uzstāties ar tiesas atļauju krievu valodā. Te tomēr man jāaizrāda, ka pēdējā laikā pie mums ieplūst no visām malām juristi, tā lielā daudzumā no Polijas, pat Sibīrijas, ieplūst tādi ļaudis (juristi), kuriem vietējie apstākļi nemaz nav pazīstami un nav nekādu sakaru ar šejieni. Tiem, protams, neatradu par iespējamu dot tiesību uzstāties svešā valodā. Es atradu, ka šādos apstākļos mums tiešām nebūtu iespējams tiesu iestādēs strādāt. Vienīgo iebildumu pret mani varēja celt tanī ziņā, ka es prasu, lai visi raksti tiktu iesniegti valsts valodā. Tas nepieciešams, jo mēs nevaram savu tiesu personālu piespiest saprast krievu un vācu valodas, mēs nevaram pielaist, lai mūsu tiesu kanceļijas tulkotu visus šos rakstus, lai pie tiesas spriedumiem visus materialus, kuri iesniegti nelatviešu valodā, tulkotu latviski, kur kādreiz katrs vārds ir no liela svara. Šo darbu mēs nevaram uzticēt tiesu kanceļijai, bet mums tas darbs būtu jānodod tiesnešiem, bet tiesneši ir tādā mērā apkrauti ar darbu, ka viņi nevar uzņemties šo tulkošanu.”³⁸⁶

³⁸⁶ “Tieslietu ministra V. Holcmaņa runa”, op. cit., 1.–2. lpp.

3. Satversmes sapulces un tās pilnvarojumā (1920–1922) dotais prokuratūras satvars

Lai gan tiešā veidā Vilis Holcmanis nav minējis prokuratūru savā atbildē, tomēr, izskaidrojot advokātu valodas lietojuma ierobežojumu pamatojumu, viņš ir vispārinājis, norādot uz to, ka tiesās kā iestādījumos neatkarīgi no tā, vai jurists, tātad arī prokurors, uzstājas konkrētā tiesvedībā vai ir tikai tiesas iestādījumā klātesošs, jālieto latviešu valoda. Turklāt atruna par Latvijas advokātiem, kas juridisko praksi sākuši ilgāku laiku pirms kara, faktiski norāda uz to, ka visiem citiem un tātad arī prokuroriem sava amata veikšanā ir jālieto latviešu valoda. Lai gan atruna pamatā saistīta ar tiesiskās palāvbības ievērošanas nepieciešamību, tomēr reizē minētajā izņēmumā saskatāma izpratne par zināšanu par agrākajiem Krievijas likumiem, kuru darbība Latvijas Republikā tobrīd bija joprojām aktuāla, nodošanas iespējamības radīšanu.

Skaidrojums par lietvedības valodu, uzsverot, ka “mēs nevaram savu tiesu personālu piespiest saprast krievu un vācu valodas”, faktiski apliecina prasības pēc citu valodu zināšanām tiesai piederīgiem amatiem kā nepamatotu. Turklāt, ja ievēro, ka atbilstoši Vilim Holcmanim tikai tiesnesis, kas ir pieļāvis citu valodu lietojumu tiesas sēdē, ir spējīgs novērtēt tulkoto dokumentu nozīmi, citu valodu zināšanu pieprasīšana darbam prokuratūrā vai citu valodu lietojums prokuratūras lietvedībā būtu jāuzskata par nepamatotu.

Vērtējot cirkulāru formāli, jāsecina, ka tas ir gan vispārīgs, tātad pārsniedz sākotnēji Aleksandra II tiesu reformas zīmētās tieslietu ministra pilnvaras. Apstāklis, ka tas skar iekšējās kārtības un lietvedības noteikumus, norāda uz saturiskajām apkārtrakstu robežām. Savukārt tas, ka tieslietu ministrs Vilis Holcmanis sava cirkulāra aizstāvēšanu sāk ar tiešu norādi, ka tas ir saskaņā ar 1918. gada 6. decembra Pagaidu nolikumu par Latvijas tiesām un tiesāšanas kārtību un vietām, pat tieši citē to, norāda uz to, ka vispārīgās uzraudzības īstenošanā, lai arī nav tiešas saites ar juridisko doktrīnu, kas bijusi ietverta 1864. gada

20. novembra Augstākā apstiprinājuma tiesu iekārtas nolikumā, tomēr tā nav gluži zudusi. Reizē, analizējot tieslietu ministra argumentāciju, sevišķi norādi, ka “savā cirkularā privātpersonu tiesības es ne mazākā mērā neesmu ierobežojis”³⁸⁷, jāsecina, ka tieslietu ministra pilnvaru noteikšanā acīmredzot dominē juridiskā doktrīna par šķīrumu starp to, kas regulējams ar iekšējiem normatīvajiem aktiem un kas regulējams ar ārējiem normatīvajiem aktiem. Pieņemot, ka tiesu sistēmai piederīgie amati ir īpaši pakļautas personas un šo amatu izpildē, sevišķi tiesu iestādes, nav uzskatāmi par privātpersonām, tieslietu ministra apkārtrakstiem pakļauto personu loks paplašinās ārpus Aleksandra II tiesu reformas iecerētajiem rāmjiem.

Lietu sagatavošana un virzība tiesas izskatīšanai

Ja valodu lietojuma tiesu iestādēs noteikšanā ir saskatāmas apkārtraksta pazīmes, jo 1921. gada decembra cirkulārs bija iecerēts kā 1918. gada 6. decembra Pagaidu nolikumu par Latvijas tiesām un tiesāšanas kārtībai vienveidīgas kārtības noteikšanas līdzeklis tiesu iestādījumos, tad tieslietu ministra aprakstītajos cirkulāros par lietu virzības tiesas izskatīšanai paātrināšanu nojaušama tiešu priekšrakstu došanas prakse. Lai analizētu šāda veida cirkulāru dabu un saturu, der citēt tieslietu ministra Viļa Holcmaņa budžeta runas teksta daļu:

“Tiklīdz es stājos resora priekšgalā, es jau spēru visus soļus lai paātrinātu iepriekšējo izmeklēšanu, lai pavairotu izmeklēšanas tiesnešu skaitu un lai dotu kandidatus, kas palīdzētu izmeklēšanas tiesnešiem. Tādus pašus soļus spēruse neatkarīgi no manis arī tiesas palata, prokuratūra, un šie soļi devuši ļoti jūtamus un redzamus panākumus. Pēc mana pēdējā cirkulāra attiecībā uz lietu izmeklēšanas gaitu paātrināšanu, š. g.

9. marta cirkulāra, tiesu resorā iesākts steidzīgs darbs, kura nolūks bija, likvidēt tos veco lietu krājumus, kuri galvenā kārtā

³⁸⁷ “Tieslietu ministra V. Holcmaņa runa”, op. cit., 1. lpp.

3. Satversmes sapulces un tās pilnvarojumā (1920–1922) dotais prokuratūras satvars

bija par izmeklēšanas traucēkli. Ja būtu darišanas tikai ar tekošo noziedzību, tad bez šaubām pat tie izmeklēšanas tiesneši, kas vēl nav sevišķi iestrādājušies savā darbā, spētu savu darbu veikt; bet traģedija bija tā, ka mūsu tiesām bija jānodarbojas ne tikai ar tekošo noziedzību, bet bija jālikvidē krājumi no juku laikiem. Mums bija darišana pat arī tiem noziegumiem, kas bija izdarīti cara laikā, kas izdarīti lielinieku un okupācijas laikā. [...]”³⁸⁸

Norāde uz to, ka tieslietu ministra rīcība saskanēja ar patstāvīgu Tiesu palātas un prokuratūras rīcību, apliecina apzināšanos par 1864. gada 20. novembra Augstākā apstiprinājuma tiesu iekārtas nolikumā ietvertās domas par saskaņotības nepieciešamību šāda veida jautājumos. Savukārt turpinājumā sniegtā statistika, kas apliecina tieslietu ministra rīcības efektivitāti, ir tiešā sakarībā ar nolikumā ietverto tiesu resoram regulāri īstenojamu pienākumu sniegt atskaides un statistiku tieslietu ministram, lai šādā veidā risinātu tiesu efektivitātes jautājumus un līdz ar to arī likuma varu. Uzskatāmībai dotā statistika:

“Attiecībā uz Rīgas apgabaltiesas rajonu jāsaka, ka uz šī gada 1. janvāri atradās izmeklēšanā 2085 lietas, uz 1. maiju no šīm lietām palikušas tikai 1587, tā tad pa četriem mēnešiem lietu skaits samazinājies par 500 jeb par 1/4. Tas bija Rīgā. Vēl labāki rezultāti ir citur, piemēram Jelgavā. Jelgavas apgabaltiesā uz 1922. g. 1. janvāri bija 1194 lietas un uz 1. maiju palikušas pāri tikai 780 lietas. Tā tad šie % vairs nav tikai 1/4, bet gan daudz vairāk. Liepājas apgabaltiesas rajonā bija uz šī gada 1. janvāri 1018 lietas, uz 1. maiju palikušas pāri 470. Tā tad šie lielākā puse no visām lietām samērā īsā laikā ar lielu enerģijas patēriņu izmeklēta.”³⁸⁹

Tādējādi efektivitātes vārdā, reizē vadoties no pārejas – no vienas valstiskas formas uz citu, no kara uz mieru, no agrākiem

³⁸⁸ “Tieslietu ministra V. Holcmaņa runa”, *op. cit.*, 1. lpp.

³⁸⁹ “Tieslietu ministra V. Holcmaņa runa”, *op. cit.*, 1. lpp.

PROKURATŪRAS INSTITUCIONĀLĀS STRUKTŪRAS
ĢENĒZE UN TRANSFORMĀCIJAS. I DAĻA

Krievijas likumiem uz parlamentārā ceļā un parlamenta pilnvarojumā izdotiem likumiem – apsvērumiem, acīmredzot ir atdarinātas prakses, kas balstītas Aleksandra II tiesu reformā, pielāgojot tās jaunajai tiesiskajai sistēmai un neatliekamajai faktiskajai nepieciešamībai. Reizē šāda prakse nenoliedzami ir veidojusi jaunās izpratnes par tiesu sistēmas organizāciju un pilnvarām šīs organizācijas izveidē.

4. Latvijas Republikas Saeima un tās pilnvarojumā (1922–1934) dotais prokuratūras satvars

Prokuratūras kompetenču un pilnvaru saturiskās izmaiņas laika posmā no 1. Saeimas ievēlēšanas un līdz 4. Saeimas darbības pārtraukšanai 1934. gada 15. maija apvērsuma rezultātā pamatā noteikusi praksē atklāto pilnveidojumu nepieciešamību. Šo pilnveidojumu iedzīvināšanā ar kodifikācijas un normatīvu aktu jaunrades palīdzību aktīvu lomu uzņēmās Ministru kabinets.

4.1. Normatīvais tvērums

4.1.1. *Tiesu iekārtas likumi*

Šajā laikā top jauna 1864. gada 20. novembra Augstākā apstiprinājuma tiesu iekārtas nolikuma kodifikācija, kas saukta Tiesu iekārtas likumi un kur, salīdzinot ar iepriekšējo 1914. gada izdoto, ne tikai atspoguļoti iepriekš veikti papildinājumi un pārgrozījumi, bet arī pantiem dota jauna numerācija,³⁹⁰ kas pat kodifikatoriem sagādāja sarežģījumus, jo jau pirmajos mēnešos pēc publikācijas atklājās neatbilstības.³⁹¹ Tomēr kodifikācija vien nerisināja prokuratūras sakarā atklātās saturiskās neatbilstības aktuālajai tiesiskajai sistēmai un domstarpības par kompetencēm un pilnvarām. Tiesu iekārtas likuma raisīto domstarpību risināšana kļuva par pastāvīgu publiskas diskusijas daļu gan presē, gan arī valsts varas īstenotāju starpā – Saeimā,

³⁹⁰ *Tiesu iekārtas likumi*. Rīga: Tieslietu ministrijas kodifikācijas nodaļa, 1924.

³⁹¹ Par kodifikāciju ziņo 1924. gada jūlija un augusta izdevumu pārskatā ("Bibliografija. V. Caunes: Latv. tekošo izdevumu biļetēns decimaliedalījumā. Julijs un augusts 1924.", *Latviju Grāmata*, Nr. 5, 1924, septembris/oktobris, 484. (481.–494.) lpp.), bet par labojumiem ziņo oktobra sākumā ("Valdības iestāžu paziņojumi. Izlabojušs", *Valdības Vēstnesis*, Nr. 230, 1924, 9. oktobris, 1. lpp.).

Ministru kabinetā un tiesā –, tomēr normatīvi risinājumi nesniedzās pāri kodifikācijas pārgrozījumiem un papildinājumiem.

4.1.2. Sodu likums

Latvijas Republikas Sodu likuma tapšana un spēkā stāšanās aizņēma trīspadsmit gadus. 1903. gada 22. marta Augstākā apstiprinājuma krimināllikumu krājums³⁹², kas Latvijas Republikas tiesību sistēmā pārņemts un saukts 1903. gada Sodu likumu krājums vai Sodu likums, tā pārņemšanas brīdī neatbilda Latvijas Republikas tiesiskajai iekārtai, arī pārņemšanas brīdī tā piemērošanas pieredze bija tikai likumu krājumu daļā un attiecās tikai uz daļu no Latvijas Republikas teritorijas, kādēļ 1918. gada 6. decembra Pagaidu nolikuma par Latvijas tiesām un tiesāšanas kārtību 1. panta 1. punkts tā piemērošanu neizplatīja uz Latgali (tikai atbilstoši Tautas padomes 1920. gada 15. maija Likumam par Krievijas 1903. gada Soda likumu ieviešanu Latgalē³⁹³ tas ar līdž tam veiktiem pārgrozījumiem un papildinājumiem stājās spēkā visā Latvijā).³⁹⁴ Raksturojot to, ar ko, piemēram, nācās saskarties Senātam, nodrošinot Tautas padomes lēmuma īstenošanu, raksturo Aleksandra Būmaņa (1881–1937) atmiņas

³⁹² № 22704, 22 марта 1903 года. Высочайше утвержденное Уголовное Уложение. – Объ отсрочкъ введенія законоположеній 12 іюля 1889 года и Временныхъ Правиль 12 іюня 1900 года въ губерніяхъ Витебской, Минской и Могилевской, Императора Николая II, Полное собрание законовъ Россійской Имперіи, собрание третіе, томъ XXIII, отдѣленіе I, 1903, отъ № 22360–22338 и дополненія. Санктпетербургъ:

Государственная Типографія, 1905, стр. 8. Pieejams:

<https://runivers.ru/bookreader/book10023/#page/176/mode/1up>

³⁹³ “177. Likums par Krievijas 1903. gada Soda likumu ieviešanu Latgalē”, *Likumu un valdības rīkojumu krājums*, Nr.2, 1920, 30.aprīlis, 7. lpp.

³⁹⁴ Sk. Linde, Alfrēds [*Cand. iur. p.-ltn.*]. “Latvijas jaunais Sodu likums. Tā izstrādāšanas gaita. Vispārēji apsvērumi. Jaunā likuma nozīme karavīriem”, *Militārais Apskats*, Nr. 10 (18), 1933, oktobris, 1741.–1745. lpp.

4. Latvijas Republikas Saeima un tās pilnvarojumā (1922–1934) dotais prokuratūras satvars

par Miķeļa Gobiņa darbu Senāta kriminālā departamenta priekšsēdētāja amatā, esot Tautas padomes apstiprinātam ar 1919. gada 5. septembra lēmuma a. punktu.³⁹⁵

“Senatā G. vajadzēja būt kā vadītājam tā radītājam, jo Latvijā bij ievesti Kr. 1903. g. Sodū likumi, no kuriem liela daļa vēl nekad nebij praksē piemērota.”³⁹⁶

Tādējādi likumsakarīgi, ka Kārļa Ulmaņa pirmā Ministru kabineta tieslietu ministra Rūdolfa Benusa (1881–1940) viens no pirmajiem darbiem bija komisijas izveide jauna Sodū likuma izstrādei.

Tieslietu ministra Rūdolfa Benusa jauna sodū likuma izstrādei izveidotā komisija Tieslietu ministrijas juriskonsultācijas locekļa Pētera Jakobi³⁹⁷ (1877–1941) vadībā no 1920. gada 9. jūlija līdz 1921. gada 12. martam sagatavoja paskaidrojumu – *Paskaidrojošā piezīme par 1903. gada Krimināllikumu krājuma caurskatīšanas darbu, kas veikts ar mērķi, lai pielāgotu to [Krimināllikuma krājumu] laikmetīgās Latvijas valsts iekārtas apstākļiem, ar grozītiem pantiem un jaunu pantu projektiem, kā arī ar norādēm par izslēgtajām normām*³⁹⁸, kas bija publicēti

³⁹⁵ “Latvijas tiesneši”, *Valdības Vēstnesis*, Nr. 34, 1919, 11. septembris, 2. lpp.

³⁹⁶ Būmanis, Aleksandrs. “Miķelis Gobiņš †”, *Tieslietu Ministrijas Vēstnesis*, Nr. 1/2, 1931, 71. lpp.

³⁹⁷ Vārda un uzvārda rakstībā ievērota oficiālajos dokumentos izmantotā. 1923. gada 20. februāra personas apliecībā Nr. 1520 latviešu valodā norādīts – “Jakobi Peters, Nikolaja d.”, bet franču valodā – “Jacoby Pierre, Nicolas”. Savukārt Rīgas prefektūras Ārzemnieku nodaļas 1928. gada 1. dokumentā Nr. 2643, ar kuru Pasu daļai uzdots izsniegt Latvijas pasi, norādīts – “Jakobi, Peteris, Nikolaja d.” LVVA, 2996. f., 9. apr., 514. l., 1923. gada 20. februāra personas apliecība Nr. 1520; LVVA, 2996. f., 9. apr., 515. l., Rīgas prefektūras Ārzemnieku nodaļas 1928. gada 2. maija dokuments Nr. 2643, ar kuru uzdod Pasu nodaļai izsniegt Latvijas pasi.

³⁹⁸ *Объяснительная записка къ работамъ по пересмотру Уголовного Уложения 1903. г. въ цѣляхъ приспособленія его къ условіямъ*

PROKURATŪRAS INSTITUCIONĀLĀS STRUKTŪRAS GENĒZE UN TRANSFORMĀCIJAS. I DAĻA

1921. gadā krievu valodā un izsūtīti “tiesu iestādēm un citiem ieinteresētiem resoriem, kā arī personām, no kuŗām ienāca atsauksmes”³⁹⁹. 1923. gadā paskaidrojums publicēts latviešu valodā gan atsevišķā izdevumā, gan arī *Tieslietu Ministrijas Vēstneša* divos laidienos – likumprojekts un paskaidrojums.⁴⁰⁰

Tieslietu Ministrijas Vēstnesis (iznāca no 1920. līdz 1940. gadam) bija oficiāls tieslietu resora izdevums, kur publicēta oficiāla informācija dokumentu un ziņu veidā un viedokļa raksti. Ievērojot to, ka viedokļa raksti nav nodalīti no oficiālas informācijas, lai noskaidrotu publikāciju pēc formas un šīs publikācijas autoru, jāveic kontentanalīze. Piemēram, tieslietu ministrs Vilis Holcmanis ir norādīts likumprojekta un paskaidrojumu par likumprojektu publikāciju noslēgumā.⁴⁰¹ Abos gadījumos publikāciju saturs liecina, ka tie ir dokumenti, bet tieslietu ministrs ir par šo dokumentu saturu atbildīgā

современного государственного строя Латвии съ текстомъ измѣненныхъ и вновь проектируемыхъ статей, а равно указаніемъ статей исключенныхъ. Rīga: Pīriņa un Upmaņa tipogrāfija, 1921. Citēts pēc Jakobi, Pēteris. “Sodu likumu izstrādāšanas gaita”, *Jurists*, Nr. 1, 1928, 22. marts, 9. sleja.

³⁹⁹ Jakobi, Pēteris. “Sodu likumu izstrādāšanas gaita”, *Jurists*, Nr. 1, 1928, 22. marts, 9. sleja.

⁴⁰⁰ *Sodu likumi. Projekts. Pirmā nodaļa. Noziedzīgi nodarījumi un sodi vispār. Paskaidrojums pie Sodu likumu projekta.* Rīga: Valts tipogrāfija, 1923. Citēts pēc “A. Gintera: Pilnīgs Latvijas tekošo izdevumu bijetens decimālsadalījumā. Februāris – 1923”, *Latviju Grāmata*, Nr.3, 1923, 54. lpp.; Holcmanis, Vilis [tieslietu ministrs]. “Paskaidrojumi pie Sodu likumu projekta”, *Tieslietu Ministrijas Vēstnesis*, Nr. 2, 1923, 57.–83. lpp.; Holcmanis, Vilis [tieslietu ministrs]. “Sodu likumu projekts”, *Tieslietu Ministrijas Vēstnesis*, Nr. 9/10, 1923, 122.–142. lpp.

⁴⁰¹ Holcmanis, Vilis [tieslietu ministrs]. “Paskaidrojumi pie Sodu likumu projekta”, *Tieslietu Ministrijas Vēstnesis*, Nr. 2, 1923, 57.–83. lpp.; Holcmanis, Vilis [tieslietu ministrs]. “Sodu likumu projekts”, *Tieslietu Ministrijas Vēstnesis*, Nr. 9/10, 1923, 122.–142. lpp.

4. Latvijas Republikas Saeima un tās pilnvarojumā (1922–1934) dotais prokuratūras satvars

amatpersona. Citos gadījumos nošķiršana nav tik viennozīmīga.⁴⁰²

Tieslietu ministra Viļa Holcmaņa veidotā sodu likumprojekta izstrādei komisija savu darbu sāka 1921. gada 8. oktobrī un pamatoja uz iepriekš saņemtajiem atzinumiem par publicēto likumprojektu un paskaidrojumiem. Komisijas vadība bija uzticēta sākumā senatoram Miķelim Gobiņam (1866–1931),⁴⁰³ kas ir bijis pirmais *Tieslietu Ministrijas Vēstneša* redaktors un ir minēts arī kā 1903. gada Krimināllikumu krājuma tulkotājs⁴⁰⁴. Komisijas pastāvīgā referenta pienākumi bija uzticēti iepriekšējās komisijas vadītājam, līdz ar to nodrošinot uzsāktā darba pēctecību, jo komisijas sastāvs bijis mainīgs un kopumā tajā darbojušās 35 personas, kas pārstāvēja gan valsts

⁴⁰² Cits piemērs – Disterlo, Balduins. “Juridiskas piezīmes pie Latvijas Republikas Satversmes”, *Tieslietu Ministrijas Vēstnesis*, Nr. 7, 1923, 1.–13. lpp. – ir skaidri nosakāms viedokļa raksta piemērs, jo raksta parakstā norādīts “Disterlo”, neminot amatu, bet raksta pirmās lappuses vēlē ir norādīts: “leviētojot cienījamā līdzstrādnieka rakstu pilnīgi negrozītā veidā, redakcija aizrāda, ka dažām rakstā izteiktām domām viņa nepiekrīt un patur sev tiesību turpmāk dot iespēju izteikties arī citādiem ieskatiem. Redakcija.” Visbeidzot, tās saturiski viedokļa rakstam līdzīgas publikācijas kā prokurora biedra Leo Vittes (1887–1948) raksts – Vitte, Leo [prokurora biedrs]. “Vai nebūtu vēlams uzsākt jauna sodu likuma izstrādāšanu?” *Tieslietu Ministrijas Vēstnesis*, Nr. 3, 1936, 488.–508. lpp. – uztverts kā oficiāls viedoklis, kas ietverts viedokļa raksta formā, jo par to publicēts pretraksts citā izdevumā – Hillmans, Marks [zvēr. adv.]. Vai vajag izstrādāt jaunu Sodu likumu? *Jurists*, Nr. 5/6 (75/76), 1936, 115.–120. slejas –, lai gan, kā norādīts Balduina Fon Disterlo iepriekš minētās publikācijas sakarā, redakcija ir iepriekš apliecinājusi gatavību publicēt par *Tieslietu ministrijas Vēstnesī* publicēto viedokli.

⁴⁰³ Linde, Alfrēds [*Cand. iur.* p.-ltn.]. “Latvijas jaunais Sodu likums. Tā izstrādāšanas gaita. Vispārēji apsvērumi. Jaunā likuma nozīme kaŗavīriem”, *op. cit.*, 1743. lpp.

⁴⁰⁴ Būmanis, Aleksandrs. “Miķelis Gobiņš †”, *Tieslietu Ministrijas Vēstnesis*, Nr. 1/2, 1931, 70.–71. lpp.; Lazdiņš, Viktors [zv. adv.]. “Senātors Miķelis Gobiņš †”, *Universitas*, Nr. 10 (19), 1931, 15. februāris, 11. lpp.

PROKURATŪRAS INSTITUCIONĀLĀS STRUKTŪRAS ĢENĒZE UN TRANSFORMĀCIJAS. I DAĻA

pārvaldi, gan tiesu resoru, gan akadēmisko sabiedrības daļu.⁴⁰⁵ Komisija izvērsti protokolēta – 170 protokoli veido 1050 rakstāmmašīnas drukas lapas.⁴⁰⁶ Komisijas vadības darbu turpināja Pauls Mincs (1868–1941), Latvijas Universitātes profesors, iepriekš Tautas padomes loceklis, valsts kontrolieris, Satversmes sapulces loceklis, Kārļa Ulmaņa pirmā Ministru kabineta darba ministrs.⁴⁰⁷ Komisijas darbam noslēdzoties, 1928. gadā Sodu likuma projekts ar paskaidrojumiem publicēts vairākos turpinājumos *Tieslietu Ministrijas Vēstnesī*.⁴⁰⁸ 1928. gada 27. februārī tieslietu ministrs Edvins Magnuss (1888–1974) Ministru kabinetam iesniedza kodifikācijas nodaļas caurskatīto likumprojektu.⁴⁰⁹ Likumprojekts savā būtībā uzskatāms par pilnveidotu kodifikāciju:

“[...] komisija pirmā kārtā griezās pie 1903. g. Sodu likumiem un tiesu prakses, kura izstrādājusi vienu otru Sodu likumu

⁴⁰⁵ Jakobi, Pēteris. “Sodu likumu izstrādāšanas gaita”, *Jurists*, Nr. 1, 1928, 22. marts, 9. sleja.

⁴⁰⁶ Dāvids, Voldemārs. “Latvijas Sodu likumu izstrādāšanas gaita”, *Tieslietu Ministrijas Vēstnesis*, Nr. 10/11, 1927, 366. lpp.

⁴⁰⁷ Treijs, Rihards. “Paula Minca laiks (19.12.1920. – 18.06.1921.)”, *Latvijas valsts un tās vīri*. Latvijas Republikas Valdības. Ministri savos darbos. 1918.–1940. Ar Pirmās Republikas un Otrās Republikas Saeimas un Valdības locekļu sarakstiem pielikumā, iekārtojuma autors Georgs Krutojs, galvenais redaktors Oskars Gerts. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 1998, 365.–367. lpp.

⁴⁰⁸ Magnus, Edvins. [tieslietu ministrs]. “Sodu likumu projekts. Paskaidrojums”, *Tieslietu Ministrijas Vēstnesis*, Nr. 4, 1928, 128.–132. lpp.; “Sodu likumu projekts”, *Tieslietu Ministrijas Vēstnesis*, Nr. 4, 1928, 132.–143. lpp.; “Sodu likumu projekts. (Turpinājums.)”, *Tieslietu Ministrijas Vēstnesis*, Nr. 5/6, 1928, 192.–207. lpp.; “Sodu likumu projekts. (Turpinājums.)”, *Tieslietu Ministrijas Vēstnesis*, Nr. 7/8, 1928, 236.–249. lpp.; “Sodu likumu projekts. (Turpinājums.)”, *Tieslietu Ministrijas Vēstnesis*, Nr. 9, 1928, 263.–275. lpp.; “Sodu likumu projekts. (Turpinājums.)”, *Tieslietu Ministrijas Vēstnesis*, Nr. 10/11, 1928, 379.–384. lpp.; “Sodu likumu projekts. (Beigas.)”, *Tieslietu Ministrijas Vēstnesis*, Nr. 12, 1928, 425.–467. lpp.

⁴⁰⁹ Jakobi, Pēteris. “Sodu likumu izstrādāšanas gaita”, *Jurists*, Nr. 1, 1928, 22. marts, 9. sleja.

4. Latvijas Republikas Saeima un tās pilnvarojumā (1922–1934) dotais prokuratūras satvars

jautājumu, un tikai, ja spēkā esošais likums neapmierināja komisiju, tā griezās pie ārzemju likumdošanas, ņemot vērā pirmā kārtā Šveices un Vācijas kodeksu projektus. Augšminētais liecina, ka 1903. g. Soda likumi uzskatāmi par Latvijas kodeksa pamatkodolu, un ciktāl Soda likumu principi un nosacījumi izrādījušies par pieņemamiem, tiktāl jāuzskata arī par spēkā esošiem tie motīvi, uz kuriem tie dibināti.

No tam izriet, ka Latvijas projektu nevar uzskatīt par pilnīgi jaunradītu kodeksu, kas būtu darināts, izejot no jauniem abstraktiem principiem. Bet reizē ar to projektu nevar uzskatīt par patapinājumu no kāda Rietum-Eiropas kodeksa, kaut tas pēc savas konstrukcijas arī būtu visai pilnīgs.”⁴¹⁰

1.Saeima nepaspēja izskatīt likumprojektu, tāpēc 1930. gada

25. septembrī Ministru kabinets Satversmes 81. panta kārtībā izdeva jaunu soda likumu, nosakot spēkā stāšanās termiņu 1931. gada 31. martā.⁴¹¹ Spēkā stāšanās termiņš bija vairākkārt pagarināts. Tīkmēr, kamēr likums vēl nebija spēkā, noritēja tā skatīšana un pilnveidošana Saeimas juridiskās komisijas sevišķi veidotajā Soda komisijā, kur piedalījās arī tieslietu ministra veidotās komisijas pēdējais vadītājs Pauls Mincis. Rezultātā, ievērojot pēdējos pārgrozījumus un papildinājumus, 1933. gada 28. aprīlī Ministru kabinets Satversmes 81. panta kārtībā izdeva Soda likumu jaunā redakcijā, nosakot Satversmes 81. panta kārtībā izdoto Noteikumu par Soda likuma un Disciplinārsodu likuma ieviešanas 1. pantā spēkā stāšanos 1933. gada 1. jūlijā.⁴¹²

⁴¹⁰ Magnus, Edvins. [tieslietu ministrs]. “Sodu likumu projekts.

Paskaidrojums”, *Tieslietu Ministrijas Vēstnesis*, Nr. 4, 1928, 130. lpp.

⁴¹¹ “138. Soda likums. (Izdoti Latvijas Republikas Satversmes 81.p. kārtībā.)”, *Likumu un Ministru kabineta noteikumu krājums*, 17. burtnīca, 1930, 14. oktobris, 260.–357. lpp.; “139. Noteikumi par Soda likuma ieviešanu. (Izdoti Latvijas Republikas Satversmes 81.p. kārtībā.)”, *Likumu un Ministru kabineta noteikumu krājums*, 17. burtnīca, 1930, 14. oktobris, 357. lpp.

⁴¹² “134. Soda likums. (Izdots L. R. S. 81. p. kārtībā.)”, *Likumu un Ministru kabineta noteikumu krājums*, 7. burtnīca, 1933, 8. jūnijs, 165.–264. lpp.; “135. Noteikumi par Soda likuma un Disciplinārsodu likuma ieviešanu. (Izdoti

1933. gada 16. jūnijā Saeima pieņēma jaunu Likumu par Sodlu likuma un Disciplinārsodu likuma ieviešanu, paredzot tā 1. pantā, ka jaunajā redakcijā Ministru kabineta pieņemtais Sodlu likums stājas spēkā 1933. gada 1. augustā.⁴¹³ Tādējādi 1903. gada 22. marta Sodlu likumi zaudēja spēku tāpat kā zaudēja spēku arī Ministru kabineta Satversmes 81. panta kārtībā 1930. gada 25. septembrī izdotsais Sodlu likums, kas tā arī nekad nebija stājies spēkā.

Profesors Arveds Švābe (1888–1959) 1933. gada raksta pirmajā daļā, kas veltīta Sodlu likuma valodai, norāda, ka līdzās Paulam Mincam un Pēterim Jakobi, kas ir uzskatāmi par galvenajiem likuma autoriem, ievērojamu pienesumu sniedzis arī Konstantīns Gaigals (1875–1923, līdz uzvārda maiņai 1921. gadā Hiršs), kas 1918. gada 16. decembrī bija iecelts par Rīgas apgabaltiesas tiesnesi, 1919. gada 29. decembrī – par Rīgas apgabaltiesas 2. kriminālnodaļas tiesas priekšsēdētāja biedru, bet kopš 1921. gada līdz nāves brīdim bija Tiesu palātas kriminālā departamenta loceklis.⁴¹⁴ Atbilstoši tieslietu ministra Viļa Holcmaņa rakstītajam nekroloģam Konstantīna Gaigala piemiņai, kur izmantota gan nelaika sagatavota autobiogrāfija, gan arī tieslietu ministra atmiņas, Gaigals 1921. gada 16. oktobrī bija iecelts par Sodlu likumu pārstrādāšanas komisijas locekli. Viņš ir uzskatāms par Sodlu likuma pirmās nodaļas (noziedzīgie nodarījumi un sodi vispār) un otrās līdz astotās (politiskie un reliģiskie noziegumi) nodaļu terminoloģijas un valodas radītāju; Gaigals rediģējis arī citu nodaļu tekstus. Konstantīns Gaigals arī

L. R. S. 81. p. kārtībā.)”, *Likumu un Ministru kabineta noteikumu krājums*, 7. burtnīca, 1933, 8. jūnijs, 264. lpp.

⁴¹³ “158. Likums par Sodlu likuma un Disciplinārsodu likuma ieviešanu”, *Likumu un Ministru kabineta noteikumu krājums*, 9. burtnīca, 1933, 6. jūlijs, 290. lpp.

⁴¹⁴ Holcmanis, Vilis. “Konstantīna Gaigala autobiogrāfija”, *Tieslietu Ministrijas Vēstnesis*, Nr.1, 1923, 4. lpp

4. Latvijas Republikas Saeima un tās pilnvarojumā (1922–1934) dotais prokuratūras satvars

vadīja Viļa Holcmaņa 1922. gadā izveidoto Sodu likumu tulkošanas latviešu valodā komisiju.⁴¹⁵

Iemesli, kādēļ Vilis Holcmanis uzticēja jaunā Sodu likuma valodas veidošanu un veco Sodu likumu tulkošanu Konstantīnam Gaigalam, varēja būt vairāki. Pirmkārt, viņam bija ievērojama pieredze redaktora darbā dažādos izdevumos, tostarp Jāņa Čakstes (1859–1927.) laikrakstā *Tēvija* un Jāņa Veismaņa (1903–1905) mēnešrakstā *Vērotājs*. Otrkārt, viņam bija pieredze darbā ar Latviešu konversācijas vārdnīcas tautsaimniecības un daļēji juridiskās nodaļas izstrādi. Treškārt, Gaigals īsu brīdi darbojies arī *Jaunajā Vārdā*, kad to no Viļa Holcmaņa bija pārņēmis Ērmanis Pīpiņš (1873–1927). Visbeidzot, viņa Maskavas universitātes juridiskās fakultātes ietvaros aizstāvētā kandidāta darba pārstrādājums *Sodu mērķi* bija publicēts Veismaņa *Vērotājā*, tādējādi visai ticami, ka desmit gadus vēlāk studijas Maskavas universitātē beigušajam Vilim Holcmanim nevarēja būt palicis nemanīts šis darbs. Nevar izslēgt, ka nozīme bija arī apstāklim, ka Konstantīns Gaigals bija viens no *Fraternitas Moscoviensis* statūtu izstrādātājiem un pirmais valdes priekšsēdētājs (*seniors*)⁴¹⁶, bija nozīme tieši Gaigala izvēlē.

Nepilnus divus gadu vēlāk, 1935. gadā publicējot 1933. gadā sāktu publikāciju par jaunā Sodu likuma valodu, Arveds Švābe norāda, ka 1933. gada Sodu likums tāpat kā tā pirmavots ir rakstīts un apspriests krievu valodā un tikai Ministru kabineta un Saeimas vajadzībām tulkots. Krievu Sodu likuma tulkojumu veicis kodifikācijas nodaļas tulkotājs Jānis Lauva (1873–1953)⁴¹⁷ Konstantīna Gaigala un Aleksandra Būmaņa redakcijā. Tādējādi Gaigals un Būmanis atbilstoši

⁴¹⁵ Holcmanis, Vilis. "Konstantina Gaigala autobiografija", *op. cit.*, 5. lpp.

⁴¹⁶ Holcmanis, Vilis. "Konstantina Gaigala autobiografija", *op. cit.*, 1.–2. lpp.

⁴¹⁷ "Jāņa Lauvas 25 darba gadi", *Tēvija*, Nr. 178, 1944, 31. jūlijs, 4. lpp.

PROKURATŪRAS INSTITUCIONĀLĀS STRUKTŪRAS ĢENĒZE UN TRANSFORMĀCIJAS. I DAĻA

Švābem “veidoja mūsu sodu likumu terminoloģiju”⁴¹⁸. Turpat Švābe norāda, ka jaunā Sodu likuma tekstu no 1. līdz 127. pantam latviskojis lielākoties Konstantīns Gaigals, no 128. panta Voldemārs Dāvids, reizē vairāki panti pārņemti arī no Krievu Sodu likuma tulkojuma. Švābe secina:

“Tā tad spēkā esošo Lsl. [Latvijas Sodu likuma – K. J.] valodu radījuši trīs autori sešu gadu (1922.–27. g.) laikā, no kā a priori var spriest, ka tai nevar būt stila vienības un oriģinālprōzai raksturīgo īpašību.”

Savu secinājumu viņš izvērsti arī ilustrē ar piemēriem un to analīzi. Līdz ar to, lai gan publikācijas sākumā 1933. gadā viņš atzinīgi novērtē, ka latviešu juridiskā valoda 200 gadu laikā ir kļuvusi izkoptāka,⁴¹⁹ tomēr viņa noraidošās attieksmes pret jaunā Sodu likuma valodu pamatā ir viņa pārliecība, ka citu valstu un citās valodās rakstītu likumu pārņemšanas rezultātā radītajām normām trūkst latviešu tautas gara, kas savukārt neizbēgami ietekmē normas juridisko un valodas kvalitāti:

“Jaunā Sodu likuma vēsture liecina, ka tam — pretstatā Latvijas Republikas Satversmei un Agrārās Reformas Likumam — nav savas nacionālas sejas, kas arī saprotams, zinot, ka tas ir Krievijai rakstīts 1903. g. kodeks ar Latvijā 13 gadu laikā kādās

380 sēdēs 4 valdības komisijās un 4 Saeimās izdarītiem labojumiem, grozījumiem un papildinājumiem 2 valodās, pie kam faktiski tulkojumam piešķirā oriģināla nozīmi. Tauta šāda veida kodifikācijas darbus jau 19. g. s. sākumā raksturoja ar formulu «Vecs zirgs ar jauniem sedliem».

Bet tāpat kā daīlliteratūrā, tā tiesībās neviens teksta tulkojums nevar atvietot savu oriģinālu, jo pret tulkotāja gribu kļūst par iztulkojumu. To atzīst arī Latvijas vācu un krievu juristi. [...] Pie tā atliek tikai piebilst, ka šoreiz jaunā likuma gars ne valodas,

⁴¹⁸ Švābe, Arveds [prof.]. “Mūsu sodu likumu valoda. (Beigas.)”, *Tieslietu Ministrijas Vēstnesis*, Nr. 3, 1935, 585. lpp.

⁴¹⁹ Švābe, Arveds [prof.]. “Mūsu sodu likumu valoda”, *Tieslietu Ministrijas Vēstnesis*, Nr. 6–8, 1933, 132. lpp.

4. Latvijas Republikas Saeima un tās pilnvarojumā (1922–1934) dotais prokuratūras satvars

ne tiesību ziņā nav latviešu tautas gars, bet gan izteic sava pirmavota — 1903. g. likuma — svešo garu. Pat nezinot 1933. g. Sodu likuma vēsturi, katrs literariski izglītots cilvēks, uzšķīris jebkuru lapaspusi, pateiks, ka tas ir tulkojums no krievu valodas.”⁴²⁰

Arveda Švābes jaunā Sodu likuma analīze uzskatāmi raksturo tieslietu resora, arī prokuratūras ikdienas darba grūtības saistībā ar valodu prasmi un Krievijas agrāko likumu pārzināšanu un aktuālo nepieciešamību veidot atbilstīgu latviešu juridisko valodu tā, lai šādā valodā rakstītā normatīvā akta teksta jēga būtu tieši nolasāma, nevis izprotama tikai ar šī teksta vēsturisko priekšteču citās valodās starpniecību. Tādējādi līdztekus izaicinājumiem, kas bija saistīti ar jaunajam Sodu likumam atbilstīgas prakses veidošanu, arī no prokuratūras tobrīd sagaidīja latviešu juridiskās valodas prasību ievērošanu, atbilstīgu tās lietošanu un aktīvu dalību pilnveides procesos.

4.1.3. Civilprocesa un Kriminālprocesa likumi

Līdzīgi kā Tiesu iekārtas likumi, tā arī Civilprocesa likumi un Kriminālprocesa likumi bija attiecīgi 1864. gada 20. novembra Augstākā nodibinājuma Civilās tiesvedības nolikuma un 1864. gada 20. novembra Augstākā nodibinājuma Kriminālās tiesvedības nolikuma kodifikācijas, kas saturēja pārgrozījumus un papildinājumus. Turklāt, ievērojot to, ka kodifikācija Latvijas Republikā minētajos normatīvajos aktos sākotnēji veikta tikai daļēji, tad vienlaicīgi izmantoti dažādu laiku izdevumi. Rezultātā, pat pieņemot likuma grozījumus, Saeimai bija jāizmanto visi attiecīgi izdevumi, piemēram, 1924. gada 23. decembrī pieņemtā Likuma par kasācijas drošības naudas paaugstināšanu 1. pantā vienlaicīgi grozīts gan Civilprocesa likuma 1914. gada,

⁴²⁰ Švābe, Arveds [prof.]. “Mūsu sodu likumu valoda”, *Tieslietu Ministrijas Vēstnesis*, Nr. 6–8, 1933, 144. lpp.

gan arī 1923. gada izdevums, kā arī vienlaicīgi grozīts gan Kriminālprocesa likuma 1914. gada, gan arī 1922. gada izdevums.⁴²¹

1926. gadā ar pilnīgu Kriminālprocesa izdevumu, kas saukts Kriminālprocesa likumi (vietām saukts arī Kriminālprocesa nolikums), atvietoti 1923. gada kodificētie Kriminālprocesa vispārējie noteikumi un I grāmata un pārējās 1914. gada izdevuma daļas.⁴²² Civilprocesa pilnīga kodifikācija bija pabeigta tikai 1932. gadā, kad kodifikācijas nodaļa izdeva kodifikāciju, kas pilnā apmērā atvietoja gan 1923. gada Vispārējo noteikumu un I grāmatas kodifikāciju, gan arī 1914. gada izdevumu, ar visiem pārgrozījumiem un papildinājumiem līdz 1932. gada 20. aprīlim. Minētās kodifikācijas nošķiršanai izmantots cits nosaukums – Civilprocesa nolikums.⁴²³

Tieši aktuālas kodifikācijas trūkums, nemaz nerunājot par aktuālu konsolidēto tekstu pieejamību, radīja situāciju, ka konceptuālu jautājumu risināšanas nepieciešamībai, kad procesa likumu kopojumu grozīšana sagādāja grūtības, pieņēma attiecīgā jautājuma risināšanai veltītu normatīvo aktu, kas saturēja atsauci uz citiem normatīvajiem aktiem. Rezultātā normatīvais regulējums kļuva vēl nepārskatāmāks, un tikai kodifikācijas darbs nodrošināja iespēju daudz maz sekot līdzi normatīvo aktu grozījumiem. Tas vienlīdz attiecās gan uz civilprocesuāliem, gan arī uz kriminālprocesuāliem jautājumiem.

⁴²¹ "205. Likums par kasācijas drošības naudas paaugstināšanu", *Likumu un Ministru kabineta noteikumu krājums*, 24. burtnīca, 1924, 31. decembris, 317. lpp.

⁴²² Ēlerss, Herberts Teodors Pauls. "Kodifikācijas iestāžu darbības pārskats sakarā ar Likumu kopojuma izdošanas simts gadu atceri", *Tieslietu Ministrijas Vēstnesis*, Nr. 4/5, 1933, 120. lpp.

⁴²³ "Saeimas Kodifikācijas nodaļa izlaidusi jaunu kodificētu izdevumu Civilprocesa nolikums (1932. g. izd.)", *Valdības Vēstnesis*, Nr. 143, 1932, 1. jūlijs, 1. lpp.

4. Latvijas Republikas Saeima un tās pilnvarojumā (1922–1934) dotais prokuratūras satvars

Piemēram, viens no apskatāmajā laika posmā prokuratūras saturiskās darbības izmaiņas virzieniem bija prokuratūras dalības īpatsvara samazināšana civillietās. Minēto ievadīja Ministru kabineta 1922. gada 12. oktobra *Noteikumi par prokuratūras atsvabināšanu no piedalīšanās dažās civillietās*, kas izdoti 1919. gada 16. jūlija likuma kārtībā.⁴²⁴ Rezultātā prokuroru līdzdalība samazinājās līdz tiem gadījumiem, kad valsts dalību civilprocesā noteica otras puses neesība, proti, nepieciešamība nodrošināt sacīkstes principu un reizē radīt pamatu likumīgas intereses esībai konkrētajā gadījumā⁴²⁵. 1932. gada apspriešanai nodotais likumprojekts par ģimenes tiesībām atspoguļo prokuratūras iesaistes aktualitātes saglabāšanos civilprocesā. Prokurora likumīga interese celt iebildumus atzīta attiecībā uz laulības atzīšanu par spēkā neesošu formālu prasību neievērošanas gadījumā – laulību noslēdza ārpus noteiktas vietas, ar atbilstošu vecumu nesasniegušo, laikā, kad viens no laulātajiem bijis vājprātīgs, aizliegtas pakāpes asinsradnieku vai svaiņu starpā vai kādam no laulātajiem esot citā laulībā. Likumīga interese atzīta arī aizgādības nodibināšanai pār pastāvīgiem žūpām.⁴²⁶ Līdzīgi prokurora iesaiste bijusi noteikta arī 1934. gada Civillikuma projektā.⁴²⁷

Cits piemērs – Ministru kabineta 1922. gada 12. oktobra *Noteikumi par kriminālvajāšanas kārtību lietās par amatpersonu dienesta noziedzīgiem nodarījumiem un atlīdzības prasību*

⁴²⁴ “211. Noteikumi par prokuratūras atsvabināšanu no piedalīšanās dažās civillietās”, *Likumu un valdības rīkojumu krājums*, 21. burtnīca, 1922, 4. novembris, 435. lpp.

⁴²⁵ Sk. Kantors, Leons. *Atzīšanas prasības Latvijas civilprocesā*. Rīga: Grāmatrūpnieks, 1936, 31. lpp.

⁴²⁶ Salīdzinājumam sk. likumprojekta 23. pantu kopsakarā ar 39.–43. pantiem, un 513. pantu. “Likums par ģimenes tiesībām. Projekts”, *Tieslietu Ministrijas Vēstnesis*, Nr. 1/2, 1932, 1.–29. lpp.

⁴²⁷ “Civillikums. Projekts”, *Tieslietu Ministrijas Vēstnesis*, Nr. 9/10, 1934, 233.–283. lpp.

celšanu par viņu nodarītiem zaudējumiem, kas izdoti 1919. gada 16. jūlija likuma kārtībā.⁴²⁸ Steidzama kriminālprocesuālās kārtības pielāgošana Latvijas Republikas reālijām izrietēja no atskārsmes, ka kriminālprocesuālo darbību saturu nosaka valsts iekārta, līdz ar to tiesību normu piemērošana pēc līdzības nav ne iespējama, ne arī vēlama. Noteikumos pielāgotā kriminālvajāšanas uzsākšanas piekritība vislabāk raksturo agrāko Krievijas likumu neiederēšanos Latvijas Republikas tiesiskajā sistēmā.

1922. gada 12. oktobra ar likuma spēku izdotie noteikumi, sekojot 1864. gada 20. novembra Augstākā nodibinājuma Kriminālās tiesvedības nolikuma paraugam, noteica kriminālvajāšanas kompetences dalījumu atkarībā no amatpersonām, kuru veiktā dienesta noziedzīgā nodarījuma sakarā veicama kriminālvajāšana. Tā, piemēram, noteikumu 7. pants paredzēja, ka kriminālvajāšanu par

*“valsts prezidenta, likumdevējas iestādes locekļu, ministru, viņu biedru, kā arī ārkārtēju sūtņu un pilnvarotu ministru noziedzīgiem nodarījumiem uzsāk senata virsprokurors”.*⁴²⁹

Noteikumu 8. pants kriminālvajāšanas par pirmās un otrās šķiras ierēdņiem, izņemot 7. un 10. pantā minētās amatpersonas, kompetenci noteica Tiesu palātas prokuroram. Noteikumu 9. pants visu citu amatpersonu, izņemot 10. pantā minētos tiesu resora darbiniekus, valsts un pašvaldības iestāžu un uzņēmumu amatpersonas, kriminālvajāšanu uzdeva apgabaltiesas prokuroram. Ja dienesta noziedzīgo nodarījumu bija veikuši

⁴²⁸ “209. Noteikumi par kriminalvajašanas kārtību lietās ar amatpersonu dienesta noziedzīgiem nodarījumiem un atlīdzības prasību celšanu par viņu nodarītiem zaudējumiem”, *Likumu un valdības rīkojumu krājums*, 21. burtnīca, 1922, 4. novembris, 432.–434. lpp.

⁴²⁹ “209. Noteikumi par kriminalvajašanas kārtību lietās ar amatpersonu dienesta noziedzīgiem nodarījumiem un atlīdzības prasību celšanu par viņu nodarītiem zaudējumiem”, *op. cit.*, 432. lpp.

4. Latvijas Republikas Saeima un tās pilnvarojumā (1922–1934) dotais prokuratūras satvars

“senatori, senata virsprokuraturas amatpersonas, senata virssekretari, tiesu palatas priekšsēdētāji, locekļi un prokuraturas amatpersonas, apgabaltiesu priekšsēdētāji un viņu biedri, apgabaltiesas locekļi un prokuraturas amatpersonas, izmeklēšanas tiesneši, miertiesneši, zemes grāmatu nodaļu priekšnieki un vecākais notars”,⁴³⁰

tad kriminālvajāšanu bija tiesīga uzsākt tikai Senāta apvienotā sapulce, kurai atbilstoši noteikumu 11. pantam bija iesniedzamas visas sūdzības, ziņojumi un paziņojumi par attiecīgajām amatpersonām.⁴³¹

Pirms kriminālvajāšanas uzsākšanas kompetentajam prokurora amatam vai attiecīgi Senāta apvienotajai sapulcei bija tiesības atbilstoši noteikumu 12. pantam uzdot amatpersonas “priekšniecībai izdarīt administratīvu izziņu”⁴³², uzraugot tās vešanu, kā arī uzdot izmeklēšanas tiesnesim veikt iepriekšēju izmeklēšanu. Noteikumu 13. pants noteica pienākumu informēt atkarībā no padotības īstenošanas veida priekšniecību vai iestādi par kriminālvajāšanas uzsākšanu, nodošanu tiesai vai lietas izbeigšanu vai apturēšanu. Sūdzību par atteikšanos uzsākt kriminālvajāšanu atbilstoši noteikuma 14. pantam sniedza hierarhiskā kārtībā, kur virsprokurora atteikšanos skatīja Senāta apvienotā sapulce.⁴³³

⁴³⁰ “209. Noteikumi par kriminalvajašanas kārtību lietās ar amatpersonu dienesta noziedzīgiem nodarījumiem un atlīdzības prasību celšanu par viņu nodarītiem zaudējumiem”, *op. cit.*, 432. lpp.

⁴³¹ “209. Noteikumi par kriminalvajašanas kārtību lietās ar amatpersonu dienesta noziedzīgiem nodarījumiem un atlīdzības prasību celšanu par viņu nodarītiem zaudējumiem”, *op. cit.*, 433. lpp.

⁴³² “209. Noteikumi par kriminalvajašanas kārtību lietās ar amatpersonu dienesta noziedzīgiem nodarījumiem un atlīdzības prasību celšanu par viņu nodarītiem zaudējumiem”, *op. cit.*, 433. lpp.

⁴³³ “209. Noteikumi par kriminalvajašanas kārtību lietās ar amatpersonu dienesta noziedzīgiem nodarījumiem un atlīdzības prasību celšanu par viņu nodarītiem zaudējumiem”, *op. cit.*, 433. lpp.

Salīdzinot iepriekš minēto kārtību ar to, kas atbilst Aleksandra II noteiktajai, var konstatēt būtiskas atkāpes no normām, kas veidotas, lai nodrošinātu prokurora amatiem sevišķu aizsardzību no nepamatotām apsūdzībām, un ko garantēja, pirmkārt, Senāta kasācijas departaments, izlemjot jautājumu par attiecīgās amatpersonas nodošanu tiesai, un, otrkārt, tieslietu ministrs kā ģenerālprokurors, īstenojot padotību pār prokurora amatiem. Noteikumi atstāja neievērotas tieslietu ministra kā ģenerālprokurora pilnvaras un nemaz nepiešķīra sevišķu nozīmi juridiskajiem apsvērumiem, kas ņemami vērā kriminālvajāšanas uzsākšanai pret tieslietu ministru. Minētais risinājums, ievērojot laiku un apstākļus, kādā tas ir pieņemts, pamatā vērtējams kā tehniska svešas tiesiskās sistēmas normatīvā regulējuma pielāgošana, nevis juridiskā doktrīnā balstīts risinājums.

4.2. Prokuratūras tēls

Tieslietu ministra Viļa Holcmaņa laikā veidojās ne vien izpratne par prokuratūras vietu tiesu sistēmā, tās padotības īstenošanu, pilnvaru un kompetenču apjomu un saturisko piepildījumu, bet viņa laikā top arī prokuratūras tēls. No Krievijas vizuālā tēla nošķirta tēla veidošana ir raksturīga tā laika parādība, kas savu kulmināciju sasniedza 20. gadsimta trīsdesmito gadu otrajā pusē, kad piederības amatam, institūcijai vai organizācijai demonstrēšana kļūst arī par uzskatāmu piederības apliecinājumu Latvijas Republikai. Visizteiksmīgāk šī attieksme raksturota izglītojamo vienveidīgā ietērpā nepieciešamības pamatojumā: “[..] viena un tā paša veida apģērbs allaž atgādinās, ka visa Latvijas jaunatne ir viena

4. Latvijas Republikas Saeima un tās pilnvarojumā (1922–1934) dotais prokuratūras satvars

un tā pati saime, kam viena kopīga māte – Latvija.”⁴³⁴ Minētā attieksme vienlīdz attiecināma arī uz prokuratūru kā tiesas sastāvdaļu.

1922. gadā likti pamati tiesu resora vizuālajam tēlam, Ministru kabinetam 1922. gada 28. septembrī pieņemot *Noteikumus par tiesu resora dažu amatpersonu amatapgērbu*. Noteikumu 1. punkts paredzēja, ka virsprokuroram un viņa biedram, kā arī tiesu palātas un apgabaltiesu prokuroriem un viņu biedriem: “[..] tiek piešķirts nēsāšanai tiesu sēdēs sevišķs amatapgērbs, sastāvošs no mantijas un cepures.”⁴³⁵ Noteikumu 3. punkts noteica, ka amatapgērbu piešķir valsts un tas ir valsts īpašums. Savukārt noteikumu 4. punkts deleģēja tieslietu ministram tiesības izdot kārtību, kāda ievērojama amatapgērbu lietošanā un kad attiecīgie noteikumi ieviešami vispārīgi un kad atsevišķi.

Noteikumu 1. pielikums saturēja amatapgērbu aprakstu. Minētajiem prokuroru amatiem amatapgērbs sastāvēja no mantijas un cepures. Mantija aprakstīta sekojoši:

“Mantija tiek pagatavota no tumši sarkanas drānas, pēc klātpieliktā piegriešanas zīmējuma, ar vaļēju apkakli un 10 ar tādu pašu drānu apvilktām pogām. Mantijas garums pēc auguma 30 cm. atstatu no zemes. [..] virsprokuroram un viņa biedriem, tiesu palātas un apgabaltiesu prokuroriem un viņu biedriem [..] mantijas apkakle no tādas pašas krāsas samta, kā arī piedurkņu gali, uz ārpusi, no vienas vīles līdz otrai, apšūti ar samtu 15 cm. platumā. Pie katras piedurknes piešūtas 2 pogas

⁴³⁴ Ozoliņš, Kārlis [Skolu departamenta direktora v. i.]. “Vienveidīgie tērpi ģimnazijās un arodskolās”, *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*, Nr. 5/6, 1936, maijs – jūnijs, 577. lpp.

⁴³⁵ “Noteikumi par tiesu resora dažu amatpersonu amatapgērbu”, *Valdības Vēstnesis*, Nr. 223, 1922, 4. oktobris, 1. lpp.

PROKURATŪRAS INSTITUCIONĀLĀS STRUKTŪRAS ĢENĒZE UN TRANSFORMĀCIJAS. I DAĻA

un pretējā pusē 2 cilpiņas — lai piedurkni pie rakstīšanas varētu ieliekt un sapogāt.”⁴³⁶

Samta apkakle ir arī galvenā senatoru, Tiesu palātas un apgabaltiesu tiesnešu, miertiesnešu, kā arī minēto prokuroru amatu atšķirība no virssekretāriem un sekretāriem.

Cepure aprakstīta sekojoši:

“Cepure tiek pagatavota no samta, tādas pašas krāsas kā mantijas apkakle un piedurkņu uzšuvumi, pēc piegriešanas zīmējuma, un sastāv no dibena un aploka. Cepures aploks sastāv no 2 gabaliem, kuriem galos stūri nogriesti tā, ka tie kopā šūti dod 2 robus 65°. Cepures virsējā mala apšūta ar 6 mm. platiem zelta pozumentiem, pie kam: senatoriem ar trīsām rindām, tiesu palātas tiesnešiem ar divām rindām, apgabaltiesu tiesnešiem ar vienu rindu, bet attiecīgu tiesu prokuroriem un viņu biedriem vēl bez tam, zem pozumenta, cepures aploks apšūts ar zelta šņori 3 mm. griezuma mērā.”⁴³⁷

Minēto amatapgērbu atšķirību no miertiesnešiem noteiktā veidoja pēdējiem paredzētais viens sudraba pozuments uz cepures aploka virsmalas, bet no tiesu virssekretāriem un sekretāriem noteiktā – pēdējo cepures bija bez apšuvuma.

Ķēdes prokuroriem nebija paredzētas,⁴³⁸ jo tādas bija noteiktas tikai tiesu reprezentējošam priekšstāvim – “Senāta, tiesu palātas, apgabaltiesu tiesu sēžu priekšsēdētājiem, kā arī miertiesnešiem”⁴³⁹.

1922. gada 30. oktobra *Ilustrētais Žurnāls* publicēja apstiprināto tiesnešu jauno amata apgērbu projektu, kur

⁴³⁶ “Noteikumi par tiesu resora dažu amatpersonu amatapgērbu”, *op. cit.*, 1. lpp.

⁴³⁷ “Noteikumi par tiesu resora dažu amatpersonu amatapgērbu”, *op. cit.*, 1. lpp.

⁴³⁸ “Noteikumi par tiesu resora dažu amatpersonu amatapgērbu”, *op. cit.*, 1. lpp.

⁴³⁹ “Noteikumi par tiesu resora dažu amatpersonu amatapgērbu”, *op. cit.*, 1. lpp.

4. Latvijas Republikas Saeima un tās pilnvarojumā (1922–1934) dotais prokuratūras satvars

aprakstā norādīts, ka prokuroram līdzīgi kā tiesas priekšsēdētājam un tiesas sekretāram ir vienādi tumši brūnā krāsā talāri un tikai tiesas priekšsēdētājam ir bronzas amata ķēde ar valsts ģerboni un tieslietu resora nozīmi.⁴⁴⁰ Acīmredzot amata apģērbu projekta ilustrācijas apraksts bija tapis, vadoties no amatapģērbu attēlojuma, nevis no normatīvā apraksta.

No ieceres līdz praktiskajai tās īstenošanai bija jāpaiet četriem gadiem, jo tikai atbilstoši tieslietu ministra Erasta Bites 1926. gada 8. oktobra Instrukcijai pie noteikumiem par tiesu resora dažu amatpersonu amatapģērbu, kuru līdzparakstīja Tieslietu ministrijas departamenta direktors Eduards Brikovskis (1880–1947)⁴⁴¹, bija noteikts, ka ar 1926.⁴⁴² gada 15. oktobri mantiju un cepuru lietošanas pienākums bija noteikts sekojošām amatpersonām – “senatoriem, tiesu palatas un apgabaltiesu tiesnešiem, virsprokuroram un viņa biedriem, tiesu palatas un apgabaltiesu prokuroriem un viņu biedriem”, bet amata ķēdes likšana bija noteikta “senāta, tiesu palātas un apgabaltiesu tiesu sēžu vadītājiem un visiem miertiesnešiem”.⁴⁴³ Piezīmē bija atruna, ka “Latgales apgabaltiesas zemes grāmatu atjaunošanas komisijas priekšsēdētājs un locekļi pielīdzināmi augšminēto tiesu sēžu vadītājiem un locekļiem”⁴⁴⁴. Instrukcija noteica arī amatapģērbu lietošanas kārtību, kas ilustratīvos nolūkos citējama:

⁴⁴⁰ “[Latvijas tiesnešu amata tērps]. Apstiprinatais tiesnešu jaunais amata apģērbu projekts”, *Ilustrēts Žurnāls*, Nr. 11, 1922, 30. oktobris, 4. lpp.

⁴⁴¹ Liepiņš, O. “Miris Eduards Brikovskis”, *Latvija*, Nr. 54, 1947, 25. jūlijs, 3. lpp.

⁴⁴² Publikācijas tekstā pieļauta drukas kļūda, norādot “1921.” “Instrukcija pie noteikumiem par tiesu resora dažu amatpersonu amatapģērbu”, *Valdības Vēstnesis*, Nr.228, 1926, 11. oktobris, 1. lpp.

⁴⁴³ “Instrukcija pie noteikumiem par tiesu resora dažu amatpersonu amatapģērbu”, *op. cit.*, 1. lpp.

⁴⁴⁴ “Instrukcija pie noteikumiem par tiesu resora dažu amatpersonu amatapģērbu”, *op. cit.*, 1. lpp.

PROKURATŪRAS INSTITUCIONĀLĀS STRUKTŪRAS ĢENĒZE UN TRANSFORMĀCIJAS. I DAĻA

"1. Mantiņa nēsājama kopā ar cepuri vai bez tās. Cepuri bez mantiņas nevar nēsāt.

2. Ārpus tiesas telpām amatapgārba nēsāšana nav pieļaujama. Apskatīšana un liecinieku nopratināšana uz vietas izdarāma bez amatapgārba.

3. Amatapgārbs nēsājams a) tiesas sēdēs, b) pie sprieduma pasludināšanas (ari pie galīgu spriedumu pasludināšanas krimināllietās) un c) pie nekustamas mantas pārdošanas izsolēs.

4. Mantiņu bez cepures nēsā: a) plenārsēdēs, kurās skata cauri disciplinārlietas un b) pie tiesu resora amatpersonu un advokatu nozvērināšanas resp. svinīga solījuma došanas.

5. Amata ķēdi nēsā priekšsēdētāji un miertiesneši pa visu tiesas sēdes laiku, pie kam ķēdei jābūt uzkārtai jau ieejot sēdes zālē.

6. Cepurei jābūt galvā: a) ieejot tiesas sēdes zālē un izejot no tās, b) pa liecinieku nozvērināšanas laiku un c) pie sprieduma pasludināšanas.

Piezīme. Pa tiesas sēdes pārējo laiku cepure jātur uz tiesas galda.

7. Šiem noteikumiem padotas ari prokuratūras amatpersonas. Apzūdzības runu prokurors tur bez cepures."⁴⁴⁵

Instrukcijas 8. punkts noteica atbildību par amatapgārbjiem. Par visiem amatapgārbjiem, izņemot Senāta, bija atbildīgs tiesas priekšsēdētājs. Savukārt Senāta amatapgārbji bija "virsprokurora rīcībā". Likumsakarīgi, ka par amatapgārbu nodrošināšanu pieaicinātiem tiesnešiem rūpējās "attiecīgas tiesas sēdes vadītājs".⁴⁴⁶

⁴⁴⁵ "Instrukcija pie noteikumiem par tiesu resora dažu amatpersonu amatapgārbu", *op. cit.*, 1.–2. lpp.

⁴⁴⁶ "Instrukcija pie noteikumiem par tiesu resora dažu amatpersonu amatapgārbu", *op. cit.*, 2. lpp.

4. Latvijas Republikas Saeima un tās pilnvarojumā (1922–1934) dotais prokuratūras satvars

Instrukcijas ieviešanas detaļas precizēja 1926. gada 18. septembra laikraksts *Daugavas Vārds*, kur atkārtoti jautājumā par krāsām ir acīmredzot pieļauta kļūda, vadoties no kļūmīgā ilustrācijas krāsu salikuma, nevis no apraksta:

“Ar ša gada 1. oktobri tiesneši sēdēs ieradīsies jaunos amata tērpos. Amata tērpi pagatavoti Rīgā no firmas Mežgailis un Ventenbergs, pēc izstrādāta projekta. Tērpi ir tumši brūnā krāsā ar samta apkakli, bet cepures samta. Tiesas priekšsēdētājam ir ķēde ar tiesas nozīmi. Ķēdes pagatavotas no dzeltena kapara. Prokurora amata tērps tāds pats kā tiesnešiem, tikai cepurei viens šaurs apšuvums vairāk.

Tuvākus noteikumus par tērpu nēsāšanu izdos tieslietu ministris saskaņā ar palatas priekšsēdētāju. Jāpiezīmē, ka citās Vakareiropas valstīs, jau sen pastāv tiesnešiem amata tērpi.”⁴⁴⁷

Savukārt par to, kā reāli izskatījās tiesās ieviestie amatapģērbi, var spriest atbilstoši 1926. gada 22. oktobra publicētajām fotogrāfijām *Jaunajā Nedēļā*, kur atsevišķi un kopā ar citām Rīgas apgabaltiesas amatpersonām redzams apgabaltiesas prokurors Georgs Arvīds Vihmanis (1880–1943) jaunajā amatapģērbā. Ievērojot to, ka publikācija ir melnbalta, dots arī amatapģērbu un konkrētu detaļu apraksts. Norādīts, ka talāri ir ķiršu krāsas sarkani ar tādas pat krāsas samta cepuri ar zelta maliņu, kas, protams, atbilst noteikumos paredzētajam.⁴⁴⁸

Daļu no prokuratūras tēla veidoja arī tiesu nami, kur prokurori pildīja amata pienākumus, tomēr, ievērojot to, ka augstākais prokuratūras reprezentants bija tieslietu ministrs, tad Tieslietu ministrijas nams uzskatāms par centrālo prokuratūras reprezentēšanas vietu. Tieslietu ministra Viļa Holcmaņa laikā no

⁴⁴⁷ “Tiesu ziņas”, *Daugavas Vārds*, Nr. 29, 1926, 18. septembris, 4. lpp.

⁴⁴⁸ Rieksts, Jānis. “Likums un Taisnība” [trīs fotogrāfijas ar aprakstiem], *Jaunā Nedēļa*, Nr. 35, 1926, 22. oktobris, 7. lpp.

nama Aleksandra bulvārī 10 ar 1922. gada 14. augustu⁴⁴⁹ Tieslietu ministrija pārcēlās uz namu Antonijas ielā 6,⁴⁵⁰ kur palika līdz pat Senāta un Tieslietu ministrijas jaunā nama atklāšanai 1938. gada 9. decembrī. Līdz ar to Tieslietu ministrija, iepriekš darbojusies Dzirnavu ielā 87/89, Aleksandra bulvārī 10, Baznīcas ielā 4a un tad atkal Aleksandra bulvārī 10,⁴⁵¹ līdz ar namu Antonijas ielā 6 ieguva mājvietu vairāk nekā sešpadsmit gadu garumā, bet ar tieslietu ministra starpniecību – arī prokuratūras galveno sēdekli.

4.3. Tieslietu ministrs - *ex officio* ģenerālprokurors

Pārņemot 18. gadsimta Krievijas Impērijas izpratnes par ģenerālprokurora amata saturu un 19. gadsimta risinājumu par tieslietu ministra un ģenerālprokurora amatu saplūšanu vienā personā un reizē nerēķinoties ar republikāniskajai valsts pārvaldei raksturīgiem risinājumiem, Tautas padome, vēlāk arī Satversmes sapulce un pirmās četras Saeimas raisījušas regulārus interešu konfliktus un nepieļaujamu varas koncentrāciju vienuviet ministru amatu atvietošanas un savienošanas rezultātā.

4.3.1. *Amatu saplūšanas vienā personā praktiskās izpausmes*

Humoreskas cienīgas situācijas vaininieks – Voldemārs Zāmuels (1872–1948) –, pildot ministru prezidenta un reizē

⁴⁴⁹ Atbilstoši citām ziņām ar 1922. gada 11. augustu. Sk. saturiski līdzīgu ziņu izklāstu – “Latvijas valsts vienaudze Latvijas Tieslietu ministrija. Šodien, novembrī, Tieslietu ministrijai – 85”, *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 162 (2927), 2003, 19. novembris, 1. lpp.; Treijs, Rihards. “Viļa Holcmaņa laiks (19.06.1921. – 26.01.1924.)”, *Latvijas valsts un tās vīri. op. cit.*, 412. lpp.

⁴⁵⁰ “Tieslietu ministrijas departaments”, *Valdības Vēstnesis*, Nr. 170, 1922, 3. augusts, 3. lpp.

⁴⁵¹ “Latvijas valsts vienaudze Latvijas Tieslietu ministrija. Šodien, 19. novembrī, Tieslietu ministrijai – 85”, *op. cit.*, 1., 6. lpp.

4. Latvijas Republikas Saeima un tās pilnvarojumā (1922–1934) dotais prokuratūras satvars

tieslietu ministra amatu, nonāca situācijā, kur viņa kompetencē bija jautājums par viņu kā iepriekš Zigfrīda Annas Meierovica (1887—1925) vadītā Ministru kabineta locekli – zemkopības ministru. Situācijas komisko pusi uztvēra arī latviešu grafiķis Vilhelms Krūmiņš (1891–1959), vairāk pazīstams kā viens no Latvijas Republikas ģerboņa attēla radītājiem. Viņa karikatūra “Ģenerālprokurors ķezā” 1924. gada 28. marta satīriskajā mākslas žurnālā *Svari* pirmajā atvērumā un apraksts atspoguļo notikušā “sāli”.

Karikatūrā attēlots kungs ar okstiņu galvā, brillēm, mēteli ar bebrādas apkakli, spieķi pār kreiso roku un adrešu galda izsniegtu dokumentu labajā rokā, stāvot kāpņu telpā pie atvērtām durvīm ar plāksnīti “V. Zamuel” un vēlēti lūkojoties papīrā tikmēr, kamēr pa atvērtu durvju spraugu raugās ziņkārīgs sievietes tēls. Karikatūras aprakstu ievada avīžu ziņas atreferējums:

“Sakarā ar savā laikā pret bij. zemkopības ministri V. Zāmueli Rīgas apgabaltiesā ievadīto lietu par 6 milj. rubļu lieliem zaudējumiem, kuri valstij cēlušies caur kāda meža gabala pardošanu no brīvas rokas, ģenerālprokuroram V. Zāmuelim nāksies bijušo zemkopības ministri, bet tagadējo ministru prezidentu V. Zāmueli nodot tiesai.”⁴⁵²

Bet izklāsts paskaidro karikatūrā redzamo:

“Ģenerālprokurors V. Zāmuels (meklēdams pēc vainīgā bij. zemkopības ministra V. Zāmueļa). «Hm, tīri brīnums! Kur gan varētu būt paslēpies no taisnās tiesas šis nedarbis? Izmeklēju visu dzīvokli, sākot no lielās istabas līdz pat mazākam kamarītim, bet šis — nekur! Un adrese pareiza lai! Kā tu nu šo atradīsi?»”⁴⁵³

⁴⁵² Krūmiņš, Vilhelms. “Ģenerālprokurors ķezā”, *Svari*, Nr. 13, 1924, 28. marts, 99. lpp.

⁴⁵³ Krūmiņš, Vilhelms. “Ģenerālprokurors ķezā”, *op. cit.*, 99. lpp.

PROKURATŪRAS INSTITUCIONĀLĀS STRUKTŪRAS
ĢENĒZE UN TRANSFORMĀCIJAS. I DAĻA

Šī ir stāsta komiski mākslinieciskā daļa, tomēr ir arī stāsta juridiskā daļa.

Dienas laikraksts *Latvis*, kura atbildīgais redaktors tobrīd bija Arveds Bergs (1875–1941), bijušais iekšlietu ministrs, 1924. gada 20. martā uzdeva jautājumu Voldemāram Zāmuēlam:

“Savā laikā zemkopības ministrs, bet tagad ministru prezidents

V. Zāmuēls neapstiprināja torģus uz kādu meža gabalu, bet pārdeva to vēlāk no brīvas rokas par apm. 6 miljoniem lētāk, par kādu summu valstij tad nu arī ir cēlušies zaudējumi. Lieta par šo pārdošanu ir nonākusi Rīgas apgabaltiesas izmeklēšanas tiesneša rokās un tas ir taisījis lēmumu, ka zemkopības ministra

V. Zāmuēla rīcībā ieraugāmas Soda likuma 636. un 639. p. pazīmes, par ko uzsākama izmeklēšana. Min. panti paredz amata varas pārkāpšanu un bezdarbību amatā aiz mantkārīgām tieksmēm un draud ar sodu līdz ieslodzīšanai pārmācības namā.

Vai ģenerālprokuroram V. Zāmuēla kgm ir zināms, ka par bij. zemkopības ministra, tagadējā ministru prezidenta darbību ir uzsākta šāda lieta, kādā stāvoklī šī lieta atrodas, vai viņa virzās uz priekšu likumā noteiktā kārtā un vai ģenerālprokurors

V. Zāmuēls ir nodomājis no Saeimas pieprasīt bij. zemkopības ministra, bet tagadējā ministru prezidenta V. Zāmuēla izdošanu tiesāšanai?”⁴⁵⁴

Jau nākamajā dienā laikraksts *Latvis* publicēja sniegtās atbildes, kas bija publicēta “Valdības oficiozā” (kā to raksturoja *Latvis*), saturu un arī šo atbildi apveltīja ar repliku. No pārstāsta noskaidrojās, ka lieta patiešām esot, tā atrodoties pie Senāta virsprokurora un ka ģenerālprokurora lomu šajā lietā izpildīšot iekšlietu ministrs. Pamatoti jautāts –

“Pēc kāda likuma ģenerālprokurora vietu var izpildīt iekšlietu ministrs? Ja min. kabinetā pastāv tāda noruna, ka Zāmuēla kga

⁴⁵⁴ “Jautājums ģenerālprokuroram V. Zāmuēla kgm”, *Latvis*, Nr. 751, 1924, marts, 1. lpp.

4. Latvijas Republikas Saeima un tās pilnvarojumā (1922–1934) dotais prokuratūras satvars

vietu zem apstākļiem var izpildīt Birznieka kgs tad tas taču nenožīmē, ka pēdējais tiesas iestādēs var izpildīt ģenerālprokurora lomu. Bez tam pēc mūsu informācijas lieta atrodas senāta virsprokurora rokās, t. i. amata personas rokās, kura ir padota tam pašam V. Zāmuelim, kura darbību izmeklēšanas tiesnesis ir kvalificējis kā amata varas pārkāpšanu un bezdarbību amatā, kura bijusi savienota ar zaudējumiem valstij.”⁴⁵⁵

Aizrādot uz to, ka “Valdības oficioza” paskaidrojums beigās atgādina to, ko acīmredzot Zāmuels gatavojot kā “eventuelās aizstāvēšanās” runu, norādīts: “Neviens taču nav apgalvojis, ka Z. kga vaina jau pierādīta”, taču

“mūsu jautājums lietā ir, vai var uzskatīt par iespējamu, ka par ģenerālprokuroru ir persona, pret kuru tai padotiem ierēdņiem ir jāvirza tālāk kāda par viņa darbību uzsākta lieta.”⁴⁵⁶

Minētajiem rakstiem sekoja Voldemāra Zāmuela redakcijā saņemto paskaidrojumu publicēšana, kuros norādīts gan par to, ka kriminālvajāšana ir sakarā ar Taurkalna meža pārdošanu, gan ka izmeklēšana ierosināta pretēji izmeklēšanas tiesneša v. i. atzinumam, kurš Zāmuelu minētajā lietā nopratinājis kā liecinieku, tādēļ kriminālvajāšana būtu uzskatāma par atklātu tikai tad, ja Senāta virsprokurors būtu pieņēmis attiecīgu lēmumu un paziņojis par to valdībai, kas līdz šim nav darīts. Tāpat paskaidrojumos norādīts, ka par izdošanu Saeimai nav jālemj, jo Zāmuels neesot Saeimas loceklis, tādēļ kriminālvajāšanu pret ministriem bez izņēmuma uzsāk Senāta virsprokurors, kurš tad atbilstoši 1922. gada 12. oktobra *Noteikumiem par kriminālvajāšanas kārtību lietās par amatpersonu dienesta noziedzīgiem nodarījumiem un atlīdzības prasību celšanu par viņu nodarītiem zaudējumiem* ar likuma spēku īsteno augstāko uzraudzību, kur minēto pilnvaru īstenošanā ir neatkarīgs no

⁴⁵⁵ “Zāmuela lieta”, *Latvis*, Nr. 752, 1924, 21. marts, 1. lpp.

⁴⁵⁶ “Zāmuela lieta”, *Latvis*, Nr. 752, 1924, 21. marts, 1. lpp.

PROKURATŪRAS INSTITUCIONĀLĀS STRUKTŪRAS ĢENĒZE UN TRANSFORMĀCIJAS. I DAĻA

tieslietu ministra kā ģenerālprokurora, gan arī ka ministrs nav atstādināms arī tad, ja vainots pārkāpumā vai noziegumā līdz lietas izbeigšanai vai izšķiršanai tiesā. Rezumējot Zāmuels norāda:

“Tā tad Jūsu jautājums man, kā tieslietu ministrim un ģenerālprokuroram, ir atrisināts ar nepārprotamu likumu, ar kuru Jums bija nevien iespēja, bet arī pienākums iepriekš iepazīties.”⁴⁵⁷

Trīs numurus vēlāk atkal seko raksts “Zāmuela lietā” jau ar ievadu: “No juristu aprindām mums raksta,”⁴⁵⁸ seko pretatbilde. Ja ievēro, ka aptuveni mēnesi vēlāk laikraksts *Latvis* ziņo:

“Vakar «Latvja» redaktors A. Bergs bija izsaukts pie izmeklēšanas tiesneša, kurš viņu pratināja par to, kā viņš dabūjis zināt par Senāta lēmumu pazīstamajā Zāmuela lietā par Taurkalna mežu līgumu. A. Bergs atsaucās uz savām deputāta tiesībām un liedzās dot atbildi uz šo jautājumu.”⁴⁵⁹

visai pamatoti būtu uzskatīt, ka minētās “juristu aprindas” ir laikraksta *Latvis* redaktors Arveds Bergs – abus ar Zāmuelu vieno gan jurisprudences studijas dažādos laikos Tērbatas universitātē, gan studentu korporācija *Lettonia* – , kurš ar Voldemāra Zāmuela gadījumu cita starpā uzskatāmi demonstrēja gan amatu apvienošanas neiespējamību, gan arī likuma nepilnību, risinot valsts amatpersonu, sevišķi tieslietu ministra, atbildību un rīcību. “Juristu aprindas” norāda:

“Tiešām šai ziņā likumā ir zināms robs, tas nav paredzējis, ka prokuratūrai varētu nākties spert soļus pret savu augstāko priekšniecību, vai pareizāki sakot, nav paredzējis, ka tāds

⁴⁵⁷ Zāmuels, Voldemārs [tieslietu ministrs]. “Paskaidrojums”, *Latvis*, Nr. 757, 1924, 27. marts, 1. lpp.

⁴⁵⁸ “Zāmuela lieta”, *Latvis*, Nr. 760, 1924, 30. marts, 1. lpp.

⁴⁵⁹ “Zāmuela lieta”, *Latvis*, Nr. 785, 1924, 4. maijs, 1. lpp.

4. Latvijas Republikas Saeima un tās pilnvarojumā (1922–1934) dotais prokuratūras satvars

*ministrs uzskatītu par iespējamu vēl palikt amatā pēc tam, ka viņa darbība ir sākuse interesēt iestādes, kuru uzdevums ir vajāt kriminālnozieģumus.*⁴⁶⁰

Apcerot turpmākās darbības pēc tam, kad Senāts būs lēmis par kvalifikāciju bijušajam zemkopības ministram, izmeklēšanas tiesneša iespējamo rīcību, tai skaitā lemjot par drošības līdzekli, “juristu aprindas” nonāk pie dilemmas, ko būtu jārisina Zāmuēlam un kuras rezultātā

*“mēs varam piedzīvot ļoti interesanto stāvokli, ka mums ir ministru prezidents, kura mīteklis ir centrālcietums. Un tā kā Zāmuēla kgs, acīmredzot, arī tad vēl pastāvēs uz to, ka nav likuma kas piespiestu atkāpties no amata min. prezidentu, kurš nokļuvis tādā stāvoklī, tad varam sagaidīt, ka Latvija uz ilgāku laiku paliks valsts, kuras pārvaldes augstākais orgāns sēž cietumā.*⁴⁶¹

Tomēr ar to vien laikraksta *Latvis* aizrādījumi Voldemāram Zāmuēlam nebeidzās, jo vēl pirms izsaukšanas pie Senāta virsprokurora laikraksts *Latvis*, nolūkā demonstrēt ministru prezidenta un līdz 1924. gada 10. aprīlim tieslietu ministra amatā Voldemāra Zāmuēla juridiskās ētikas trūkumus, informēja, ka Senāta apvienotās sapulces 1923. gada 2. novembra tiesas sēdē skatīts jautājums par zvērināta advokāta Voldemāra Zāmuēla rīcību. Zāmuēls esot slēdzis līgumu ar Zemkopības ministriju par juriskonsulta pakalpojumiem un lietu vešanu tiesā. Neskatoties uz minēto, Zāmuēls esot uzņēmies arī privātpersonu lietas pret Zemkopības ministrijas padotības iestādi. Turpat citētas Senāta atziņas konkrētajā lietā:

“Attiecības pret advokātu, kuram uzdota lietas vešana tiesā, pamatojas uz personīgas uzticības principiem, kas pilnīgi izslēdz

⁴⁶⁰ “Zāmuēla lieta”, *Latvis*, Nr. 760, 1924, 30. marts, 1. lpp.

⁴⁶¹ “Zāmuēla lieta”, *Latvis*, Nr. 760, 1924, 30. marts, 1. lpp.

PROKURATŪRAS INSTITUCIONĀLĀS STRUKTŪRAS ĢENĒZE UN TRANSFORMĀCIJAS. I DAĻA

nevien no ētikas, bet arī no juridiskā viedokļa, ka juriskonsults uzņemtos uzdevumus, kuri tieši vai netieši aizskartu mandanta intereses vai pat būtu vērsti pret mandantu.”

“Juriskonsulta uzdevums ir rūpēties par mandanta interesēm, ievērot vislielāko apzinību un uzmanību, un tādēļ jāatbild viņam jau arī par mazāko nolaidību.”⁴⁶²

Rakstā arī norādīts, ka Zvērinātu advokātu padome uzsākusi disciplinārlietu, kas vēl nav izšķirta. Noslēgumā teikts sekojošais:

“Šī lieta, kurā senāts tik noteikti izsacījies par zv. adv. Zāmuela rīcības ētisko pusi, min. prezidentu V. Zāmueli tomēr nav atturējusi valdības avīžu reportieriem dot pamācības par politisko un sabiedrisko ētiku.”⁴⁶³

Minētais gadījums uzskatāmi demonstrē tieslietu ministra – *ex officio* ģenerālprokurora – 18. un 19. gadsimta tiesisko risinājumu, kas veidoti Krievijas Impērijas vajadzībām, neatbilstību republikāniskai valsts pārvaldei 20. gadsimta sākumā. Turklāt, pateicoties acīmredzamai laikraksta *Latvis* redaktora Arveda Berga ieinteresētībai gūt publiskās debatēs virsroku pār ministru prezidentu un vienlaikus tieslietu ministru Voldemāru Zāmuelu, var atklāt vēl vienu tā laika likuma robu attiecībā uz tieslietu ministra un reizē ģenerālprokurora pilnvarām un šo pilnvaru izlietojumu attiecībā uz Zvērinātu advokātu padomi.

20. gadsimta sākumā atklājušās iespējas aktīvi piedalīties valsts lietu kārtošānā, jurisprudences studijās iegūtās zināšanas un prasmes likt lietā dažādos amatos un profesijās, kuru pieprasījums pārsniedza piedāvājumu, vairs neatbilda pieņēmumiem un nosacījumiem, ar kādiem bija izstrādāta Aleksandra II tiesu reforma. Iepriekš aprakstītais gadījums ir tikai uzskatāma liecība neatbilstībai, kuras novēršana veicama normatīvi.

⁴⁶² “Vēl viena Zāmuela lieta”, *Latvis*, Nr. 779, 1924, 26. aprīlis, 1. lpp.

⁴⁶³ “Vēl viena Zāmuela lieta”, *Latvis*, Nr. 779, 1924, 26. aprīlis, 1. lpp.

4.3.2. *Amatu saplūšanas vienā personā juridiskā puse*

Aplūkojot tieslietu ministra un ģenerālprokurora pilnvaras un mēģinot noskaidrot šo amatu juridisko šķirumu, svarīgs ir Balduina fon Disterlo 1923. gadā *Tieslietu Ministrijas Vēstnesī* sniegtais tieslietu ministra, ģenerālprokurora un Senāta savstarpējo attiecību raksturojums tā laika tiesiskajā sistēmā.⁴⁶⁴ Disterlo norāda, ka, lai gan tieslietu ministra un ģenerālprokurora amati saplūst vienā personā, tomēr abi šie amati ir šķirti un, lai arī apvienoti vienā personā, tomēr saglabā savu atsevišķo dabu. Minētais uzskatāmi redzams attiecībās ar Senātu. Proti:

*“Kamēr tieslietu ministrs kā tāds padots Senatam uz vispārējā pamata, viņa tiesiskais stāvoklis ģeneralprokurora amatā ir pavisam citāds.”*⁴⁶⁵

Tieslietu ministrs kā ģenerālprokurors īsteno

“uzraudzības tiesības pār visām tiesu iestādēm un amatpersonām, tā tad arī par Senatu, pie kam jāpiezīmē, ka gandrīz visas tiesības, kuras tieslietu ministrs bauda attiecībā uz tiesu resoru (kā piem. lietās par iecelšanu amatos, par tiesu darbinieku saukšanu pie atbildības disciplinārā kārtā, par tiesu iestāžu kārtības ruļļa un gada pārskatu sastādīšanu, resp. pārbaudīšanu, ar dažādu instrukciju izdošanu tiesu resoram, par tiesu iestāžu revīzijām u. t. t.), izriet no minētā vispārējā uzraudzības principa, kas pieņemts Tiesu iekārtas likumā un nostāda ģeneralprokuroru šai ziņā pat virs Senata; jo pēc tiesu iekārtas likuma 254.–256. pantam viņam (t. i. ģeneralprokuroram) ir tiesība pieprasīt no visiem tiesu resora ierēdņiem paskaidrojumus un ziņas un dot viņiem, atzītas vajadzības gadījumā, attiecīgus aizrādījumus resp.

⁴⁶⁴ Disterlo, Balduins. “Daži juridiski jautājumi par Senata administratīvo departamentu un viņa attiecībām pret ģeneralprokuroru”, *Tieslietu Ministrijas Vēstnesis*, Nr. 3/4, 1923, 108.–115. lpp.

⁴⁶⁵ Disterlo, Balduins. “Daži juridiski jautājumi par Senata administratīvo departamentu un viņa attiecībām pret ģeneralprokuroru”, *op. cit.*, 115. lpp.

PROKURATŪRAS INSTITUCIONĀLĀS STRUKTŪRAS ĢENĒZE UN TRANSFORMĀCIJAS. I DAĻA

atgādinājumus vai saukt viņus pie atbildības, kā arī izdarīt tiesu iestāžu reviziju.

– Turpretim Senatam attiecībā uz ģenerālprokuroru nekādas uzraudzības tiesības nepieder un pēdējais, bez šaubām, pieskaitāms pie tām amatpersonām, par kurām Senata iekārtas likuma 1. pantā teikts, ka viņas izņemtas no padotības Senatam, – kā tas vienmēr tika atzīts Krievijas valdības laikā.”⁴⁶⁶

No iepriekš minētā fon Disterlo secina, ka tieslietu ministrs rīkojas ģenerālprokurora kapacitātē visos gadījumos, kad tā ir rīcība tiesu resora lietās, un šīs rīcības apjomā neatbild Senāta priekšā. Tādējādi Senātam nav tiesību atcelt šajā kapacitātē dotos rīkojumus arī tad, ja tie neatbilstu likumam. Senāts nevar atcelt uzraudzības kārtībā dotos rīkojumus, jo pats ir šīs uzraudzības objekts. Disterlo arī norāda, ka par savu nelikumīgu rīcību ģenerālprokurors atbildīgs parlamenta vai vispārējās tiesas (ne administratīvās tiesas) priekšā.

Balduins fon Disterlo atklāj jautājumu, vai tiesas var nepildīt nelikumīgu rīkojumu, bet atstāj šo jautājumu bez atbildes.

⁴⁶⁶ Disterlo, Balduins. “Daži juridiski jautājumi par Senata administratīvo departamentu un viņa attiecībām pret ģenerālprokuroru”, *op. cit.*, 115. lpp.

5. 1934. gada 15. maija apvērsuma Ministru kabinets

5.1. Tieslietu ministra Hermana Apsīša laika prokuratūra

Stājoties tieslietu ministra amatā, Hermanis Apsītis bija pildījis dažādus prokurora amatus kopš 1921. gada. Kopumā, sākot ar kara prokurora biedra amatu un ierēķinot Tieslietu padomes prokurora amata pildīšanas laiku, Apsītis prokurora amatam pirms kļūt par tieslietu ministru bija veltījis gandrīz trīspadsmit gadus. Līdz ar to viņš visvairāk no visiem iepriekšējiem tieslietu ministriem iemiesoja to, ko varētu sagaidīt no Aleksandra II tiesu reformas paredzētā tieslietu ministram, kam reizē bija noteikts pildīt arī ģenerālprokurora amatu un no kura sagaidīja prokurora amata prasmes. Pirms viņa tikai četri tieslietu ministri iepriekš pildījuši prokurora amatus: Voldemārs Zāmuels – Senāta virsprokurora amatā bija iecelts 1919. gadā un darbojās šajā amatā līdz viņa iecelšanai zemkopības ministra amatā 1921. gadā; Jūlijs Arājs (1884–1967) – 1923. gadā iecelts par Tiesu palātas prokurora biedru un Senāta virsprokurora biedra vietas izpildītāju, kam sekoja nepilnu piecu mēnešu tieslietu ministra amata izpilde; Erasts Bite – pirms kļūt par tieslietu ministru divus gadus kopš 1924. gada bija Senāta prokurors un šajā amatā atgriezās 1928. gadā pēc tieslietu ministra amata pilnvaru beigām; Antons Ozols (1878–1956) – īsu brīdi 1919. gadā pildīja Rīgas apgabaltiesas kameras prokurora biedra amatu.⁴⁶⁷

5.1.1. Latvijas Republikas tieslietu ministri salīdzinājumā

Laika posmā no 1918. līdz Latvijas Republikas okupācijai 1940. gada 17. jūnijā tieslietu ministra amatā iecelti septiņpadsmit tieslietu ministri, tādējādi divdesmit divu gadu

⁴⁶⁷ Sk. Treijs, Rihards. *Latvijas valsts un tās vīri. op. cit.*

laikā, vienādi sadalot termiņu starp visiem ieceltajiem tieslietu ministra amatā, katram sanāktu gads un aptuveni trīs mēneši, tomēr pat diviem tieslietu ministriem, kas pildījuši šo amatu divreiz – Pēterim Juraševskim un Edvinam Magnusam –, nav izdevies pārsniegt Hermaņa Apsīša laiku tieslietu ministra amatā. Tomēr, neskatoties uz salīdzinoši īso laiku iepretim tam, kas bija atvēlēts Apsītim, iepriekšējo tieslietu ministru kopīgais devums bijis tik liels, ka, uz viņu “pleciem” pakāpjoties, Hermaņa Apsīša laiks šķiet sasniegumu pārpilns. Tomēr daudzu sasniegumu pamatā bijis ilgstošs darbs, kur rezultātus iepriekšējiem tieslietu ministriem, esot šajā amatā, nav bijis lemts piedzīvot.

Divdesmit divu gadu laikā tieslietu ministra amatā no piecpadsmit personām seši bija beiguši jurisprudences studijas Maskavas universitātē, četri jurisprudences studijas Pēterburgas universitātē, trīs bija studējuši jurisprudenci Tērbatas universitātē, tikai četri bija studējuši citviet – Jūlijs Arājs, Ansis Petrevics, Jānis Balodis (1881–1965), kurš tieslietu ministra amatā bija nepilnus divus mēnešus pirms 1934. gada 15. maija apvērsuma, un Hermanis Apsītis. Tikai Juris Pabērzs (1891–1961) un Hermanis Apsītis bija studējuši Latvijas Universitātē, kur pirmais Pēterburgas universitātē iegūto juridisko izglītību no 1937. līdz 1944. gadam papildināja inženierzinātnēs un ekonomikā⁴⁶⁸, bet otrais ieguvis juridisko izglītību Latvijas Universitātē, lai gan sākumā studējis tautsaimniecību.⁴⁶⁹ Tādējādi Hermanis Apsītis ir pirmais tieslietu ministrs, kas ieguvis juridisko izglītību Latvijas Republikā un kuru veidojuši Latvijas tiesiskās domas pamatlicēji, un viņš arī bija pēdējais tieslietu ministrs, kas reizē bija ģenerālprokurors.

⁴⁶⁸ LVVA, 7427. f., 1. apr., 20996. l. (Jura Pabērza studenta lieta, matriculas Nr. 21722).

⁴⁶⁹ LVVA, 7427. f., 1. apr., 865. l. (Hermaņa Apsīša studenta lieta, matriculas Nr. 872).

5.1.2. Hermanis Apsītis caur Latvijas Universitātes studenta lietas prizmu

Ievērojot Hermaņa Apsīša biogrāfijas izklāsta nesakritības dažādos publiski pieejamajos avotos, atspoguļojot dzīves rīta cēlienu un iegūto izglītību, atzīts par nepieciešamu tieslietu ministra personības šķautņū un rīcības novērtējumam dot ieskatu par Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīvā pieejamo dokumentu kopumu, kas, lai arī dod mazu, tomēr dokumentālu ieskatu par Hermaņa Apsīša dzīves rīta cēliena daļu.

Izpildot Latvijas Kara tiesu pārvaldes leitnanta Hermaņa Apsīša 1920. gada 5. janvāra lūgumu Latvijas Augstskolas rektoram uzsākt studijas “ekonomiski-juridiskā fakultatē, ekonomiskā nodaļā, II kursā”, pamatojoties uz to, ka iepriekš studējis Maskavas komercinstitūtā,⁴⁷⁰ Apsīti imatrikulēja tautsaimniecības studijām Latvijas Universitātē. Lūgumam klāt pievienotajā Latvijas Kara tiesu pārvaldes 1919. gada 9. decembra apliecībā Nr. 1195 norādīts, ka nav iebildumu par studiju uzsākšanu.⁴⁷¹ Tomēr jau 1922. gada 21. septembra lūgumā Tiesību un tautsaimniecības zinību fakultātes dekānam Hermanis Apsītis lūdz sevi pārcelt tiesību zinību nodaļā, norādot, ka no 1919. gada 15. decembra strādā kā virsnieks Kara tiesu resorā un no 1921. gada 1. novembra – iecelts par Kara prokurora palīgu, kādēļ pabeidzis viengadīgos kara juridiskos kursus.⁴⁷² Lai izpildītu uzņemšanas prasības, lūgumam klāt pievienots apliecības noraksts par 1921./22. mācību gadā noklausītiem Valodu institūtā latīņu valodas kursiem un

⁴⁷⁰ LVVA, 7427. f., 1. apr., 865. l., 1. lp. (1920. gada 5. janvāra lūgumu Latvijas Augstskolas rektoram).

⁴⁷¹ LVVA, 7427. f., 1. apr., 865. l., 2. lp. (Latvijas Kara tiesu pārvaldes 1919. gada 9. decembra apliecība Nr. 1195).

⁴⁷² LVVA, 7427. f., 1. apr., 865. l., 5. lp. (1922. gada 21. septembra lūgums Tiesību un tautsaimniecības zinību fakultātēs dekānam).

1922. gada 20. septembrī izturētiem pārbaudījumiem vidusskolas kursa apmērā.⁴⁷³

Studentu lietai klāt pievienotais 1925. gada aprīlī rakstītais *Curriculum vitae* literārā stāstījuma veidā izklāsta Hermaņa Apsīša dzīves gaitas.

Dzimis 1893. gada 19. novembrī Valmieras apriņķa Naukšēnu pagasta Jēču mājās. Divas ziemas pagasta skolā, bet, sākot ar 1905. gada pavasari, mācības Rūjienas draudzes skolā. 1908. gada maijā saņemta draudzes skolas gatavības apliecība. Mācībām sekoja mācekļa un tad arī palīga darbs pie pagasta rakstveža trīs gadu garumā bez precīzas norādes par vietu, tikai norādi par Rūjienas apkārtni.⁴⁷⁴ 1911. gadā, atklājoties Rūjienā tirdzniecības skolai, kur bijis maz skolnieku vecākajās klasēs, Hermanis Apsītis uzņem 3. klasē 17 gadu vecumā. Mācības pabeigtas divu gadu laikā. Lai turpinātu mācīties vidusskolas sestajā klasē, bijis jānokārto "stingru pārbaudījumu visos priekšmetos par 5 klasēm"⁴⁷⁵, jo ar tirdzniecības skolu vien nepietika, lai uzsāktu mācības bez pārbaudījumu kārtošanas, kas pēc paša Apsīša vērtējuma bija neiespējams. Kā norāda Hermanis Apsītis: "Tādēļ metu skatus uz Krieviju, kur pastāveja mazākas prasības un pie tam bija vieglāki privatstundas atrast."⁴⁷⁶ Izvēle krita uz Ribinskas komercskolu, kas par lūgumu tur mācīties, atbildēja, ka gatavības apliecības saņemšanai jānomācās trīs gadi, bet, tā kā Hermanim Apsītim tobrīd jau bija 19 gadi, tad bija nepieciešama ministrijas atļauja. Kā norāda Apsītis, pēc vairākkārtējiem pieprasījumiem 1913. gada augustā

⁴⁷³ LVVA, 7427. f., 1. apr., 865. l., 3. lp. (apliecības noraksts).

⁴⁷⁴ LVVA, 7427. f., 1. apr., 865. l., 8. lp. (1925. gada aprīlī pašrocīgi rakstītais *Curriculum vitae*).

⁴⁷⁵ LVVA, 7427. f., 1. apr., 865. l., 8. lp. o. p. (1925. gada aprīlī pašrocīgi rakstītais *Curriculum vitae*).

⁴⁷⁶ LVVA, 7427. f., 1. apr., 865. l., 8. lp. o. p. (1925. gada aprīlī pašrocīgi rakstītais *Curriculum vitae*).

bija dota atļauja mācībām Ribinskas komercskolā ar atrunu, ka jānokārto eksāmeni visos priekšmetos. Eksāmeni bija nokārtoti, un Apsītis bija uzņemts 6. klasē.⁴⁷⁷

Kā norāda Hermanis Apsītis, šāds “lēcieni” Rīgā nebūtu iespējams,

“[...] jo, kā vēlāk man atstāstīja, lielu lomu pie manas uzņemšanas spēlējusi vēlēšanās redzēt, kā latvietis mācās un ko spēj. Krievu skolotājiem, salīdzinot ar vietējiem skolniekiem, izlikusies neparasta mana cenšanās par katru cenu tikt viņu skolā un pie tam 6. klasē, tādēļ viņi nākuši man pretim.”⁴⁷⁸

Skolas naudu Apsītim “aizdevu veidā maksāja Rūjienas izglītības biedrība”, kas deva iespēju nodoties mācībām. 1915. gadā ieguva atestātu un zelta medaļu.⁴⁷⁹ Atestāta noraksta gan studenta lietā nav. Matrikulas Nr. 842 otrajā pusē apliecinājumā par dokumentu saņemšanu Hermanis Apsītis norāda, ka 1920. gada 27. februārī vidusskolas atestāta norakstu nav saņēmis, bet 1920. gada 11. martā jau ir paraksts par atestāta Nr. 284 noraksta saņemšanu.⁴⁸⁰ Toties lietā ir Kara tiesu pārvaldes priekšnieka 1925. gada 15. aprīļa apliecība Nr. 871, kur norādīts, ka ar parakstu un zīmoga nospiedumu apliecināts:

“Kara prokurora palīgs kapteinis Hermans Adama dēls Apsīts [...]. Beidzis Komercskolu ar zelta medali un Maskavas Komercinstituta 2 kursus [...].”⁴⁸¹

⁴⁷⁷ LVVA, 7427. f., 1. apr., 865. l., 8. lp. o. p. (1925. gada aprīlī pašrocīgi rakstītais *Curriculum vitae*).

⁴⁷⁸ LVVA, 7427. f., 1. apr., 865. l., 9. lp. (1925. gada aprīlī pašrocīgi rakstītais *Curriculum vitae*).

⁴⁷⁹ LVVA, 7427. f., 1. apr., 865. l., 9. lp. (1925. gada aprīlī pašrocīgi rakstītais *Curriculum vitae*).

⁴⁸⁰ LVVA, 7427. f., 1. apr., 865. l., 25. lp. o. p. (matrikula Nr. 872).

⁴⁸¹ LVVA, 7427. f., 1. apr., 865. l., 11. lp. (Kara tiesu pārvaldes priekšnieka 1925. gada 15. aprīļa apliecība Nr. 871).

PROKURATŪRAS INSTITUCIONĀLĀS STRUKTŪRAS ĢENĒZE UN TRANSFORMĀCIJAS. I DAĻA

Minētais, kā rāda turpmākais *Curriculum vitae* izklāsts, vismaz attiecībā uz komercinstitūta studijām ne gluži atbilst paša Apsīša liecinātajam.

Atgriezies Rūjienā, Hermanis Apsītis izvēlējās turpināt studijas Krievijā, tādēļ iesniedza dokumentus Pēterburgas politehnikuma mehāniskā nodaļā, bet, tā kā nedabūja darbu, tad pārcēlās uz Maskavu, lai studētu “diezgan populārā komercinstitūtā”. Salīdzinot iespējas strādāt un mācīties mehāniskā nodaļā ar mācībām komercinstitūtā, Apsītis rakstīja:

“Komercinstituta priekšmeti, turpretim, bija man kaut cik jau pazīstami un, galvenais, neprasīja pastāvīgu klātbūtni lekcijas.”

Darba jautājums labvēlīgi nokārtojās, jo pēc dažu nedēļu fiziska darba Hermanis Apsītis tika pie “labu ļaužu” sagādātas vietas Zemstu savienības Viskrievijas darba birojā. Tomēr pavasara semestra beigās bija izsludināta studentu mobilizācija.⁴⁸² Kā raksta Apsītis:

“Jaunākie kursi pārcēlās no Maskavas uz karaskolu Odesā. Paspēju nolikt tikai pāris eksamenu un, cik savādi! Taisni tādēļ, lai man būtu ne formāla, bet moraliska tiesība saukties par studentu. Sak', kas tas nu par studentu, kas nav nolīcis nevienu eksamenu augstskolā!”⁴⁸³

Kā norāda Apsītis – pēc četrus mēnešus “dresuras” 1916. gada oktobrī “mūs uzskatīja jau par gataviem kara mākslā (ļoti daudz gan, kā šķiet, mums trūka no tā goda!) un paaugstināja par virsniekiem.”⁴⁸⁴

⁴⁸² LVVA, 7427. f., 1. apr., 865. l., 9. lp. (1925. gada aprīlī pašrocīgi rakstītais *Curriculum vitae*).

⁴⁸³ LVVA, 7427. f., 1. apr., 865. l., 9. lp. o. p. (1925. gada aprīlī pašrocīgi rakstītais *Curriculum vitae*).

⁴⁸⁴ LVVA, 7427. f., 1. apr., 865. l., 9. lp. o. p. (1925. gada aprīlī pašrocīgi rakstītais *Curriculum vitae*).

Apsītis, saņēmis komandējumu uz Turkeštānas kara apgabalu, devās no Odesas uz Taškentu. Šo laiku viņš atminas kā “necerētu ceļojumu”, jo, būdams piekomandēts pie ģenerālgubernatora Alekseja Kuropakina (1848–1925, *Алексе́й Куropамкин*), viņš kopā ar citiem virsniekiem pavadīja Kuropakinu braucienos pa “Turkestanas pilsētām un miestiem”.⁴⁸⁵ Tad sekoja norīkojums uz Kazlinsku, kur atbilstoši Hermaņa Apsīša vārdiem viņš esot vervējis kirgīzus frontes darbiem, sastādījis ešelonus un sūtījis tos uz kara lauku, “pat Rīgas fronti!” un kur atradies līdz 1917. gada jūlijam.⁴⁸⁶ Tad pārcēlies uz Taškentu, kam sekoja norīkojums “uz Galīcijas fronti” Tarnopolē.⁴⁸⁷

Viņa atmiņas par tā laika notikumiem frontē ir vērtīgs vēstures un Apsīša pieredzes, sevišķi vēlākās karjeras kara prokurora palīga amatā, novērtējuma avots:

“Kad pēc kāda mēneša nokļuva Galīcijā, [...] notika vairs tikai reta apšaudišanās. Pulks pamazam nonāca brāļošanās stādijā; pēc oktobra revolūcijas izvēleja padomes un, beidzot, pameta frontes gabalu pavisam neaizsargātu, pārdodot ložmetejus vakarējam ienaidniekam tikko ne par pudeli spirta...

Nu bija jāsāk domāt, kā izcelties no «biedru» vidus un tikt atpakaļ Baltijā, jo virsnieka vārds tika identificēts ar naidnieka nosaukumu.”⁴⁸⁸

leguvis apliecību par komandēšanu uz “latviešu strēlnieku pulkiem, kuri atradās Vidzemē”, viņš beidzot 1918. gada sākumā

⁴⁸⁵ LVVA, 7427. f., 1. apr., 865. l., 9. lp. o. p. (1925. gada aprīlī pašrocīgi rakstītais *Curriculum vitae*).

⁴⁸⁶ LVVA, 7427. f., 1. apr., 865. l., 9. lp. o. p. (1925. gada aprīlī pašrocīgi rakstītais *Curriculum vitae*).

⁴⁸⁷ LVVA, 7427. f., 1. apr., 865. l., 9. lp. o. p. (1925. gada aprīlī pašrocīgi rakstītais *Curriculum vitae*).

⁴⁸⁸ LVVA, 7427. f., 1. apr., 865. l., 9. lp. o. p. – 10. lp. (1925. gada aprīlī pašrocīgi rakstītais *Curriculum vitae*).

nokļuva Rūjienā, kur militārdienestam pielicis punktu “vācu okupācijas karaspēks”.⁴⁸⁹

Līdz 1919. gada februārim nostrādājis Rūjienas privātā komercskolā, atsāka dienesta gaitas 1. Valmieras un tad 6. Rīgas kājnieku pulkā kā pulka adjutants. 1920. gadā bija pārcelts uz Kara lietu pārvaldi. Tad arī sāktas studijas Latvijas Universitātē. Pāriešanu jurisprudences studijās noteica apsvērums – “strādāt vienu, bet studēt otru – uzskatīju par nelietderīgu un no tautsaimniecības atteicos”.⁴⁹⁰ Norāde par to, ka tautsaimniecības studijās ticis “gandrīz līdz ceturtam kursam”⁴⁹¹, vērtējams kā pārspilējums, jo studijas sāktas ar otro kursu. Noslēgumā Hermanis Apsītis norāda, ka pabeidzis divu gadu Kara ministrijas rīkotos kursus (1920–1922), kuru noslēgumā iecelts par kara prokurora palīgu.⁴⁹² Šeit minētais ne gluži sakrīt ar 1922. gada 21. septembra lūgumā par pārcelšanu uz tiesību zinību nodaļu, tomēr, ievērojot to, ka lūgumā ir norādīts precīzs kara prokurora palīga iecelšanas datums – 1921. gada 1. novembris –, kas ir gada nogale, kursu laiks, acīmredzot, norādīts aptuveni, kādēļ arī rodas nesakritības iespajds.

Izturējis gan mutiskus pārbaudījumus kursa priekšmetos (21 ļoti sekmīgi, 10 sekmīgi), gan mutiskus diplompārbaudījumus (krimināltiesībās, kriminālprocesā, starptautiskajās tiesībās un civilprocesā ļoti sekmīgi, bet civiltiesībās sekmīgi), nokārtojot tos 1925. gada martā un aprīlī⁴⁹³, 1926. gada 20. martā Hermanis Apsītis sekmīgi pabeidz

⁴⁸⁹ LVVA, 7427. f., 1. apr., 865. l., 10. lp. (1925. gada aprīlī pašrocīgi rakstītais *Curriculum vitae*).

⁴⁹⁰ LVVA, 7427. f., 1. apr., 865. l., 10. lp. (1925. gada aprīlī pašrocīgi rakstītais *Curriculum vitae*).

⁴⁹¹ LVVA, 7427. f., 1. apr., 865. l., 10. lp. (1925. gada aprīlī pašrocīgi rakstītais *Curriculum vitae*).

⁴⁹² LVVA, 7427. f., 1. apr., 865. l., 10. lp. (1925. gada aprīlī pašrocīgi rakstītais *Curriculum vitae*).

⁴⁹³ LVVA, 7427. f., 1. apr., 865. l., 7. lp. (lapa par pārbaudījumiem).

pilnu kursu ar tiesību zinātņu kandidāta grādu.⁴⁹⁴ Studenta lietā nav norādes par kandidāta darba tēmu un šī darba sekmīgu aizstāvēšanu, kas bija obligāts priekšnosacījums *cand. iur.* iegūšanai.

5.2. Normatīvais tvērums

Tieslietu ministra Hermaņa Apsīša laika normatīvais pienesums prokuratūras institucionālā un saturiskā regulējuma pilnveidošanai raksturojams sekojoši – priekšteču sāktu kodifikāciju darba cēliena noslēgums un darbs jaunu kodifikāciju radīšanai.

Svarīgākā iniciatīva – jauna Tiesu iekārtas likuma izstrāde, kas virzīta, līdztekus veicot grozījumus arī spēkā esošajā likumu kopojumā un 1936. gadā izdodot jaunu Tiesu iekārtas likumu kodifikācijas izdevumu. Izdotajiem pārgrozījumiem un papildinājumiem šajā laikā ir dažāds saturs, kas mazāk skar prokuratūru vispār, vairāk atspoguļo jauno tiesisko realitāti, kas neizbēgami arī dod iespēju paplašināt tieslietu ministra kā ģenerālprokurora kompetenci.

Tā, piemēram, *Tieslietu Ministrijas Vēstnesī* publicētie 1935. gada 31. janvāra tieslietu ministra sniegtie paskaidrojumi par pārmaiņām Tiesu iekārtas likumos, kas pamatā saistīti ar zvērinātu advokātu institūta pilnveidošanu, faktiski paplašinot tieslietu ministra kā ģenerālprokurora uzraudzības pilnvaras. Vispārīgi raksturojot grozījumus, norādīts:

“Šajā nolūkā likums piešķirīs tieslietu ministram noteikšanu divos virzienos, proti: a) zvērinātas advokātūras pārvaldes

⁴⁹⁴ LVVA, 7427. f., 1. apr., 865. l., 25. lp. o. p. (matrikula Nr. 872).

PROKURATŪRAS INSTITUCIONĀLĀS STRUKTŪRAS ĢENĒZE UN TRANSFORMĀCIJAS. I DAĻA

orgāna — padomes personālā sastāva izveidošanā un b) jaunuzņemamu zvērinātu advokātu palīgu kontrolē.”⁴⁹⁵

Pilnvaru paplašināšana motivēta ar mērķi veidot advokatūru nacionālu un tādu, “kas veicina valsts mērķi”.⁴⁹⁶ Kā norādīts paskaidrojumos:

Sevišķu uzmanību pelna 280.¹⁶ pants, kas paredz tieslietu ministra tiesību strīpot vai atcelt atsevišķus padomes locekļus vai visu padomi. [...] Pēc tam, kad padome stājusies darbā, tieslietu ministram pieder atcelšanas tiesība.”⁴⁹⁷

Tieslietu ministram paredzētas arī tiesības noteikt pielaižamo vai vajadzīgo advokātu skaitu, kontrolēt palīgu uzņemšanu ar iebildumu par uzņemšanu izteikšanas palīdzību.⁴⁹⁸ Visbeidzot, pārejas noteikumos bija paredzētas tieslietu ministra tiesības izslēgt divu mēnešu laikā no advokatūras personas, “kas savam uzdevumam nav piemērotas”⁴⁹⁹, ar to saprotot personas, kuru darbība kompromitējoša. Paskaidrojumos minētās pārmaiņas pieņēma Ministru kabinets 1935. gada 31. janvārī ar Pārgrozījumiem un papildinājumiem Tiesu iekārtas likumos un tos izsludināja 1935. gada 11. februārī Valsts Prezidents Alberts

⁴⁹⁵ Apsītis, Hermanis [tieslietu ministrs]. “Tieslietu ministra paskaidrojumi pie pārgrozījumiem un papildinājumiem Tiesu iekārtas likumos”, *Tieslietu Ministrijas Vēstnesis*, Nr. 1, 1935, 179. lpp.

⁴⁹⁶ Apsītis, Hermanis [tieslietu ministrs]. “Tieslietu ministra paskaidrojumi pie pārgrozījumiem un papildinājumiem Tiesu iekārtas likumos”, *op. cit.*, 178. lpp.

⁴⁹⁷ Apsītis, Hermanis [tieslietu ministrs]. “Tieslietu ministra paskaidrojumi pie pārgrozījumiem un papildinājumiem Tiesu iekārtas likumos”, *op. cit.*, 180. lpp.

⁴⁹⁸ Apsītis, Hermanis [tieslietu ministrs]. “Tieslietu ministra paskaidrojumi pie pārgrozījumiem un papildinājumiem Tiesu iekārtas likumos”, *op. cit.*, 187. lpp.

⁴⁹⁹ Apsītis, Hermanis [tieslietu ministrs]. “Tieslietu ministra paskaidrojumi pie pārgrozījumiem un papildinājumiem Tiesu iekārtas likumos”, *op. cit.*, 191. lpp.

Kviesis.⁵⁰⁰ Tādējādi paskaidrojumu publicēšana faktiski bija domāta pārmaiņu skaidrošanai, nevis sagatavošanai.

Daļa no Tiesu iekārtas likumos veiktajiem grozījumiem novērtējama kā simboliska un uz reprezentāciju vērsta. Tas vienlīdz attiecās gan uz jaunu prasību noteikšanu amatapgērbiem, kas būs analizētas tālāk, gan arī amata nosaukumu pārdēvēšanu. 1938. gada 29. martā Ministru kabineta pieņemtie un reizē Kārļa Ulmaņa izsludinātie *Pārgrozījumi un papildinājumi Tiesu iekārtā* paredzēja amatu “priekšsēdētāja biedrs” atvietot ar “vicepriekšsēdētājs”, “virsprokurora biedrs” ar “Senata prokuroru”, bet “prokurora biedrs” ar “viceprokurors”.⁵⁰¹

Neskatoties uz labi domātu un skaļi pieteikto jauna Tiesu iekārtas likuma izstrādi, vēl 1940. gadā tika turpināts grozīt 1936. gada kodifikācijas izdevumu.⁵⁰² Var pieņemt, ka joprojām bija neskaidrības par jaunas vai grozītas Satversmes tapšanu, turklāt tikai 1939. gadā īsti tapa divas pēdējās no iecerētajām sešām kamerām, proti, Profesiju kamera un Rakstu un mākslas kamera. Tas varēja kavēt radikālākus grozījumus jebkurā citā varas atzarā.

Lai ilustrētu darbu pie jaunā Tiesu iekārtas likumprojekta izstrādes, *Tieslietu Ministrijas Vēstnesī* publicēti sēžu protokoli. Tā, piemēram, Tiesu iekārtas likumprojekta izstrādāšanas komisijas pirmās sēdes protokols Tieslietu ministrijā 1938. gada 10. jūnijā ilustrē to, ka komisija nebija vadīta konceptuālu jautājumu risināšanai. Lai gan sēdes sākumā pieteikts

⁵⁰⁰ “15. Pārgrozījumi un papildinājumi Tiesu iekārtas likumos”, *Likumu un Ministru kabineta noteikumu krājums*, Nr. 3, 1935, 18, februāris, 22.–32. lpp.

⁵⁰¹ “88. Pārgrozījumi un papildinājumi Tiesu iekārtā”, *Likumu un Ministru kabineta noteikumu krājums*, Nr. 12, 1938, 9. aprīlis, 215. lpp.

⁵⁰² “20. Pārgrozījumi un papildinājumi Tiesu iekārtā”, *Likumu un Ministru kabineta noteikumu krājums*, Nr. 2, 1940, 23. februāris, 18. lpp.

PROKURATŪRAS INSTITUCIONĀLĀS STRUKTŪRAS ĢENĒZE UN TRANSFORMĀCIJAS. I DAĻA

konceptuāls jautājums, tomēr tā sakarā sekojošās atbildes vairāk atgādina aptauju par aktuālajām problēmām un to situatīvu risinājumu, nekā juridiskajā doktrīnā, kas pastiprināta ar prakses piemēriem, balstītu viedokli. Prokuratūras pārstāvību pirmajā komisijas sēdē īsteno prokuratūras vadība – Senāta virsprokurors Fricis Zilbers (1875–1942), Tiesu palātas prokurors Kārlis Skadulis (1891–1943) un Rīgas apgabaltiesas prokurors Antons Karčevskis (1900–1941, pēc uzvārda maiņas 1940. gadā Kalme).⁵⁰³

Otrās sēdes 1938. gada 1. jūlijā protokols apstiprina iepriekš minēto, turklāt paskaidro tiesu iekārtas attīstības apstākļu iemeslus un ilustrē tā brīža tiesu iekārtas aktualitātes. Tieslietu ministrijas juriskonsultācijas locekļa Nikolaja Vīnzarāja (1905–1978) apskatam par citu valstu pieredzi tiesu iekārtas jautājumos, kas vēlāk dažādos laikos plaši citēts bez pienācīgas ziņu pārbaudes, seko komisijas locekļu viedokļi. Rīgas apgabaltiesas prokurora Antona Karčevska rezumējums:

*“Esmu pārrunājis ar kolēģiem uzklauzījis prokuratūras domas. Mūsu tagadējā tiesu iekārtas sistēma, kas pastāvējusi visu šo laiku, ir plaši iesakņojusies tautā, un tauta visos laikos šo iekārtu respektējusi. Pārgrozības varētu izdarīt nevis pašā tiesu iekārtas sistēmā, bet vairāk procesā un uzraudzības lietās.”*⁵⁰⁴

ilustrē, ka gandrīz divdesmit gadu laikā, kopš pirmo reizi apspriesta tiesu iekārta Latvijas Republikā, juridiskā doma arvien vairāk bija attālinājusies no izpratnes par nepieciešamību veidot valsts iekārtai un nacionālas valsts idejai atbilstošu tiesu iekārtu. Turklāt apstākļos, kad parlamentārisms bija atmests, vietā liekot

⁵⁰³ “Tiesu iekārtas likumprojekta izstrādāšanas komisijas I sēdes protokols Tieslietu ministrijā 1938. gada 10. jūnijā”, *Tieslietu Ministrijas Vēstnesis*, Nr. 4, 1938, 1127.–1129. lpp.

⁵⁰⁴ “Tiesu iekārtas likumprojekta izstrādāšanas komisijas II sēdes protokols Tieslietu ministrijā 1938. gada 1. jūlijā, plkst. 10,15”, *Tieslietu Ministrijas Vēstnesis*, Nr. 4, 1938, 1135. lpp.

autoritāru pārvaldi, acīmredzot Krievijas Impērijas izauklēta tiesu iekārta varēja šķist pieņemama, pieņemta un nekad īsti neapstrīdēta. Arī Senāta virsprokurora Friča Zilbera viedoklis, atspoguļojot kolēģu kopsapulcē pausto tiesu iekārtas jautājumā, ir līdzīgs Karčevska paustajam – “vecā tiesu iekārtas sistēma ir pietiekoši laba un tautā labi pazīstama”.⁵⁰⁵ Atšķirība vērojama tikai argumentācijā, kas pamatā saistīta ar apsvērumiem, ka tiesu iestādes ir viegli sasniedzamas gan labo ceļu, gan arī administratīvā iedalījuma dēļ.⁵⁰⁶ Abi prokuratūras pārstāvji pat attāli neaktualizēja prokuratūras jautājumus.

Noslēgumā tieslietu ministra Hermaņa Apsīša uzskaitīto jautājumu loks jaunā tiesu iekārtas regulējuma sakarā tiešā veidā kalpo kā liecība tam, kas uzskatīts par aktuālu un tātad apspriežamu un kas tāds nav. Tieslietu ministrs norādīja uz sekojošiem jautājumiem: 1) par priekšsēdētāju varu; 2) par tiesu kopsapulcēm, 3) tiesnešu komplektēšana, 4) tiesas brīvlaiki, 5) administratīvās tiesas un process, 6) tiesu nosaukumi, 7) zvērināto tiesas, 8) advokātu lietas, 9) privātdavokāti, 10) tiesu amatu kandidāti, 11) tiesnešu iecelšana un apstiprināšana.⁵⁰⁷ Uzskaitīto jautājumu klāsts faktiski neskar prokuratūras institucionālos un saturiskos jautājumus un ne mazākā mērā netuvinās jautājumam par prokuratūras neatkarību.

5.3. Prokuratūras neatkarības jautājums

Iemesls, kādēļ iepriekš pievērsta uzmanība prokuratūras neatkarības jautājuma vietai tieslietu ministra Hermaņa Apsīša

⁵⁰⁵ “Tiesu iekārtas likumprojekta izstrādāšanas komisijas II sēdes protokols Tieslietu ministrijā 1938. gada 1. jūlijā, plkst. 10,15”, *op. cit.*, 1135. lpp.

⁵⁰⁶ “Tiesu iekārtas likumprojekta izstrādāšanas komisijas II sēdes protokols Tieslietu ministrijā 1938. gada 1. jūlijā, plkst. 10,15”, *op. cit.*, 1135. lpp.

⁵⁰⁷ “Tiesu iekārtas likumprojekta izstrādāšanas komisijas II sēdes protokols Tieslietu ministrijā 1938. gada 1. jūlijā, plkst. 10,15”, *op. cit.*, 1139.–1142. lpp.

dienas kārtībā, ir divi plaši citēti dažādos laikos tapuši raksti, viens no kuriem pieder Rīgas apgabaltiesas prokurora Hermana Apsīša spalvai, bet otrs ir Rīgas apgabaltiesas miertiesneša Kārļa Voldemāra Vilhelma Vikmana (1898-1941, arī Vikmanis)⁵⁰⁸ ziņojums par Latvijas tiesnešu biedrības pilnsapulces apspriesto jautājumu par prokuratūras reorganizāciju.

Latvijas tiesnešu biedrības 1933. gada 8. marta pilnsapulcē apspriestā jautājuma cēlonis tiešā veidā ir tieslietu ministra, Tērbatas universitātes absolventa Bernharda Bērenta (1892—1946) 1929. gada 20. septembra instrukcija *Tiesu palātas un apgabaltiesu prokūroriem un viņu biedriem*, kas pēc Vikmaņa norādītā, noteica, ka

*“prokūrātūras amatpersonas nav atsvabinātas no pienākuma atsevišķu gadījumu un lietu robežās saskaņot savu darbību ar vispārējiem vadošiem priekšniecības norādījumiem”.*⁵⁰⁹

Viņš arī norāda, ka strīdīgs gan ir jautājums, vai instrukcija saista prokuratūras amatpersonas. Otrs iemesls — Hermana Apsīša iepriekš publicētais viedokļa raksts turpat mēnešrakstā *Jurists* par prokuratūru. Trešais iemesls, kas gan nav tieši minēts, bet kura ietekme nolasāma Kārļa Vikmana izklāstītāja argumentācijā, ir Kārļa Kvelberga iepriekš plaši apspriestais gadījums un viņa sakarā paustie viedokļi. Vikmans aizrāda:

“Prokūrora darbs prasa ļoti lielu drosmi un neatlaidību, jo daudzās svarīgās lietās viņam jāuzņemās iniciārive. Aktivākam prokūroram nekad netrūks ienaidnieku politiskās partijās un viņš var krist nežēlastībā. Prokūrora darbs ir līdzvērtīgs tiesneša darbam, tādēļ ar likumu jānodrošina prokūrātūras

⁵⁰⁸ LVVA, 7427. f., 1. apr., 2724. l. (Kārļa Vikmana studenta lieta), 2. lp. (Rīgas Sv. Ģertrūdes latviešu draudzes mācītāja izsniegta 1922. gada 10. maija apliecība Nr.479); LVVA, 7427. f., 1. apr., 2724. l., 8. lp. (pases Nr. 196808 noraksts).

⁵⁰⁹ Vikmanis, Kārlis. “Tiesnešu biedrība ar prokūrātūras neatkarību”, *Jurists*, Nr. 3 (46), 1933, marts, 70. slejas.

5. 1934. gada 15. maija apvērsuma Ministru kabinets

amatpersonām patstāvība un zināma neatkarība. Pareizākais būtu, ka prokūrorus līdzīgi tiesnešiem, apstiprinātu Saeima, bet grūti ticēt, ka šai virzienā Satversmi grozīs. Tiesnešu biedrība, pieņemot augšējo atzinumu, sekojusi mūsu kaimiņvalstu paraugam.”⁵¹⁰

Sekojošie valstu piemēri prokuroru apstiprināšanas kārtībā faktiski piedāvā hierarhiski augstākos prokūrorus apstiprināt Valsts Prezidentam, tomēr risinājumu dažādība par to, kā kandidatūra nonāk līdz Valsts Prezidentam, liecina par vienota viedokļa trūkumu. Tāpat izvēlētie piemēri nedod skaidru priekšstatu par vēlamo risinājumu hierarhiski zemāko prokuroru apstiprināšanai. Tieši tāpēc vienbalsīgi pieņemtais pilnsapulces atzinums satur tikai šauru jautājuma nogriezni:

“Latvijas taisnas tiesas labā nepieciešama prokūrātūras reorganizācija, padarot prokūrātūras amatpersonas neatkarīgas viņu dienesta stāvoklī. Šī nolūka sasniegšanai ministru kabineta ieceltās prokūrātūras amatpersonas būtu apstiprināmas amatā no Valsts Prezidenta, bet atceļamas tikai kriminālā, resp. disciplinārā tiesāšanās kārtībā.”⁵¹¹

Savukārt Hermana Apsīša sekojošais pilnsapulcei priekšlikums ir papildināt Tiesu iekārtas likumu ar 155.¹ pantu:

“Senāta virsprokurora, Tiesu palātas prokuroru un apgabaltiesas prokūrorus, kā arī virsprokurora, un prokuroru biedrus, bez lūguma var atlaist no dienesta vai pārcelt citā amatā uz Ministru kabineta ierosinājumu ar Senāta augstākās disciplinārās tiesas spriedumu.”⁵¹²

⁵¹⁰ Vikmanis, Kārlis. “Tiesnešu biedrība ar prokūrātūras neatkarību”, *op. cit.*, 71.–72. slejas.

⁵¹¹ Vikmanis, Kārlis. “Tiesnešu biedrība ar prokūrātūras neatkarību”, *op. cit.*, 69. slejas.

⁵¹² Apsīts, Hermans. “Vēl par prokutātūras stāvokli”, *Jurists*, Nr. 8/9 (51/52), 1933, novembris/ decembris, 240. sleja.

Aplūkojot Rīgas apgabaltiesas prokurora Hermana Apsīša 1930. gada maija *Juristā* publicēto viedokļa rakstu,⁵¹³ kas pēc trijiem gadiem ir piesaukts prokuroru neatkarības meklējumos, secināms, ka arī tas ir tiešā sakarībā ar jau minēto instrukciju un tās sakarā raisītajām pārdomām par prokuratūras mijiedarbību ar tieslietu ministru kā ģenerālprokuroru un nepieciešamību nodrošināt prokuratūras amatpersonu neatkarību, kas būtu salīdzināma ar to, kas nodrošināma tiesnešiem vai Valsts kontrolei. Tomēr problēmas izklāsts vairāk balstās uz salīdzinošā analizē iegūtu risinājumu piedāvājumu, nekā ar tiesiskās situācijas novērtējumu ar juridiskās doktrīnas palīdzību. Turklāt neatkarības saistīšana ar Valsts Prezidenta vai Senāta kopsapulces dotu apstiprinājumu nekā plašāk netiek iztirzāta, acīmredzot pieņemot, ka tas vien, ka Latvijas Republikas Satversmes 42. pants paredz Valsts Prezidenta pilnvaras kara laikā iecelt bruņoto spēku virspavēlnieku, ir pierādījums šī amata svaram un neatkarībai, un reizē sekojot tā laika autoritārisma izplatības Rietumeiropā rezultātā radītajam maldīgajam priekšstatam par Valsts Prezidenta institūta svaru un nozīmi valsts pārvaldē.

5.4. Prokuratūras tēls

Arī prokuratūras tēlam bija jāatspoguļo Latvijas Republikas tiesiskās sistēmas saturiskās pārmaiņas. Šādam mērķim kalpoja tieslietu ministra Hermana Apsīša 1939. gada 24. maija *Instrukcija par dažu tiesu resora amatpersonu amattērpu*, ko līdzparakstīja Tieslietu ministrijas Tiesu departamenta direktors Aleksandrs Meņģelsons (1896–1941).⁵¹⁴ Salīdzinot ar 1922. gada 28. septembra Ministru

⁵¹³ Apsīts, Hermans. “Par prokurātūras stāvokli”, *Jurists*, Nr. 5 (21), 1930, maijs, 133.–137. slejas.

⁵¹⁴ “Instrukcija par dažu tiesu resora amatpersonu amattērpu”, *Valdības Vēstnesis*, Nr. 119, 1939, 31. maijs, 5.–6. lpp.

kabineta noteikto, redzamākā atšķirība prokuroru amatu sakarā bija instrukcijas prasība amattērpu papildināt ar “sevišķu nozīmi ar saitēm”. Citas amattērpu izmaiņas saistītas ar lielāku detalizācijas pakāpi talāra un cepures izpildījumam, kā arī tādām papildprasībām kā instrukcijas 2. punktā noteiktā: “Pie talara nēsā baltu apkakli un talara krāsas kaklsaiti.”⁵¹⁵

Lai varētu pilnīgāk izprast 1939. gada 24. maija ieviestās izmaiņas, citējamas atbilstošas instrukcijas normas.

Talāra apraksts sniegts instrukcijas 2. punktā:

*“Talaru izgatavo no tumši sarkanas (purpura) krāsas drānas, ar vaļēju apkakli un 10 tās pašas drānas apvilktām pogām. Talara garums – pēc auguma, 30 cm atstatu no zemes. Apkake un piedurkņu gali ārpusē, no vienas vīles līdz otrai, 15 cm platumā, apšūti ar tādas pašas krāsas samtu.”*⁵¹⁶

Cepures apraksts sniegts instrukcijas 4. punktā:

“Cepuri izgatavo no tādas pašas krāsas samta, kā talāra apkakli; cepure sastāv no dibena un aploka, tās augstums 7 cm; cepures aplokam ir 2 daļas, kuru galos stūri tā nogriežti, ka tie kopā šūti dod divus 65° slīpuma robus. [..]

Senata virsprokurora un prokuroru cepures rotājums iežogots ar ornamentālajoslīņu (2 paralelas svītras ar krustiņiem vidū); tā novietota zem platas, visu galvas segu iežogojošas joslas cepures priekšpusē. [..]

*Palatas un apgabaltiesu prokuroru un virsprokuroru cepuru virsējā mala apšūta ar 6 mm platu zelta galunu un zeltītu aukliņu 3 mm griezumā mērā zem tā. [..]*⁵¹⁷

⁵¹⁵ “Instrukcija par dažu tiesu resora amatpersonu amattērpu”, *op. cit.*, 5. lpp.

⁵¹⁶ “Instrukcija par dažu tiesu resora amatpersonu amattērpu”, *op. cit.*, 5. lpp.

⁵¹⁷ “Instrukcija par dažu tiesu resora amatpersonu amattērpu”, *op. cit.*, 5. lpp.

PROKURATŪRAS INSTITUCIONĀLĀS STRUKTŪRAS ĢENĒZE UN TRANSFORMĀCIJAS. I DAĻA

Jaunievedums – prokuroru amata nozīme un tās
nēsāšanas kārtība noteikta instrukcijas 3. punktā:

*“Virsprokurors, prokurori un viceprokurori pie talara nēsā
sevišķu nozīmi ar saitēm. Zīmi piestiprina talara labā pusē, virs
talara krokojuma līmeniskās šuves. Saite brīvi krīt no zīmes līdz
talara ceturtai pogai, no augšas skaitot. Zīme attēlo atvērtu
grāmatu ar vārdu «Likums» pāri abām grāmatas pusēm: virs
grāmatas, vidū, novietots zeltīts šķēps ar rokturi uz leju.
Grāmatas attēls veidots sudrabā, burti «Likums» iegravēti,
grāmatas malas zeltītas. Augšpus grāmatas novietots valsts
lielais ģerbonis sudrabā, zeltījumā un emaljā. Grāmatu ietver
sudraba oksidēts ozollapu vaiņags, apvīts ar spožu pulētu
sudraba lenti. Vidū mērot, zīmes garums 83 mm, platums 60
mm.*

*Saite pīta no zeltītas auklas ar vienu brīvu auklu iekšējā
pusē.”⁵¹⁸*

Lai gan amattērpa lietošanas kārtība ir līdzīga tai, kas
bijusi noteikta 1926. gada 8. oktobra instrukcijā, tomēr ir
vērojamas atšķirības, kuras pamatā saistāmas ar amattērpa
funkcionālās nozīmes paplašināšanu. Ilustrācijai seko attiecīgo
normu citāts:

*“5. Talaru nēsā kopā ar cepuri vai bez tās. Cepuri bez talara
nevar nēsāt.*

*Pilnu amattērpu (talaru un cepuri) nēsā: 1) tiesas sēdēs, 2)
pasludinot spriedumus vai rezolūcijas, 3) nekustamu īpašumu
izsolēs. 4) nopratinot tiesas telpās lieciniekus un lietpratējus, 5)
stādoties priekšā Valsts Prezidentam, 6) 18. novembrī,*

*15. maijā un citos svinīgos oficiālos gadījumos kā tiesas telpās,
tā ārpus tām.*

⁵¹⁸ “Instrukcija par dažu tiesu resora amatpersonu amattērpu”, *op. cit.*, 5.lpp.

5. 1934. gada 15. maija apvērsuma Ministru kabinets

Talaru nēsā bez cepures: 1) kopsapulcēs, caurskatot disciplīnārlietas, un 2) pieņemot tiesu resora amatpersonu svinīgo solījumu un nozvērīnot advokatus.

Cepure ir galvā: 1) ieejot tiesas sēžu zālē un izejot no tās, 2) nozvērīnot lieciniekus, 3) pasludinot spriedumus vai rezolūcijas un 4) stādoties priekšā Valsts Prezidentam.

Prokuratūras amatpersonām cepure ir galvā, turot arī apsūdzības runu.

Pārējā tiesas sēdes laikā tiesu amatpersonām cepure ir uz tiesas galda.

*Svinīgos, oficiālos gadījumos cepures lietošanas kārtību nosaka tieslietu ministrs.*⁵¹⁹

lemesli amattērpa izskata pilnveidošanai un lietošanas kārtības izmaiņām ir vairāki. Pirmkārt, valstiskuma saglabāšanas vārdā gūtā uzvara Brīvības cīņās gan pār boļševiku Krieviju, gan pār Vāciju⁵²⁰ noteica vēlmi ikvienā dzīves jomā atbrīvoties no impēriskām paliekām, bet pāri palikušās čaulas piepildīt ar jaunu un laikmetīgu saturu. Tāpēc jauna vizuālā tēla meklējumi bija aktuāli =kopš Latvijas Republikas dibināšanas. 1934. gada 15. maija apvērsums šos meklējumus aktualizēja, jo radās sabiedrības pieprasījums publiski demonstrēt jaunās kārtības atšķirību. Amattērps ir salīdzinoši vienkāršākais uzskatāmu izmaiņu apliecinājums.

Senāta un Tieslietu ministrijas jaunais nams ir vēl viens uzskatāms pārmaiņu vēstījums. Tiesu pils celtniecība kļuva par centrālo tēla veidošanas līdzekli. Nama projekta publikācija

⁵¹⁹ "Instrukcija par dažu tiesu resora amatpersonu amattērpu", *op. cit.*, 5.–6.lpp.

⁵²⁰ Sk. Jarinovska, Kristīne. "The Preamble of the Satversme: the New Approach to Constitutional Self-Restraint", *Acta Juridica Hungarica* 55, No 4, pp. 351–366 (2014), p. 358.
<http://real.mtak.hu/42687/1/ajur.55.2014.4.4.pdf>.

1936. gada *Tieslietu Ministrijas Vēstnesī*⁵²¹ ir tikai viens no līdzekļiem, kas apliecina pārmaiņas tieslietu sistēmā. Savukārt nama atklāšana 1938. gada 9. decembrī un ar to saistītā Tieslietu ministrijas pārcelšanās simboliski vaiņagoja tieslietu ministra Hermaņa Apsīša veikumu Latvijas tiesiskā pamata nošķiršanā no agrāk mantotās tiesiskās sistēmas un tam nacionālo iezīmju piešķiršanā. Reizē jāatzīst, ka Tiesu pils, kas bija iecerēta kā vienojošais elements starp Tieslietu ministriju un tieslietu ministru kā ģenerālprokuru, no vienas puses, un tiesu, kuras augstākais reprezentants ir Senāts, par ko liecina kaut vai sevišķs kabinetu iekārtojums,⁵²² šādam nolūkam kalpoja tikai nedaudz vairāk kā gadu. Atjaunotajā Latvijas Republikā tieslietu ministra un ģenerālprokurora amatus vairs nevieno viena persona, bet, kopš Tieslietu ministrija ir pametusi arī tās amatpersonām un darbam veidotās telpas, zudis arī šīs simboliskās saites pēdējais elements.

⁵²¹ "Senāta un tieslietu ministrijas jaunā nama projekts", *Tieslietu Ministrijas Vēstnesis*, Nr. 2, 1936, 353. lpp.

⁵²² Sk. Kundziņš, Pauls. "Tiesu pils", *Latvijas Arhitektūra*, Nr. 10/11, 303.–351. lpp.

Noslēgumā

Pētījuma mērķis bija rosināt palūkoties uz Latvijas Republikas prokuratūras vēsturi ārpus pierastā skatupunkta, pakļaut kritikai šķietami vispārzināmo un rosināt ar avotu palīdzību turpināt izpēti veikšanu par tiem jautājumiem, kuru atspoguļošana nav šoreiz radusi vietu konkrētajā izdevumā. Tieši tāpēc atšķirībā no pirms divdesmit trijiem gadiem izdotās *Dr. iur.* Ārijas Meikališas grāmatas *Prokuratūra Latvijā* konkrētais pētījums nav veidots kā mācību līdzeklis. Tas nav arī enciklopēdisks izziņu avots, kur rast atbildes uz visiem jautājumiem. Tā ir pētnieciska eseja par prokuratūras tapšanu un veidošanos Latvijas Republikas rītausmā ar mērķi uzskatāmi parādīt vēsturiskā aktualitāti arī šodien risināmajiem prokuratūras institucionālajiem un saturiskajiem jautājumiem.

Konkrētais pētījums ir tikai daļa no plašāka pētījuma, tāpēc topošā sacerējuma ietvaros būs izmantota gan šeit veiktā analīze, gan arī tās ierosmes, atklājumi un kritika, kas ir neatsverama daļa no katra pētījuma aprobācijas.

Lūkošanās vēsturē ar atvērtām acīm ir labākais veids, kā to saprast, novērtēt tās sniegtās mācības un izvairīties no kļūdām, kas citādi būtu pieļautas.

Vērēs izmantoto avotu saraksts

1. Latvijas Republikas tiesību akti (hronoloģiskā secībā)

1918

“Pagaidu nolikums par Latvijas tiesām un tiesāšanas kārtību”, *Pagaidu Valdības Vēstnesis*, Nr. 1, 1918. gada 14. (1.) decembris, 2. lpp.

1919

“Noteikumi par kara stāvokli, apstiprināti no Pagaidu Valdības 11.februārī 1919. g.”, *Valdības Vēstnesis*, 1919, 1. augusts, 5. lpp.

“10. Pagaidu nolikums par Latvijas tiesām un tiesāšanas kārtību (Pieņemts Latvijas Tautas Padomē 6. decembrī 1918. g.)”, *Latvijas Pagaidu Valdības Likumu un Rīkojumu Krājums*, Nr. 1, 1919, 15. jūlijs, 12.–13. lpp.

“18. Latvijas Tautas Padomes Amnestijas Akts”, *Latvijas Pagaidu Valdības Likumu un Rīkojumu Krājums*, Nr. 2, 1919, 25. jūlijs, 21.–23. lpp.

“Pagaidu nolikums par Latvijas kara tiesām”, *Valdības Vēstnesis*, Nr. 38, 1919, 16. septembris, 1.–2. lpp.

“151. Instrukcija Tautas Padomes sevišķai komisijai amnestijas lietās”, *Likumu un valdības rīkojumu krājums*, 12. burtnīca, 1919, 15. decembris, 165.–166. lpp.

“Likums par agrāko Krievijas likumu spēkā atstāšanu Latvijā”, *Valdības Vēstnesis*, Nr. 87, 1919, 16. decembris, 1. lpp.

1920

“164. Likums par 1918. gada 6. decembra Latvijas tiesu un tiesāšanas kārtības likuma pārgrozījumiem un papildinājumiem”, *Likumu un valdības rīkojumu krājums*, Nr. 1, 1920, 4. marts, 5. lpp.

“177. Likums par Krievijas 1903. gada Soda likumu ieviešanu Latgalē”, *Likumu un valdības rīkojumu krājums*, Nr. 2, 1920, 30. aprīlis, 7. lpp.

“203. Satversmes Sapulces amnestijas akts”, *Likumu un valdības rīkojumu krājums*, Nr. 6, 1920, 13. septembris, 4.–8. lpp.

“Noteikumi par kodifikācijas nodaļu”, *Valdības Vēstnesis*, Nr. 252, 1920, 3. novembris, 1.–2. lpp.

1921

“Pārgrozījumi noteikumos par kodifikācijas nodaļu”, *Valdības Vēstnesis*, Nr. 205, 1921, 12. septembris, 1. lpp.

1922

“Noteikumi par tiesu resora dažu amatpersonu amatapgērbu”, *Valdības Vēstnesis*, Nr. 223, 1922, 4. oktobris, 1. lpp.

“209. Noteikumi par kriminalvajašanas kārtību lietās ar amatpersonu dienesta noziedzīgiem nodarījumiem un atlīdzības prasību celšanu par viņu nodarītiem zaudējumiem”, *Likumu un valdības rīkojumu krājums*, 21. burtnīca, 1922, 4. novembris, 432.–434. lpp.

“211. Noteikumi par prokuratūras atsvabināšanu no piedalīšanās dažās civilīetās”, *Likumu un valdības rīkojumu krājums*, 21. burtnīca, 1922, 4. novembris, 435. lpp.

1923

“Lēmums par tautas nobalsošanu 1923. g. 1. un 2. septembrī. Nr.132”, *Valdības Vēstnesis*, Nr. 212, 1923, 26. septembrī, 1.lpp.

1924

Tiesu iekārtas likumi. Rīga: Tieslietu ministrijas kodifikācijas nodaļa, 1924.

“205. Likums par kasācijas drošības naudas paaugstināšanu”, *Likumu un Ministru kabineta noteikumu krājums*, 24. burtnīca, 1924, 31. decembris, 317. lpp.

1926

“Likums par kodifikācijas nodaļu”, *Valdības Vēstnesis*, Nr. 72, 1926, 30. marts, 1. lpp.

Publikācijas tekstā pieļauta drukas kļūda, norādot “1921.” “Instrukcija pie noteikumiem par tiesu resora dažu amatpersonu amatapgērbu”, *Valdības Vēstnesis*, Nr.228, 1926, 11. oktobris, 1.–2. lpp.

PROKURATŪRAS INSTITUCIONĀLĀS STRUKTŪRAS ĢENĒZE UN TRANSFORMĀCIJAS. I DAĻA

1930

“138. Sodu likums. (Izdoti Latvijas Republikas Satversmes 81.p. kārtībā.)”, *Likumu un Ministru kabineta noteikumu krājums*, 17. burtnīca, 1930, 14. oktobris, 260.–357. lpp.

“139. Noteikumi par Sodu likuma ieviešanu. (Izdoti Latvijas Republikas Satversmes 81.p. kārtībā.)”, *Likumu un Ministru kabineta noteikumu krājums*, 17. burtnīca, 1930, 14. oktobris, 357. lpp.

1933

“134. Sodu likums. (Izdots L. R. S. 81. p. kārtībā.)”, *Likumu un Ministru kabineta noteikumu krājums*, 7. burtnīca, 1933, 8. jūnijs, 165.–264. lpp.

“135. Noteikumi par Sodu likuma un Disciplinārsodu likuma ieviešanu. (Izdoti L. R. S. 81. p. kārtībā.)”, *Likumu un Ministru kabineta noteikumu krājums*, 5. burtnīca, 1933, 8. jūnijs, 264. lpp.

“158. Likums par Sodu likuma un Disciplinārsodu likuma ieviešanu”, *Likumu un Ministru kabineta noteikumu krājums*, 9. burtnīca, 1933, 6. jūlijs, 290. lpp.

1935

“15. Pārgrozījumi un papildinājumi Tiesu iekārtas likumos”, *Likumu un Ministru kabineta noteikumu krājums*, Nr. 3, 1935, 18. februāris, 22.–32. lpp.

1938

“88. Pārgrozījumi un papildinājumi Tiesu iekārtā”, *Likumu un Ministru kabineta noteikumu krājums*, Nr. 12, 1938, 9. aprīlis, 215. lpp.

“Pārgrozījumi un papildinājumi Tieslietu ministrijas iekārtā un Ministru kabineta iekārtā”, *Valdības Vēstnesis*, Nr. 85, 1938, 13. aprīlis, 1. lpp.

1939

“Instrukcija par dažu tiesu resora amatpersonu amattērpu”, *Valdības Vēstnesis*, Nr. 119, 1939, 31. maijs, 5.–6. lpp.

1940

“20. Pārgrozījumi un papildinājumi Tiesu iekārtā”, *Likumu un Ministru kabineta noteikumu krājums*, Nr. 2, 1940, 23. februāris, 18. lpp.

2. Krievijas Impērijas tiesību akti (hronoloģiskā secībā)

№ 3877, 12 генваря 1722 года. Именной, данный Сенату. *О обязанностях Сенатских Членовъ, о засьданіи Президентовъ Воинскихъ Коллегій Иностранной и Бергъ-Коллегій въ Сенатъ, о бытіи при Сенатъ Генераль и Оберъ-Прокурорам, Рекетмейстеру, Экзекутору и Герольдмейстеру, в въ каждой Коллеіи по Прокурору; о выбираніи Кандидатовъ къ онымъ мѣстамъ, и о чиненіи при семъ выборъ и балотированіи Кандидатовъ къ онымъ мѣстамъ, и о чиненіи при семъ выборъ и балотированіи присяги по приложенной формѣ*, Императора Петра I, Полное собрание законовъ Россійской имперіи, съ 1649 года, томъ VI, 1720–1722, Печатано въ Типографіи II Отделенія Собственной Его Императорскаго Величества Канцеляріи, 1830, стр. 479–480.

“Должность генерал-прокурора. Именной указ. 27 Января [kļūda publikācijā] 1722 г.”, *Законодательство Петра I*, отв. ред. Александр Преображенский, Татьяна Новицкая. Москва: Юридическая литература, 1997, стр. 133–135. Pieejams:

<https://docs.historyrussia.org/ru/nodes/340452-dolzhnost-general-prokurora-imennoy-ukaz-27-yanvary-1722-g>.

№ 3880, 18 генваря 1722 года. Именной. *О бытіи въ Надворныхъ Судахъ Прокурорамъ и о принятіи доносовъ отъ Фискаловъ и людей постороннихъ*, Императора Петра I, Полное собрание законовъ Россійской имперіи, съ 1649 года, томъ VI, 1720–1722, Печатано въ Типографіи II Отделенія Собственной Его

Императорскаго Величества Канцеляріи, 1830, стр. 479–480.

№ 3979, 27 апрѣля 1722 года. Именной. *О должности Генераль-Прокурора*, Императора Петра I, Полное собрание законовъ Россійской имперіи, съ 1649 года, томъ VI, 1720–1722, Печатано въ Типографіи II Отделенія Собственной Его Императорскаго Величества Канцеляріи, 1830, стр. 662–664. Pieejams: <https://www.prilb.ru/item/358646>.

№ 20405, 8 сентября 1802 года. Именной, данный Сенату. *О правахъ и обязанностяхъ Сената*, Императора Александра I, Полное собрание законовъ Россійской Имперіи, съ 1649 года, томъ XXVII, 1802–1803,

PROKURATŪRAS INSTITUCIONĀLĀS STRUKTŪRAS GENĒZE UN TRANSFORMĀCIJAS. I DAĻA

Печатано въ Типографіи II Отделенія Собственной Его Императорскаго Величества Канцеляріи, 1830, стр. 241–243. № 20406, 8 сентября 1802 года. Манифестъ. *Объ учрежденіи Министерствъ*, Императора Александра I, Полное собраніе законовъ Россійской Имперіи, съ 1649 года, томъ XXVII, 1802–1803, Печатано въ Типографіи II Отделѣнія Собственной Его Императорскаго Величества Канцеляріи, 1830, стр. 243–248. Pieejams: <https://psz.ri.org.ru/l/XXVII.pdf>.

№ 20995, 21 октября 1803 года. Именной, данный Сенату. *О бытіи Коммисіи составленія законовъ подъ управленіемъ Министра Юстиціи*, Императора Александра I, Полное собраніе законовъ Россійской Имперіи, съ 1649 года, томъ XXVII, 1802–1803, Печатано въ Типографіи II Отделенія Собственной Его Императорскаго Величества Канцеляріи, 1830, стр. 937.

№ 24064, 1 генваря 1810 года. Манифестъ. *Образованіе Государственнаго Совѣта*, Императора Александра I, Полное собраніе законовъ Россійской Имперіи, съ 1649 года, томъ XXXI, 1810–1811, Печатано въ Типографіи II Отделѣнія Собственной Его Императорскаго Величества Канцеляріи, 1830, стр. 1–15.

№ 24307, 25 іюля 25 1810 года. Манифестъ. *О раздѣленіи Государственныхъ дѣлъ на особыя управленія, съ означеніемъ предметовъ, каждому управленію принадлежащихъ*, Императора Александра I, Полное собраніе законовъ Россійской Имперіи, съ 1649 года, томъ XXXI, 1810–1811, Печатано въ Типографіи II Отделѣнія Собственной Его Императорскаго Величества Канцеляріи, 1830, стр. 278–281. Pieejams: <https://psz.ri.org.ru/l/XXXI.pdf>.

№ 24686, 25 Іюня 1811 года. Манифестъ. *Общее Учрежденіе Министерствъ*, Императора Александра I, Полное собраніе законовъ Россійской Имперіи, съ 1649 года, томъ XXXI, 1810–1811, Печатано въ Типографіи II Отделѣнія Собственной Его Императорскаго Величества Канцеляріи, 1830, стр. 686–719.

№ 41473, 20 ноября 1864 года. Именной указъ, данный Правительствующему Сенату. – *Объ учрежденіи судебныхъ установленій и о Судебныхъ Уставахъ*, Императора Александра II, Полное собраніе законовъ Россійской Имперіи, собраніе второе, томъ XXXIX, отдѣленіе второе, 1864, отъ № 41319–41641. Санктпетербургъ: печатано въ Типографіи II Отделѣнія Собственной Его Императорскаго Величества Канцеляріи, 1867, стр. 179–180.

№ 41475, 20 ноября 1864 года. Высочайше утвержденное *Учрежденіе судебныхъ установленій*, Императора Александра II, Полное

собрание законов Российской Имперіи, собрание второе, томъ XXXIX, отдѣленіе второе, 1864, отъ № 41319–41641.

Санктпетербургъ: печатано въ Типографіи II Отдѣльня Собственной Его
Императорскаго Величества Канцеляріи, 1867, стр. 180–215.

Pieejams: <https://runivers.ru/bookreader/book9943/#page/181/mode/1up>.

№ 41476, 20 ноября 1864 года. Высочайше учрежденный *Уставъ уголовного судопроизводства*, Императора Александра II, Полное собрание законовъ Российской Имперіи, собраніе второе, томъ XXXIX, отдѣленіе второе, 1864, отъ № 41319—41641.

Санктпетербургъ: печатано въ Типографіи II Отдѣльня Собственной Его Императорскаго Величества Канцеляріи, 1867, стр. 215–306.

Pieejams: <https://runivers.ru/bookreader/book9943/#page/181/mode/1up>.

№ 41477, 20 ноября 1864 года. Высочайше учрежденный *Уставъ гражданского судопроизводства*, Императора Александра II, Полное собрание законовъ Российской Имперіи, собрание второе, томъ XXXIX, отдѣленіе второе, 1864, отъ № 41319—41641.

Санктпетербургъ: печатано въ Типографіи II Отдѣльня Собственной Его Императорскаго Величества Канцеляріи, 1867, стр. 306–401.

Pieejams: <https://runivers.ru/bookreader/book9943/#page/181/mode/1up>.

№ 42587, 19 октября 1865 года. Высочайше утвержденное *Положение о введеній въ дѣйствіе Судебныхъ Уставовъ 20 ноября 1864 год,*

Императора Александра II, Полное собрание законов Российской Империи, собрание второе, томъ XL, отдѣленіе второе, 1865, отъ

№ 42510—42860. Санктпетербургъ: печатано въ Типографіи II Отдѣльня
Собственной Его Императорскаго Величества Канцеляріи, 1867, стр. 74—
84. Pieeiams:

[https://runivers.ru/bookreader/book9946/#page/75/mode/1up.](https://runivers.ru/bookreader/book9946/#page/75/mode/1up)

№ 44616, 22 мая 1867 года. Сенатский указъ. — *О соединеніи Палаты Уголовныхъ съ Гражданскими въ губерніяхъ: Витебской, Виленской, Гродненской, Минской, Могилевской и Смоленской*, Императора Александра II, Полное собраніе законовъ Россійской Имперіи, собраніе второе, томъ XLII, отдѣленіе первое, 1867, отъ № 44078—44894.

Санктпетербургъ: печатано въ Типографіи II Отдѣльня Собственной Его
Императорскаго Величества Канцеляріи, 1871, стр. 811–812. Peeejams:

[https://runivers.ru/bookreader/book9949/#page/812/mode/1up.](https://runivers.ru/bookreader/book9949/#page/812/mode/1up)

PROKURATŪRAS INSTITUCIONĀLĀS STRUKTŪRAS ĢENĒZE UN TRANSFORMĀCIJAS. I DAĻA

№ 49750, 23 июля (5 июля) 1871 года. Высочайше утвержденная временная *Правила объ устройствъ мировыхъ судебныхъ установленийъ въ губерніяхъ: Виленской, Ковенской, Гродненской, Кіевсой, Волынско, Подольскій, Минской, Витебской и Могилевской*, Императора Александра II, Полное собрание законовъ Россійской Имперіи, собрание второе, томъ XLVI, отдѣленіе первое, 1871, отъ № 49098–49762. Санктпетербургъ: печатано въ Типографіи II Отдѣлѣнія Собственной Его Императорскаго Величества Канцеляріи, 1874, стр. 913–916. Pieejams:

<https://runivers.ru/bookreader/book9960/#page/918/mode/1up>

№ 50607, 7 марта 1871 года. Сенатскій указъ. — *О срокъ введенія мировыхъ судебныхъ установленийъ въ Витебской губерніи*, Императора Александра II, Полное собрание законовъ Россійской Имперіи, собрание второе, томъ XLVII, отдѣленіе первое, 1872, отъ № 50383–51051. Санктпетербургъ: печатано въ Типографіи II Отдѣлѣнія Собственной Его Императорскаго Величества Канцеляріи, 1875, стр. 265.

Pieejams: <https://runivers.ru/bookreader/book9963/#page/267/mode/1up>
№ 60996, 28 мая 1880 года. Именной указъ, данный Сенату. — *О введеніи мировыхъ судебныхъ установленийъ въ губерніяхъ:*

Лифляндской, Эстляндской и Курляндской, Императора Александра II, Полное собрание законовъ Россійской Имперіи, собрание второе, томъ LV, отдѣленіе первое, съ 19 февраля 1880 года по 28 февраля 1881 года, отъ № 60541–61928 и дополненія. Санктпетербургъ:

печатано въ Типографіи II Отдѣлѣнія Собственной Его Императорскаго Величества Канцеляріи, 1884, стр. 303–317. Pieejams: <https://runivers.ru/bookreader/book9987/#page/317/mode/1up>.

“Visaugstākā pavēle par miertiesu ieviešanu Vidzemē, Kurzemē un Igaunijā. Ukazs valdošajam senātam”, *Balss*, Nr. 45, 1880, 14. jūnijs 1. lpp.

№ 1842, 19 ноября 1883 года. Высочайшее повеленіе, объявленное Министромъ Юстиціи. — *О назначеніи срока отккрытія Витебского и Могилевскаго Окружныхъ Судов*, Императора Александра III, Полное собрание законовъ Россійской Имперіи, собрание третіе, томъ III, 1883, отъ № 1293–1933 и дополненія. Санктпетербургъ: печатано въ Государственной Типографіи, 1886, стр. 448. Pieejams:

<https://runivers.ru/bookreader/book9997/#page/450/mode/1up>.

№ 6187, 9 июля 1889 года. Именной указъ, данный Сенату. — О примѣненіи къ губерніямъ Лифляндской, Эстляндской и

Курляндской Судебных Уставовъ 20 Ноября 1864 года и о преобразовани мѣстныхъ крестьянскихъ учрежденій, Императора Александра III, Полное собраніе законовъ Россійской Имперіи, собраніе третіе, томъ IX, 1889, отъ № 5686–6504 и дополненія. Санктпетербургъ: печатано въ Государственной Типографіи, 1891, стр. 411.

№ 6188, 9 іюля 1889 года. Высочайше утвержденное *Положеніе: I. О преобразованіи судебной части въ Прибалтійскихъ губерніяхъ и II. О преобразованіи крестьянскихъ присутственныхъ мѣстъ Прибалтійскихъ губерній*, Императора Александра III, Полное собраніе законовъ Россійской Имперіи, собраніе третіе, томъ IX, 1889, отъ № 5686–6504 и дополненія. Санктпетербургъ: печатано въ Государственной Типографіи, 1891, стр. 411–490.

№ 6189, 9 іюля 1889 года. Высочайше утвержденные *Правила о приведеніи въ дѣйствіе законоположеній о преобразованіи судебной части и крестьянскихъ присутственныхъ мѣстъ въ Прибалтійскихъ губерніяхъ*, Императора Александра III, Полное собраніе законовъ Россійской Имперіи, собраніе третіе, томъ IX, 1889, отъ № 5686–6504 и дополненія. Санктпетербургъ: печатано въ Государственной Типографіи, 1891, стр. 490–506.

№ 6196, 12 іюля 1889 года. Высочайше утвержденныя: *I. Положеніе о Земскихъ Участковыхъ Начальникахъ, II. Правила объ устройствѣ судебной части въ мѣстностяхъ, въ которыхъ введено означенное Положеніе, III. Временныя Правила о Волостномъ Судѣ въ тѣхъ-же мѣстностяхъ и Именной указъ, данный Сенату. – О примѣненіи къ губерніямъ Лифляндской, Эстляндской и IV. Правила о порядкѣ приведенія въ дѣйствіе Положенія о Земскихъ Участковыхъ Начальникахъ*, Императора Александра III, Полное собраніе законовъ Россійской Имперіи, собраніе третіе, томъ IX, 1889, отъ № 5686–6504 и дополненія. Санктпетербургъ: печатано въ Государственной Типографіи, 1891, стр. 508–535. Pieejams: <https://runivers.ru/bookreader/book9997/#page/450/mode/1up>.

№ 18854, 12 іюня 1900 года. Высочайше утвержденное мнѣніе Государственного Совѣта. – *О распространіи законоположеній 12 іюля 1889 года о преобразованіи крестьянскихъ и судебныхъ учреждений на губерніи Витебскую, Минскую и Могилевскую*, Императора Николая II, Полное собраніе законовъ Россійской Имперіи, собраніе третіе, томъ XXI, отдѣленіе I, 1900, отъ № 17968–19504 и дополненія. Санктпетербургъ: Государственная Типографія,

PROKURATŪRAS INSTITUCIONĀLĀS STRUKTŪRAS ĢENĒZE UN TRANSFORMĀCIJAS. I DAĻA

1902, стр. 762–764. Pieejams:

<https://runivers.ru/bookreader/book10017/#page/764/mode/1up>.

№ 19530, 4 января 1901 года. Высочайше утвержденное мнѣние Государственного Совѣта. – *Объ отсрочкѣ введенія законоположеній 12 іюля 1889 года и Временныхъ Правилъ 12 іюня 1900 года въ губерніяхъ Витебской, Минской и Могилевской*, Императора Николая II, Полное собрание законовъ Россійской Имперіи, собрание третіе, томъ XXI, отдѣленіе I, 1901, отъ № 19505–20931 и дополненія. Санктпетербургъ: Государственная Типографія, 1903, стр. 8. Pieejams:

<https://runivers.ru/bookreader/book10019/#page/10/mode/1up>.

№ 22704, 22 марта 1903 года. Высочайше утвержденное Уголовное Уложение. – *Объ отсрочкѣ введенія законоположеній 12 іюля 1889 года и Временныхъ Правилъ 12 іюня 1900 года въ губерніяхъ Витебской, Минской и Могилевской*, Императора Николая II, Полное собрание законовъ Россійской Имперіи, собрание третіе, томъ XXIII, отдѣленіе I, 1903, отъ № 22360–23338 и дополненія.

Санктпетербургъ: Государственная Типографія, 1905, стр. 8. Pieejams:

<https://runivers.ru/bookreader/book10023/#page/176/mode/1up>.

№ 37328, 15 іюня 1912 года. Высочайше утвержденный одобренный Государственнымъ Совѣтомъ и Государственною Думою законъ. – *О преобразованіи мѣстнаго суда*, Императора Николая II, Полное собрание законовъ Россійской Имперіи, собрание третіе, томъ XXI, отдѣленіе I, 1912, отъ № 36391–38603 и дополненія. Петроградъ: Государственная Типографія, 1915, стр. 662–705. Pieejams:

<https://runivers.ru/bookreader/book10038/#page/663/mode/1up>.

3. Stenogrammu krājumi

Latvijas Republikas 5. Saeimas plenārsēde 1994. gada 19. maijā [stenogramma]. Pieejams: https://www.saeima.lv/steno/st_94/st1905.html.

Latvijas Republikas 6. Saeimas ziemas sesijas sestā sēde 1996. gada

8. februārī [stenogramma]. Pieejams:

https://www.saeima.lv/steno/st_96/st0802.html.

Latvijas Republikas IV Saeimas stenogrammas, IV sesija, 25 sēdes, no

1932. gada 4. oktobra līdz 1932. gada 23. decembrim, sastādījis H. Kārklīšs,

Vērēs izmantoto avotu saraksts

Saeimas stenografu biroja vadītājs. Rīga: Latvijas Republikas Saeimas izdevums, 1932.

Latvijas Republikas Saeimas Stenogramas, I. sesija, 23 sēdes, no 1922. gada 7. novembra līdz 1923. gada 23. martam. Rīga: Latvijas Republikas Saeimas izdevums.

Latvijas Republikas Saeimas stenogramas, II. sesija, 45 sēdes, no 1923. gada 10. aprīļa līdz 1923. gada 21. jūlijam, sastādījis H. Kārklīšs, Saeimas stenogrāfiskā biroja vadītājs. Rīga: Latvijas Republikas Saeimas izdevums, 1923.

Latvijas Satversmes Sapulces stenogramu izvilks (1920–1922): Latvijas Republikas Satversmes projekta apspriešana un apstiprināšana. Rīga: Tiesu Namu aģentūra, 2006.

Latvijas Tautas Padome, I. puse. Rīga: Satversmes Sapulces izdevums, 1920, 59. lpp.

Latvijas Tautas Padome, II. puse. Rīga: Satversmes Sapulces izdevums, 1920, 610. lpp.

Latvijas Tautas Padomes stenogramu satura rādītājs, 59 sēdes, no 1918. gada 18. novembra līdz 1920. gada 18. martam, sastādījis H. Kārklīšs, Saeimas stenogrāfiskā biroja vadītājs. Rīga: Latvijas Republikas Saeimas izdevums, 1925.

4. Monogrāfijas un cita veida zinātniskas vai populārzinātniskas publikācijas

Apsīts, Hermans. “Par prokurātūras stāvokli”, *Jurists*, Nr. 5 (21), 1930, maijs, 133.–137. slejas.

Apsīts, Hermans. “Vēl par prokurātūras stāvokli”, *Jurists*, Nr. 8/9 (51/52), 1933, novembris/decembris, 237.–240. slejas.

Būmanis, Aleksandrs. “Miķelis Gobiņš †”, *Tieslietu Ministrijas Vēstnesis*, Nr. 1/2, 1931, 70.–71. lpp.

Casson, Richard, “Evolution of the judicial system in 19th century Imperial Russia”, *Senior Scholar Papers*, No. 45, 1960. Pieejams: <https://digitalcommons.colby.edu/seniorscholars/45>.

Dāvids, Voldemārs. “Latvijas Sodlu likumu izstrādāšanas gaita”, *Tieslietu Ministrijas Vēstnesis*, Nr. 10/11, 1927, 366. lpp. 366.–368. lpp.

Disterlo, Balduins. “Daži juridiski jautājumi par Senata administratīvo departamentu un viņa attiecībām pret ģenerālprokuroru”, *Tieslietu Ministrijas Vēstnesis*, Nr. 3/4, 1923, 108.–115. lpp.

Disterlo, Balduins. “Juridiskas piezīmes pie Latvijas Republikas Satversmes”, *Tieslietu Ministrijas Vēstnesis*, Nr. 7, 1923, 1.–13. lpp.

PROKURATŪRAS INSTITUCIONĀLĀS STRUKTŪRAS ĢENĒZE UN TRANSFORMĀCIJAS. I DAĻA

- Ēlerss, Herberts Teodors Pauls. "Kodifikācijas iestāžu darbības pārskats sakarā ar Likumu kopojuma izdošanas simts gadu atceri", *Tieslietu Ministrijas Vēstnesis*, Nr. 4/5, 1933, 120. lpp. 116.–121. lpp.
- Grizāne, Maija. *Pareizticība un vecticība: starpkonfesionālā integrēšana Vitebskas guberņas rietumu apriņķos 19.gs. beigās – 20. gs. sākumā* [promocijas darbs]. Daugavpils: Daugavpils Universitātes Humanitārās fakultātes Vēstures katedra, 2022. Pieejams: https://du.lv/wp-content/uploads/2022/04/Grizane_Maija_promocijas_darbs_ar_pieliku_miem-1.pdf.
- Hillmans, Marks [zvēr. adv.]. Vai vajag izstrādāt jaunu Sodu likumu? *Jurists*, Nr. 5/6 (75/76), 1936, 115.–120. slejas.
- Jakobi, Pēteris. "Sodu likumu izstrādāšanas gaita", *Jurists*, Nr. 1, 1928, 22. marts, 7.–12. slejas.
- Jarinovska, Kristīne. "The Preamble of the Satversme: the New Approach to Constitutional Self-Restraint", *Acta Juridica Hungarica* 55, No 4, pp. 351–366 (2014), p. 358. <http://real.mtak.hu/42687/1/ajur.55.2014.4.4.pdf>.
- Kantors, Leons. *Atzīšanas prasības Latvijas civilprocesā*. Rīga: Grāmatrūpnieks, 1936.
- Krievu-latviešu vārdnīca / Русско-латышский словарь*, sakopojis Jēkabs Dravnieks. Rīgā: A. Brigadera apgādībā, 1913.
- Kundiņš, Pauls. "Tiesu pils", *Latvijas Arhitektūra*, Nr. 10/11, 303.–351. lpp.
- Kuzņecovs, Vladimirs. "19. gadsimta pirmās puses valsts iestādes garīgi slimie Latvijā: Aleksandra Augstumu personāls un pacienti – II daļa: pacienti", *Latvijas Universitātes Raksti*, 2010, 763. sējums, Zinātņu vēsture un muzejniecība. Rīga: Latvijas Universitāte, 2011, 146.–167. lpp.
- Ladiņš, Viktors [zv. adv.]. "Senātors Miķelis Gobiņš +", *Universitas*, Nr. 10 (19), 1931, 15. februāris, 11. lpp.
- Leroy-Beaulieu, Anatole. *The Empire of the Tsars and the Russians*. Part II. The Institutions, translated by Zénaéde A. Ragozin from 3rd french edition with annotations. New York: G. P. Putnam's Sons, The Knickerbocker Press, 1903. Pieejams digitalizēts: https://archive.org/details/empireoftsarsrus0000unse_l2k2/page/266/mode/2up.
- Levits, Egils. "Valsts pārvaldes iekārtas likuma koncepcija", *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 95, 2002, 26. jūnijs, 8–10. lpp.
- Linde, Alfrēds [Cand. iur. p.-ltn.]. "Latvijas jaunais Sodu likums. Tā izstrādāšanas gaita. Vispārēji apsvērumi. Jaunā likuma nozīme kaŗavīriem", *Militārais Apskats*, Nr. 10 (18), 1933, oktobris, 1741.–1745. lpp.

Osipova, Sanita. "Tiesu sistēmas izveide Latvijas Republikā starpkaru posmā", *Augstākās Tiesas Biļetens*, Nr. 17, 2018, 50.–55. lpp. Pieejams: <https://www.at.gov.lv/par-augstako-tiesu/augstakas-tiesas-biletens/augstakas-tiesas-biletens-nr-17/tiesu-sistemas-izveide-latvijas-republika-starpkaru-posma>.

Švābe, Arveds[prof.]. "Mūsu sodu likumu valoda", *Tieslietu Ministrijas Vēstnesis*, Nr. 6–8, 1933, 129.–144. lpp.

Švābe, Arveds [prof.]. "Mūsu sodu likumu valoda. (Beigas.)", *Tieslietu Ministrijas Vēstnesis*, Nr. 3, 1935, 585.–594. lpp.

Treijs, Rihards. *Latvijas valsts un tās vīri*. Latvijas Republikas Valdības. Ministri savos darbos. 1918.–1940. Ar Pirmās Republikas un Otrās Republikas Saeimas un Valdības locekļu sarakstiem pielikumā, iekārtojuma autors Georgs Krutojs, galvenais redaktors Oskars Gerts. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 1998.

Vitte, Leo [prokurora biedrs]. "Vai nebūtu vēlams uzsākt jauna sodu likuma izstrādāšanu?" *Tieslietu Ministrijas Vēstnesis*, Nr. 3, 1936, 488.–508. lpp.

Ильина, Татьяна. "Взаимосвязь судебной реформы 1864 года и преобразований в сфере образования в России во второй половине XIX века", *Историко-правовые проблемы: новый ракурс* [сборник научных работ], вып. 9, ч. 2. Курск: Курский государственный университет, 2014, стр. 24–39. Pieejams:

<https://cyberleninka.ru/article/n/vzaimosvyaz-sudebnoy-reformy-1864-goda-i-preobrazovaniy-v-sfere-obrazovaniya-v-rossii-vo-vtoroy-pолоvine-xix-veka>
Леонтьева, Тамара *et al.* *Витебская губерния: государственные, религиозные и общественные учреждения (1802–1917)*, составители: Тамара Леонтьева, Дмитрий Яцкевич, редколлегия: главный редактор Алла Голубович *et al.* Минск: Белорусский научно-исследовательский институт документоведения и архивного дела, 2009.

Немытина, Марина. "Судебная реформа 1864 года в России и формирование юридической корпорации", *Историко-правовые проблемы: новый ракурс* [сборник научных работ], вып. 3. Курск: Курский государственный университет, 2019, стр. 66–75. Pieejams: <https://cyberleninka.ru/article/n/sudebnaya-reforma-1864-goda-v-rossii-i-formirovanie-yuridicheskoy-korporatsii/viewer>.

О временном устройствѣ мѣстнаго суда, постановление Временного Правительства от 4 мая 1917 г., Сборникъ указовъ и постановлений Временнаго Правительства, Выпускъ № 1, 27 февраля – 5 мая 1917 г., составлень Отдѣленіемъ Свода Законовъ Государственной

PROKURATŪRAS INSTITUCIONĀLĀS STRUKTŪRAS ĢENĒZE UN TRANSFORMĀCIJAS. I DAĻA

Канцелярии. Петроградъ: Государственная Типографія, 1917, стр. 224–238 с. Pieejams: <http://elib.shpl.ru/ru/nodes/10721-vyp-1-27-fevralya-5-maya-1917-1917#mode/inspect/page/238/zoom/5>.

5. Publikācijas periodiskajos izdevumos, tai skaitā oficiālās, citi izdevumi

"A. Gintera: Pilnīgs Latvijas tekošo izdevumu biļetens decimālsadalījumā. Februāris – 1923", *Latviju Grāmata*, Nr.3, 1923, 51.–64. lpp.

"Abi no amatiem atbrīvotie izteikuši vēlēšanos izceļot uz Vāciju" – "Atbrīvoti no amatiem", *Brīvā Zeme*, Nr. 245, 1939, 27. oktobris, 11. lpp.

"Amnestijas komisijas darbība", *Sociāldemokrāts*, Nr. 116 (133), 1919, 29. novembris, 1. lpp.

"Ārzeme. Dažādas ziņas", *Latvija*, Nr. 127, 1912, 5. jūnijs, 2. lpp.

"Ārzesmes", *Baltijas Vēstnesis*, Nr. 268, 1987, 27. novembris (9. decembris), 2. lpp.

"B. Disterlo +", *Tieslietu Ministrijas Vēstnesis*, Nr. 3, 1937, 602.–605. lpp.

"Bibliografija. V. Caunes: Latv. tekošo izdevumu biļetēns decimālsadalījumā. Julijs un augusts 1924.", *Latviju Grāmata*, Nr. 5, 1924, septembris/oktobris, 481.–494. lpp.

"Budžeta debates Satversmes Sapulcē", *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 131, 1922, 15. jūnijs, 1. lpp.

"Civillikums. Projekts", *Tieslietu Ministrijas Vēstnesis*, Nr. 9/10, 1934, 233.–283. lpp.

"Ģenerālprokurora redzīgā acs svēto tēvu nedarbus nesaredz", *Strādnieku Avīze*, Nr. 184, 1933, 19. augusts, 2. lpp.

"Iecelšanas kodifikācijas departamentā", *Latvijas Kareivis*, Nr. 96, 1938, 30. aprīlis, 2. lpp.

"Jaunais likums par Baltijas tiesu pārgrozīšanu, jeb prokuroru paplašināto varu", *Latviešu Avīze*, Nr. 30, 1886, 23. jūlijs, 1. lpp.

"Jaunais likums par Baltijas tiesu pārgrozīšanu, jeb prokuroru paplašināto varu. II", *Latviešu Avīze*, Nr. 31, 1886, 30. jūlijs, 1. lpp.

"Jaunie likumi par tiesas darīšanām un darīšanu vešanu, kā arī par prokuratūras tiesībām un pienākumiem Baltijas guberņās (Beigas.)", *Balss*, Nr. 38, 1886, 17. (29.) septembris, 4. lpp.

"Jāņa Lauvas 25 darba gadi", *Tēvija*, Nr. 178, 1944, 31. jūlijs, 4. lpp.

"Jaunie saimniecības darbinieki: universitātes tautsaimniecības fakultātes mācības spēki un absolventi", *Atpūta*, Nr. 189, 128, 15. jūnijs, 20. lpp.

"Jautājums ģenerālprokuroram V. Zāmuēla kġm", *Latvis*, Nr. 751, 1924, 20. marts, 1. lpp.

Vērēs izmantoto avotu saraksts

- "Jelgavas apgabaltiesas 20 gadu darbības atceres svinīgs akts", *Tieslietu Ministrijas Vēstnesis*, Nr. 1, 1939, 249.–261. lpp.
- "Kur ir ģenerālprokurora redzīgā acs, kad noziegušies garīdznieki?" *Sociāldemokrāts*, Nr. 183, 1933, 18. augusts, 6. lpp.
- "Latvijas Augstskola. Tagadejais un bijušais prezidijs, decani un goda beedri, 1919.–1921." [Iz. A. Medņa sakopojuma], *Ilustrēts Žurnāls*, Nr. 9, 1921, septembris, 8. lpp.
- "Latvijas Satversmes Sapulce. Sēde 9. jūnijā", *Valdības Vēstnesis*, Nr. 129, 1920, 10. jūnijs, 2. lpp.
- "Latvijas Tautas Padome. Sēde 26. janvārī", *Valdības Vēstnesis*, Nr. 21, 1920, 27. janvāris, 1. lpp.
- "Latvijas Tautas Padomes locekļi un viņu substitūti", *Lūdums*, Nr. 242, 1918, 17. decembris, 4. lpp.
- "Latvijas tiesneši", *Valdības Vēstnesis*, Nr. 34, 1919, 11. septembris, 2. lpp.
- "[Latvijas tiesnešu amata tērps]. Apstiprinatais tiesnešu jaunais amata apģērbu projekts", *Ilustrēts Žurnāls*, Nr. 11, 1922, 30. oktobris, 4. lpp.
- "Latvijas valsts vienaudze Latvijas Tieslietu ministrija. Šodien, 19. novembrī, Tieslietu ministrijai – 85", *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 162 (2927), 2003, 19. novembris, 1., 6. lpp.
- "Lēmums par tautas nobalsošanu 1923. g. 1. un 2. septembrī. Nr.132", *Valdības Vēstnesis*, Nr. 212, 1923, 26. septembrī, 1.lpp.
- "Lielas iecelšanas tieslietu resorā", *Brīvā Zeme*, Nr. 130, 1936, 12. jūnijs, 9. lpp.
- "Likums par ģimenes tiesībām. Projekts", *Tieslietu Ministrijas Vēstnesis*, Nr. 1/2, 1932, 1.–29. lpp.
- "LTRK priekšsēdētāja direktora Andreja Bērziņa 65 gadi", *Jaunākās Ziņas*, Nr. 95, 1940, 27. aprīļa 5. lpp.
- "Ministru Kabineta sēdē 19. augustā", *Valdības Vēstnesis*, Nr. 17, 1919, 20. augusts, 4. lpp.
- "Miris jurists Viktors Dāle", *Londonas Avīze*, Nr. 714, 1960, 26. februāris, 3. lpp.
- "Miris kodifikācijas nodaļas redaktors", *Jaunākās Ziņas*, Nr. 104, 1931, 12. maijā, 3. lpp.
- "No iekšzemes", *Rīgas Lapa*, Nr. 120, 1878, 27. maijs (7. jūnijs), 2. lpp.
- "No iekšzemes", *Rīgas Lapa*, Nr. 266, 1878, 16. (28.) novembris, 2. lpp.
- "No vecajām un jaunajām tiesām", *Latviešu Avīzes*, Nr. 38, 1889, 20. septembris, 1. lpp.
- "Nosacījumi par tiesas spriedumu nodrukāšanu avīzēs", *Baltijas Vēstnesis*, Nr. 69, 1887, 26. marts (7. aprīlis), 1. lpp.

PROKURATŪRAS INSTITUCIONĀLĀS STRUKTŪRAS ĢENĒZE UN TRANSFORMĀCIJAS. I DAĻA

- "Par jauno tiesu ieviešanu Baltijas guberņās", *Balss*, Nr. 33, 1889, 16. augusts, 1.–2. lpp.
- "Par Valdības iestāžu darbību pagājušā jūlija mēnesī", *Valdības Vēstnesis*, Nr. 2, 1919, 2. augusts, 3. lpp.
- "Par žēlošanos pie prokurora", *Baltijas Vēstnesis*, Nr. 44, 1887, 23. februāris (7.marts), 1. lpp.
- "Pārmaiņas tiesu resora sastāvā", *Tieslietu Ministrijas Vēstnesis*, Nr. 11/12, 1934, 338. lpp.
- "Pārmaiņas tiesu resora sastāvā", *Tieslietu Ministrijas Vēstnesis*, Nr. 5, 1922, 241. lpp.
- "Pēdējās ziņas", *Jaunais Vārds*, Nr. 5, 1918, 29. novembris, 3. lpp.
- "Projekts par amnestiju", *Valdības Vēstnesis*, Nr. 14, 1919, 16. augusts, 6. lpp.
- "Rīga. Iecelti jaunos amatos", *Cīņa*, Nr. 126, 1940, 6. novembris, 6. lpp.
- "Rīga. Kara tiesu jautājumā", *Latvijas Sargs*, Nr. 756, 1919, 3. jūlijs, 3. lpp.
- "Rīga", *Baltijas Ziņas*, Nr. 35, 1919, 5. jūlijs, 3. lpp.
- "Saeimas Kodifikācijas nodaļa izlaidusi jaunu kodificētu izdevumu Civilprocesa nolikums (1932. g. izd.)", *Valdības Vēstnesis*, Nr. 143, 1932, 1. jūlijs, 1. lpp.
- "Saeimas prezidijs", *Valdības Vēstnesis*, Nr. 239, 1929, 21. oktobris, 1. lpp.
- "Saeimas prezidijs", *Valdības Vēstnesis*, Nr. 83, 1926, 14. aprīlis, 1. lpp.
- "Saeimas prezidijs", *Valdības Vēstnesis*, Nr. 27, 1933, 3. februāris, 1. lpp.
- "Satversmes Sapulces starpfrakciju biroja sēde 4. oktobrī", *Sociāldemokrāts*, Nr. 226, 1920, 5. oktobris, 1. lpp.
- "Satversmes Sapulces starpfrakciju biroja sēde 4. oktobrī", *Sociāldemokrāts*, Nr. 226, 1920, 5. oktobris, 1. lpp.
- "Satversmes Sapulce", *Latgalīts*, Nr. 23, 1922, 22. jūnijs, 1.–2. lpp.
- "Senāta un tieslietu ministrijas jaunā nama projekts", *Tieslietu Ministrijas Vēstnesis*, Nr. 2, 1936, 353. lpp.
- "Senātoru Jāni Balodi atceroties", *Latvija Amerikā*, Nr. 30, 1975, 26. jūlijs, 4. lpp.
- [Sēru ziņa], *Austrālijas Latvietis*, Nr. 938, 1968, 5. jūlijs, 10. lpp.
- [Sēru ziņa], *Valdības Vēstnesis*, Nr. 29, 1930, 5. februāris, 1. lpp.
- "Sodu likumu projekts", *Tieslietu Ministrijas Vēstnesis*, Nr. 4, 1928, 132.–143. lpp.
- "Sodu likumu projekts", *Tieslietu Ministrijas Vēstnesis*, Nr. 5/6, 1928, 192.–207. lpp.
- "Sodu likumu projekts. (Turpinājums.)", *Tieslietu Ministrijas Vēstnesis*, Nr. 7/8, 1928, 236.–249. lpp.

Vērēs izmantoto avotu saraksts

- "Sodu likumu projekts. (Turpinājums.)", *Tieslietu Ministrijas Vēstnesis*, Nr. 9, 1928, 263.–275.lpp.
- "Sodu likumu projekts. (Turpinājums.)", *Tieslietu Ministrijas Vēstnesis*, Nr. 10/11, 1928, 379.–384.lpp.
- "Sodu likumu projekts. (Beigas.)", *Tieslietu Ministrijas Vēstnesis*, Nr. 12, 1928, 425.–467.lpp.
- Sodu likumi. Projekts. Pirmā nodaļa. Noziedzīgi nodarījumi un sodi vispār. Paskaidrojums pie Sodu likumu projekta*. Rīga: Valsts tipogrāfija, 1923.
- "Statistikas ziņas par Apgabalu Tiesu darbību Baltijas guberņās 1890. gadā", *Balss*, Nr. 10, 1892, 4. (16.) marts, 1. lpp.
- "Tautas Padome. 7. nov. sēde", *Strādnieku Avīze*, Nr. 171, 1919, 21. novembris, 2. lpp.
- "Tautas padomes sēde 4. novembrī", *Latvijas Sargs*, Nr. 181, 1919, 5. novembris, 2. lpp.
- "Tieslietu ministra V. Holcmaņa runa", *Valdības Vēstnesis*, Nr. 135, 1922, 20. jūnijs, 1.–2. lpp.
- "Tieslietu ministrijas departaments", *Valdības Vēstnesis*, Nr. 170, 1922, 3. augusts, 3. lpp.
- "Tiesu iekārtas likumprojekta izstrādāšanas komisijas I sēdes protokols Tieslietu ministrijā 1938. gada 10. jūnijā", *Tieslietu Ministrijas Vēstnesis*, Nr. 4, 1938, 1127.–1129. lpp.
- "Tiesu iekārtas likumprojekta izstrādāšanas komisijas II sēdes protokols Tieslietu ministrijā 1938. gada 1. jūlijā, plkst. 10,15", *Tieslietu Ministrijas Vēstnesis*, Nr. 4, 1938, 1129.–1142. lpp.
- "Tiesu ziņas", *Daugavas Vārds*, Nr. 29, 1926, 18. septembris, 4. lpp.
- "Vai tagad ir citādi? Ko apgalvo Pad. Savienības ģenerālprokurors", *Latvija Amerikā*, 1957, 3. jūlijs, 2. lpp.
- "Valdības darbība. Ministru kabineta sēde 1921. g. 4. augustā", *Valdības Vēstnesis*, Nr. 173, 1921, 5. augusts, 1. lpp.
- "Valdības darbība. Ministru kabineta sēde 1938. g. 26. aprīlī", *Valdības Vēstnesis*, Nr. 93, 1938, 27. aprīlis, 1. lpp.
- "Valdības iestāžu paziņojumi. Izlabojums", *Valdības Vēstnesis*, Nr. 230, 1924, 9. oktobris, 1. lpp.
- "Valdības pavēles un ziņas par valdības lietām", *Balss*, Nr. 50, 1889, 13. (25.) decembris, 5. lpp.
- "Valsts 20 gadu pastāvēšanas svinīgs akts Tiesu pilī un tiesās", *Tieslietu Ministrijas Vēstnesis*, Nr. 1, 1939, 234. lpp.
- "Vēl viena Zāmuēla lieta", *Latvis*, Nr. 779, 1924, 26. aprīlis, 1. lpp.
- "Vietējās ziņas", *Zemgalietis*, Nr. 75, 1919, 1. augusts, 3. lpp.
- "Viktors Dāle sešdesmitgadnieks", *Tēvzeme*, Nr. 19, 1948, 10. marts, 4. lpp.

PROKURATŪRAS INSTITUCIONĀLĀS STRUKTŪRAS ĢENĒZE UN TRANSFORMĀCIJAS. I DAĻA

“Zāmuela lieta”, *Latvis*, Nr. 752, 1924, 21. marts, 1. lpp.

“Zāmuela lieta”, *Latvis*, Nr. 760, 1924, 30. marts, 1. lpp.

“Zāmuela lieta”, *Latvis*, Nr. 785, 1924, 4. maijs, 1. lpp.

Apšītis, Hermanis [tieslietu ministrs]. “Tieslietu ministra paskaidrojumi pie pārgrozījumiem un papildinājumiem Tiesu iekārtas likumos”, *Tieslietu Ministrijas Vēstnesis*, Nr. 1, 1935, 177.–191. lpp.

Holcmanis, Vilis. “Konstantina Gaigala autobiografija”, *Tieslietu Ministrijas Vēstnesis*, Nr.1, 1923, 1.–6. lpp.

Holcmanis, Vilis [tieslietu ministrs]. “Paskaidrojumi pie Sodu likumu projekta”, *Tieslietu Ministrijas Vēstnesis*, Nr. 2, 1923, 57.–83. lpp.

Holcmanis, Vilis [tieslietu ministrs]. “Sodu likumu projekts”, *Tieslietu Ministrijas Vēstnesis*, Nr. 9/10, 1923, 122.–142. lpp.

Kalniešu Frīdrihs [domājams Aleksandra Vēbera pseidonīms]. “Krievijas tiesas likumi Latviešu valodā”, *Balss*, 1883, 3. (15.) augusts, 3.–5. lpp.

Krūmiņš, Vilhelms. “Ģeneralprokurors ķezā”, *Svari*, Nr. 13, 1924, 28. marts, 99. lpp.

Liepiņš, O. “Miris Eduards Brikovskis”, *Latvija*, Nr. 54, 1947, 25. jūlijs, 3. lpp.

Magnus, Edvins. [tieslietu ministrs]. “Sodu likumu projekts. Paskaidrojums”, *Tieslietu Ministrijas Vēstnesis*, Nr. 4, 1928, 128.–132. lpp.

Ozoliņš, Kārlis [Skolu departamenta direktora v. i.]. “Vienveidīgie tērpi ģimnazijās un arodskolās”, *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*, Nr. 5/6, 1936, maijs – jūnijs, 576.–582. lpp.

Pētersons, Pauls. “Prokurors Kārlis Reinharde *in memoriam*”, *Latviešu Juristu Raksti*, Nr. 10./11., 1970, 80.–81. lpp.

Rieksts, Jānis. “Likums un Taisnība” [trīs fotogrāfijas ar aprakstiem], *Jaunā Nedēļa*, Nr. 35, 1926, 22. oktobris, 7. lpp.

Rozentāls, Mārtiņš. “Kā Latvijas brīvvalsts spiegi un tiesneši vajāja Andreju Upīti”, *Karogs*, Nr. 4, 1977, 156.–161. lpp.

Vēbers, Aleksandrs. “«Likums par sodiem, kas uzliekami no miera tiesnešiem» Latviešu uzvalkā”, *Balss*, Nr. 49, 183, 7. (19) decembris, 1.–4. lpp.

Vēbers, Aleksandrs. “Cienītam «tiesas likumu» tulkam A. Bīlenšteina kungam”, *Balss*, Nr. 6, 1884, 8. (20.) februāris, 1.–3. lpp.

Vikmanis, Kārlis. “Tiesnešu biedrība ar prkūrātūras neatkarību”, *Jurists*, Nr. 3 (46), 1933, marts, 69.–72. slejas.

Zāmuels, Voldemārs [tieslietu ministrs]. “Paskaidrojums”, *Latvis*, Nr. 757, 1924, 27. marts, 1. lpp.

Zēbauers, Valdis. “Prof. Ernestu Birkhānu atceroties. Latviešu zinātnieki un valstsvīri mocekļu ceļos”, *Universitas*, trimdā Nr. 6, 1959, rudens, 66. lpp.

Объяснительная записка къ работамъ по пересмотру Уголовного Уложения 1903. г. въ цѣляхъ приспособленія его къ условіямъ современнаго государственнаго строя Латвіи съ текстомъ измѣненныхъ и вновь проектируемыхъ статей, а равно указаніемъ статей исключенныхъ. Rīga: Pīriņa un Upmaņa tipogrāfija, 1921.

6. Arhīva dokumenti

LVVA, 7427. f., 1. apr., 865. l. (Hermana Apsīša studenta lieta, matrikulas Nr. 872):

LVVA, 7427. f., 1. apr., 865. l., 1. lp. (1920. gada 5. janvāra lūgumu Latvijas Augstskolas rektoram).

LVVA, 7427. f., 1. apr., 865. l., 2. lp. (Latvijas Kara tiesu pārvaldes 1919. gada 9. decembra apliecība Nr. 1195).

LVVA, 7427. f., 1. apr., 865. l., 3. lp. (apliecības noraksts).

LVVA, 7427. f., 1. apr., 865. l., 5. lp. (1922. gada 21. septembra lūgums Tiesību un tautsaimniecības zinību fakultātēs dekānam).

LVVA, 7427. f., 1. apr., 865. l., 7. lp. (lapa par pārbaudījumiem).

LVVA, 7427. f., 1. apr., 865. l., 8.–10. lp. (1925. gada aprīlī pašrocīgi rakstītais *Curriculum vitae*).

LVVA, 7427. f., 1. apr., 865. l., 11. lp. (Kara tiesu pārvaldes priekšnieka 1925. gada 15. aprīļa apliecība Nr. 871).

LVVA, 7427. f., 1. apr., 865. l., 25. lp. (matrikula Nr. 872).

LVVA, 7427. f., 1. apr., 2724. l. (Kārļa Vikmana studenta lieta).

LVVA, 7427. f., 1. apr., 2724. l., 2. lp. (Rīgas Sv. Ģertrūdes latviešu draudzes mācītāja izsniegta 1922. gada 10. maija apliecība Nr. 479).

LVVA, 7427. f., 1. apr., 2724. l., 8. lp. (pases Nr. 196808 noraksts).

LVVA, 7427. f., 1. apr., 20996. l. (Jura Pabērza studenta lieta, matrikulas Nr. 21722).

LVVA, 2996. f., 4. apr., 8055. l. (1920. gada 13. februāra pases Nr. 88242 1. lapa, 1927. gada 26. novembra pases AZ Nr. 001071 1. lpp.).

LVVA, 2996. f., 9. apr., 514. l., 1923. gada 20. februāra personas apliecība Nr. 1520.

LVVA, 2996. f., 9. apr., 515. l., Rīgas prefektūras Ārzemnieku nodaļas 1928. gada 2. maija dokuments Nr. 2643, ar kuru uzdod Pasu nodaļai izsniegt Latvijas pasi.

Инструкция о должности генерал-прокурора Сената, высочайше утвержденная императором Петром I, 27 апреля 1722 г. [norādē

PROKURATŪRAS INSTITUCIONĀLĀS STRUKTŪRAS ĢENĒZE UN TRANSFORMĀCIJAS. I DAĻA

kļūdaini rakstīts janvāris, bet publicētajā dokumenta oriģinālā norādīts aprīlis], Российский государственный исторический архив (РГИА), ф. 1329, оп. 6, д. 4. Avots: Федеральная государственная бюджетное учреждение «Президентская библиотека имени Б.Н. Ельцина», Коллекции Президентской библиотеки, Выставка РГИА. Pieejams: <https://www.prilib.ru/item/413709>.

7. Literāri darbi

Салтыков-Щедрин, Михаил. “Приключение с Крамольниковым”, *Собрание сочинений в 20 томах*, том 16, книга 1. Москва: Художественная литература, 1974, стр. 197–205.

Anotācija

Latvijas Republikas prokuratūras institucionālās struktūras ģenēze un transformācijas līdz 1940. gada 17. jūnijam – ir zinātnisks pētījums Latvijas Republikas ģenerālprokura uzdevumā, kas apraksta galvenos prokuratūras veidošanās posmus, vispārīgi tos raksturojot un atklājot to saturisko nozīmi, ieskicē tiesiskos un politiskos apstākļus prokuratūras amatu saturiskajā piepildījumā un institucionalizācijā, kā arī sniedz atsevišķu personību lomu prokuratūras saturiskajā un institucionālajā pārveidē. Zinātnisks pētījums ir veltījums Latvijas Republikas prokuratūras atjaunošanas trīsdesmit piecu gadu jubilejai, kā arī trīsdesmit gadu atcerei, kopš noteikts aktuālais prokuratūras institucionālais un saturiskais pamats.

Annotation

“The Genesis and Transformations of the Institutional Structure of the Prosecutor's Office of the Republic of Latvia until June 17, 1940” is a scientific research commissioned by the Prosecutor General of the Republic of Latvia. The study describes the main stages of the formation of the prosecutor's office, providing general characterization of those stages and revealing the substantive significance of them. It outlines the legal and political conditions, which formed the substance attributed to the posts of the prosecutor's office and their institutional structure. The research gives insight into the role of individual personalities forming the prosecutor's office substantially and institutionally. The scientific research is a dedication to the thirty-fifth anniversary of the restoration of the Prosecutor's Office of the Republic of Latvia, as well as to the thirty-year commemoration of adoption of the current institutional and substantive basis of the prosecutor's office.

Annotation

«Genèse et transformations de la structure institutionnelle du parquet de la République de Lettonie jusqu'au 17 juin 1940» est une recherche scientifique commandée par le Procureur général de la République de Lettonie. L'étude décrit les principales étapes de la formation du parquet, en les caractérisant globalement et en révélant leur importance fondamentale. Elle expose les conditions juridiques et politiques qui ont façonné la substance attribuée aux postes du parquet et leur structure institutionnelle. La recherche donne un aperçu du rôle des personnalités qui ont façonné le parquet, tant sur le plan matériel qu'institutionnel. Cette recherche scientifique est dédiée au trente-cinquième anniversaire de la restauration du parquet de la République de Lettonie, ainsi qu'au trentenaire de l'adoption de ses bases institutionnelles et matérielles actuelles.

Annotazione

“Genesi e trasformazioni della struttura istituzionale della Procura della Repubblica di Lettonia fino al 17 giugno 1940” è una ricerca scientifica commissionata dal Procuratore Generale della Repubblica di Lettonia. Lo studio descrive le fasi principali della formazione della Procura, caratterizzandole in modo completo e rivelandone l'importanza fondamentale. Delinea le condizioni giuridiche e politiche che hanno plasmato la sostanza assegnata alle posizioni di procura e la loro struttura istituzionale. La ricerca fornisce approfondimenti sul ruolo delle personalità che hanno plasmato la Procura, sia materialmente che istituzionalmente. Questa ricerca scientifica è dedicata al trentacinquesimo anniversario della restaurazione della Procura della Repubblica di Lettonia, nonché al trentennale dell'adozione delle sue attuali basi istituzionali e materiali.

Prokuratūras institucionālās struktūras ģenēze un transformācijas

1. daļa – periods līdz
1940. gada 17. jūnijam

2025